

Mensenhandel

Jurisprudentie mensenhandelzaken 2009-2012

Een analyse

Colofon

Referentie: Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2012). *Mensenhandel. Jurisprudentie mensenhandelzaken 2009-2012. Een analyse*. Den Haag: BNRM

Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel

Postbus 20301

2500 EH Den Haag

070 – 3704514

www.bnrm.nl

Productie: Zalsman

Grafische en digitale realisatie: Pieter Kers, Realizapp

© **BNRM 2012**

Inhoud

Overzicht tabellen en figuren	7
Gebruikte afkortingen	9
Woord vooraf	11
1 Inleiding	13
2 Artikel 273f Sr	19
2.1 Wetsgeschiedenis	19
2.2 Internationale grondslagen	22
2.3 De delictomschrijvingen van artikel 273f Sr	25
2.3.1 Sub 1: handeling, dwang en (oogmerk van) uitbuiting	25
2.3.2 Sub 3: over de grens	29
2.3.3 Sub 4: gebruik van een uitbuitingssituatie	29
2.3.4 Sub 6, 7, 8 en 9: voordeel trekken	30
2.3.5 Sub 2, 5 en 8: minderjarige slachtoffers	31
3 Enkele cijfers (2010)	33
4 Vervolging en berechting	39
4.1 Inleiding	39
4.2 De tenlastelegging	40
4.2.1 Artikel 261 Wetboek van strafvordering en materiële nietigheid dagvaarding	41
4.2.2 Subleden in onderling verband	44
4.2.3 (Aantal) slachtoffers	44
4.3 Rechtsmacht	45
4.3.1 Uitgangspunten	46
4.3.2 Extraterritoriale rechtsmacht	48
4.4 Dwang en vrijwilligheid	50
4.4.1 Kinderen	51
4.4.2 Geweld en manipulatie	54
4.4.3 Cijfers ten aanzien van de gebruikte dwangmiddelen	56
4.4.4 Dwangmiddelen in onderlinge samenhang bezien	58
4.4.5 Misleiding, misbruik van een kwetsbare positie en misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht	60
4.4.6 Initiatief en bewustzijn	63

4.4.7	Instemming en vrijwilligheid	65
4.4.8	De invloed van het Nederlandse prostitutiebeleid op de jurisprudentie inzake seksuele uitbuiting	66
4.5	Sub 3	67
4.5.1	Aanwerven, medenemen en ertoe brengen	70
4.5.2	Nederland en buitenland	72
4.5.3	Dwangmiddelen geen delictsbestanddeel	73
4.5.4	Straffen	74
4.6	Sub 4	76
4.6.1	Strafbaarstelling	76
4.6.2	Verhouding tussen sub 4 en sub 1	78
4.6.3	De gedragingen van sub 4	79
4.6.4	Oogmerk van uitbuiting geen delictsbestanddeel van sub 4	81
4.7	Poging	86
4.7.1	Poging of toch een voltooid delict?	86
4.7.2	Grooming	89
5	Verdachten en veroordeelden	91
5.1	Verdachten en veroordeelden naar geslacht, leeftijdscategorie en geboorteregio	91
5.2	Preventieve hechtenis	95
6	Straffen	97
6.1	Richtlijnen en oriëntatiepunten	97
6.2	Cijfers	102
6.2.1	Eisen OM	102
6.2.2	Opgelegde straffen en maatregelen	106
6.2.3	Verschillen in eis en strafoplegging	111
6.3	Straftoemeting	112
6.3.1	Strafverzwarende omstandigheden	113
6.3.1.1	Door twee of meer verenigde personen	113
6.3.1.2	Slachtoffer jonger dan zestien jaar	114
6.3.1.3	Zwaar lichamelijk letsel	115
6.3.2	Overige strafbeïnvloedende factoren	117
6.3.3	Ten onrechte meegewogen factoren	119
6.4	Wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel	121
6.4.1	Bijzonder kwetsbaar slachtoffer	122
6.4.2	Mensenhandel voorafgegaan, vergezeld of gevolgd van geweld	123
7	Slachtoffers	125
7.1	Aantal unieke en door het OM geïdentificeerde slachtoffers	125
7.2	Aantal bewezen verklaarde slachtoffers	126
7.3	Slachtoffers naar geslacht en leeftijdscategorie	127
7.4	Slachtoffers geworven in het buitenland, naar herkomstregio en herkomstregio minderjarige slachtoffers	129
7.5	Slachtoffers in het strafproces en het non punishment-beginsel	131

8	Schadevergoeding	135
8.1	Schadevergoedingsmodaliteiten	135
8.2	Schadevergoeding en overige uitbuiting	137
8.2.1	Aard en hoogte van de ingediende vorderingen	137
8.2.2	(Deels) toegekende vorderingen	139
8.2.3	Niet toegekende vorderingen	140
8.3	Schadevergoeding en seksuele uitbuiting	140
8.3.1	Aantal, aard en hoogte van de ingediende vorderingen	140
8.3.2	Aantal, aard en hoogte van de (deels) toegekende vorderingen	143
8.4	De schadevergoedingsmaatregel	146
8.4.1	Opgelegde schadevergoedingsmaatregelen 2007 tot en met 2011	147
8.4.2	Ambtshalve opgelegde schadevergoedingsmaatregelen	150
8.5	Motivering	151
8.5.1	Verschillende rekenmethoden materiële schade	152
8.5.2	Immateriële schadevergoeding bij seksuele uitbuiting	154
8.5.3	Het criterium 'onevenredige belasting van het strafgeding'	155
8.6	Schadefonds Geweldsmisdrijven	157
8.6.1	Aantal ingediende aanvragen en toekenningen	158
8.6.2	Aard en hoogte van de financiële tegemoetkomingen	160
8.6.3	Nieuwe beleidsnotitie	163
8.6.4	Slachtoffers en het Schadefonds Geweldsmisdrijven	164
8.7	Schadevergoeding in relatie tot ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel	164
9	Conclusies en aanbevelingen	167
9.1	Kernboodschap	167
9.2	De stand van de rechtspraak op het gebied van mensenhandel	168
9.2.3	Enige cijfers (2010)	168
9.2.2	Valkuilen	170
9.2.3	Bestrafing	173
9.2.4	Schadevergoeding	174
9.3	Aanbevelingen	175
	Lijst van geraadpleegde literatuur	179
	Lijst van uitspraken	183
	Bijlagen	189
B1	Artikel 273f Sr	191
B2	Verantwoording onderzoeksmethoden	193
B3	Aanvullende tabellen	199
1	Tabellen gebaseerd op cijfermatig onderzoek naar gewezen mensenhandelvonnissen in 2010	199
2	Tabellen gebaseerd op informatie van het Centraal Justitieel Incasso Bureau	211
3	Tabellen gebaseerd op informatie van het Schadefonds Geweldsmisdrijven	213

Overzicht tabellen en figuren

Tabel 1	Ervaring rechters (2010)	15
Tabel 2	Aantal veroordelingen en vrijspraken voor mensenhandel (2010)	36
Tabel 3	Toegepaste dwangmiddelen (2010, seksuele uitbuiting)	57
Tabel 4	Toegepaste dwangmiddelen (2010, overige uitbuiting)	58
Tabel 5	Verdachten en veroordeelden naar geslacht (2010)	91
Tabel 6	Verdachten en veroordeelden naar leeftijdscategorie (2010)	92
Tabel 7	Verdachten en veroordeelden naar geboorteregio (2010)	93
Tabel 8	Verblijfplaats verdachten en veroordeelden ten tijde terechtzitting (2010)	96
Tabel 9	Aard van de geëiste straffen en maatregelen (2010)	102
Tabel 10	Duur van het onvoorwaardelijke deel van de geëiste gevangenisstraffen in categorieën (2010)	104
Tabel 11	Gemiddelde duur van het onvoorwaardelijke deel van de geëiste gevangenisstraffen (2010)	105
Tabel 12	Aard van de opgelegde straffen en maatregelen (2010)	106
Tabel 13	Duur van het onvoorwaardelijke deel van de opgelegde gevangenisstraffen in categorieën (2010)	108
Tabel 14	Gemiddelde duur van het onvoorwaardelijke deel van de opgelegde gevangenisstraffen (2010)	109
Tabel 15	Gemiddelde duur bewezen mensenhandelfeit met de langste duur per bewezenverklaring in dagen (2010)	118
Tabel 16	Aantal verdachten per slachtoffer (2010)	126
Tabel 17	Bewezenverklaring van slachtofferschap (2010)	127
Tabel 18	Slachtoffers naar geslacht (2010)	127
Tabel 19	Slachtoffers naar leeftijdscategorie (2010)	128
Tabel 20	Slachtoffers naar herkomstregio (2010)	130
Tabel 21	Aard ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, overige uitbuiting)	138
Tabel 22	Hoogte bekende ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, overige uitbuiting)	138
Tabel 23	Aantal toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, overige uitbuiting)	139

Tabel 24	Aard ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)	141
Tabel 25	Hoogte bekende ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)	142
Tabel 26	Aantal toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)	143
Tabel 27	Aard toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)	144
Tabel 28	Hoogte toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)	145
Figuur 1	Aantal opgelegde schadevergoedingsmaatregelen en betrokken slachtoffers (2007-2011)	147
Figuur 2	Schadevergoedingsmaatregelen naar opgelegd bedrag (2007-2011)	148
Figuur 3	Schadevergoedingsmaatregelen naar afdoening (totaal van 2007-2011)	149
Figuur 4	Schadevergoedingsmaatregelen naar afgedaan bedrag (totaal van 2007-2011)	150
Figuur 5	Aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)	159
Figuur 6	Beslissingen over aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)	160
Figuur 7	Schaaltoepassing voor immateriële schade (2009-2011)	161
Figuur 8	Financiële tegemoetkomingen voor materiële schade (2009-2011)	162
Tabel B1.1	Jurisprudentieonderzoek versus OM-data (2010)	199
Tabel B1.2	Gewezen mensenhandelvonnissen naar rechtbank (2010)	200
Tabel B1.3	Type mensenhandelvonnissen (2010)	202
Tabel B1.4	Voorvragen (2010)	203
Tabel B1.5	Ten laste gelegde en bewezen verklaarde subleden (2010)	204
Tabel B1.6	Bewezen verklaarde subleden ten opzichte van ten laste gelegde subleden (2010)	205
Tabel B1.7	Dwangmiddelen als vereist delictsbestanddeel in seksuele uitbuitingszaken (2010)	206
Tabel B1.8	Ten laste gelegde en bewezen verklaarde delicten anders dan mensenhandel (2010)	207
Tabel B1.9	Sectoren van uitbuiting buiten de seksindustrie (2010)	209
Tabel B1.10	(Oogmerk van) Uitbuiting met betrekking tot overige uitbuiting (2010)	210
Tabel B2.1	Aantal opgelegde schadevergoedingsmaatregelen (2007-2011)	211
Tabel B2.2	Schadevergoedingsmaatregelen naar opgelegd bedrag (2007-2011)	211
Tabel B2.3	Schadevergoedingsmaatregelen naar afdoening (2007-2011)	212
Tabel B2.4	Schadevergoedingsmaatregelen naar afgedaan bedrag (2007-2011)	212
Tabel B3.1	Aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)	213
Tabel B3.2	Verwijzingen door instanties naar het Schadefonds Geweldsmisdrijven (2009-2011)	213
Tabel B3.3	Beslissingen over aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)	214
Tabel B3.4	Schaaltoepassing voor immateriële schade (2009-2011)	214
Tabel B3.5	Financiële tegemoetkomingen voor materiële schade (2009-2011)	214
Tabel B3.6	Financiële tegemoetkomingen voor materiële schade opgedeeld in kwartielen (2009-2011)	215

Gebruikte afkortingen

ABRvS	Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State
A-G	Advocaat-Generaal
Art.	Artikel
BNRM	Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel
BW	Burgerlijk Wetboek
CJIB	Centraal Justitieel Incasso Bureau
CoMensha	Coördinatiecentrum Mensenhandel
c.s.	cum suis
EC	Europese Commissie
ECPAT	End Child Prostitution, Child Pornography and the Trafficking of Children for Sexual Purposes
ECRIS	European Criminal Record Information System
EG	Europese Gemeenschap
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
EK	Eerste Kamer
EP	Europees Parlement
ER	Europese Raad
EU	Europese Unie
FP	Functioneel Parket
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
HR	Hoge Raad
HvJ EU	Hof van Justitie van de Europese Unie
KMar	Koninklijke Marechaussee
LJN	Landelijk Jurisprudentie Nummer
LOVS	Landelijk Overleg Voorzitters Strafsectoren
LP	Landelijk Parket
MvA	Memorie van antwoord
MvT	Memorie van toelichting
MTV	Mobiel Toezicht Veiligheid
NJCM	Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten
NRM	Nationaal Rapporteur Mensenhandel
NRM1	Eerste rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel
NRM3	Derde rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel
NRM4	Vierde rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel

NRM5	Vijfde rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel
NRM6	Zesde rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel
NRM7	Zevende rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel
NRM8	Achtste rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel
Wwm	Wet wapens en munitie
OCSE	Organization for Security and Cooperation in Europe
OM	Openbaar Ministerie
OvJ	Officier van justitie
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
PbEG	Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen
PbEU	Publicatieblad van de Europese Unie
PIJ	Plaatsing in een inrichting voor jeugdigen
Rb.	Rechtbank
Rv	Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering
RvE	Raad van Europa
RvS	Raad van State
SGM	Schadefonds Geweldsmisdrijven
SIOD	Sociale Inlichtingen- en Opsporingsdienst
Sr	Wetboek van Strafrecht
SSR	Stichting Studiecentrum Rechtspleging
Stb.	Staatsblad
Stcrt.	Staatscourant
Sv	Wetboek van Strafvordering
SZW	Sociale Zaken en Werkgelegenheid
TBS	Terbeschikkingstelling
TK	Tweede Kamer
Trb.	Tractatenblad
UK	United Kingdom
UN	United Nations
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime
VN	Verenigde Naties
VOG	Verklaring Omtrent het Gedrag
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
ZM	Zittende Magistratuur

Woord vooraf

Vanaf mijn aantreden als Nationaal rapporteur mensenhandel in 2006 heeft de rechtspraak in mensenhandelzaken mijn bijzondere belangstelling gehad. Dat moge niet verwonderlijk zijn gezien het feit dat ik mijn gehele werkzame leven binnen de rechtspraak heb doorgebracht. In mijn eerste rapport (NRM5) heb ik stilgestaan bij de interpretatieproblemen die rechters hebben bij de toepassing van artikel 273f Sr als gevolg van de ingewikkelde redactie van dit artikel. Dit leidde mij toen tot het formuleren van aanbevelingen op het gebied van specialisatie en opleiding van de zittende magistratuur. In 2009 heb ik naar aanleiding van uitgebreid onderzoek die aanbevelingen herhaald. Het onderzoek uit 2009 leidde tevens tot de constatering dat in straftoemeting onvoldoende eenduidigheid bestond.

De bevindingen uit 2009 gaven aanleiding tot een herhaling van het jurisprudentieonderzoek. Naast het kwantitatieve onderzoek over de uitspraken uit 2010 zijn tevens de uitspraken van de afgelopen drie jaar kwalitatief geanalyseerd. Ook dit onderzoek geeft aanleiding tot zorg. Zorg met betrekking tot de behandeling en afdoening van mensenhandelzaken. Het mag niet voorkomen dat op een totaal aantal van 138 uitspraken in eerste aanleg vrijspraken dan wel nietig verklaringen van de dagvaarding volgen louter ten gevolge van onvoldoende kennis van wet, wetsgeschiedenis, internationale instrumenten en hogere jurisprudentie.

De afgelopen jaren heeft de bestrijding van mensenhandel meer prioriteit gekregen, er is en wordt hard gewerkt en er wordt het nodige bereikt. Mensenhandel blijft echter een uiterst lastig in te dammen verschijnsel. Slachtoffers hebben om uiteenlopende redenen moeite aangifte te doen, maar ook als zij wel aangifte doen is het vaak lastig het bewijs rond te krijgen. Over de waardering van het bewijs in de geanalyseerde zaken gaat dit onderzoek niet. Daarover is zonder bestudering van het dossier en kennis van het verhandelde ter zitting geen verstandig woord te zeggen. Waar het onderzoek wel over gaat, is de wijze waarop de tenlastelegging is vormgegeven en hoe de wijze van ten laste leggen een verschil kan maken in de uitkomst. Waar het ook over gaat, is de wijze waarop de rechter feiten die hij bewezen acht interpreteert en in hoeverre daarbij wordt uitgegaan van reeds vaststaande, juridische kaders.

Het mensenhandelartikel is complex en bestaat uit diverse elementen die elk een andere weging vergen. Het artikel is het resultaat van ontwikkelingen in het nationale en in het internationale recht. Dit zorgt voor complexiteit die bij de behandeling van deze zaken niet altijd wordt onderkend. Er zijn vele valkuilen die regelmatig leiden tot een verschil in beoordeling van de juridische consequenties. Daarnaast kent de strafbaarstelling van mensenhandel buiten de seksindustrie een relatief korte geschiedenis. Waar slechte arbeidsomstandigheden overgaan in uitbuiting blijft een vraag die uitsluitend kan worden beantwoord indien alle omstandigheden van een concreet geval in samenhang worden gezien. Processen met een experimenteel karakter kunnen de grenzen van het mensenhandelbegrip helpen markeren.

Het is toe te juichen dat de grenzen van het begrip worden verkend. Het is evident dat dit niet alleen voor het Openbaar Ministerie (OM), maar ook voor de rechter een extra belasting met zich meebrengt.

Zonder specialisatie en een gedegen opleiding op dit terrein is de kans aanzienlijk dat de rechter de valkuilen niet weet te vermijden. Uit mijn doorlichting komen zaken naar voren waarbij de dagvaarding niet nietig zou zijn verklaard of waarbij verdachten niet zouden zijn vrijgesproken indien de betrokken rechters zich steviger hadden kunnen verdiepen in de kennis die nodig is om deze complexe zaken te behandelen. Een enkele keer wordt een misslag in hoger beroep rechtgetrokken, maar dat is niet afdoende, zeker waar de verdachten vaak uit het buitenland komen en in Nederland geen vaste woon- of verblijfplaats hebben. De dossiers zijn omvangrijk, de tijdsdruk is hoog; specifieke kennis moet tot de basisuitrusting behoren van de rechter die zich over deze feiten buigt. Juist daarom hecht ik belang aan de specialisatie en opleiding van strafrechters op het terrein van mensenhandel. Ik ben dan ook zeer verheugd dat het LOVS in zijn plenaire vergadering van 21 september 2012 een aantal afspraken heeft gemaakt die zien op specialisatie en opleiding van rechters ten behoeve van mensenhandelzaken.

De Rechtbank Rotterdam, nevenlocatie Leeuwarden, overweegt in zijn vonnis van 29 april 2010 dat mensenhandel een wereldwijd probleem *begint* te worden. Van beginnen is geen sprake: het *is* een wereldwijd probleem dat de samenleving ondermijnt en waarvan de urgentie algemeen wordt gevoeld. De urgentie ligt in het grote aantal jonge vrouwen uit Midden- en Oost Europa die worden uitgebuit in de Nederlandse seksindustrie, het niet aflatende aantal minderjarige meisjes, kinderen nog, soms weggelopen van huis, soms verblijvend in voorzieningen voor jeugdzorg, gemanipuleerd en klaargestoomd voor de prostitutie en het feit dat het nog steeds niet lukt dat te voorkomen. De urgentie wordt nog versterkt door het groeiend aantal mannen en vrouwen in arbeidsuitbuiting, voorbeelden van moderne vormen van slavernij. De aanpak van dit probleem stopt niet bij de vervolging.

Aan de totstandkoming van deze rapportage hebben diverse personen en instanties bijgedragen. BNRM is het LOVS, de Raad voor de rechtspraak, het OM, het CJIB en het Schadefonds Geweldsmisdrijven erkentelijk voor hun medewerking en het beschikbaar stellen van gegevens.

Bijzondere dank aan de medewerkers, voormalig medewerkers en stagiaires van mijn bureau die een waardevolle bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van deze rapportage.

C.E. Dettmeijer-Vermeulen

Nationaal rapporteur mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen

Uit onderzoek naar jurisprudentie in mensenhandelzaken over 2007 tot medio 2009 bleek dat verschillende juridische vraagstukken soms op een verschillende manier werden benaderd, en dat ook de context van geweld, dwang, misleiding en de mogelijkheid voor slachtoffers zich daaraan te onttrekken, niet eenduidig werd beoordeeld. Uit dit onderzoek bleek ook dat zowel de strafeis als de strafmaat in mensenhandelzaken uiteen liep.¹ De bevindingen uit dat onderzoek leidden tot een aantal aanbevelingen op het gebied van specialisatie van de zittende magistratuur (ZM) en tot de aanbeveling ter ontwikkeling van oriëntatiepunten ten behoeve van een consistente straftoemeting.²

Die aanbevelingen zijn tot dusver niet opgevolgd. Niettemin zijn deze in de afgelopen drie jaar wel onderwerp van discussie binnen de ZM geweest. Zo heeft een onderzoek plaatsgevonden naar het ontwikkelen van oriëntatiepunten³, is het aantal rechters dat naar een mensenhandelcursus gaat toegenomen⁴ en worden in het kader van de Wet herziening gerechtelijke kaart⁵ voorstellen gedaan ten aanzien van concentratie en specialisatie.⁶ Vanuit de praktijk wordt ook aangegeven dat de belangstelling voor mensenhandelzaken binnen de ZM toeneemt. Deze belangstelling vertaalt zich in toegenomen aandacht voor concentratie, specialisatie en opleiding. Voor het OM zijn dit evenzeer belangrijke aspecten. In 2009 zijn binnen het OM regio-officieren van justitie aangesteld specifiek voor mensenhandelzaken.⁷ Daaraan verbonden waren vereisten ten aanzien van de opleiding. Dit houdt echter niet in dat alle mensenhandelzaken door *deze* officieren van justitie worden behandeld; wel vervullen zij op dit terrein binnen hun regioparket een aanjagende en coördinerende rol. Ook voor het OM blijven deze aspecten derhalve actueel en verdienen zij continue aandacht.

---

1 Deze en andere resultaten van het vorige onderzoek zijn opgenomen in NRM7, Hoofdstuk 11 (Jurisprudentie inzake uitbuiting in de seksindustrie) en Hoofdstuk 12.6.2, beschikbaar via www.bnm.nl.

2 NRM7, p. 606, aanbevelingen 39 en 40.

3 Zie §6.1 (Richtlijnen en oriëntatiepunten).

4 Sinds 2010 hebben 27 rechters de verdiepingscursus mensenhandel bij de SSR gevolgd, schriftelijke informatie SSR, 17 september 2012.

5 Wet van 12 juli 2012 tot wijziging van de Wet op de rechterlijke indeling, de Wet op de rechterlijke organisatie en diverse andere wetten in verband met de vermindering van het aantal arrondissementen en ressorten (Wet herziening gerechtelijke kaart), *Stb.* 2012, 313.

6 De Wet herziening gerechtelijke kaart treedt op 1 januari 2013 in werking. *Stb.* 2012, 314.

7 NRM7, p. 401 e.v.

Het onderzoek naar jurisprudentie in mensenhandelzaken is herhaald en vindt zijn weerslag in dit rapport. Ditmaal vormden alle mensenhandelditspraken uit 2010 (in eerste aanleg) het onderwerp van het kwantitatieve onderzoek. Dat onderzoek is aangevuld met kwalitatief onderzoek naar uitspraken gedaan vanaf het ter perse gaan van NRM7 in 2009.⁸ Naar verschillende onderwerpen is onderzoek gedaan. Zo is gekeken naar de wijze van ten laste leggen, naar de bewijs- en vrijspraakoverwegingen en de bewezenverklaringen, alsmede naar de congruentie en consistentie in de uitspraken. Hierbij is onder meer aandacht besteed aan enkele valkuilen bij de toepassing van het wetsartikel, waaronder de betekenis van uitbuiting, de rol van dwang en vrijwilligheid en het verschil in referentiekader tussen seksuele uitbuiting en overige uitbuiting.⁹ Tevens zijn de onderwerpen strafeis, straftoemeting en schadevergoeding uitgebreid belicht. Ook in dit onderzoek komt, net als in het voorgaande onderzoek, naar voren dat juridische vraagstukken niet altijd eenduidig worden beoordeeld en dat meewegende factoren in strafeis, straftoemeting en schadevergoeding evenmin consequent worden toegepast. In hoeverre de toegenomen aandacht vanuit de ZM voor concentratie, specialisatie en opleiding reeds thans of op korte termijn tot een verandering zullen leiden is nog niet te concretiseren.

Concentratie

De Wet herziening gerechtelijke kaart zal moeten voorzien in een bepaalde concentratie van mensenhandelzaken. Per 1 januari 2013 wordt het aantal gerechten in eerste aanleg teruggebracht naar 10.¹⁰ Het Landelijk Overleg Voorzitters Strafssectoren (LOVS) ziet hierin aanleiding mensenhandelzaken vanaf 1 januari 2013 te doen behandelen bij de hoofdvestigingen van de tien dan wel elf nieuw gevormde gerechten.¹¹ Ook zullen de mensenhandelzaken van het Landelijk Parket (LP) en Functioneel Parket (FP) worden aangebracht bij vier gerechten, te weten de Rechtbanken Rotterdam, Amsterdam, Oost-Brabant (zittingsplaats Den Bosch) en Oost-Nederland (zittingsplaats Zwolle).¹² Wat betreft deze laatste toedeling is het de vraag of dit een wezenlijke verandering teweeg zal brengen voor mensenhandelzaken. Over 2010 zijn van de 138 vonnissen zes vonnissen geweest in zaken van het FP¹³ en tevens niet meer dan zes in zaken van het LP¹⁴.

Over 2010 is gekeken naar de verdeling van mensenhandelzaken per rechtbank¹⁵ en per rechter. De 138 mensenhandelvonnissen in eerste aanleg betreffen in 111 zaken seksuele uitbuiting en in 29 zaken ove-

8 Tot, op een enkele uitzondering na, 1 augustus 2012.

9 De onderzoeksverantwoording is te vinden in Bijlage 2.

10 In het kader van de behandeling van de Wet herziening gerechtelijke kaart heeft de Eerste Kamer een motie aangenomen van het lid Beuving c.s. In deze motie wordt het kabinet verzocht om, samengevat, met spoed een wetsvoorstel in procedure te brengen dat strekt tot de vorming van de rechtbanken Gelderland en Overijssel, *Kamerstukken I 2011/12*, 32 891 G. Dit zou betekenen dat er elf gerechten zullen zijn. Het is de bedoeling de mensenhandelzaken te concentreren tot één back-office per gerecht; ook zal het LOVS in breder perspectief bediscussieren of er aanleiding bestaat mensenhandel zaken op termijn bij een kleiner aantal gerechten te behandelen, schriftelijke informatie LOVS, 21 september 2012.

12 Afspraken tussen het College van procureurs-generaal en de Raad voor de rechtspraak over de verdeling van zaken van het Landelijk Parket en het Functioneel Parket, bijlage bij *Kamerstukken I 2011/12*, 32 891 E.

13 Rb Den Haag, één onderzoek, vier vonnissen, en Rb Roermond, één onderzoek, twee vonnissen.

14 Rb Rotterdam, twee onderzoeken, vier vonnissen en Rb Leeuwarden, één onderzoek, twee vonnissen.

15 Zie Bijlage 3, Tabel B1.2.

rige uitbuiting.¹⁶ Rechtbanken die in 2010 in het geheel geen mensenhandelzaken hebben behandeld zijn Breda, Maastricht, Zutphen en Middelburg. Opvallend is dat Rotterdam en Amsterdam in 2010 geen overige uitbuitingszaken hebben behandeld, terwijl de Rechtbank Den Haag in 2010 meer dan de helft van de 29 overige uitbuitingvonnissen heeft gewezen. Samen hebben deze drie rechtbanken wel meer dan de helft van alle mensenhandelzaken in 2010 voor hun rekening genomen.¹⁷ In 2011 is deze verhouding anders en representeren de drie rechtbanken samen 29% van alle gewezen mensenhandelvonnissen in zowel seksuele als overige uitbuiting.¹⁸

De 138 mensenhandelvonnissen betreffen 71 verschillende mensenhandelonderzoeken waarbij in totaal 166 verschillende rechters zijn betrokken. Tabel 1 geeft aan hoe vaak verschillende rechters een mensenhandelonderzoek hebben behandeld.¹⁹

Tabel 1 Ervaring rechters (2010)

Aantal behandelde mensenhandelonderzoeken 2010	Aantal verschillende rechters	
	N	%
1	128	77%
2	30	18%
3	6	4%
4	2	1%
Totaal	166	100%

Uit de tabel blijkt dat meer dan drie kwart (77%) van de betrokken rechters in 2010 één mensenhandelonderzoek heeft afgedaan. Acht rechters (5%) hebben minimaal drie verschillende mensenhandelonderzoeken afgedaan. Zij zijn verantwoordelijk voor 30 verschillende vonnissen – bijna een kwart (22%) van alle gewezen vonnissen in 2010.²⁰ Niet één rechter was in 2010 betrokken bij meer dan vier verschillende mensenhandelonderzoeken.

Specialisatie

Binnen het OM wordt de behandeling van mensenhandelzaken al geruime tijd gezien als een specialisme.²¹ Dit geldt (nog) niet voor de ZM. Of de concentratie als gevolg van de Wet herziening gerechtelijke

-
- 16 Er bestaat een overlap van twee vonnissen waarin zowel sprake is van seksuele als van overige uitbuiting.
- 17 De Rechtbanken Amsterdam, Rotterdam en Den Haag hebben respectievelijk tweeëntwintig, twintig en zestien vonnissen met betrekking tot seksuele uitbuiting gewezen. De Rechtbank Den Haag heeft derhalve iets minder dan een kwart ($15+16=31=22\%$ van de totaal 138 vonnissen) van alle mensenhandelzaken in 2010 behandeld.
- 18 N: 129, volgens OM-data, peildatum: 1 april 2012, zie NRM9 (nog te publiceren).
- 19 Vanzelfsprekend moeten hierbij kanttekeningen worden geplaatst. Zo is alleen gekeken naar 2010. Ervaring die door rechters in voorgaande jaren is opgedaan is hier buiten beschouwing gebleven.
- 20 Bij sommige vonnissen is meer dan één rechter betrokken die in 2010 minimaal drie verschillende mensenhandelonderzoeken heeft afgedaan.
- 21 NRM7, p. 401 e.v.

kaart zonder meer ook specialisatie voor de ZM met zich zal brengen is de vraag. Dat specialisatie ook binnen één gerecht niet vanzelfsprekend is, laat het volgende voorbeeld zien inzake de behandeling van mensenhandelzaken bij het Hof Leeuwarden. Dit hof wees in 2011 in totaal vijftien arresten in tien mensenhandelonderzoeken, met elk één, twee of drie verdachten. Tien van deze arresten zijn geweest door in totaal vier raadsheren waarbij de ervaring in de combinatie is gewaarborgd. De overige vijf arresten zijn door vijftien andere raadsheren geweest; voor al deze combinaties gold dat zij slechts één mensenhandelzaak in 2011 behandelden. Voor specialisatie en het opbouwen van expertise is ook concentratie *binnen* het gerecht noodzakelijk. Binnen het LOVS is inmiddels overeengekomen dat per gerecht mensenhandelzaken zullen worden behandeld door een beperkt aantal rechters.²²

Opleiding

De borging van kennis en expertise is binnen het OM een belangrijk onderwerp.²³ Ook in het LOVS is recent de afspraak gemaakt dat gerechten er zorg voor dragen dat de rechters en juridisch medewerkers over voldoende vakinhoudelijke kennis beschikken om de mensenhandelzaken adequaat te behandelen.²⁴ Er is in dit onderzoek ruim aandacht besteed aan factoren die al dan niet terecht van invloed zijn op de opgelegde straffen;²⁵ ook de bejegening van slachtoffers is in dit onderzoek betrokken. Slachtoffers van dit delict zijn doorgaans getraumatiseerd en de strafprocedure zou niet moeten bijdragen aan revictimisatie. Ook dit aspect moet onderdeel vormen van de opleiding en de specialisatie.²⁶

Eenduidige straftoemeting

In 2010 en 2012 heeft het OM richtlijnen strafvordering in mensenhandelzaken respectievelijk voor seksuele uitbuiting en overige uitbuiting opgesteld.²⁷ Binnen de ZM hebben eerdere besprekingen nog niet geleid tot het formuleren van oriëntatiepunten. Onderhavig onderzoek maakt duidelijk dat de aanbeveling daartoe nog niet aan belang heeft ingeboet. De Commissie Rechtseenheid van het LOVS onderzoekt óf de ontwikkeling van oriëntatiepunten mogelijk is.²⁸ Dergelijk onderzoek is eerder verricht en heeft toen niet tot vaststelling van uitgangspunten in straftoemeting geleid; het is niet geheel duidelijk waarom thans opnieuw eerst een onderzoek naar die mogelijkheid wordt uitgevoerd. Het bestaan van richtlijnen van het OM voor mensenhandel geeft die mogelijkheid overigens reeds aan.

'Rechter mild voor pooiers'?

In juli 2012 wijdde *Het Parool* een artikel aan een verzuchting van de Amsterdamse mensenhandelofficier, dat de straffen die de Amsterdamse rechtbank oplegt aan pooiers die zich schuldig

22 Schriftelijke informatie LOVS, 21 september 2012.

23 Op 11 september 2009 werd het 'Handboek aanpak mensenhandel' gepresenteerd, bedoeld voor officieren van justitie bij de beoordeling van mensenhandelzaken en de behandeling daarvan ter zitting, NRM7 p. 403. Op moment van schrijven wordt het handboek gereviseerd.

24 Deze afspraak is gemaakt op de plenaire vergadering van 21 september 2012, schriftelijke informatie van het LOVS, 21 september 2012.

25 Zie §6.3 (Straftoemeting).

26 Zie §7.5 (Slachtoffers in het strafproces en het non punishment-beginsel).

27 Zie §6.1 (Richtlijnen en oriëntatiepunten).

28 Schriftelijke informatie namens de voorzitter van het LOVS, 31 augustus 2012; zie ook §6.1 (Richtlijnen en oriëntatiepunten).

maken aan mensenhandel tot de laagste in Nederland behoren.²⁹ “Mijn eisen worden stelselmatig gehalveerd in Amsterdam. Met twee jaar voor mensenhandel mag ik de handen dichtknijpen.” Aldus de OvJ. Uit een analyse van BNRM blijkt dat voor de vonnissen waarin een veroordeling voor uitsluitend mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting is gevolgd en waarin in ieder geval een gevangenisstraf met een onvoorwaardelijk deel is opgelegd (in totaal 37 vonnissen) de Rechtbank Amsterdam in 2010 lagere straffen heeft opgelegd dan andere rechtbanken. Waar andere rechtbanken in dat jaar gemiddeld 436,8 dagen³⁰ onvoorwaardelijke gevangenisstraf oplegden, legde de Rechtbank Amsterdam gemiddeld 215,7 dagen³¹ onvoorwaardelijke gevangenisstraf op. De verzuchting van de Amsterdamse officier van justitie was dus niet geheel zonder grond.

Schadevergoeding

In dit onderzoek worden tot slot ook de schadevergoedingsmodaliteiten voor slachtoffers besproken. Ook hier valt op dat geen eenheid bestaat in factoren die een rol spelen bij de toekenning van de vordering benadeelde partij. De grondslag noch de rekenmethode geven voldoende aanknopingspunten om tot uniformiteit te geraken. Wellicht zou de Commissie Rechtseenheid dit punt in haar onderzoek kunnen betrekken. Het feit dat het gaat om een civiel te beoordelen vordering wordt verschillend geïnterpreteerd.³² Daarnaast kan de schadevergoedingsmaatregel, als onderdeel van het sanctiepakket, ook zonder dat sprake behoeft te zijn van een vordering benadeelde partij, door de rechter ambtshalve worden opgelegd.³³ De rechter heeft, in ieder geval in mensenhandelzaken in 2010, geen gebruik gemaakt van deze bevoegdheid.³⁴

Niet alleen strafrecht

Dit onderzoek gaat over de toepassing van artikel 273f Sr, en dus over strafrecht. Mensenhandel raakt echter meer rechtsgebieden. Bestuursrecht, vreemdelingenrecht, kinderrecht, civiel recht en arbeidsrecht zijn alle rechtsgebieden die raakvlakken hebben met mensenhandel. Slachtoffers hebben in voorkomende gevallen recht op een (tijdelijke) verblijfsvergunning, er worden bordelen gesloten of andere

29 ‘Amsterdamse rechtbank te mild voor pooiers’, *Het Parool*, 7 juli 2012, beschikbaar via: <http://www.parool.nl/parool/nl/4/AMSTERDAM/article/detail/3283320/2012/07/07/Amsterdamse-rechtbank-te-mild-voor-pooiers.dhtml> (laatst geraadpleegd 24 augustus 2012).

30 N: 32, Sd: 421,0.

31 N: 5, Sd: 53,0. In deze vijf zaken ging het in één zaak om een veroordeling ter zake uitsluitend art. 273f lid 1 sub 3. In de andere vier zaken betrof het een veroordeling voor de subleden 1, 3, 4, 6 en 9 van art. 273f lid 1 Sr. Het betrof in al deze zaken buitenlandse slachtoffers. Overigens week het onvoorwaardelijk gedeelte van de in deze zaken opgelegde vrijheidsstraf onderling nauwelijks af. De verdeling tussen veroordelingen voor uitsluitend sub 3 en de andere subleden is voor de Rechtbank Amsterdam niet veel anders dan landelijk is te zien (Amsterdam: één van de vijf: 20,0% ten opzichte van zeven van de 32: 22%). Vgl. *Het Parool*, 9 juli 2012, ingezonden brief mr C.M.T.Eradus.

32 Er zijn voor de rechtspraak wel aanbevelingen voor de behandeling van vorderingen benadeelde partij. Niettemin lijken deze niet consequent te worden toegepast in mensenhandelzaken, *Aanbevelingen civiele vordering en schadevergoedingsmaatregel m.b.t. de Wet Terwee en de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer*, oktober 2011, <http://www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/Sector-strafrecht/Documents/Wet-Terwee.pdf> (geraadpleegd 23 september 2012).

33 Art. 36f Sr.

34 Zie §8.4.2 (Ambtshalve opgelegde schadevergoedingsmaatregelen).

bestuurlijke maatregelen genomen; een minderjarig slachtoffer van een loverboy dat spijbelt onder invloed van de loverboy kan een beroep doen op het *non punishment*-beginsel, zij kan uit huis worden geplaatst; en slachtoffers van arbeidsuitbuiting kunnen, naast het indienen van een vordering benadeelde partij gedurende het strafproces, ook separaat achterstallig loon vorderen.

Pilot Rechtbank Den Haag

In het voorjaar van 2011 is in de Haagse rechtbank een *pilot* gestart om in samenwerking met BNRM en het OM vorm te geven aan een intersectorale vakgroep mensenhandel, zulks vanwege het zeer specialistische karakter van mensenhandelzaken. Aanleiding was de zogenaamde Mehak-zaak³⁵ waarin één van de slachtoffers mensenhandel, een negentienjarige vrouw, tevens dader was in een levensdelict. De vrouw is door de strafkamer van de rechtbank veroordeeld en als slachtoffer erkend, maar ook zijn haar vreemdelingrechtelijke procedures bij de bestuurssector van de rechtbank behandeld en heeft zij bij de sector kanton aldaar haar vordering achterstallig loon ingediend. De doelstelling van de vakgroep is de bevordering van interdisciplinaire kwaliteit van de rechtspleging en de rechtseenheid binnen de sectoren Strafrecht, Familie & Jeugdrecht, Bestuursrecht en Kanton op het rechtsgebied mensenhandel. De vakgroep heeft een website binnen de rechtbank en fungeert als vraagbaak.³⁶

Deze rapportage

Sinds het uitkomen van NRM7 is binnen de ZM meer aandacht voor expertisevorming. Het is bemoedigend dat het aantal rechters dat een mensenhandelcursus volgt inmiddels toeneemt. Ook officieren van justitie volgen de mensenhandelcursussen in toenemende mate. In deze rapportage wordt aan de hand van de bespreking van de jurisprudentie getracht de valkuilen inzichtelijk te maken en aldus een handreiking te doen aan de rechtspraktijk.

---

35 Rb. Den Haag 14 december 2007, LjN: BC1761; zie NRM7, pp. 447-459.

36 Schriftelijke informatie voorzitter intersectorale vakgroep, 7 september 2012.

2 Artikel 273f Sr

Mensenhandel is (gericht op) uitbuiting van mensen in arbeid- en dienstverlening. Ook de verwijdering van organen kan het oogmerk van mensenhandel zijn. Mensenhandel is een ernstige schending van mensenrechten en van de menselijke waardigheid en maakt inbreuk op de vrijheid van mensen. In deze termen heeft de wetgever het delict mensenhandel dan ook omschreven:

“Mensenhandel is kort gezegd het dwingen – in ruime zin – van mensen om zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van (seksuele) diensten of om eigen organen beschikbaar te stellen. (...) Mensenhandel is (gericht op) uitbuiting. Bij de strafbaarstelling van mensenhandel staat het belang van het individu steeds voorop. Dat belang is het behoud van zijn of haar lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid. De staat dient strafrechtelijke bescherming te bieden tegen aantasting van het recht op die integriteit en vrijheid.”¹

De wetgever heeft gekozen voor één mensenhandelbepaling, waarin veel gedragingen van uiteenlopende aard strafbaar zijn gesteld. Artikel 273f Sr maakt onderscheid tussen de aard van verschillende soorten werk c.q. dienstverlening, en tussen meerderjarige en minderjarige slachtoffers. Het grote aantal subonderdelen maakt de bepaling het langste artikel uit het Wetboek van Strafrecht. Niet alle termen in de strafbepaling zijn nader uitgelegd in de wet of wetsgeschiedenis. Deze termen zijn vooral afkomstig uit de internationale regelingen die ten grondslag liggen aan de mensenhandelbepaling. Voor de interpretatie van het wetsartikel is daarom naast de Nederlandse rechtsbronnen ook de internationale regelgeving van belang. Voor een goede duiding van het artikel zijn de wetsgeschiedenis en de rechtspraak over de voorlopers van artikel 273f Sr, die gericht waren op bestrijding van uitbuiting in de prostitutie en in de overige seksuele dienstverlening, nog steeds relevant.²

2.1 Wetsgeschiedenis

Het eerste Nederlandse wetsartikel op het terrein van mensenhandel, artikel 250ter (oud) Sr, dateert van 1911 en betrof handel in vrouwen ten behoeve van uitbuiting in de prostitutie. De Nederlandse wetgeving op het terrein van mensenhandel werd in de loop der tijd telkens uitgebreid. Daarbij werd aangeknoopt bij internationale ontwikkelingen. In 1927 werd de strafbepaling uitgebreid met handel in minderjarige

¹ Kamerstukken II 2003/04, 29 291, nr. 3, p. 2.

² Zie voor de totstandkomingsgeschiedenis van art. 250a (oud) Sr: Kamerstukken II 1988/89, 21 027. Ook is de rechtspraak met betrekking tot deze bepaling van belang, HR 27 oktober 2009, LJN: BL7097, r.o. 2.4.1 e.v.

jongens. In 1994 werd dat sekseneutraal ‘mensenhandel’. Pas toen zag het strafrechtsartikel ook op uitbuiting van volwassen mannen – in de prostitutie. In 2000 werd artikel 250ter Sr vervangen door artikel 250a Sr en werd ook het profiteren van mensenhandel strafbaar. Dat was ook het jaar waarin Nederland het algemeen bordeelverbod ophief. Sinds 1 oktober 2000 is exploitatie van vrijwillige prostitutie door personen vanaf 18 jaar niet langer strafbaar in Nederland. In 2002 volgde uitbreiding van de mensenhandelpenaliteit naar uitbuiting in de seksindustrie in brede zin (seksuele handelingen *met en voor* een derde tegen betaling) – en betrof deze dus niet meer uitsluitend de prostitutie (*met* een derde).³

Mensenhandel en prostitutiebeleid

De reikwijdte en strekking van de strafbaarstelling van mensenhandel in de seksindustrie zijn nauw verweven met het Nederlandse prostitutiebeleid.⁴ Vanaf het eind van de negentiende eeuw laat het Nederlandse overheidsbeleid een beweging zien van achtereenvolgens reglementeren, criminaliseren, gedogen en reguleren, stellen Alink en Wiarda: “Deze in de tijd gewijzigde maatschappelijke en politieke opvattingen over (de exploitatie van) prostitutie hebben hun weerslag gehad op de strafwetgeving inzake mensenhandel. Zo betrof mensenhandel in eerste instantie uitsluitend handel ten behoeve van de prostitutie, en aanvankelijk alleen vrouwenhandel. Veel later pas wordt onder invloed van internationale ontwikkelingen het begrip mensenhandel verbreed”.⁵ Het wetsvoorstel Regulering prostitutie en bestrijding misstanden seksbranche bevat mogelijk toekomstig prostitutiebeleid.⁶ Dit wetsvoorstel ligt voor in de Eerste Kamer alwaar plenaire behandeling eind oktober 2012 geagendeerd staat.

De basis voor de huidige mensenhandelpenaliteit werd gelegd in 2005, toen op 1 januari van dat jaar artikel 273a Sr in werking trad.⁷ De nieuwe bepaling betekende een aanzienlijke verruiming van gedragingen die als mensenhandel strafbaar zijn gesteld: naast seksuele uitbuiting ook andere vormen van uitbuiting op het terrein van arbeid en diensten en de gedwongen verwijdering van organen. Het nieuwe artikel werd, anders dan artikel 250a Sr (oud), opgenomen in de titel ‘Misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid’, in plaats van de titel ‘Misdrijven tegen de zeden’. Daarmee werd het karakter van het strafbare feit benadrukt: niet de sector waarin de uitbuiting plaatsvindt, maar het feit dat de uitbuiting een inbreuk op de persoonlijke vrijheid van het slachtoffer betekent, vormt de strafwaardigheid van de handeling.⁸ De inhoud van artikel 250a Sr (oud) is (zij het niet letterlijk) overgenomen in artikel 273f Sr,⁹ zodat de nadere invulling van die strafbaarstelling via de jurisprudentie ook onder de nieuwe bepaling haar waarde heeft behouden. Dit geldt ook voor artikel 250ter (oud) Sr.

3 Zie NRM1, p. 14-33, NRM3, p. 15-25, NRM5, p. 15-25 en NRM7, p. 17-19. Zie ook Alink & Wiarda 2010, p. 175-262.

4 Zie §4.4.8 (De invloed van het Nederlandse prostitutiebeleid op de jurisprudentie inzake seksuele uitbuiting).

5 Alink & Wiarda 2010, p. 179.

6 *Kamerstukken I* 2011/12, 32 211 A.

7 In september 2006 zonder inhoudelijke wijziging vernummerd tot 273f Sr.

8 NRM5, p. 285.

9 *Kamerstukken II* 2003/04, 29 291, nr. 3, p. 13 (MvT). In soortgelijke zin Rb. Arnhem 12 december 2005, LjN: AU7821.

Strafbedreiging

Op 1 juli 2009 is de mensenhandelbepaling in artikel 273f Sr wederom aangepast. Deze laatste wijziging betrof een verhoging van de maximale strafbedreiging en niet de inhoudelijke delictomschrijving.¹⁰ Mensenhandel zonder strafverzwarende omstandigheden kan sinds juli 2009 worden bestraft met een gevangenisstraf van maximaal acht jaren.¹¹ Voor alle gekwalificeerde vormen van mensenhandel – mensenhandel gepleegd onder strafverzwarende omstandigheden – geldt een maximale strafbedreiging van ten minste twaalf jaar gevangenisstraf. Strafverzwarende omstandigheden zijn onder meer mensenhandel in vereniging gepleegd, mensenhandel gepleegd jegens een slachtoffer jonger dan zestien jaar, mensenhandel dat zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft of waarvan levensgevaar voor een ander te duchten is, en mensenhandel die de dood tengevolge heeft. Mensenhandel kan ook worden bestraft met een geldboete van maximaal €76.000,00 (vijfde categorie).¹²

Verhoging strafbedreiging

Ten aanzien van het verhogen van de maximale strafbedreiging is eind februari 2012 wederom een wetsvoorstel ingediend. Dit wetsvoorstel voor een nadere verhoging van de strafmaat voor mensenhandel vloeit voort uit de toezegging daartoe tijdens het debat over het Wetsvoorstel Regulering prostitutie en bestrijden misstanden in de seksbranche.¹³ Hierin wordt voorgesteld de maximale strafbedreiging voor ongekwalificeerde mensenhandel te verhogen van acht naar twaalf jaar. De maximale strafbedreiging voor mensenhandel, wanneer die de dood tengevolge heeft, zou op grond van dit voorstel levenslange gevangenisstraf zijn of tijdelijke gevangenisstraf van ten hoogste dertig jaren.¹⁴ Deze verhoging heeft ook consequenties voor de mogelijkheden van toepassing van voorlopige hechtenis inzake ongekwalificeerde mensenhandel.¹⁵

De nu voorgestelde verhoging van de maximale strafbedreiging is in lijn met het advies dat de NRM op dit punt eerder gaf inzake het wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel.¹⁶ Hierin werd er voor gepleit dat – in plaats van het herhaaldelijk verhogen van de strafmaat – fundamenteel wordt nagedacht over de vraag of de strafbedreiging tot uitdrukking zou moeten brengen dat ook *ongekwalificeerde* vormen van mensenhandel gezien moeten worden als misdrijven die de rechtsorde schokken, en dat deze dan ook moeten leiden tot een strafbedreiging die daar recht aan doet. Een strafbedreiging van maximaal twaalf jaren gevangenisstraf voor ongekwalificeerde mensenhandel zou

¹⁰ Wet van 12 juni 2009, *Stb.* 2009, 245.

¹¹ De maximale strafbedreiging voor mensenhandel zonder strafverzwarende omstandigheden bedroeg vanaf januari 2005 tot 1 juli 2009 zes jaar. Voor gekwalificeerde mensenhandel liep de strafbedreiging op tot acht, tien, twaalf en – wanneer de feiten leiden tot de dood van het slachtoffer – vijftien jaar.

¹² Op grond van art. 251 Sr is ook ontzetting uit bepaalde rechten mogelijk, zoals het bekleden van een ambt, het dienen bij de gewapende macht en het zijn van raadsman of gerechtelijke bewindvoerder. Ontzetting van de uitoefening van een beroep kan worden uitgesproken als mensenhandel in beroep is gepleegd. Daarnaast is verbeurdverklaring mogelijk ex art. 33 Sr e.v.

¹³ Motie Van Toorenburg en Van der Steur, *Kamerstukken II* 2010/11, 32 211, nr. 36.

¹⁴ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 185, nr 2.

¹⁵ Zie art. 67a lid 1 jo. lid 2 sub 1 Sv.

¹⁶ Brief van de NRM van 13 oktober 2011 aan de minister van Veiligheid en Justitie inzake implementatie van EU-Richtlijn 2011/36/EU inzake voorkoming en bestrijding van mensenhandel, bijlage bij *Kamerstukken II* 2011/12, 33 309, nr. 3.

daarbij voor de hand liggen en zou daarbij ook een ander licht werpen op het toepassen van de voorlopige hechtenis. Ingevolge het huidige artikel 273f Sr is immers ook een zaak waarbij één verdachte gedurende langere tijd (enige jaren bijvoorbeeld) meerdere slachtoffers heeft uitgebuit een vorm van *ongekwalificeerde* mensenhandel. Ook van dit voorbeeld kan worden gezegd dat dit de rechtsorde schokt.

EU-Richtlijn mensenhandel (2011)

In juni 2012 verscheen voorts het wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel. Voorgesteld wordt de definitie van mensenhandel in artikel 273f Sr op een aantal punten aan te passen.¹⁷ Dit wetsvoorstel behelst niet alleen een aanpassing van de definitie van mensenhandel¹⁸, maar ook een verduidelijking van één van de in artikel 273f Sr genoemde dwangmiddelen en strafverzwarende omstandigheden.¹⁹

2.2 Internationale grondslagen

Voor de aanpak van mensenhandel op nationaal niveau zijn internationale aspecten van belang en zullen dat ook blijven, niet in het minst omdat ook Nederlandse wetgeving over mensenhandel grotendeels gebaseerd is op internationale afspraken. Daarom is het van belang inzicht te krijgen in de relevante instrumenten en daarvan de belangrijkste aspecten te kennen. Het internationale recht werkt immers door in de nationale rechtspraktijk.²⁰ Ook de Hoge Raad ziet zijn taakuitoefening door de groei van het EU-recht en het EVRM-recht beïnvloed: “Hoe meer het recht aan supranationale bronnen ontspruit, hoe meer de positie van de Hoge Raad die van een tussenschakel wordt: een intermediair tussen de hoogste Europese gerechten en de nationale rechtsorde”.²¹

Voor de meest recente Nederlandse mensenhandelwet- en regelgeving is vooral een aantal bindende afspraken in VN- en EU-verband van belang, zoals het VN-Protocol inzake de preventie, bestrijding en bestrafing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel (2000)²², en de EU-Richt-

17 *Kamerstukken II 2011/12*, 33 309, nr. 2. Het wetsvoorstel komt onder meer aan de orde in §4.3.1 (Dwang en vrijwilligheid) en Hoofdstuk 6 (Straffen).

18 Zie hierna §2.2 (Internationale grondslagen).

19 Zie §4.4 (Dwang en vrijwilligheid) en Hoofdstuk 6 (Straffen).

20 Zo ook Alink & Wiarda, 2010, p. 254.

21 G.J.M. Corstens en R. Kuiper, ‘De Hoge Raad als knooppunt van rechterlijke samenwerking’, *Trema* 2012-7, p. 234 e.v. Voorlopig ziet de Wet prejudiciële vragen uitsluitend op de mogelijkheid tot het stellen van vragen aan de civiele kamer, *Stb.* 2012, 65.

22 Protocol inzake de voorkoming, bestrijding en bestrafing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel, tot aanvulling van het Verdrag van de Verenigde Naties tegen grensoverschrijdende georganiseerde misdaad (New York, 15 november 2000), *Trb.* 2001, 69 en 2004, 35 (hierna: VN-Palermo Protocol).

lijn mensenhandel die het voorgaande Kaderbesluit uit 2002 vervangt.²³ Deze instrumenten verplichten onder meer om mensenhandel strafbaar te stellen en te bestrijden, gericht op iedere vorm van uitbuiting van personen, ongeacht de sector waarin dit gebeurt. Niet alleen uitbuiting in de prostitutie, maar ook uitbuiting in andere sectoren (hierna: ‘overige uitbuiting’) en gedwongen orgaandonatie²⁴ vallen onder het internationaal gehanteerde begrip mensenhandel. Deze instrumenten vormen de grondslagen van artikel 273f Sr. Onder mensenhandel wordt in het VN-Protocol verstaan:

‘het werven, vervoeren, overbrengen van en het bieden van onderdak aan of het opnemen van personen, door dreiging met of gebruik van geweld of andere vormen van dwang, ontvoering, bedrog, misleiding, machtsmisbruik of misbruik van een kwetsbare positie of het verstrekken of in ontvangst nemen van betaalingen of voordelen teneinde de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap heeft over een andere persoon, ten behoeve van uitbuiting.

Volgens het Protocol omvat ‘uitbuiting’ ten minste de uitbuiting in prostitutie van anderen of andere vormen van seksuele uitbuiting, gedwongen arbeid of diensten, slavernij of praktijken die vergelijkbaar zijn met slavernij, onderworpenheid of de verwijdering van organen. Ook vermeldt het Protocol uitdrukkelijk dat de instemming van een slachtoffer van mensenhandel met de beoogde uitbuiting irrelevant is wanneer een van de hierboven genoemde middelen zijn gebruikt.²⁵ De EU-Richtlijn hanteert een ruime definitie van mensenhandel die gebaseerd is op het VN-Palermo Protocol en – in dezelfde bewoordingen – het Verdrag van de Raad van Europa.²⁶

EU-Richtlijn mensenhandel

In de EU-Richtlijn wordt een ruimer concept van mensenhandel gehanteerd dan in het inmiddels vervallen EU-Kaderbesluit. Zo ziet de definitie van mensenhandel nu ook op de mensenhandel gericht op verwijdering van organen, zoals ook in het VN-Protocol en het Verdrag van de Raad van Europa inzake bestrijding van mensenhandel. In tegenstelling tot voornoemde instrumenten is in de EU-Richtlijn **bedelarij** expliciet als vorm van gedwongen arbeid of dienstverlening opgenomen, evenals **uitbuiting van strafbare activiteiten** (‘criminele uitbuiting’). Onder de laatstgenoemde vorm van uitbuiting moet worden verstaan uitbuiting van mensen bijvoorbeeld door het laten plagen van zakkenrollen, winkeldiefstal, drugshandel en soortgelijke strafbare feiten waarmee financi-

23 Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, 5 april 2011 (hierna EU-Richtlijn mensenhandel). Op 5 april 2011 is de richtlijn gepubliceerd in het publicatieblad van de EU, *PbEU* 2011, L 101/1. De richtlijn moet vóór 6 april 2013 geïmplementeerd zijn in de Nederlandse wetgeving.

24 Over dit onderwerp verscheen in oktober 2009 een uitgebreid rapport van de Raad van Europa en de Verenigde Naties. Zie *Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs* (2009), beschikbaar via: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/docs/news/organtrafficking_study.pdf (geraadpleegd op 30 augustus 2012). Zie ook Nationaal Rapporteur Mensenhandel, *Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering en gedwongen commercieel draagmoederschap* (2012), beschikbaar via www.bnrm.nl.

25 Art. 3 VN-Palermo Protocol.

26 Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel (Warschau, 16 mei 2005), *Trb.* 2006, 99.

eel gewin is gemoeid. Hierbij moet rekening worden gehouden met het *non punishment*-beginsel.²⁷ De definitie omvat ook andere handelswijzen, zoals illegale adoptie of gedwongen huwelijken “voor zover deze de constitutieve elementen van mensenhandel omvatten”.²⁸ De Richtlijn bepaalt ook uitdrukkelijk dat instemming van het slachtoffer van mensenhandel met voorgenomen of bestaande uitbuiting niet ter zake doet indien een van de in artikel 2 lid 1 opgesomde middelen is gebruikt, zoals dwang, (dreiging met) geweld en misleiding.²⁹

In het Verdrag van de Raad van Europa (2005) is bij de aanpak van mensenhandel de mensenrechtelijke benadering een belangrijke invalshoek.³⁰ De inhoud van de nieuwe EU-Richtlijn is daarop gebaseerd en bevat niet alleen strafrechtelijke bepalingen maar ook bepalingen over preventie en de bescherming van slachtoffers.

*Rantsev t. Cyprus en Rusland*³¹

In deze belangrijke uitspraak brengt het EHRM mensenhandel expliciet binnen het bereik van artikel 4 EVRM, waarin het verbod op slavernij, dienstbaarheid en dwangarbeid is vastgelegd. Afgezien van de beperkte jurisprudentie³² over artikel 4 EVRM is het arrest baanbrekend omdat het Hof een aantal verplichtingen van lidstaten van de Raad van Europa formuleert met betrekking tot de aanpak van mensenhandel, waarbij het niet alleen gaat om opsporing en vervolging, maar ook om preventie, bescherming van slachtoffers en internationale samenwerking.³³ Daarnaast is mensenhandel, nu mensenhandel onder artikel 4 EVRM wordt geschaard, niet zomaar een mensenrechtenschending. Het EHRM herinnert eraan dat artikel 4, evenals de artikelen 2 en 3, een fundamenteel en absoluut recht behelst. Dat betekent dat – in tegenstelling tot de meeste andere bepalingen van het EVRM – dit recht door de staat te allen tijde moet worden gegarandeerd. Beperkingen zijn niet toegestaan, zelfs niet in tijd van oorlog of andere noodtoestand.³⁴

Bij mensenhandel zijn fundamentele rechten, ofwel mensenrechten in het geding. Mensenhandel is een mensenrechtenschending. Het komt echter nog steeds voor dat na de bevestigende beantwoording

-
- 27 Art. 8 EU-Richtlijn mensenhandel. Zie ook NRM7, Hoofdstuk 6 (Slachtoffers als daders en het non punishment-beginsel), p. 229 e.v.; zie ook §7.5 (Slachtoffers in het strafproces en het non punishment-beginsel).
- 28 Overweging (11), EU-Richtlijn mensenhandel.
- 29 Zie art. 2 lid 4 EU-Richtlijn mensenhandel. Zo ook art. 1 lid 2 Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad inzake bestrijding van mensenhandel, 19 juli 2002 (hierna EU-Kaderbesluit Mensenhandel), art. 3 sub b VN-Palermo Protocol; art. 4 sub b Verdrag van de Raad van Europa inzake bestrijding mensenhandel (2005), *Kamerstukken II 2003/04*, 29 291, nr. 3, p. 19.
- 30 *Trb.* 2006, 99. Dit verdrag is op 1 februari 2008 in werking getreden; Nederland werd partij per 1 augustus 2010.
- 31 EHRM 7 januari 2010, nr. 25965/04 (*Rantsev/Cyprus en Rusland*); zie NRM8, p. 38.
- 32 Eind juli 2012 wees het EHRM een derde arrest waarin art. 4 EVRM aan de orde was: EHRM 31 juli 2012, nr. 40020/03, (*M. e.a./Italië en Bulgarije*). Op dit moment aanhangige zaken betreffende art. 4 EVRM zijn: EHRM, nr. 56921/09 (*Elisabeth Kawogo/UK*) en EHRM nr. 4239/08 (*C.N. t. UK*) Ook zijn twee zaken door het EHRM stopgezet omdat het risico op uitzetting was verdwenen: EHRM 14 juni 2011, nr. 49113/09 *L.R./UK*) en EHRM 28 juni 2011, nr. 30815/09 (*D.H./Finland*).
- 33 Zie Boot-Matthijssen (2010) Zie ook Beijer 2010b.
- 34 EHRM, 7 januari 2010, nr. 25965/04, (*Rantsev/Cyprus en Rusland*) r.o. 283. Zie art. 15 lid 2 EVRM.

van de vraag of sprake is van uitbuiting, alsnog expliciet wordt in gegaan op de vraag of ook sprake was van een schending van mensenrechten.³⁵ Die tweede vraag is overbodig wanneer de uitbuiting in de context van mensenhandel naar het oordeel van de rechtbank bewezen is.³⁶ Wellicht leidt de term ‘fundamentele rechten’ soms tot misverstanden omdat hiermee ook wordt bedoeld dat al dan niet een inbreuk is gemaakt op de lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid. Deze betreffen op zich immers ook mensenrechten.

Voor Nederland geldt ook nog een aantal andere verdragen op het terrein van mensenhandel, zoals het Internationaal verdrag nopens de bestrijding van de handel in meerderjarige vrouwen (1933). Dit verdrag verplichtte staten tot strafbaarstelling van het aanwerven van meerderjarige vrouwen wanneer dit gebeurt met het oog op het plegen van ontucht in een ander land, “zelfs met hun goedvinden”.³⁷ De strafbaarstelling waartoe dit verdrag verplicht, is opgenomen in artikel 273f lid 1 sub 3 Sr, dat strafbaar stelt: het aanwerven, medenemen of ontvoeren van een persoon in het ene land met het oogmerk die persoon in een ander land ertoe te bewegen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling. De delictsbestanddelen dwang en uitbuiting ontbreken in deze bepaling.³⁸

2.3 De delictsomschrijvingen van artikel 273f Sr

2.3.1 Sub 1: handeling, dwang en (oogmerk van) uitbuiting

Conform het VN-Palermo Protocol en het EU-Kaderbesluit (2002) is deze delictsomschrijving geformuleerd in termen van een handeling (werven, vervoeren, overbrengen, huisvesten, opnemen), door middel van een dwang- c.q. drukmiddel, met het oogmerk van uitbuiting.

Wat betreft de genoemde **handelingen** in 273f lid 1 sub 1 (en 2) Sr beoogt het element van een ander werven, vervoeren, overbrengen, huisvesten of opnemen alle opeenvolgende handelingen te omvatten die (kunnen) leiden tot de beoogde uitbuiting. Deze handelingen moeten dan ook ruim worden opgevat in de betekenis die zij hebben in het gewone spraakgebruik.³⁹

Tussen handelingen en **dwangmiddelen** bestaat een causaal verband. Zo zijn de dwangmiddelen in de delictsomschrijving van artikel 273f lid 1 sub 1 Sr gekoppeld aan de mensenhandelhandelingen (werven, vervoeren, overbrengen, huisvesten en opnemen). Die handelingen worden mogelijk gemaakt *door* het aanwenden van de middelen. Die middelen staan, voor een bewezenverklaring van sub 1, dus altijd in causaal verband met de handelingen. In sub 4 geldt *mutatis mutandis* hetzelfde ten aanzien van het

35 Zie bijvoorbeeld Rb. Arnhem 17 november 2010, 05-702246-10 (niet gepubliceerd); Rb. Den Haag 17 februari 2010, LJN: BL4279; BL4298, waarin de rechtbank overweegt “dat niet is gebleken dat sprake is van een inbreuk op enig fundamenteel recht” en dat daarom er geen sprake is van een uitbuitings situatie en aldus het oogmerk tot uitbuiting ontbreekt. De redenering hoort andersom plaats te vinden. Als mensenhandel is bewezen, is er per definitie sprake van een schending.

36 NRM7, p. 536.

37 Stb. 1935, 598.

38 Zie hierover nader §4.5 (Sub 3).

39 Zie Machielse 2010 (NLR), art. 273f Sr, aant. 3.2 en de conclusie van A-G Knigge bij HR 27 oktober 2009, LJN: BL7099, par. 19. Vgl. ook Alink & Wiarda 2010, p. 215.

dwingen dan wel bewegen om zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten. Dwangmiddelen zijn in artikel 273f lid 1 sub 1 Sr opgesomd:

“dwang, geweld of een andere feitelijkheid, dreiging met geweld of een andere feitelijkheid, afpersing, fraude, misleiding, misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, misbruik van een kwetsbare positie, en het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft.”

Het dwangmiddel moet ertoe leiden dat iemand in een uitbuitingssituatie belandt of dat iemand ervan wordt weerhouden om zich aan een uitbuitingssituatie te onttrekken.⁴⁰ Niet wordt vereist dat het middel tegen het slachtoffer zelf wordt aangewend. Een middel kan immers tegen een derde worden gebruikt om een ander over te halen of een ander te doen toegeven aan de wil van de dader.

Dwangmiddelen vormen niet in alle subleden van artikel 273f Sr een delictsbestanddeel. Alleen in artikel 273f lid 1 sub 1, 4, en 9 Sr komen dwangmiddelen als delictsbestanddeel voor. Dwangmiddelen zijn niet relevant wanneer sprake is van minderjarige slachtoffers.⁴¹ Ook zonder gebruik van dwang of een ander middel is – bijvoorbeeld – het huisvesten van een minderjarige met het oogmerk van uitbuiting strafbaar als mensenhandel.⁴² Ook is dwang niet vereist bij het aanwerven, medenemen of ontvoeren van iemand met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling (art. 273f lid 1 sub 3 Sr).⁴³

Termen als dwang, fraude en afpersing moeten ruim worden uitgelegd, gezien de bedoeling van de internationale instrumenten waarop deze bepalingen zijn gebaseerd, en niet strikt volgens delictomschrijvingen zoals dwang in artikel 284 Sr of afpersing in de zin van artikel 317 Sr.⁴⁴ Mensenhandel is gericht op **uitbuiting**.⁴⁵ Uit de term ‘oogmerk’ volgt dat uitbuiting nog niet hoeft te hebben plaatsgevonden.⁴⁶ Het begrip ‘uitbuiting’ wordt in artikel 273f lid 2 Sr uitgelegd in de vorm van een niet-limitatieve opsomming van hetgeen ten minste⁴⁷ onder uitbuiting kan worden verstaan: uitbuiting van een ander in de prostitu-

40 Van Maurik/Van der Meij 2012 (T&C Sr), art. 273f Sr, aant. 9 (c).

41 Behalve ten aanzien van art. 273f lid 1 sub 9 Sr en sub 4 waar het gaat om overige uitbuiting.

42 In de strafbepalingen van art. 273f lid 1 sub 2, 5 en 8 Sr vormen de onder sub 1 genoemde middelen geen delictsbestanddeel.

43 Conform art. 273f lid 1 sub 3 Sr. Zie hierover nader §4.4 (Dwang en vrijwilligheid) en §4.5 (Sub 3).

44 Van Maurik/Van der Meij 2012 (T&C Sr), art. 273f Sr, aant 9 (c).

45 *Kamerstukken II 1988/89, 21 027, nr. 3, p. 2 (MvT)*. Zie ook Het Nationaal Actieplan Mensenhandel, *Kamerstukken II 2004/05, 28 638, nr. 13*.

46 Hoe in 2010 in eerste aanleg, in de tenlasteleggingen en de bewezenverklaringen, ten aanzien van overige uitbuiting de(/het oogmerk van) uitbuiting is gespecificeerd, is te vinden in Bijlage 3, Tabel 1.10.

47 Art. 273f Sr implementeert mede het VN-Protocol, inclusief de bewoordingen ‘uitbuiting omvat ten minste [...]’ in art. 273f lid 2 Sr. De term ‘ten minste’ in art. 273f lid 2 Sr geeft aan dat het hier gaat om een niet-limitatieve opsomming. De Nederlandse wetgeving is internationaal gezien hierin uniek. Op grond van het legaliteitsbeginsel wordt in de UNODC Model Law against Trafficking in Persons (2009) gesteld dat andere vormen van uitbuiting expliciet in nationale wetgeving moeten worden opgenomen. Het VN-Protocol bevat geen definitie van *exploitation* ofwel uitbuiting.

tie, andere vormen van seksuele uitbuiting, gedwongen of verplichte arbeid of diensten, slavernij en met slavernij of dienstbaarheid te vergelijken praktijken.⁴⁸ De omstandigheid dat de reikwijdte van het begrip uitbuiting niet geheel duidelijk is en daaraan in de rechtspraak nader inhoud dient te worden gegeven, betekent naar het oordeel van het Hof Den Bosch niet dat sprake is van strijd met het *lex certa*-beginsel.⁴⁹

In relatie tot de seksindustrie spreken de wetgever en de Hoge Raad van een uitbuitingssituatie indien de betrokkene in een situatie verkeert die niet gelijk is aan de omstandigheden waarin een mondige prostitué(e) in Nederland pleegt te verkeren.⁵⁰ De aard van het te verrichten werk is in deze uitleg van groot gewicht. Bij gedwongen tewerkstelling in de seksindustrie is per definitie sprake van uitbuiting, de lichamelijke integriteit is dan altijd in het geding; hetzelfde geldt voor de gedwongen verwijdering van organen. In overige uitbuitingzaken vergt de Hoge Raad echter dat de feitelijke situatie die is ontstaan aan enkele criteria wordt getoetst. In tegenstelling tot uitbuiting buiten de seksindustrie ('overige uitbuiting') zijn slechte woon- en werkomstandigheden niet relevant voor de vraag of sprake is van uitbuiting in de seksindustrie.⁵¹ De hierna geciteerde overwegingen van de Hoge Raad over het begrip 'uitbuiting'

48 Alink & Wiarda 2010, p. 222-223 overwegen ten aanzien van de begrippen slavernij, dienstbaarheid en gedwongen arbeid en diensten: "[...] Slavernij is de situatie waarbij de uitbuiters 'eigendomsrecht' over een ander uitoefent, d.w.z. macht uitoefent die verbonden is met het recht op eigendom. De uitbuiters behandelt de ander als zijn bezit. Met slavernij te vergelijken praktijken zijn vormen van ontoelaatbare (schuld)binding, zoals lijfeigenschap, gedwongen huwelijk en uitbuiting van kinderen. Dienstbaarheid is onderworpenheid, een toestand van dominantie over het slachtoffer op werk- en leefgebied en van een (dubbele of meervoudige) afhankelijkheid van het slachtoffer, waarin het wordt gedwongen om arbeid of diensten te verrichten en het (redelijkerwijs) gelooft dat het geen uitvoerbaar alternatief heeft voor het verrichten daarvan. Dienstbaarheid vormt een ernstige inbreuk op de persoonlijke vrijheid en is te beschouwen als een lichtere vorm van slavernij. Bij de begrippen 'slavernij', 'met slavernij te vergelijken praktijken', 'dienstbaarheid' en 'gedwongen arbeid of diensten' (met andere woorden 'arbeidsuitbuiting') is sprake van een glijdende schaal van absolute onvrijheid naar relatieve onvrijheid. De ruimte voor het slachtoffer om te kiezen voor een reëel alternatief is afwezig (bij slavernij) dan wel – in verschillende gradaties – ingeperkt. Gedwongen arbeid of diensten vormen de ondergrens."

49 Het Hof Den Bosch wendt voor de *lex certa*-toets het criterium van het EHRM aan en overweegt: "De uitleg die de Hoge Raad in het arrest van 27 oktober 2009, nr. S 08/03895, in onderhavige zaak heeft gegeven aan de wettelijke term 'het oogmerk van uitbuiting' sluit aan bij de essentie van het delict en was, mede gelet op de wetsgeschiedenis, redelijkerwijze voorzienbaar." Hof Den Bosch 17 september 2010, LjN: BN7215 (*Chinese horeca*). Vgl. Korvinus 2006. Zie over de verhouding tussen de strafbaarstelling van mensenhandel en het legaliteitsbeginsel uitgebreid Esser 2012.

50 Zie HR 5 februari 2002, LjN: AD5235, waarin wordt verwezen naar de memorie van antwoord bij het wetsvoorstel waarmee art. 250ter (oud) Sr werd geïntroduceerd. Art. 250ter (oud) en art. 250a (oud) Sr zijn voorlopers van het huidige art. 273f Sr.

51 NRM5, p. 21 e.v. Zo ook Beijer 2010a. Toch zijn er meerdere uitspraken waarbij de rechter uitbuiting in de seksindustrie ten onrechte langs de lat van uitbuiting buiten de seksindustrie legt en bijvoorbeeld nadere overwegingen wijdt aan (arbeids)omstandigheden, leef- en huisvestingsomstandigheden en economisch voordeel. Zie bijvoorbeeld Rb. Utrecht 11 november 2011, LjN: BU4728, Rb. Amsterdam 21 september 2010, 13-411071-09 (niet gepubliceerd), Rb. Amsterdam 10 september 2010, 13-527384-08; 13-527405-07; 13-527406-07 (niet gepubliceerd) en Rb. Zutphen 21 augustus 2012, LjN: BX5202. Dit zijn echter overwegingen die niet passen in de context van gedwongen prostitutie. Zie ook NRM7, p. 454.

in de Chinese horecazaak zijn voor mensenhandelzaken in de seksindustrie per definitie ingevuld en aldus uitsluitend van belang in overige uitbuitingszaken.

*HR 27 oktober 2009 (Chinese horeca)*⁵²

“De vraag of - en zo ja, wanneer - sprake is van ‘uitbuiting’ in de zin van art. 273a (oud) Sr, is niet in algemene termen te beantwoorden, maar is sterk verweven met de omstandigheden van het geval. Daarbij komt in een geval als i.c. o.m. betekenis toe aan de aard en duur van de tewerkstelling, de beperkingen die zij voor betrokkene meebrengt, en het economisch voordeel dat daarmee door de tewerksteller wordt behaald. Bij de weging van deze en andere relevante factoren dienen de in de Nederlandse samenleving geldende maatstaven als referentiekader⁵³ te worden gehanteerd.”

Eind 2011 herhaalt de Hoge Raad deze overwegingen over het beantwoorden van de vraag of – en zo ja, wanneer – sprake is van uitbuiting. In deze zaak had het Hof Amsterdam⁵⁴ vastgesteld dat verdachte het leven van het slachtoffer, dat verstandelijk functioneert op het niveau van een tienjarige, volledig domineerde, dat hij misbruik heeft gemaakt van diens kwetsbaarheid, dat hij hem werkzaamheden heeft doen verrichten zonder dat daar een reële vergoeding tegenover stond, dat hij (lijf)straffen uitdeelde als het werk niet goed werd gedaan en dat de werkrelatie negatieve gevolgen had voor het psychisch en lichamelijk welbevinden van het slachtoffer, dat zich niet in staat voelde zich aan de situatie te onttrekken. De Hoge Raad oordeelde dat ‘s Hofs oordeel dat sprake was van een uitbuitingssituatie geen blijk gaf van een onjuiste rechtsopvatting en ook geen nadere motivering behoefde nu de verdediging ‘contra-indicaties’ had aangevoerd.⁵⁵ Deze ‘contra-indicaties’ betroffen onder meer de bewering dat het ging om alledaagse werkzaamheden waaronder koffie zetten, dat het ging om een vriendschappelijke relatie, en dat de omvang van het verkregen voordeel beperkt was en eigenlijk sprake zou zijn geweest van een gezamenlijke huishouding. Dat de werkzaamheden, afzonderlijk en op zichzelf bezien, niet ‘mensonterend’ waren, dat de ‘onwenselijke situatie’ zich heeft ontwikkeld uit een vriendschappelijke relatie tussen verdachte en slachtoffer, en dat verdachte niet of nauwelijks direct financieel voordeel heeft behaald uit de door slachtoffer verrichte werkzaamheden, “doet immers niet eraan af dat verdachte slachtoffer heeft gedwongen tot die werkzaamheden en hem tegen diens wil onder de duim hield. Een en ander is voldoende om opzettelijke uitbuiting aan te nemen”.⁵⁶ Een combinatie en cumulatie van gebeurtenissen kunnen een zodanige ernstige inbreuk op de lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid van het slachtoffer opleveren dat sprake is van uitbuiting.⁵⁷

52 HR 27 oktober 2009, LJN: BI7097 (concl. A-G Knigge).

53 “Bij deze weging dienen ook de maatstaven te worden betrokken die gelden in het land waar het feit is gepleegd.” Zie Alink & Wiarda 2010, p. 256. Vgl. de annotatie van Y. Buruma bij HR 27 oktober 2009, NJ: 2010/598 (*Chinese horeca*), die de in Nederlandse samenleving geldende maatstaven als referentiekader niet correct acht bij mensenhandel.

54 Hof Amsterdam 14 januari 2010, 21-002724-08 (niet gepubliceerd).

55 HR 20 december 2011, LJN: BR0448.

56 HR 20 december 2011, LJN: BR0448 (concl. A-G Silvis).

57 HR 5 juli 2011, LJN: BQ6691 (*GGZ-medewerker*).

2.3.2 Sub 3: over de grens

Art. 273f lid 1 sub 3 Sr stelt strafbaar het aanwerven, medenemen of ontvoeren van iemand, met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling.

“degene die een ander aanwerft, medeneemt of ontvoert met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling;”

Deze strafbepaling implementeert het Verdrag van Genève van 1933 nopens de bestrijding van de handel in meerderjarige vrouwen.⁵⁸ Artikel 1 van dat verdrag bepaalt dat

“Whoever, in order to gratify the passions of another person, has procured, enticed or led away even with her consent (curs. BNRM), a woman or girl of full age for immoral purposes to be carried out in another country, shall be punished, notwithstanding that the various acts constituting the offence may have been committed in different countries.”⁵⁹

In §4.5 wordt dit sublid uitgebreid besproken.

2.3.3 Sub 4: gebruik van een uitbuitingssituatie

Artikel 273f lid 1 sub 4 Sr stelt strafbaar degene die een ander met de dwangmiddelen uit sub 1 dwingt of beweegt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten, alsmede degene die jegens een ander enige handeling onderneemt – onder de in sub 1 genoemde omstandigheden – waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt.⁶⁰

Sub 4 stelt het gebruik van iemand in een uitbuitingssituatie⁶¹ strafbaar: dat is de uitbuiting.⁶² Het gaat om de situatie waarin iemand zich voor arbeid of diensten beschikbaar heeft gesteld. Sub 4 vereist niet, evenmin als sub 1, dat de arbeid- of dienstverlening daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.⁶³ De gedraging in sub 4 volgt veelal op de gedraging in sub 1, waarin de activiteiten zijn strafbaar gesteld om iemand in de positie te brengen waarin deze bewogen dan wel gedwongen kan worden zich beschikbaar te stellen. De gedragingen uit sub 1 en sub 4 kunnen elkaar evenwel overlappen. Als een dader, door het aanwenden

58 Goedkeuring van de op 12 Nov. 1947 te New York ondertekende Protocolen tot wijziging Verdrag bestrijding handel in vrouwen en kinderen, *Stb.* 1935, 598. Ter uitvoering van dit verdrag betrof dit oorspronkelijk art. 250a lid 1 sub 2 (oud) Sr.

59 Zie hierover nader §4.5 (Sub 3).

60 Op de uitleg van sub 4 wordt nader ingegaan in §4.6 (Sub 4). Daarin wordt ook ingegaan op de schuldvormen (opzet en *culpa*) in het tweede deel van sub 4.

61 Er bestaat terminologische verwarring terzake het onderscheid tussen de begrippen ‘uitbuitingssituatie’ en ‘(oogmerk van) uitbuiting’. De termen ‘uitbuitingssituatie’ en ‘(oogmerk van) uitbuiting’ kennen elk een andere historisch-juridische achtergrond. Hierop wordt in § 4.6.1 (Strafbaarstelling) nader ingegaan. Zie ook Esser 2012, p. 35.

62 Alink & Wiarda 2010, p. 224. Zie ook Machielse 2010 (*T&CSr*), art. 273f Sr, aant. 6, die stelt dat in sub 4 de uitbuiters strafbaar zijn gesteld.

63 HR 19 september 2006, LJN: AX9215.

van een dwangmiddel, met het oogmerk van uitbuiting iemand huisvest, kan hij zich tegelijkertijd – op basis van hetzelfde dwangmiddel – schuldig maken aan het dwingen dan wel bewegen van het slachtoffer tot het zich beschikbaar stellen voor het verlenen van arbeid of diensten. In de praktijk komt het voor dat sub 1 en sub 4 worden bewezen verklaard op basis van hetzelfde feitencomplex. Op de verhouding tussen sub 1 en sub 4 wordt in §4.6.2 verder ingegaan.

Het bestanddeel (oogmerk van) uitbuiting komt niet in sub 4 voor. In de lagere rechtspraak bestond geen eenduidigheid over de vraag of het bestanddeel in sub 4 moet worden ingelezen. Inmiddels lijkt in de hogere rechtspraak de conclusie te zijn dat sub 4 niet de eis van (oogmerk van) uitbuiting stelt om schuldig te worden verklaard aan mensenhandel: het is geen bestanddeel van sub 4.⁶⁴ De Hoge Raad lijkt dat in een arrest uit eind 2011 te bevestigen.⁶⁵ Op de implicaties die deze lijn voor het toepassingsbereik van sub 4 heeft, wordt in §4.6.4 (Oogmerk van uitbuiting geen delictsbestanddeel van sub 4) nader ingegaan.

2.3.4 Sub 6, 7, 8 en 9: voordeel trekken

Sub 6:

“degene die opzettelijk voordeel trekt uit de uitbuiting van een ander;”

Sub 7:

“degene die opzettelijk voordeel trekt uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat diens organen onder de onder 1° bedoelde omstandigheden zijn verwijderd;”

Sub 8:

“degene die opzettelijk voordeel trekt uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde tegen betaling of de verwijdering van diens organen tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;”

Sub 9:

“degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt dan wel beweegt hem te bevoordelen uit de opbrengst van diens seksuele handelingen met of voor een derde of van de verwijdering van diens organen;”

64 Hof Den Haag 25 augustus 2011, LJN: BR5629. Zo ook Hof Arnhem 10 juni 2011, 21-004189-10 (niet gepubliceerd).

65 HR 20 december 2011, LJN: BR0448. Zie ook de conclusie A-G Silvis: ‘Voor de strafbaarheid van [sub 4] is, anders dan voor de in art. 273f lid 1 sub 1 omschreven handelingen (werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt), bewezenverklaring van oogmerk van uitbuiting niet vereist.’

Sub 6 vereist (voorwaardelijk) opzet gericht op het profijt trekken. Voor sub 6 en sub 7 geldt dat degene die profijt trekt weet, of behoort te weten⁶⁶ dat uitbuiting dan wel gedwongen orgaanverwijdering plaatsvindt. Op grond van sub 7 kan het ook gaan om degene die redelijkerwijs moet vermoeden dat orgaanverwijdering met behulp van een dwangmiddel plaatsvindt. Opzet op de uitbuiting of orgaanverwijdering zelf is niet vereist.⁶⁷ Het gaat bij deze subleden derhalve om het bewustzijns criterium, waarbij het criterium voor sub 7 een ruimere strekking heeft dan voor sub 6. Van belang is voorts dat sub 8 niet de term uitbuiting bevat, maar “seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling”. Dit onderdeel betreft minderjarigen en daarom is dwang of uitbuiting voor strafbaarheid niet vereist. Strafbaar is het voordeel trekken uit seksuele handelingen door een minderjarige met of voor een derde tegen betaling of de verwijdering van organen van een minderjarige tegen betaling, ongeacht de vraag hoe de minderjarige in die situatie is terechtgekomen.⁶⁸

Rechtbank Alkmaar, 15 april 2010⁶⁹

In deze zaak betrof de tenlastelegging onder meer een mensenhandelfeit als bedoeld in art. 273f, aanhef en lid 1 sub 8 Sr, het opzettelijk voordeel trekken uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaar nog niet heeft bereikt. Het slachtoffer was negen à tien jaar, en verdachte werd verweten een afbeelding met seksuele handelingen op een betaalde internetsite te hebben geplaatst.

Anders dan in de hiervoor besproken subleden vormt van sub 9 ook het gebruik van dwangmiddelen een delictsbestanddeel. In dit sublid is sprake van een meer directe relatie tussen dader en slachtoffer. Sub 9 slaat alleen op afgifte van opbrengsten uit seksuele handelingen en gedwongen orgaanverwijdering. De dader van sub 9 kan, maar hoeft niet dezelfde persoon te zijn die tot die seksuele handelingen dan wel orgaanverwijdering dwingt.

2.3.5 Sub 2, 5 en 8: minderjarige slachtoffers

De omstandigheid dat het slachtoffer de leeftijd van achttien jaar nog niet heeft bereikt, is geobjectieerd; opzet of schuld daaromtrent is niet vereist.⁷⁰ De wetgever heeft tot uitdrukking willen brengen

⁶⁶ Sub 6 gaat terug op art 250a lid 1 sub 4 (oud) Sr. Volgens de memorie van toelichting destijds beoogt deze bepaling de achtergrondaders strafbaar te stellen: degenen die ‘opzettelijk voordeel trekken uit de seksuele handelingen van een derde, terwijl hij weet of behoort te weten dat die ander zich onvrijwillig prostitueert’, *Kamerstukken II 1996/97, 25 437*, nr. 3, p. 9. Het huidige mensenhandelartikel stelt strafbaar het voordeel trekken uit alle vormen van uitbuiting, verder is de reikwijdte van dit artikel niet gewijzigd, zie *Kamerstukken II, 2003/04, 29 291* nr. 3. Zie ook Alink & Wiarda, p. 228: “Met ‘uitbuiting’ wordt bedoeld op de in het tweede lid omschreven vormen van uitbuiting. *Uit het opzetvereiste volgt dat de dader zich in ieder geval bewust moet zijn van de relevante omstandigheden waaruit uitbuiting voortvloeit (curs. BNRM).* Voorwaardelijk opzet is toereikend. Het is niet nodig om een keuze te maken uit een van de vormen van uitbuiting. Voldoende is dat de wezenskenmerken van een van die vormen van uitbuiting aanwezig zijn”.

⁶⁷ NRM7, p. 462. Vgl. A. Beijer 2010a, p. 986.

⁶⁸ Van Maurik/Van der Meij 2012 (*T&C Sr*), art. 273f Sr, aant. 9(i).

⁶⁹ Rb Alkmaar 15 april 2010, 14-018037-03; 14-018035-03; 14-018036-03 (niet gepubliceerd).

⁷⁰ Van Maurik/Van der Meij 2012 (*T&C Sr*), art. 273f Sr, aant 6 en 9(i).

dat aan de wil van de minderjarige en daarmee de instemming geen betekenis toekomt.⁷¹ Het doet niet ter zake of de verdachte bekend was met de minderjarigheid; er kan geen beroep worden gedaan op verontschuldigbare dwaling.⁷² Dwang vormt in deze bepalingen ten aanzien van minderjarigen geen delictsbestanddeel.

---

71 *Kamerstukken II* 1996/97, 25 437 nr. 3, p. 9, inzake art. 250a (oud) Sr.

72 HR 17 mei 2011, LJN: BP6122.

3 Enkele cijfers (2010)

Het onderhavige jurisprudentieonderzoek gaat zowel over mensenhandel in de seksindustrie als mensenhandel in andere sectoren ('overige uitbuiting'). Overige uitbuitingszaken in 2010 speelden zich af in onder meer de voedselindustrie en de land- en tuinbouw. Ook gedwongen drugsmokkel en het afsluiten van telefoonabonnementen zijn in 2010 als vormen van mensenhandel vervolgd en berecht.¹

Deze paragraaf bevat een aantal cijfers die naar voren komen uit de analyse van de uitspraken die in eerste aanleg in 2010 zijn gedaan. In totaal zijn dit 138 uitspraken, waarvan 111 mensenhandel in de seksindustrie betreffen en 29 uitspraken overige uitbuiting. Twee uitspraken hebben zowel betrekking op seksuele als op overige uitbuiting.

In totaal gaat het met betrekking tot seksuele uitbuiting om 60 mensenhandelonderzoeken waarbij ten minste één en ten hoogste vijf verdachten waren betrokken. In totaal betreft het 109 unieke verdachten,² waarvan 108 natuurlijke personen. Van de 147 unieke, geïdentificeerde slachtoffers³ die in de tenlasteleggingen voorkomen, is van 93 het slachtofferschap bewezen verklaard (63%). Wat betreft overige uitbuiting zijn 29 uitspraken het resultaat van dertien strafrechtelijke onderzoeken⁴, waarbij ten minste één en ten hoogste vier verdachten betrokken waren – in totaal 29 verdachten. In deze zaken is van de 70 unieke, geïdentificeerde slachtoffers ten aanzien van 39 het slachtofferschap bewezen verklaard (56%). Soms geldt die bewezenverklaring voor een kortere periode dan ten laste gelegd, soms geldt deze niet ten aanzien van alle verdachten of is van sommige gedragingen of dwangmiddelen vrijgesproken. Meer informatie en uitgebreider cijfermateriaal over verdachten, veroordeelden en slachtoffers is te vinden in Hoofdstuk 5 (Verdachten en veroordeelden) respectievelijk Hoofdstuk 7 (Slachtoffers). Ook de andere hoofdstukken bevatten kwantitatieve gegevens over verschillende onderwerpen, van dwangmiddelen tot schadevergoeding.

Duur van het mensenhandelfeit

Mensenhandel begint vaak met het werven – of ronselen – van een slachtoffer en kan dan vervolgens leiden tot de feitelijke uitbuiting. De periode van werven en ronselen maakt, zoals blijkt uit de delicts-

¹ Zie Bijlage 3, Tabel B1.9.

² Het aantal unieke verdachten komt niet overeen met het aantal vonnissen omdat een aantal vonnissen dezelfde verdachten betreffen.

³ Sommige slachtoffers komen voor in meerdere vonnissen.

⁴ Sinds de uitbreiding van de strafbaarstelling van mensenhandel in 2005 hebben tot juli 2012 op basis van het aantal uitspraken in ieder geval 34 onderzoeken naar uitbuiting buiten de seksindustrie plaatsgevonden. In NRM9 zal nader worden ingegaan op ontwikkelingen met betrekking tot risicosectoren voor overige uitbuiting.

omschrijving, onderdeel uit van het mensenhandeldelict en wordt dus meegerekend bij de duur van het feit. Uit het onderzoek blijkt dat de duur van het langst bewezen mensenhandelfeit in een vonnis – hetgeen niet altijd hetzelfde is als de duur van de eventuele uitbuiting – zowel binnen de seksindustrie als daarbuiten gemiddeld ongeveer een jaar is.⁵ In Hoofdstuk 6 (Straffen) wordt aangegeven welke invloed dit gegeven heeft op de uiteindelijk opgelegde straf.

Mensenhandel gepleegd in het buitenland

Vaak is mensenhandel deels ook gepleegd in het buitenland. Volgens de bewezenverklaringen van seksuele uitbuiting (N: 69) gaat het bijna om de helft van de gevallen: in 46% van de bewezenverklaringen was zowel sprake van Nederland als een ander land.⁶ Voor overige uitbuiting was in de rechtspraak van 2010 sprake van een andere verhouding: in de bewezenverklaringen van overige uitbuiting (N: 14) was tien keer (86%) sprake van alleen Nederland als plaats delict en twee keer (14%) van zowel Nederland als een ander land.⁷

In het buitenland geworven slachtoffers

Uit bovenstaande verhouding zou gemakkelijk afgeleid kunnen worden dat de internationale component in seksuele uitbuitingszaken relevanter is dan bij overige uitbuiting. Voor een deel is dat te verklaren door het grote aantal tenlasteleggingen in seksuele uitbuitingszaken op grond van artikel 273f lid 1 sub 3 Sr, waarbij het aanwerpen in een ander land een delictsbestanddeel is, waardoor dit feit vrijwel per definitie een ‘meer landen aspect’ heeft.⁸ Tegelijkertijd blijkt dat 58% (54 van de 93) van de seksuele uitbuitingslachtoffers van wie het slachtofferschap bewezen is verklaard, is geworven in het buitenland. Dit geldt voor 85% (33 van de 39) van de overige uitbuitingslachtoffers van wie het slachtofferschap bewezen is verklaard.⁹ De internationale component in overige uitbuiting lijkt op slachtofferniveau dus juist weer groter dan in seksuele uitbuitingsgevallen. Deze ogenschijnlijke discrepantie tussen de plaats van de bewezen mensenhandel en de plaats van werving van slachtoffers heeft twee verklaringen. De eerste ziet op het gegeven dat over de plaats van de bewezen mensenhandel op vonnisniveau uitspraken zijn gedaan, terwijl naar de plaats van werving slachtoffers op slachtofferniveau is gekeken (er is vaak sprake van meerdere slachtoffers in één vonnis). De tweede verklaring ligt in het feit dat de plaats van de bewezen mensenhandel uitsluitend gebaseerd is op de bewezenverklaring ‘boven de streep’ en voor de plaats van werving slachtoffers het gehele vonnis is bekeken. Zo is ten aanzien van elf Indonesische slachtoffers zowel mensensmokkel als mensenhandel bewezen verklaard.¹⁰ De slachtoffers werden geholpen met werk en huisvesting om zo Nederland binnen te komen, maar zowel de huisvesting als het werk betroffen de uitbuitingssituatie, en dat was exact de reden waarom deze slachtoffers waren aangeworven. Niettemin is de pleegplaats Nederland. Ditzelfde geldt voor een groep van tien slachtoffers uit India.¹¹ Verder kan ook heel goed sprake zijn van het omgekeerde (plaats bewezen

5 Seksuele uitbuiting: 366,0 dagen (Sd. 419,3), max. 1.979 dagen; overige uitbuiting: 365,6 dagen (Sd: 421,4), max. 1.108 dagen. Zie Tabel 15.

6 Hierbij gaat het om België, Benin, Bulgarije, Congo, Duitsland, Griekenland, Hongarije, “Hong Kong” (China), Libië, Macedonië, Maleisië, Nigeria, Polen, Roemenië, Slowakije, Thailand, Togo, en Tsjechië.

7 Bulgarije en Suriname.

8 Zie §4.5 (Sub 3).

9 Zie Hoofdstuk 7 (Slachtoffers).

10 Rb. Den Haag 3 mei 2010, L/JN: BM3374.

11 Rb. Den Haag 12 mei 2010, L/JN: BM4240.

mensenhandel in zowel Nederland als een ander land in plaats van uitsluitend Nederland en plaats werving slachtoffer in Nederland in plaats van een ander land) zoals in het vonnis waarin een in Nederland geworven slachtoffer wordt gedwongen om drugs te smokkelen vanuit Suriname.¹²

Mensenhandel en andere delicten

Meestal zijn naast mensenhandel ook andere delicten ten laste gelegd en bewezen verklaard. In zaken buiten de seksindustrie – overige uitbuiting – komt dat in 2010 vaker voor dan bij de zaken die zien op seksuele uitbuiting.¹³ In de overige uitbuitingszaken zijn, naast mensenhandel, relatief vaker vermogensdelicten ten laste gelegd, het overtreden van de Opiumwet en (delicten gerelateerd aan) mensensmokkel.¹⁴ Mensensmokkel kan zowel bij seksuele als overige uitbuiting een rol spelen. Soms vormt mensensmokkel een onderdeel van een feitencomplex leidend tot het delict mensenhandel, in zekere zin als opmaat naar mensenhandel. Soms zijn personen naar Nederland gesmokkeld, die dan, als gevolg van een illegale status, kwetsbaar zijn voor uitbuiting. Naast mensenhandel is op de tenlasteleggingen van de seksuele uitbuitingsvonnissen relatief vaker sprake van geweldsdelicten, zedendelicten en overtredingen van de Wet wapens en munitie (Wwm) – van deze laatste twee delicttypen is bij overige uitbuiting geen sprake geweest.¹⁵ Vorenstaande illustreert wellicht het verschil in criminele sfeer rond de verschillende vormen van mensenhandel.

Deelname aan een criminele organisatie

Opvallend is dat in 2010 artikel 140 Sr – deelname aan een criminele organisatie – geen enkele keer in een mensenhandelzaak ten laste is gelegd. In 2007 was hiervan nog wel sprake – ten aanzien van elf verdachten (10%).¹⁶ Enkele grote mensenhandelzaken waarin verdachten wel terecht stonden voor het overtreden van – onder meer – dit wetsartikel, zijn behandeld in andere jaren.¹⁷ Het ontbreken van vervolging op grond van artikel 140 Sr lijkt in ieder geval niet te passen bij het feit dat in 2010 in het merendeel van de tenlasteleggingen en bewezenverklaringen in mensenhandelzaken sprake is van medeplegen¹⁸, een overigens strafverzwarende omstandigheid, waarbij regelmatig meer dan twee verdachten betrokken waren. De minister van Veiligheid en Justitie wil het aantal aangepakte criminele samenwer-

12 Rb. Den Haag 18 maart 2010, 09-754181-09 (niet gepubliceerd).

13 Seksuele uitbuiting: in 69 (62%) van de 111 vonnissen zijn ook delicten anders dan mensenhandel ten laste gelegd en in 30 (43%) van de 69 vonnissen waarin in ieder geval mensenhandel bewezen is verklaard, zijn ook delicten anders dan mensenhandel bewezen verklaard (inclusief mensenhandel met betrekking tot overige uitbuiting). Overige uitbuiting: in 27 (93%) van de 29 vonnissen zijn ook delicten anders dan mensenhandel ten laste gelegd en in dertien (93%) van de veertien vonnissen waarin in ieder geval mensenhandel bewezen is verklaard, zijn ook delicten anders dan mensenhandel bewezen verklaard (incl. mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting).

14 Mensensmokkel (art. 197a Sr), werkverschaffing aan illegalen (artt. 197b en 197c Sr) en delicten met betrekking tot een valse reispas (art. 231 Sr).

15 Zie Bijlage 3, Tabel B1.8.

16 Zie NRM7 p. 433-434. Dit leidde tot zeven bewezenverklaringen.

17 Bijvoorbeeld in de zaken Sneep en Koolvis.

18 In mensenhandelzaken in de seksindustrie is in 89 tenlasteleggingen (80%) sprake van het medeplegen van mensenhandel. In iets meer dan de helft van de bewezenverklaringen – 36 (52%) van de totaal 69 bewezenverklaringen – is het medeplegen van mensenhandel ook bewezen verklaard. In zaken buiten de seksindustrie ('overige uitbuiting') is in 23 tenlasteleggingen (79%) sprake van medeplegen, en in negen (64%) van de in totaal veertien bewezenverklaringen; zie ook Hoofdstuk 6 (Straffen).

kingsverbanden, onder andere op het thema mensenhandel, in de periode 2011-2014 verdubbelen. De Task Force Mensenhandel speelt hierbij een aanjagende rol voor wat betreft het thema mensenhandel.¹⁹ Die ambitie wekt in ieder geval de verwachting dat ook in mensenhandelzaken vaker verdachten zullen worden vervolgd voor deelname aan een criminele organisatie. Gezien echter het feit dat ook in 2010 het in veel gevallen ging om meerdere verdachten per mensenhandelonderzoek is het de vraag of dit tevens een verandering in de aanpak van mensenhandelonderzoeken zal betekenen. In de zaak Sneep bleek een bewezenverklaring van artikel 140 Sr in ieder geval een (forse) strafverhogende omstandigheid.²⁰

Veroordelingen en vrijspraken

Het aantal vrijspraken in mensenhandelzaken is en blijft hoog, zo blijkt uit de volgende tabel.²¹ Hierin is ook te zien dat het percentage vrijspraken in overige uitbuitingszaken in 2010 hoger is dan in mensenhandelzaken die zich afspelen in de seksindustrie. Met betrekking tot het percentage vrijspraken in overige uitbuitingszaken is de betrekkelijke jonge geschiedenis van de strafbaarstelling en de noodzaak tot verdere invulling van het begrip door de rechtspraak wellicht een verklarende factor.

Tabel 2 Aantal veroordelingen en vrijspraken voor mensenhandel (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Veroordelingen voor mensenhandel		Vrijspraken voor mensenhandel		Veroordelingen voor mensenhandel		Vrijspraken voor mensenhandel	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Volledig ²²	58	54%	25+13=38	36%	10	34%	3+12=15	52%
Deels ²³	11	10%	11	10%	4	14%	4	14%
Totaal	69	64%	49	46%	14	48%	19	66%

Seksuele uitbuiting: $N=111-4^{24}=107=100\%$

Overige uitbuiting: $N=29$

- 19 Task Force Mensenhandel 2011, hoofdstuk 10.
- 20 Zie bijvoorbeeld Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo 11 juli 2008, L/N: BD6957. Zie ook NRM7, p. 493.
- 21 Zie ook NRM 2012a, waarin de NRM kwantitatief onderzoek heeft gedaan naar vervolging en berechting van verdachten en veroordeelden in mensenhandelzaken in de periode 2006-2010.
- 22 Een volledige veroordeling voor mensenhandel betreft een veroordeling voor alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten. Hierbij komt het overigens vaak voor dat de bewezen mensenhandelfeiten eigenlijk slechts deels bewezen zijn verklaard, bijvoorbeeld ten aanzien van een kleiner aantal slachtoffers dan op de tenlastelegging vermeld, ten aanzien van minder subleden dan ten laste gelegd onder hetzelfde feit, of ten aanzien van een periode die korter is dan ten laste was gelegd. Ook indien alleen het subsidiair ten laste gelegde mensenhandelfeit bewezen is verklaard is dit gerekend tot een volledige veroordeling voor mensenhandel.
- 23 Een gedeeltelijke veroordeling voor mensenhandel houdt in dat minstens één ten laste gelegd mensenhandelfeit bewezen is verklaard en dat tegelijkertijd ten aanzien van ten minste één ten laste gelegd mensenhandelfeit is vrijgesproken. Vrijspraak op onderdelen valt hier niet onder.
- 24 In drie vonnissen is de dagvaarding geheel nietig verklaard en in één vonnis is het OM niet-ontvankelijk verklaard ten aanzien van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten, zie §4.2 (De tenlastelegging) en Bijlage 3, Tabel B1.4.

In 64% van de seksuele uitbuitingsvonnissen waarin tot een beoordeling van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten is gekomen is een volledige of gedeeltelijke veroordeling voor mensenhandel gevolgd. In 38 vonnissen (36%) is ten aanzien van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten vrijgesproken.²⁵ 48% van de uitspraken met betrekking tot overige uitbuiting betreft een volledige of gedeeltelijke veroordeling voor mensenhandel. In vijftien vonnissen (52%) is ten aanzien van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten vrijgesproken.²⁶ In 2011 is het aandeel veroordelingen (65%) en het aandeel vrijspraken (35%) voor mensenhandel niet veel anders.²⁷

---

25 25 vonnissen betreffen volledige vrijspraken – ook ten aanzien van mogelijke andere ten laste gelegde delicten naast mensenhandel. Dertien keer is sprake van een veroordeling voor andere delicten dan mensenhandel naast de vrijspraak van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

26 Drie vonnissen betreffen volledige vrijspraken - ook ten aanzien van mogelijke andere ten laste gelegde delicten naast mensenhandel. Twaalf keer is sprake van een veroordeling voor andere delicten dan mensenhandel naast de vrijspraak van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

27 In 2011 zijn volgens OM-data door de rechter in eerste aanleg 129 mensenhandelvonnissen geweest (zowel seksuele als overige uitbuiting - hiertussen maakt OM-data geen onderscheid). Hiervan is in dertien zaken niet tot een veroordeling of een vrijspraak voor mensenhandel gekomen omdat het OM niet ontvankelijk werd verklaard of de zaken ter terechtzitting werden gevoegd. Uiteindelijk gaat het dus om (129-13=) 116 zaken, waarin in 75 vonnissen is veroordeeld voor in ieder geval mensenhandel (65%) en in 41 vonnissen is vrijgesproken van alle ten laste gelegde mensenhandel (35%). In NRM9 (nog te publiceren) is onder meer kwantitatief onderzoek verricht naar de vervolging en berechting van mensenhandel. NB: voor een vergelijking tussen de OM-data cijfers en de cijfers zoals die uit dit jurisprudentieonderzoek blijken, wordt verwezen naar Bijlage 3, Tabel B1.1.

4 Vervolging en berechting

4.1 Inleiding

Verskillende juridische vraagstukken worden soms op een verschillende manier benaderd. Uit het vorige BNRM-onderzoek naar jurisprudentie – in mensenhandelzaken in de seksindustrie over 2007 en latere jaren – bleek onder meer dat de context van geweld, dwang, misleiding en de mogelijkheid van slachtoffers zich daaraan te onttrekken, niet eenduidig werd beoordeeld.¹

Ook dit keer is op grond van artikel 273f Sr onderzoek gedaan, niet alleen naar jurisprudentie inzake mensenhandel in de seksindustrie maar ook in andere sectoren ('overige uitbuiting'). Hierbij is de wijze van ten laste leggen geanalyseerd, en de in de uitspraken gemaakte overwegingen en de juridische consequenties die hieraan zijn verbonden. In dit hoofdstuk komt een aantal aandachtspunten bij de toepassing van het wetsartikel aan de orde, waaronder de betekenis van 'uitbuiting' en de rol van dwang en vrijwilligheid.² Zonder kennis van het onderliggende dossier is ten aanzien van de waardering van het bewijs geen uitspraak te doen. Dit aspect valt dan ook buiten het bestek van dit onderzoek. Wel zijn de juridische overwegingen die ten grondslag liggen aan bewezenverklaring, dan wel vrijspraak, geanalyseerd. Zoals uit dit hoofdstuk zal blijken, blijft het aantal valkuilen hardnekkig.

Het eerste onderwerp dat in dit hoofdstuk aan de orde komt is de tenlastelegging (§4.2), gevolgd door rechtsmacht (§4.3). Dit hoofdstuk behandelt voorts een aantal aandachtspunten met betrekking tot het bewijs. Dat betreft onder meer de rol van dwang en vrijwilligheid (§4.4), artikel 273f lid 1 sub 4 Sr en het begrip 'uitbuiting' (§4.6) en de poging (§4.7). Artikel 273f lid 1 sub 3 (hierna: 'sub 3') vormt binnen de strafbepaling een enigszins vreemde eend in de bijt omdat uitbuiting en dwangmiddelen geen bestanddeel zijn van de delictsomschrijving. Deze delictsomschrijving – alleen van toepassing in mensenhandelzaken in de seksindustrie – zal uitgebreid aan de orde komen in §4.5.

---

1 Deze en andere resultaten van het vorige onderzoek zijn opgenomen in NRM7, Hoofdstuk 11 (Jurisprudentie inzake uitbuiting in de seksindustrie). Hoofdstuk 12.6 van NRM7 bevat een overzicht van de op dat moment bekende jurisprudentie ter zake overige uitbuiting. Beide hoofdstukken zijn beschikbaar via www.bnrm.nl.

2 Het onderzoek bevat niet alleen kwalitatieve, maar ook kwantitatieve gegevens. De cijfers in de opgenomen tabellen betreffen alle 138 uitspraken in mensenhandelzaken in eerste aanleg in 2010. Een enkele uitzondering daargelaten is voorts jurisprudentie verwerkt (kwalitatief) tot 1 augustus 2012. De onderzoeksverantwoording is te vinden in Bijlage 2.

4.2 De tenlastelegging

Mensenhandel, in het bijzonder wanneer dit gepaard gaat met dwangmiddelen, is een delict dat niet zozeer bestaat uit één of een beperkt aantal feitelijke handelingen, maar is een complex systeem waarbij ook vaak sprake is van psychologisch machtsmisbruik en manipulatie. Mensenhandel is vaak lastig te concretiseren en dat betekent dat het opstellen van een tenlastelegging niet altijd gemakkelijk is.³ Dat is ook het gevolg van de complexiteit van artikel 273f Sr,⁴ waarin in de subleden van het eerste lid relatief veel afzonderlijke strafbare gedragingen zijn vervat die elkaar deels overlappen, maar die op belangrijke punten ook van elkaar afwijken. In de meeste mensenhandelzaken zijn meerdere van die subleden van toepassing op hetzelfde feitencomplex, terwijl bovendien niet zelden sprake is van meerdere slachtoffers. Dat leidt ertoe dat de tenlastelegging op uiteenlopende wijzen vorm kan krijgen. Dwangmiddelen en handelingen lopen soms door elkaar en dat kan leiden tot verwarring. De rechter is niet gebonden aan de door de officier van justitie aan de feitelijke uitwerking verbonden kwalificatie⁵, maar niettemin is het van belang om het onderscheid zo zuiver mogelijk aan te brengen.⁶ In het onderhavige onderzoek is dan ook de wijze van ten laste leggen betrokken.

Bij het ten laste leggen van mensenhandel moet in het oog worden gehouden dat bij artikel 273f Sr al snel sprake is van een voltooid delict. De grens tussen een poging en een voltooid delict is niet altijd eenvoudig te trekken. Een aantal voorbeelden hiervan wordt nader toegelicht in §4.7 (Poging). Ook wordt toegelicht hoe de keuze voor een bepaald sublid het verschil kan maken tussen een veroordeling voor een poging dan wel een voltooid delict (§4.7.1). Ook deelnemingsvormen kunnen door met name de in artikel 273f lid 1 sub 1 Sr benoemde handelingen een ruimere betekenis hebben. Zo heeft de wetgever handelingen als huisvesten en vervoeren expliciet afzonderlijk als mensenhandel strafbaar gesteld.⁷

Soms wordt bij seksuele uitbuitingszaken seksueel dan wel fysiek geweld tegen een slachtoffer alleen als dwangmiddel bij het mensenhandelfeit ten laste gelegd en soms ook als afzonderlijk feit.⁸ In de betreffende rechtspraak in eerste aanleg in 2010 blijkt dat in twaalf vonnissen (11%) verkrachting (artikel 242 Sr) als apart delict ten laste is gelegd naast mensenhandel. Dit betreft in een aantal gevallen hetzelfde

3 Zie NRM7, p. 452 e.v. Binnen het OM-portefeuillehoudersoverleg werkt een werkgroep momenteel aan modellen voor tenlasteleggingen mensenhandel.

4 De lengte en complexiteit van sommige tenlasteleggingen kunnen ook het gevolg zijn van het feit dat gedurende een bepaalde pleegperiode de wettelijke delictomschrijving enkele malen is gewijzigd; Zie bijvoorbeeld Hof Amsterdam 30 september 2011, LJN: BT6850 (*Judo*). De begindatum van het eerste ten laste gelegde feit is 1 juli 1998, de laatste einddatum is 26 november 2008. In die periode is de mensenhandelpaling uit het Wetboek van Strafrecht een aantal keer gewijzigd. Daarbij is ook een aantal keren de nummering van de verschillende subleden aangepast, zie Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

5 Rb. Den Haag 14 december 2007, LJN: BC1761. Zie ook NRM7, p. 452.

6 Rb. Den Haag 27 maart 2012, LJN: BW1957. De tenlastelegging was in deze zaak gebaseerd op sub 5, maar behelsde desalniettemin het feitelijk verwijt dat verdachte aangeefster in een dwang- en/of uitbuitings-situatie had gebracht of gehouden. De rechtbank acht onvoldoende bewijs voor dwang aanwezig en spreekt vrij van de ten laste gelegde mensenhandel; zie ook § 4.4 (Dwang en vrijwilligheid).

7 NRM7, p. 470 e.v.

8 NRM7, p. 452 e.v.

feitencomplex.⁹ Feitelikheden die nader zijn uitgewerkt onder dwangmiddelen en op zichzelf ook een ander misdrijf opleveren, worden niet altijd als zodanig apart ten laste gelegd.¹⁰ Het is niet duidelijk welke criteria daarbij een rol spelen.

4.2.1 Artikel 261 Wetboek van strafvordering en materiële nietigheid dagvaarding

De tenlastelegging moet behalve duidelijk en begrijpelijk ook niet innerlijk tegenstrijdig zijn en voldoende feitelijk. Een tenlastelegging bestaat uit een formeel deel dat de delictsbestanddelen bevat ('boven de streep'), gevolgd door de feitelijke uitwerking daarvan ('onder de streep').¹¹ De rechter is gebonden aan de tenlastelegging.¹² Voor de verdachte moet de tenlastelegging voldoende duidelijk zijn om de verdediging te voeren. Indien de tenlastelegging niet voldoet aan eerdergenoemde vereisten volgt nietigverklaring. Uit Bijlage 3, Tabel B1.4 blijkt dat in de zaken uit 2010 in drie zaken volledige nietigheid volgde, in twee zaken slechts in één van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten nietigheid volgde en dat in tien zaken de dagvaarding op onderdelen nietig werd verklaard. Deze zaken betreffen alle uitbuiting in de seksindustrie.

Meermalen werd als onvoldoende duidelijk geoordeeld de passage 'en één of meer andere vrouwen' achter een aantal met name genoemde slachtoffers.¹³ Soms ook levert dit geen problemen op.¹⁴ Opvallend is dat een dergelijke passage in overige uitbuitingszaken in 2010 nergens tot (partiële) nietigheid heeft geleid. In tien van de tenlasteleggingen in overige uitbuitingszaken (in totaal 29, ruim een derde) was sprake van het verwijt dat naast met naam genoemde personen ook anderen zouden zijn uitgebuit, soms met de zinsneden 'anderen, waaronder', gevolgd door een reeks namen¹⁵, soms met de zinsnede 'een of meer anderen'.¹⁶

-
- 9 In drie vonnissen (3%) is sprake van verkrachting, welke zowel als dwangmiddel bij mensenhandel is ten laste gelegd, als als apart feit. Alle drie die zaken betreffen vonnissen van de Rechtbank Amsterdam.
- 10 In zeven vonnissen was sprake van verkrachting als dwangmiddel, maar is ervan afgezien dit ook als apart delict ten laste te leggen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld in Rb. Arnhem 4 april 2012, LJN: BW3216. Het OM had verkrachting ten laste gelegd en ook mensenhandel met onder meer als dwangmiddel gedwongen seks met verdachte. Beide feiten zijn bewezen verklaard. Zie ook Rb. Arnhem 12 april 2011, 05-703531-10; 05-702059-10 (niet gepubliceerd), waarin het niet alleen mishandeling en bedreiging als dwangmiddel betrof, maar ook als ten laste gelegde en bewezen verklaarde zelfstandige delicten (art. 300 Sr resp. 285 Sr). Zie ook Rb. Zwolle-Lelystad 27 maart 2012, LJN: BX2627 en Rb. Den Haag 30 maart 2012, LJN: BW1791.
- 11 Rb. Amsterdam 1 oktober 2010, 13-400354-09 (niet gepubliceerd), waarin de rechtbank een beroep op nietigheid van de dagvaarding verwerpt om reden dat de opsomming van gedragingen zoals volgend uit de delictomschrijving eerst in het vervolg van de dagvaarding verder worden uitgewerkt.
- 12 Zie artt. 348 en 350 Sv.
- 13 Zie bijvoorbeeld Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, LJN: BO9639; BO9656 en Rb. Amsterdam 24 december 2010, 13-529072-09 (niet gepubliceerd).
- 14 Zie bijvoorbeeld Rb. Amsterdam 9 december 2010, 13-650384-10; 13-656153-10; 13-656153-10 (niet gepubliceerd).
- 15 Rb. Den Haag 3 mei 2010, LJN: BM3374. In deze zaak gold de veroordeling alleen de met naam genoemde personen.
- 16 Rb. Den Haag 12 mei 2010, LJN: BM4240 en Rb. Roermond 26 oktober 2010, LJN: BO4180; BO3022.

Enemaal was innerlijke tegenstrijdigheid reden tot partiële nietigverklaring, in een zaak waarbij pleegplaats zowel Nederland als Antwerpen, althans België, was genoemd en het feit het medenemen van een persoon naar een ander land, te weten België, om aldaar in de prostitutie te gaan betrof (artikel 273f lid 1 sub 3 Sr).¹⁷ De zinsnede ‘Antwerpen, althans België’ werd nietig verklaard. De vraag is of dit innerlijk tegenstrijdig is. Het bestanddeel ‘ander land’ slaat op het land waar de vrouw te werk wordt gesteld, hetwelk voor de vrouw in kwestie een ander land moet zijn, hetgeen niet noodzakelijkerwijs hoeft uit te sluiten dat de handelingen in meerdere landen, waaronder het bestemmingsland, hebben plaats gevonden, bijvoorbeeld door het over de grens medenemen van het ene land naar het andere. De Hoge Raad¹⁸ heeft in een gelijksoortige zaak dan ook een arrest van het Hof Den Haag¹⁹ bevestigd waarbij als pleegplaats Goes en België, te Antwerpen, en als ander land eveneens België bewezen was verklaard. Een zaak waarin de plaatsaanduiding tot een andere uitkomst leidde, volgt hieronder.²⁰

Rechtbank Amsterdam, 9 december 2010²¹

In drie zaken wordt de verdachten onder meer verweten dat “hij in of omstreeks de periode vanaf 14 februari 2010 tot en met 9 maart 2010 te Amsterdam en/of Utrecht en/of Alkmaar, in elk geval in Nederland, tezamen en in vereniging met een ander of anderen [slachtoffers 1,2 en 3] en een of meer andere perso(o)n(en) heeft/hebben aangeworven en/of meegenomen met het oogmerk die andere perso(o)n(en) in Nederland ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling”. Gezien de redactie en de namen van de slachtoffers lijkt het erop dat bedoeld was sub 3 ten laste te leggen. De rechtbank kwam tot een vrijspraak. Overigens levert deze omschrijving in de tenlastelegging geen strafbaar feit op. Het bestanddeel ‘in een ander land’ ontbreekt.

Feitelijke betekenis van delictsbestanddelen

Een aantal van de delictsbestanddelen heeft feitelijke betekenis. ‘Prostitutie’ en ‘seksuele handelingen’ behoeven bijvoorbeeld geen nadere beschrijving. De Hoge Raad oordeelde naar aanleiding van een klacht dat in de tenlastelegging niet was beschreven waaruit de seksuele handelingen hadden bestaan: “in de op dit artikel toegesneden tenlastelegging komt aan de woorden seksuele handelingen dan ook voldoende feitelijke betekenis toe, zodat die tenlastelegging ook zonder nadere uitwerking van dat begrip aan art. 261 Sv voldoet.”²² In onderstaande casus blijkt dat dit oordeel voor verschillende delicten anders uit kan vallen.

Rechtbank Alkmaar, 15 april 2010²³

Het ging hier om een tenlastelegging waarin zowel twee misdrijven als bedoeld in artikel 240b Sr als een mensenhandelfeit ten laste waren gelegd. Het mensenhandelfeit betrof artikel 273f lid 1 sub 8 Sr: het opzettelijk voordeel trekken uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde

17 Rb. Den Bosch 17 februari 2010, 01-839065-09 (niet gepubliceerd).

18 HR 2 februari 2010, LJN: BK6328.

19 Hof Den Haag 16 juni 2008, 09-758541-06 (niet gepubliceerd).

20 Zie ook §4.5.2 (Nederland en buitenland).

21 Rb. Amsterdam 9 december 2010, 13-650384-10; 13-656153-10; 13-656175-10 (niet gepubliceerd); de rechtbank acht met de verdediging en het OM het feit niet bewezen.

22 HR 19 september 2006, LJN: AX9215.

23 Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018037-03; 14-018035-03; 14-018036-03 (niet gepubliceerd).

tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaar nog niet heeft bereikt. Het slachtoffer was negen à tien jaar, en het verwijt gold concreet dat verdachte een afbeelding met seksuele handelingen op een betaalde internetsite had geplaatst. De rechtbank maakt in de beoordeling van de dagvaarding geen onderscheid tussen de twee delictsomschrijvingen en verklaart de dagvaarding voor alle feiten nietig. Zij volgt hierin een arrest van het Hof Amsterdam²⁴ waarin werd geoordeeld dat aan de term ‘afbeelding van een seksuele gedraging’ dan wel ‘seksuele handeling’ in de context van artikel 240b Sr op zichzelf onvoldoende feitelijke betekenis toekomt. De context van artikel 273f Sr is echter een andere en daarvoor is de term ‘seksuele handeling’ voldoende feitelijk. Dit wordt door de rechtbank miskend.²⁵

Ook een aantal dwangmiddelen heeft voldoende feitelijke betekenis, zoals misleiding, misbruik van een kwetsbare positie²⁶ en misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht²⁷. Deze behoeven dus geen nadere concretisering. Ook de handelingen zoals opgesomd in artikel 273f lid 1 sub 1 Sr moeten worden uitgelegd conform het gewone dagelijkse spraakgebruik, maar ook zullen zij de inhoud moeten krijgen die in overeenstemming is met de bedoeling van de internationale instrumenten waarop zij zijn gebaseerd. Die handelingen zijn neutraal en feitelijk bedoeld.²⁸ De in sub 3 omschreven handelingen hebben ook alle een feitelijke betekenis.²⁹ Het gaat dan om de vraag of het dossier voldoende bevat om deze bestanddelen te bewijzen en niet om de vraag of de dagvaarding voldoet aan artikel 261 Sv.³⁰

---

24 Hof Amsterdam 18 september 2009, LjN: BJ8833.

25 De bepaling behelst ook gevallen van seksuele handelingen zonder lijfelijke betrokkenheid van of fysiek contact met een derde (zie *Kamerstukken II 2000/01*, 27 745, nr 3, p. 7 en 12).

26 Hof Arnhem 3 september 2007, 21/001088-07 (niet gepubliceerd), waarin het hof overwoog: “Het hof heeft met betrekking tot feit 1 geconstateerd dat de misleiding niet nader is geconcretiseerd in de tenlastelegging en met betrekking tot feit 2 dat de misleiding en het misbruik van een kwetsbare positie niet nader zijn geconcretiseerd, maar gaat er van uit dat de verdachte - die daar geen punt van heeft gemaakt - niet in zijn belangen is geschaad. Noch expliciet, noch impliciet is gebleken dat de verdachte en zijn raadsman niet hebben begrepen wat er in deze zaak met deze termen werd bedoeld.” De Hoge Raad laat het arrest van het hof in stand en oordeelt: “Het Hof heeft in deze overweging tot uitdrukking gebracht dat [...] termen ‘misleiding’ en ‘misbruik van een kwetsbare positie’ mede feitelijke betekenis toekomt. Dat oordeel is juist, zodat de klachten falen”, HR 8 september 2009, LjN: BJ3537. Zie ook de Conclusie bij het arrest, waarin A-G Vellinga afsluit: “De discussie of van misleiding sprake is geweest, zal zich dus dienen af te spelen rond de vraag of misleiding bewezen is en niet rond de vraag of misleiding in de tenlastelegging deugdelijk is omschreven.” Zie ook § 4.4 (Dwang en vrijwilligheid).

27 Misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht kan veelal uit feitelijke omstandigheden worden afgeleid; zie ook Van Maurik/Van der Meij 2012 (*T&C Sr*), art. 273f Sr, aant. 9(c).

28 Van Maurik/Van der Meij 2012 (*T&C Sr*), art. 273f Sr, aant. 9(b). Zie ook Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

29 Hof Amsterdam 17 maart 2010, LjN: BL7890. Zie ook § 4.5 (Sub 3).

30 HR 8 september 2009, LjN: BJ3537 (concl. A-G Vellinga).

4.2.2 Subleden in onderling verband³¹

In veel gevallen worden verschillende subleden van artikel 273f Sr onder hetzelfde feit ten laste gelegd.³² Er hoeft dus geen keuze gemaakt te worden. De verschillende subleden worden veelal zo geformuleerd dat alle bestanddelen van de betreffende subleden achtereenvolgens worden weergegeven met daaropvolgend de feitelijke uitwerking welke in meer of mindere mate betrekking heeft op de verschillende subleden.³³ Soms wordt in de reeks tevens het verwijt als bedoeld in sub 3 opgenomen. Dit blijkt nogal eens tot verwarring te leiden met als gevolg dat de rechter ook de uitgeschreven feitelijkeheden betreft bij het bewijs van het sub 3-feit, hetwelk als het gaat om elementen van dwang ten onrechte kan leiden tot vrijspraak.³⁴ Hetzelfde geldt sub 2 en sub 5. Niet altijd worden alle subleden die op grond van de feitelijke uitwerking van toepassing zouden kunnen zijn in de tenlastelegging opgenomen.³⁵

4.2.3 (Aantal) slachtoffers

Vaak is bij mensenhandel sprake van meer slachtoffers, minderjarige en meerderjarige slachtoffers of minderjarige slachtoffers die in de loop van de uitbuitingsperiode meerderjarig worden. Dit alles heeft consequenties voor de wijze waarop de tenlastelegging wordt vormgegeven. Soms wordt de uitbuiting per slachtoffer als één feit ten laste gelegd, soms worden meer of alle slachtoffers³⁶ in één mensenhandelfeit verwerkt. Zeker als de handelingen en (het vereiste van) dwangmiddelen variëren per slachtoffer, maakt het combineren van meerdere slachtoffers en dwangmiddelen de tenlastelegging nodeloos gecompliceerd. Over het algemeen worden in zaken met betrekking tot seksuele uitbuiting, indien een minderjarig slachtoffer gedurende de uitbuitingsperiode meerderjarig wordt, sub 2 en sub 5 apart van sub 1 en 4 ten laste gelegd.³⁷ Voor overige uitbuiting geldt sub 4 (dus het vereiste van dwangmiddelen) gelijkelijk voor minder- en meerderjarige slachtoffers. Wel blijft ook voor overige uitbuiting het verschil tussen sub 1 en sub 2 relevant.

Rechtbank Den Haag, 17 februari 2010³⁸

In deze zaken had de officier van justitie het verwijt betreffende vijf slachtoffers, van wie twee minderjarig, in één mensenhandelfeit verwerkt. De tenlastelegging betrof sub 1 en sub 2 en wel-

-
- 31 Zie Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr) en NRM7, p. 452 e.v.
- 32 Zie Bijlage 3, Tabel B1.5. Vgl. Rb. Utrecht 13 december 2010, 16-711450-09; 16-600429-10 (niet gepubliceerd): "De rechtbank begrijpt de tenlastelegging, voor zover die ziet op sub 1 en 6, als primair en sub 4 en 9 als (impliciet) subsidiair, zodat indien, kort gezegd, sub 1 en 6 wettig en overtuigend bewezen kunnen worden, de rechtbank niet meer toekomt aan de beoordeling van het ten laste gelegde voor zover dat ziet op sub 4 en 9." Dit oordeel is niet conform vaste rechtspraak.
- 33 Rb. Rotterdam 9 december 2010, 10-750131-08; 10-750089-08 (niet gepubliceerd); Hof Den Haag 26 juli 2012, 22-00635-11 (niet gepubliceerd). Zie ook §4.5 (Sub 3).
- 34 Zie §4.5 (Sub 3).
- 35 Zie hierover §2.3 (De delictomschrijvingen van artikel 273f Sr) en ook §4.7.1 (Poging of toch een voltooid delict?).
- 36 In zaken van overige uitbuiting worden over het algemeen alle slachtoffers tegelijk in één mensenhandelfeit benoemd. Zie bijvoorbeeld Hof Den Bosch 6 juli 2012, L/N: BX0599 en Hof Arnhem 29 juni 2011, L/N: BQ9861.
- 37 Als die scheiding niet wordt gemaakt kan dat voor de bewezenverklaring consequenties hebben. Rb. Den Haag 27 april 2012, L/N: BW4630; BW4647; BW4642; BW4616. Zie §4.4 (Dwang en vrijwilligheid).
- 38 Rb. Den Haag 17 februari 2010, L/N: BL4279; BL4298; 09-754012-09; 09-754074-09 (niet gepubliceerd).

licht impliciet sub 4. De verweten gedragingen betreffen die uit sub 1 en sub 2; de omstandigheden duiden op sub 4. Hoewel de rechtbank aanvankelijk wel een onderscheid lijkt te maken tussen de meerder- en minderjarige slachtoffers en ook overweegt dat voor [minderjarige slachtoffers 1 en 2] het gebruik van dwangmiddelen niet is vereist, eindigt de rechtbank met de volgende overweging: “Dit leidt ertoe dat ook ten aanzien van [minderjarig slachtoffer 1] en [meerderjarig slachtoffer] niet is gebleken dat sprake is van een inbreuk op enig fundamenteel recht. Van misbruik van een afhankelijke positie van [minderjarig slachtoffer 1] en [meerderjarig slachtoffer] door verdachte en/of medeverdachten, waardoor [minderjarig slachtoffer 1] en [meerderjarig slachtoffer], gezien hun beider verstandelijke beperking, die een rol speelt bij hun persoonlijke beleving van hun relatie tot verdachte en/of medeverdachten, redelijkerwijs geen andere keuze hadden dan in te stemmen en gevolg te geven aan de verzoeken van verdachten, is naar het oordeel van de rechtbank geen sprake.” De rechtbank spreekt vrij van het hele feit ten aanzien van alle slachtoffers.

De rechtbank lijkt sub 4 in de tenlastelegging te hebben ingelesen. Sub 4 geldt, nu het overige uitbuiting betreft, ook voor het minderjarig slachtoffer, inclusief de dwangmiddelen.³⁹ De door de rechtbank gevolgde redenering heeft tot gevolg dat sub 2 geen eigen betekenis meer lijkt te hebben. Het is belangrijk de begrippen ‘uitbuitingssituatie’ en ‘uitbuiting’ uit elkaar te houden. Net zoals voor sub 4 het oogmerk tot uitbuiting niet in de delictsbeschrijving moet worden ingelesen, is een voltooide uitbuiting geen onderdeel van sub 1, respectievelijk sub 2.⁴⁰

Het is aan het OM om dat onderscheid duidelijk aan te geven in de tenlastelegging. Zowel ten aanzien van minder- en meerderjarige slachtoffers als ten aanzien van de subleden. De tenlastelegging immers vormt de basis voor het strafgeding.

4.3 Rechtsmacht

Mensenhandel is vaak grensoverschrijdend. Zo blijkt alleen al uit de jurisprudentie ten aanzien van uitbuiting in de seksindustrie over 2010 dat bij de bewezen verklaarde mensenhandel in 54% sprake is van mensenhandel uitsluitend gepleegd in Nederland, en dat in maar liefst 46% mensenhandel is gepleegd zowel in Nederland als in een ander land.⁴¹ In zaken van overige uitbuiting ging het in het merendeel om feiten die volgens de bewezenverklaring in Nederland waren gepleegd (86%) en een minderheid in zowel Nederland als het buitenland (14%).⁴²

Bij mensenhandel is vaak sprake van een feitencomplex dat bestaat uit verschillende handelingen, die beginnen met het werven van een slachtoffer in het buitenland, gepaard gaan met – bijvoorbeeld – geweld of een ander dwangmiddel, en eindigen in een situatie van uitbuiting. Ondanks deze mogelijke complexiteit vormt rechtsmacht niet vaak een probleem; het komt in ieder geval weinig voor dat het

39 In deze zaak was het voor het eerst dat een minderjarige als slachtoffer van overige uitbuiting was aangemerkt en dus ook voor het eerst dat in de rechtspraak de relatie tussen sub 2 en sub 4, met gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet het vereiste van dwangmiddelen, aan de orde kwam.

40 Zie §4.6 (Sub 4).

41 Er is in de strafzaken vaak sprake van werving van slachtoffers uit het buitenland, zie §7.4 (Slachtoffers geworven in het buitenland).

42 Zie verder Hoofdstuk 3 (Enkele cijfers (2010)).

OM wegens het ontbreken van rechtsmacht niet-ontvankelijk wordt verklaard. Gezien de aard van het delict en het belang van internationale samenwerking is de extraterritoriale rechtsmacht over mensenhandeldelicten de laatste jaren uitgebreid – zie het hierna te bespreken Verdrag van Warschau, dat leidde tot nieuwe bepalingen in artikelen 5, 5a en 5b Sr. Het einde van die uitbreiding is nog niet in zicht als gevolg van de nog te implementeren bepalingen van de EU-Richtlijn mensenhandel op dit punt.⁴³ Deze paragraaf geeft hiervan de meest recente ontwikkelingen weer. Ook worden in deze paragraaf aan de hand van voorbeelden enkele discussiepunten besproken die zich voor kunnen doen bij de vraag wat onder de reikwijdte van hetzelfde feitencomplex moet worden verstaan.

4.3.1 Uitgangspunten

Uitgangspunt voor de Nederlandse regeling van rechtsmacht is het territorialiteitsbeginsel: de Nederlandse strafwet is van toepassing op ieder die zich *in Nederland* aan enig strafbaar feit schuldig maakt.⁴⁴ Vaste jurisprudentie is dat gedragingen die buiten Nederland hebben plaatsgevonden op grond van artikel 2 Sr ook in Nederland kunnen worden vervolgd wanneer deze gedragingen deel uitmaken van een strafbaar feit dat zowel in Nederland als in het buitenland is gepleegd.⁴⁵ In 2010 heeft de Hoge Raad dit nogmaals bevestigd in een mensenhandelzaak.⁴⁶ De rechtsmacht geldt dan voor het gehele feitencomplex – los van de vraag of de in Nederland begane gedragingen reeds als zelfstandige delicten kunnen worden gezien. Te denken valt aan situaties waarin een slachtoffer vanuit het buitenland naar Nederland is vervoerd om hier in de prostitutie te werk te worden gesteld, alsook aan de situatie waarin het slachtoffer niet alleen in Nederland maar ook in omliggende landen als België en Duitsland als prostituee heeft moeten werken.⁴⁷ Om rechtsmacht aan te kunnen nemen, moet het dus om hetzelfde feitencomplex gaan. Of verweten gedragingen deel uitmaken van hetzelfde feitencomplex wordt soms betwist.

Sneep

Een zaak waarin rechtsmacht meerdere malen aan de orde kwam betreft de zaak Sneep. Vele vonnissen en arresten werden in deze omvangrijke zaak gewezen. Eén van de aangevoerde verweren was dat, ook al betrof het in een specifieke zaak hetzelfde slachtoffer en dezelfde verdachte en was

43 Zie *Kamerstukken II* 2011/12, 33 309. nr.2.

44 Art. 2 Sr. De rechtsmacht is geregeld in art. 2-8 Sr.

45 Indien naast in Nederland ook buiten Nederland gelegen plaatsen kunnen gelden als plaats waar het strafbare feit is gepleegd, is op grond van art. 2 Sr vervolging van dat strafbare feit in Nederland mogelijk, ook ten aanzien van de van dat strafbare feit deel uitmakende gedragingen die buiten Nederland hebben plaatsgevonden, ongeacht de strafbaarheid van dat feit in het buitenland. Vgl. HR 27 oktober 1998, *LJN*: ZD1413, *NJ*: 1999, 221 en Van Elst 2012 (*T&C Sr*), art. 2 Sr, aant. 3 (c).

46 HR 2 februari 2010, *LJN*: BK6328, waarin rechtsmacht werd aanvaard in een mensenhandelzaak waarvan de verweten gedragingen deels in Nederland, deels in België plaatsvonden.

47 Zie bijvoorbeeld ook Rb. Den Bosch 19 februari 2010, *LJN*: BL5303; BL5310: “De rechtbank is van oordeel dat onder meer door de tapgesprekken die gevoerd zijn op en rond 20 april 2008 tussen verdachte en medeverdachte X aangaande de gedragingen van X in Tsjechië en hetgeen zich voor vertrek van X in Nederland heeft afgespeeld, het onder 1 ten laste gelegde zowel in Nederland als in Tsjechië is begaan. Verdachte heeft volgens de tenlastelegging in Nederland deelgenomen aan het strafbare feit. Dat brengt mee dat het handelen van verdachte onder de Nederlandse strafwet valt. De eis van dubbele strafbaarheid is niet aan de orde.” Zie ook NRM7, p. 450 e.v. Zie ook Hof Leeuwarden 10 februari 2011, *LJN*: BP4396.

er sprake van meerdere mensenhandelcomplexen, de mensenhandelsituatie in het ene land al was voltooid alvorens deze in het andere land was aangevangen, waardoor er geen sprake zou kunnen zijn van een voortgezet delict. De rechtsmacht ten aanzien van de in het andere land gepleegde feiten werd dus betwist. Het OM deed een beroep op het arrest van de Hoge Raad van februari 2010.⁴⁸ Het Hof Arnhem⁴⁹ achtte de casus echter anders dan die in het arrest van de Hoge Raad en oordeelde dat – in zijn algemeenheid – de volgorde van de verweten mensenhandelfeiten voor de kwestie van rechtsmacht van belang is. Immers, aldus het hof: “het kan niet zo kan zijn dat door de redactie van de tijdsomschrijving in de tenlastelegging – anterieure – beëindigde feiten binnen het bereik van de Nederlandse rechtsmacht kunnen worden gebracht die buiten de Nederlandse rechtsmacht op grond van art. 2 Sr reeds zijn voltooid.” Dit punt kwam in het arrest van de Hoge Raad niet aan de orde hetgeen het hof kennelijk aanleiding gaf tot deze extra overwegingen. Voor rechtsmacht in *deze* Sneepzaak leverde dit vraagstuk geen probleem op omdat naar het oordeel van het hof de feiten in België nog niet waren voltooid en beëindigd. Het hof verwerpt derhalve het verweer.

Ditzelfde punt komt ook aan de orde in één van de andere Sneepzaken. Het betrof in die zaak een verdachte die niet de Nederlandse nationaliteit had, noch een vaste woon- of verblijfplaats in Nederland. Het slachtoffer had echter wel de Nederlandse nationaliteit. De rechtbank Almelo verklaarde het OM deels niet-ontvankelijk in het recht tot strafvervolgning, wegens het ontbreken van rechtsmacht, voor zover de tenlastelegging betrekking had op in België gepleegde feiten.⁵⁰ De rechtbank overweegt daartoe dat er geen aaneensluitende periode is geweest waarbinnen het slachtoffer voor verdachte zou hebben gewerkt. Het zou hier gaan om een tijdspanne van anderhalf jaar tussen beide perioden van werken in de prostitutie. De rechtbank overweegt: “De gestelde prostitutiewerkzaamheden voor verdachte in België waren toen dus beëindigd en de eventuele mensenhandel door verdachte voltooid. De feiten die verdachte in Nederland zou hebben gepleegd, zouden dus anderhalf jaar na die in België hebben plaatsgevonden. Aan Nederland komt ten aanzien daarvan geen rechtsmacht toe op basis van artikel 2 Sr.”

Bovenstaande roept op het eerste gezicht de vraag op hoe kort dan wel lang de tijdspanne tussen verschillende werkperiodes – door dezelfde betrokkene voor dezelfde verdachte – maximaal kan zijn om nog van eenzelfde feitencomplex te kunnen spreken. Mensenhandel vindt vaak plaats in een omgeving van geweld, dreiging en dwang. Het zou niet alleen moeten gaan om feitelijk gedwongen werken in de prostitutie⁵¹, maar de hele omgeving moet worden gezien bij de beoordeling van de vraag of er sprake is van mensenhandel en de dwangmiddelen moeten worden beoordeeld in onderling verband.⁵² Dat de prostitutiewerkzaamheden in bovenstaande casus waren beëindigd in België sluit dan ook niet de mogelijkheid uit dat de situatie van dwang door dezelfde verdachte in de tussentijd is blijven bestaan.

48 HR 2 februari 2010, LjN: BK6328.

49 Hof Arnhem 20 december 2010, LjN: BO8406.

50 Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 18 februari 2011, LjN: BP5092.

51 Rb. Haarlem 21 juli 2011, LjN: BR2862.

52 HR 8 september 2009, LjN: BJ3537 (concl. A-G Vellinga). Zie ook Hof Den Bosch 5 september 2007, LjN: BB4386; Hof Arnhem 19 oktober 2010, LjN: BO2994. Zie ook §4.4 (Dwang en vrijwilligheid).

*Rechtbank Leeuwarden, 26 juli 2012*⁵³

In deze zaak wordt twee medeverdachten verweten het slachtoffer eerst in Roemenië te hebben uitgebuit, vervolgens op 1 april 2009 haar naar Nederland te hebben gebracht en haar in Leeuwarden te hebben uitgebuit in de prostitutie tot 25 oktober 2009. Tussentijds is het slachtoffer terug geweest in Roemenië alwaar de dwangmiddelen zouden zijn gecontinueerd. De rechtbank accepteert rechtsmacht voor de hele periode vanaf 1 april 2009 maar verklaart de officier van justitie niet ontvankelijk in zijn vervolging voor de periode juli 2008 tot 1 april 2009 in Roemenië. De rechtbank ziet in wat er in Roemenië is gebeurd niet een zodanig onlosmakelijk verband met hetgeen er na de komst van verdachte naar Nederland zou zijn gebeurd, dat dit onder Nederlandse rechtsmacht zou komen te vallen. De bewezenverklaring getuigt van fors geweld, bedreigingen en manipulatie. Het slachtoffer verklaart – aldus de gebezigde bewijsmiddelen – dat zij sinds juli 2008 voor medeverdachten werkt, dat dezen al haar verdiende geld hebben afgenomen en haar hebben mishandeld. Die situatie lijkt sterk op uitbuiting en zou gelet op de bewezenverklaring ook als behorend tot hetzelfde feitencomplex hebben kunnen worden geoordeeld.

Een ander aspect bij het aannemen van hetzelfde feitencomplex betreft gedragingen die niet alleen als dwangmiddel bij een mensenhandelfeit ten laste zijn gelegd maar ook als afzonderlijke gedragingen. Hierop is in NRM7 reeds ingegaan. Het aldaar besproken vonnis⁵⁴ leidde in hoger beroep niet tot een ander oordeel.⁵⁵

*Rechtbank Amsterdam, 9 maart 2010*⁵⁶

In deze zaak werd verdachte veroordeeld voor artikel 273f lid 1 sub 1, 3, 4 en 6 Sr, gepleegd in de periode oktober 2006 tot en met 25 juni 2009 in Nederland, Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland, ten opzichte van drie slachtoffers. Ten aanzien van slachtoffer A wordt als dwangmiddel bewezen verklaard, dat verdachte haar met kracht met zijn vuist en/of blote hand op haar hoofd en benen heeft geslagen. Afzonderlijk is met betrekking tot dit slachtoffer ten laste gelegd dat verdachte haar op plaatsen in Nederland, Duitsland en Zwitserland heeft mishandeld door haar (met kracht) op en/of tegen het hoofd en/of de benen te slaan. De rechtbank stelt ambtshalve vast dat haar met betrekking tot de mishandeling voor zover gepleegd in Duitsland en Zwitserland geen rechtsmacht toekomt en verklaart zich onbevoegd. Voor zover de mishandeling in Nederland heeft plaatsgevonden volgt bewezenverklaring. Al deze mishandelingen volgen wat betreft tijd, plaats en vorm de bewezenverklaring in de mensenhandelzaak. De rechtbank stelt vast dat verdachte het slachtoffer naar diverse plekken in Europa voert om in de prostitutie te werken tegen haar wil en dat de mishandelingen plaatsvinden nadat zij heeft aangegeven weg te willen. Onder deze omstandigheden is het de vraag of de rechtbank hier ook één feitencomplex in had kunnen zien.

4.3.2 Extraterritoriale rechtsmacht

Naast rechtsmacht op grond van het territorialiteitsbeginsel bestaat op grond van de artikelen 5, 5a en 5b Sr ook in enkele andere specifieke gevallen rechtsmacht met betrekking tot mensenhandel gepleegd in

53 Rb. Leeuwarden 26 juni 2012, 17-925612-09 (niet gepubliceerd).

54 Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo 11 juli 2008, L/JN: BD6969; NRM7, p. 452.

55 Hof Arnhem 20 december 2010, L/JN: BO8406.

56 Rb. Amsterdam 9 maart 2010, 13-529038-09 (niet gepubliceerd).

het buitenland. Daarbij geldt dat de extraterritoriale rechtsmacht met ingang van 1 april 2010⁵⁷ op enkele punten is uitgebreid, ter uitvoering van het op 16 mei 2005 te Warschau tot stand gekomen Verdrag van de Raad van Europa inzake bestrijding van mensenhandel.⁵⁸ Gelet op de aard van het misdrijf mensenhandel is gekozen voor de maximale beschermingsomvang die het verdrag biedt.⁵⁹

Wanneer een Nederlander zich buiten Nederland schuldig maakt aan mensenhandel geldt het volgende. Allereerst bestaat in dat geval op grond van de algemene bepaling in artikel 5 lid 2 Sr rechtsmacht indien op dat feit in het land waar het is begaan ook straf is gesteld (het zogenoemde vereiste van dubbele strafbaarheid). Daarnaast voorziet artikel 5 nog in een tweetal aanvullende, specifiek op mensenhandel toegespitste regelingen. Zo bestaat op grond van artikel 5 lid 1 sub 3 Sr ook rechtsmacht wanneer de mensenhandel is gepleegd jegens een persoon die de leeftijd van achttien jaar nog niet heeft bereikt, waarbij het vereiste van dubbele strafbaarheid niet geldt. Voorts bestaat per 1 april 2010 op grond van een nieuw artikel 5 lid 1 sub 5 Sr eveneens rechtsmacht indien een Nederlander zich buiten Nederland heeft schuldig gemaakt aan mensenhandel, dan wel op mensenhandel gerichte strafbare feiten met betrekking tot reisdocumenten, en deze feiten zijn gepleegd buiten de rechtsmacht van enige staat. Het vereiste van dubbele strafbaarheid geldt in die situatie logischerwijs niet, omdat daaraan nooit zou kunnen worden voldaan.

In het geval sprake is van een vreemdeling met een vaste woon- of verblijfplaats in Nederland die zich buiten Nederland heeft schuldig gemaakt aan mensenhandel geldt het volgende. Op grond van artikel 5a lid 1 Sr bestaat allereerst rechtsmacht in het geval de mensenhandel is gepleegd tegen een persoon onder de achttien jaar. Per 1 april 2010 biedt artikel 5a lid 2 Sr voorts grondslag voor rechtsmacht wanneer de mensenhandel is gepleegd jegens een persoon die de leeftijd van achttien heeft bereikt, alsmede in het geval van op mensenhandel gerichte strafbare feiten met betrekking tot reisdocumenten, mits sprake is van dubbele strafbaarheid.⁶⁰ Dit vereiste van dubbele strafbaarheid geldt weer niet wanneer die feiten zijn gepleegd buiten de rechtsmacht van enige staat, zo is bepaald in het nieuwe artikel 5a lid 3 Sr. Ten slotte bestaat per 1 april 2010 rechtsmacht ten aanzien

57 Stb. 2010, 139.

58 Trb. 2006, 99; inwerkingtreding op 1 februari 2008, voor Nederland op 1 augustus 2008, Trb. 2010, 160, p. 6.

59 Art. 31 lid 1 sub a tot en met c van het Verdrag verplicht tot het vestigen van rechtsmacht, wanneer het feit op het eigen grondgebied of aan boord van een eigen schip of vliegtuig is gepleegd (art. 2 en 3 Sr). Art. 31 lid 1 sub d verplicht tot het vestigen van rechtsmacht voor feiten, gepleegd buiten het eigen land door een onderdaan of een staatloze die in dat land een vaste woon- of verblijfplaats heeft, indien het feit naar het recht van de plaats delict strafbaar is of het feit is gepleegd buiten de rechtsmacht van enige staat. Art. 31 lid 1 sub e verplicht tot het vestigen van rechtsmacht voor feiten gepleegd tegen een eigen onderdaan. Op grond van art. 45 van het Verdrag mocht Nederland een voorbehoud maken bij een (deel van) deze bepaling. Nederland had aangegeven niet van dit voorbehoud gebruik te maken.

60 Vgl. het Hof Leeuwarden dat het OM niet-ontvankelijk verklaart voor zover het strafbare feit niet (mede) in Nederland is begaan en geen betrekking heeft op mensenhandel ten aanzien van personen die de leeftijd van achttien jaar nog niet hebben bereikt: Hof Leeuwarden 12 maart 2012, LJN: BV8583 (Koolvis). De feiten dateren van vóór de inwerkingtreding van art. 5a lid 2 Sr.

van mensenhandel en op mensenhandel gerichte strafbare feiten met betrekking tot reisdocumenten, indien dat feit tegen een Nederlander is gepleegd. Dit is neergelegd in het nieuwe artikel 5b Sr.⁶¹

Op grond van artikel 5b sub 2 Sr is de Nederlandse strafwet voorts toepasselijk op een ieder die zich schuldig maakt aan – naast zedendelicten – artikel 273f Sr, indien dat misdrijf is gepleegd tegen een Nederlander of een vreemdeling die in Nederland een vaste woon- of verblijfplaats heeft die de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt. Dit tweede onderdeel van de bepaling strekt tot uitvoering van het Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik (Lanzarote, 2007).⁶²

De totstandkoming van de EU-Richtlijn mensenhandel zal wederom leiden tot een uitbreiding van extraterritoriale rechtsmacht met betrekking tot mensenhandel. Artikel 10 lid 1 Richtlijn brengt voor de Nederlandse wetgeving namelijk de vestiging van ongeclausuleerde rechtsmacht met zich: niet langer zal het vereiste van dubbele strafbaarheid gelden ten aanzien van mensenhandel gepleegd door een eigen onderdaan buiten Nederland tegen slachtoffers boven de leeftijd van achttien jaar, zoals dat op grond van het huidige artikel 5 lid 1 onder 2 ten tijde van de totstandkoming van deze rapportage nog wel geldt. Daarnaast worden lidstaten aangespoord – niet verplicht – ook rechtsmacht te vestigen over vreemdelingen met een vaste woon- of verblijfplaats in die lidstaat die zich in het buitenland schuldig hebben gemaakt aan mensenhandel.⁶³ Het wetsvoorstel dat hiertoe onlangs bij de Tweede Kamer is ingediend voorziet hier in. De overweging hierbij is wederom dat ruime toepasselijkheid van de Nederlandse strafwetgeving ter zake mensenhandel tot een brede bescherming van slachtoffers strekt.⁶⁴ De EU-Richtlijn inzake de bestrijding van seksueel misbruik, seksuele uitbuiting en kinderpornografie leidt mogelijk ook tot uitbreiding van (extraterritoriale) rechtsmacht over gerelateerde delicten.⁶⁵

4.4 Dwang en vrijwilligheid

Dwang wordt geëffectueerd door de aanwending van middelen. Daaronder worden alle middelen verstaan die in art. 273f lid 1 sub 1 Sr zijn opgesomd.⁶⁶ Er is sprake van dwang wanneer het middel er toe leidt dat iemand in een uitbuitingssituatie⁶⁷ belandt of wordt belet zich aan een uitbuitingssituatie te onttrekken.⁶⁸ Het middel hoeft niet tegen het slachtoffer zelf te zijn gericht. Een middel zoals bedreiging of het gebruik van fysiek geweld kan tegen een derde worden gebruikt om een ander over te halen of te laten toegeven aan de wil van de dader. Gezien de bedoeling van de internationale instrumenten

61 Omdat de feiten dateren van vóór de inwerkingtreding van deze bepaling verklaart de Rechtbank Almelo het OM deels niet-ontvankelijk wegens het ontbreken van rechtsmacht, zie de hiervoor geciteerde uitspraak van de Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 18 februari 2011, LJN: BP5092 (Sneep).

62 *Trb.* 2008, 58, inwerkingtreding op 1 juli 2010; *Trb.* 2010, 156. Art. 5b Sr is ingevoegd bij Wet van 26 november 2009, *Stb.* 525, in samenhang met de Wet van 26 november 2009, *Stb.* 544, inwerkingtreding op 1 april 2010.

63 Zie art. 10 lid 2 jo. lid 3 EU-Richtlijn mensenhandel.

64 *Kamerstukken II* 2011/12, 33 309, nrs.2 en 3.

65 Art. 17 Richtlijn van het Europees Parlement en van de Raad van 13 december 2011, OJ L335 1.

66 Zie NRM7, p.439 e.v.

67 Zie § 4.6 (Sub 4).

68 Van Maurik/Van der Meij 2012 (T&CSr), art. 273f Sr, aant. 9(d).

waarop deze bepalingen zijn gebaseerd moeten termen als dwang, fraude en afpersing ruim worden uitgelegd, en niet strikt volgens delictsomschrijvingen, zoals dwang in artikel 284 Sr of afpersing in de zin van artikel 317 Sr.⁶⁹

Dwangmiddelen vormen niet van alle subleden van artikel 273f Sr een delictsbestanddeel.⁷⁰ Alleen in artikel 273f lid 1 sub 1, 4, en 9 Sr komen dwangmiddelen als zodanig voor. Wanneer de gedragingen minderjarige slachtoffers⁷¹ betreffen, kan ook zonder dat dwang dan wel manipulatie is gebruikt sprake zijn van mensenhandel.⁷² Ook is dwang niet vereist bij het aanwerven, medenemen of ontvoeren van iemand met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling (art. 273f lid 1 sub 3 Sr).⁷³ Ondanks het feit dat een dwangmiddel in deze gevallen geen delictsbestanddeel is, komt het nog steeds voor dat dwangmiddelen een rol spelen bij de beoordeling van dit soort mensenhandelfeiten. Zo worden soms de gebruikte dwangmiddelen – het feit dat dwangmiddelen geen delictsbestanddeel vormen, betekent uiteraard niet dat ze niet worden aangewend – wel feitelijk uitgeschreven in de tenlastelegging en beoordeelt de rechtbank soms ten onrechte de aanwezigheid van die dwangmiddelen om tot het bewijs van mensenhandel te komen.⁷⁴

4.4.1 Kinderen

De bepaling zoals neergelegd in artikel 273f lid 1 sub 2, 5 en 8 Sr ziet op de bescherming van kinderen, ook tegen zichzelf. De wetgever heeft tot uitdrukking willen brengen dat aan de wil van de minderjarige, en daarmee de instemming, geen betekenis toekomt.⁷⁵ Het doet ook niet ter zake of de verdachte bekend is met de minderjarigheid; dit bestanddeel is geobjectiveerd. Er kan geen beroep gedaan worden op

69 Van Maurik/Van der Meij 2012 (*T&C Sr*), art. 273f Sr, aant. 9(c).

70 NRM7, pp. 457 en 462.

71 Behalve ten aanzien van art. 273f lid 1 sub 9 Sr en overige uitbuiting in geval van sub 4.

72 In de strafbepalingen van art. 273f lid 1 sub 2, 5 en 8 Sr vormen de onder sub 1 genoemde middelen geen delictsbestanddeel. Overigens betreffen sublid 5 en 8 alleen de prostitutie dan wel het tegen betaling ter beschikking stellen van organen.

73 Zie hierover §4.5 (Sub 3).

74 Rb. Den Haag 27 maart 2012, *LJN*: BW1957; de rechtbank acht onvoldoende bewijs voor dwang en overweegt ook dat verdachte ontkent aangeefster te hebben gedwongen tot prostitutie. Het slachtoffer was veertien jaar, weggevlucht uit een justitiële inrichting, verdachte was begin twintig en het verwijt betrof sub 5, dus niet 'dwingen' maar 'er toe brengen'. Anders Rb. Rotterdam 21 april 2010, *LJN*: 10-765105-06 (niet gepubliceerd). Deze zaak betrof ook een veertienjarig meisje, weggevlucht van huis; de rechtbank overweegt hier "De verdachte was op de hoogte van het misbruik, hij heeft de omstandigheden waarin [slachtoffer] zich bevond welhaast zelf bewerkstelligd. Het oogmerk van haar uitbuiting is welhaast een gegeven: de omstandigheden waren in het leven geroepen om [slachtoffer] te werk te stellen als prostituee en daar dan vervolgens zelf van te profiteren." Verdachte wordt veroordeeld voor sub 2, 5, 6 en impliciet voor sub 9.

75 *Kamerstukken II 1990/91*, 21 027, nr. 5, p. 4, inzake wijziging van de artt. 250bis en 250ter (oud) Sr.

verontschuldigbare dwaling.⁷⁶ Ook in de EU-Richtlijn mensenhandel neemt de bescherming van minderjarigen en andere kwetsbaren tegen mensenhandel een prominente plaats in.⁷⁷

Niet alleen in regelgeving is de bescherming van minderjarigen een belangrijk thema; ook op beleidsniveau wordt hieraan veel waarde gehecht.⁷⁸ Niettemin blijkt uit de cijfers met betrekking tot het aantal geregistreerde minderjarige slachtoffers dat hier nog een lange weg te gaan is.⁷⁹ Hoe de bescherming van een minderjarig meisje onvoldoende blijkt, wordt geïllustreerd in de volgende zaak. Hier komt ook de relatie tussen sub 1 en sub 4 enerzijds en sub 2 en sub 5 anderzijds en de betekenis van dwangmiddelen in de delictsomschrijving terug.

*Rechtbank Den Haag, 27 april 2012*⁸⁰

Het gaat in deze zaak om één minderjarig, meer dan gemiddeld kwetsbaar, meisje en één minderjarige en drie volwassen verdachten. Drie dagen voor haar achttiende verjaardag wordt slachtoffer X uit haar begeleid wonen voorziening gezet. Zij kan nergens terecht en zoekt contact met een jongen die zij kende uit een jeugdinstelling. Deze jongen, verdachte B, laat haar naar Den Haag komen. Zij heeft geen geld en vertelt aan verdachte B dat zij in de prostitutie wil. Meteen weet verdachte B mensen die haar daarbij kunnen helpen en op 2 oktober (slachtoffer X wordt 5 oktober achttien jaar) brengt verdachte B haar naar verdachten A en C. Via hen zou zij onderdak kunnen krijgen bij verdachte D. Verdachte A benadrukt de kwetsbaarheid door bij de rechter commissaris aan te geven dat het meisje niet helemaal 100% was. Verdachte C (een vrouw) zou samen met slachtoffer X naar verdachte D gaan voor onderdak. Verdachten A en C maken foto's van slachtoffer X met ontbloot bovenlijf, maken een advertentie en zetten dit alles op internet op drie seksites. Verdachte C erkent dit ook. Twee klanten melden zich en verdachte D brengt slachtoffer X met de auto naar de eerste klant in Scheveningen. Daar krijgt zij € 50 contant. Vervolgens brengen verdachten A, C en D haar naar de tweede klant in Dordrecht en wachten op haar. Daar verdient zij € 60. Al het verdiende geld moet zij afgeven aan verdachte C. Aanvankelijk was de bedoeling dat het geld in drieën werd gedeeld: 1/3 voor slachtoffer X, 1/3 voor verdachten A en C en 1/3 voor verdachte D voor het onderdak. Het slachtoffer heeft uiteindelijk niets gekregen. Deze feiten zijn ontleend aan de bewijsoverweging in LJN: BW4616.

Verdachte C wordt niet voor medeplegen, dan wel medeplichtigheid aan mensenhandel vervolgd, noch voor het vervaardigen en verspreiden van kinderpornografie⁸¹ terwijl zij erkent die foto's gemaakt te hebben en samen met verdachte A op internet te hebben geplaatst. Ook blijkt uit de vonnissen dat zij mee is gereden naar Dordrecht en dat de afspraak was dat zij in ieder geval mee

76 HR 17 mei 2011, LJN: BP6122.

77 Bij de toepassing van de EU-Richtlijn mensenhandel moet het belang van het kind voorop staan, zo bepaalt paragraaf 8 van de Preambule. In artikel 2 lid 5 is bepaald dat voor het bewijs van mensenhandel bij minderjarigen geen sprake hoeft te zijn van dwangmiddelen. In de artt. 13 t/m 16 zijn specifieke bepalingen opgenomen ten aanzien van minderjarigen, o.a. ten aanzien van het tegengaan van secundaire victimisatie. Zie voor een bespreking daarvan Hoofdstuk 7.

78 Zie Minister van Veiligheid en Justitie 2011.

79 Zie Hoofdstuk 7 (Slachtoffers).

80 Rb. Den Haag 27 april 2012, LJN: BW4630; BW4647; BW4642 en BW4616.

81 Art. 240b Sr; zij wordt vervolgd ter zake art. 282 lid 1 Sr, waarvan zij wordt vrijgesproken.

zou delen in een derde van de opbrengsten uit prostitutie en dat slachtoffer X het verdiende geld aan verdachte C af heeft moeten geven.

Verdachte B wordt het medeplegen van artikel 273f lid 1, sub 1, 2, 4, 6 en 9 Sr verweten en niet sub 5, wellicht omdat de eerste contacten met klanten na 5 oktober waren.⁸² Hiermee wordt veronachtzaamd dat slachtoffer X getuige de instemming met het zetten van advertenties op internet reeds op 2 oktober ertoe was gebracht om zich beschikbaar te stellen voor prostitutie. Het OM differentieert in de tenlastelegging niet in de periode voor en na de achttiende verjaardag van het slachtoffer. Evenmin wordt subsidiair medeplichtigheid ten laste gelegd.

Verdachten A en D wordt eveneens het medeplegen van artikel 273f, aanhef en lid 1, sub 1, 2, 4, 6 en 9 Sr verweten. In geen van de aan medeverdachten A, B en D verweten gedragingen wordt de kwetsbare positie van het slachtoffer nader uitgewerkt, terwijl uit de vonnissen die kwetsbaarheid zeker wel blijkt en ook de kenbaarheid daarvan. Waarom sub 5 niet ten laste gelegd is wordt gelet op de verweten pleegperiode niet duidelijk. Ook aan verdachte A wordt medeplegen van 240b Sr niet ten laste gelegd.

Verdachte A is de enige die wordt veroordeeld ter zake artikel 273f lid 1 sub 1 en sub 9 Sr, waarbij als dwangmiddel alleen het maken van misbruik van een kwetsbare positie wordt bewezen verklaard waaraan kennelijk een feitelijke betekenis wordt toegekend. Als pleegperiode geldt 4 tot en met 11 oktober. Waarom dan van sub 2 wordt vrijgesproken is onduidelijk. Op 4 oktober was slachtoffer X immers nog minderjarig.

De rechtbank hecht veel waarde aan de instemming van slachtoffer X. Zoals hiervoor besproken is die instemming echter niet relevant.⁸³ Voor verdachte B ziet de rechtbank wel dat deze de contacten heeft gelegd met verdachten A en C maar de rechtbank ziet hem niet als medepleger. Ten aanzien van medeverdachte D constateert de rechtbank dat niet is komen vast te staan dat hij slachtoffer X heeft gedwongen dan wel bewogen om de opbrengsten uit prostitutie werkzaamheden aan hem af te staan. Deze beslissing is gelet op de bewezenverklaring ten aanzien van verdachte A niet goed te begrijpen. Voor het huisvesten en vervoeren naar klanten acht de rechtbank wel aanwijzingen aanwezig, maar spreekt niettemin vrij van sub 1 en 2. Ook het voornemen om voordeel te trekken acht de rechtbank niet bewezen. De tenlastelegging spreekt van 'oogmerk tot uitbuiting' (sub 1 en 2) en 'voordeel trekken' (sub 6). Op welk deel van de tenlastelegging de rechtbank doelt met "het voornemen om voordeel te trekken" is niet duidelijk. Wat de rechtbank bedoelt met de toevoeging dat de opbrengsten "overigens nog zeer beperkt" zijn is evenmin helder. De hoogte van de opbrengst in deze kan op geen enkele wijze van invloed zijn op de bewijsbaarheid van mensenhandel. Het totaal ontbreken van opbrengsten staat een bewezenverklaring van artikel 273f lid 1 sub 1,2,4 en 5 Sr evenmin in de weg.

---

82 Uit de vonnissen is niet op te maken op welke datum het eerste contact met klanten heeft plaats gevonden.

83 In artikel 2 lid 4 van de Richtlijn is bepaald dat de instemming van een slachtoffer van mensenhandel met de beoogde of daadwerkelijke uitbuiting irrelevant is indien een dwangmiddel is gebruikt. Zie ook Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

4.4.2 Geweld en manipulatie

Voorop staat dat mensenhandel een opzettelijk geweldsdelict betreft.⁸⁴ Dat betekent dat ook in geval geen fysiek geweld is gebruikt het gewelddadige aspect aanwezig moet worden geacht.⁸⁵ Voor het kwantitatieve gedeelte van dit onderzoek is niettemin een onderscheid gemaakt tussen gewelddadige en manipulatieve dwangmiddelen. Onder *gewelddadige* dwangmiddelen worden dwangmiddelen verstaan waarin het dwangmiddel zelf direct de lichamelijke integriteit van een slachtoffer aantast of die lichamelijke integriteit bedreigt. Hierbij moet worden gedacht aan seksueel geweld, niet-seksueel fysiek geweld (waaronder bijvoorbeeld ook het gedwongen laten zetten van een tatoeage, het gedwongen ondergaan van een abortus of het gedwongen innemen van verdovende middelen, gedwongen onveilige seks), dreiging met (seksueel) geweld, en fysieke opsluiting.

Er zijn echter ook middelen die door mensenhandelaren worden ingezet die niet direct gewelddadig van aard zijn, maar uiteindelijk voor het slachtoffer dezelfde impact kunnen hebben als het gebruik van geweld of dreiging daarmee. Deze middelen, in dit rapport *manipulatieve* dwangmiddelen genoemd, lijken subtieler, maar kunnen niettemin een situatie doen ontstaan waarin een slachtoffer zich gevangen voelt en daarom geen vrije keuzes kan maken. Deze vormen van – vaak – psychisch geweld laten geen fysieke sporen na en zijn daarom op het eerste gezicht lastiger te bewijzen. Hierbij moet worden gedacht aan verschillende middelen, of een combinatie daarvan. In 2010 zijn onder meer de volgende middelen voorgekomen:

- het verbaal beledigen, vernederen, of kleineren van een slachtoffer;
- het psychisch onder druk zetten van een slachtoffer door, bijvoorbeeld (fictieve) schulden, dreigen met doorvertellen prostitutiewerkzaamheden, dreigen met inschakelen van de kinderbescherming, dreigen met (door)verkoop, het creëren van een situatie van controle en isolement of het creëren van een situatie van afhankelijkheid (bijvoorbeeld financieel, onderdak, innemen paspoort, toedienen van drugs);
- misleiding of misbruik ten aanzien van liefdes-/vriendschappelijke relatie;
- misbruik maken van zwakke economische, psychische en/of sociale positie van een slachtoffer (bijvoorbeeld geldgebrek, illegaliteit, zwakbegaafdheid, ziekte, taalbarrière, weggelopen uit een (jeugd) inrichting, drugsverslaving);
- misleiding ten aanzien van de aard van de werkzaamheden⁸⁶;
- misleiding ten aanzien van werkomstandigheden;
- misleiding aanzien van de bestemming van opbrengsten.

De term 'geweld'

Behalve fysiek geweld, waaronder seksueel geweld, kunnen ook andere dwangmiddelen zoals weergegeven in de strafbepaling – waaronder misbruik van een kwetsbare positie en misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht – op zichzelf vormen van geweld zijn, namelijk

84 Zie ook art. 17 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU).

85 Soms wordt in strafmaatoverwegingen in het voordeel van verdachte meegewogen dat geen geweld is toegepast. Dit miskent het geweldskarakter dat altijd inherent is aan mensenhandel. In Hoofdstuk 6 (Straffen) zal hier nader op worden ingegaan.

86 Verderop in deze paragraaf worden de begrippen 'misleiding', 'misbruik van een kwetsbare positie' en 'misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht' aan de hand van enkele uitspraken nader besproken.

geestelijk geweld. Zo geeft het Schadefonds Geweldsmisdrijven in haar beleidsbundel uit 2010 de volgende algemene definitie van geweld: *“Het geweld kan bestaan uit lichamelijk en/of geestelijk geweld. Ook als de aanvrager onder grote psychische druk wordt gezet kan er sprake zijn van een geweldsmisdrijf. Het geweldsaspect kan bij deze delicten zijn gelegen in het creëren van een bepaalde situatie en het misbruik maken van omstandigheden. Een aanzienlijk leeftijdsverschil, een gezagsverhouding of een afhankelijke positie zijn voorbeelden van omstandigheden die zouden kunnen wijzen in de richting van geweld.”*⁸⁷ In de meest recente beleidsbundel van het Schadefonds (2012) wordt deze lijn met nagenoeg dezelfde strekking herhaald.⁸⁸

Onlangs heeft het Schadefonds het beleid op het thema mensenhandel aangepast, hetgeen erin heeft geresulteerd dat thans mensenhandel - zonder uitzondering - als een opzettelijk geweldsmisdrijf wordt beschouwd, zulks conform artikel 17 van de EU-Richtlijn mensenhandel.⁸⁹

Gezien de mogelijke gevolgen voor slachtoffers kan niet zonder meer een rangorde tussen gewelddadige en manipulatieve dwangmiddelen worden aangebracht. Evenmin kan op voorhand worden aangenomen dat het letsel voor slachtoffers van uitbuiting in de seksindustrie ernstiger zou zijn dan dat van slachtoffers van overige uitbuiting. Psychisch geweld of manipulatie kan voor een slachtoffer net zo ernstig en/of blijvend letsel met zich mee brengen als fysiek letsel. Een voorbeeld daarvan is te vinden in een vonnis van de Rechtbank Rotterdam⁹⁰ hetwelk het in de prostitutie brengen van een veertienjarig meisje betrof in de periode van 1 maart tot en met 20 juni 2006. Fysiek geweld is niet toegepast; als het meisje anderhalf jaar later als getuige door de rechter-commissaris wordt gehoord, kan zij dit psychisch niet aan en decompenseert zij.⁹¹

In zaken van overige uitbuiting gaat het dikwijls om slachtoffers die oververmoeid raken door de arbeidsomstandigheden waaronder zij werk hebben verricht. In een zaak tegen de eigenaar van een champignonkwekerij⁹², was volgens een door de SIOD geraadpleegde deskundige⁹³ sprake van een “extreme en onacceptabele arbeidslast”. Oorzaak daarvan was de wijze van belonen van de slachtoffers⁹⁴, het feit dat zij chronisch en systematisch werden blootgesteld aan zeer lange werkweken, series van werkdagen maakten en het werk een hoge fysieke en geestelijke belasting met zich meebracht. Vanuit een arbeidsgezondheidskundig perspectief, zo concludeert de deskundige, was sprake van arbeidsbelasting die een

87 Beleidsbundel Schadefonds Geweldsmisdrijven 2010, p. 5.

88 Beleidsbundel Schadefonds Geweldsmisdrijven 2012, p. 4.

89 Zie hierna §8.6 (Schadefonds Geweldsmisdrijven).

90 Rb. Rotterdam 21 april 2010, 10-765105-06 (niet gepubliceerd).

91 Doordat daardoor de procedure de redelijke termijn heeft overschreden (met zeven maanden), krijgt de (ten tijde van het delict 55-jarige) verdachte zes maanden korting op de straf.

92 Rb. Roermond 26 oktober 2010, L/N: BO3022.

93 De deskundige, prof. Kompier, werd geraadpleegd tijdens het door de toenmalige SIOD verrichte opsporingsonderzoek. Kompier is als arbeids- en organisatiepsycholoog verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

94 De werknemers werden op een bepaald moment niet meer per uur betaald, maar per kilo geplukte champignons (het zgn. stukloon). Het komt voor dat werkgevers vervolgens een onredelijk hoge eis stellen ten aanzien van het aantal kilo's dat per dag moet worden geplukt, waardoor het verdienen van een minimumloon illusoir wordt.

bedreiging vormde voor de gezondheid. Benadrukt wordt dat gezondheidsschade zich zowel op korte als op langere termijn kan manifesteren.

Er zijn specifieke gedragingen van mensenhandelaren die, los van de vraag of het dwangmiddel zelf als gewelddadig dan wel manipulatief kan worden gekwalificeerd, een gevolg (kunnen) hebben dat voor het slachtoffer een fysiek gewelddadige impact heeft. Te denken valt aan het dwingen dan wel bewegen tot het ondergaan van abortus dan wel het laten zetten van een tatoeage. Deze gedragingen en omstandigheden worden in de rechtspraak verschillend gewaardeerd.⁹⁵ Zo wordt in een zaak die speelde bij de Rechtbank Zwolle-Lelystad het – op een naar Nederlandse maatstaven te laat moment – een slachtoffer dwingen of bewegen tot het ondergaan van een abortus niet als dwangmiddel in de tenlastelegging opgenomen.⁹⁶ Niettemin rekent de rechtbank verdachte deze abortus zwaar aan bij de straftoemeting. In een andere zaak bij de Rechtbank Amsterdam was het bewegen tot abortus ten laste gelegd en acht de rechtbank dit ook bewezen. In de strafmotivering overweegt de rechtbank dat onder meer de vrij-spraak van het gebruik van dwang, geweld en dreiging met geweld redengevend zijn voor een afwijking van de eis en het opleggen van een lagere straf.⁹⁷ Anders dan bij de zaak in Zwolle-Lelystad blijkt uit de strafmotivering niet dat de gedwongen abortus bij de strafoplegging is meegewogen.⁹⁸ Het gedwongen ondergaan van een abortus zou altijd een verhogend effect op de strafmaat moeten hebben gelet op de (mogelijk) fysieke en psychische consequenties daarvan.⁹⁹ Ook het dwingen dan wel bewegen tot het zetten van tatoeages komt binnen de gedwongen prostitutie voor en vormt een rechtstreekse inbreuk op de lichamelijke integriteit. Over gedwongen abortus als strafverzwarende omstandigheid en het (laten) zetten van tatoeages, zie §6.3.1.3 (Zwaar lichamenlijk letsel).

4.4.3 Cijfers ten aanzien van de gebruikte dwangmiddelen

Omdat de delictomschrijving in artikel 273f lid 1 sub 1 Sr geen onderscheid maakt tussen sectoren waarin de uitbuiting plaatsvindt, geldt dat de dwangmiddelen zowel ten aanzien van seksuele als overige uitbuiting dezelfde betekenis toekomt. De invulling ervan hangt dus niet af van de vraag of het gaat om een zaak van seksuele of overige uitbuiting, zoals recent nog geëxpliciteerd door UNODC.¹⁰⁰ Niettemin is er in de praktijk wel een verschil waar te nemen in de wijze waarop deze dwangmiddelen worden uitgewerkt. Die verschillen zijn te verklaren door de aard van de uitbuitingsvorm. Zo is bij seksuele uitbuiting relatief vaak sprake van misleiding of misbruik ten aanzien van een liefdesrelatie. In zaken van overige uitbuiting is het relatief vaak de illegaliteit van werknemers die maakt dat zij zich in een kwetsbare posi-

95 Zie hierover ook Hoofdstuk 6 (Straffen).

96 Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, L/JN: BO9639.

97 Rb. Amsterdam 26 november 2010, 13-708035-10 (niet gepubliceerd).

98 Zie ook Rb. Amsterdam 12 oktober 2010, 13-520119-09 (niet gepubliceerd). Ook in dit vonnis speelt de bewezen gedwongen abortus geen kenbare rol in de strafmotivering.

99 Zie §6.4 (Wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel).

100 UNODC, 'Guidance Note on 'abuse of a position of vulnerability' as a means of trafficking in persons in Article 3 of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime', UNODC: Wenen 2012, overwegingen 4.1 en 4.2 (nog niet gepubliceerd). De 'guidance note' is het resultaat van de bijeenkomst waarbij ook BNRM was vertegenwoordigd, UNODC Expert Group Meeting, Wenen, 28-29 juni 2012.

tie bevinden.¹⁰¹ In het navolgende worden enkele cijfers met betrekking tot dwangmiddelen in seksuele en overige uitbuitingszaken besproken.

Seksuele uitbuiting

Uit het onderzoek naar 111 zaken van seksuele uitbuiting uit 2010 blijkt dat relatief vaker een bewezenverklaring volgt als dwangmiddelen geen delictsbestanddeel vormen – in het geval van minderjarige slachtoffers en sub 3 – dan wanneer dat wel het geval is.¹⁰² In de zaken waarbij dwangmiddelen wel een delictsbestanddeel vormen¹⁰³, blijkt dat bijna altijd manipulatieve dwangmiddelen in de tenlastelegging zijn opgenomen (99%). Hetzelfde geldt voor bewezenverklaringen (96%).

Tabel 3 Toegepaste dwangmiddelen (2010, seksuele uitbuiting)

	Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
	N	%	N	%
Toepassing van (dreiging met) gewelddadige dwangmiddelen	62	75%	27	60%
– waaronder verkrachting	11	13%	1	2%
Toepassing van manipulatieve dwangmiddelen	82	99%	43	96%
– waaronder misleiding of misbruik ten aanzien van liefdesrelatie	28	34%	18	40%
– waaronder misleiding ten aanzien van aard werkzaamheden	18	22%	7	16%
– waaronder (fictieve) schuld ten opzichte van de dader	24	29%	12	27%

Tenlastelegging: N=83

Bewezenverklaring: N=45

In driekwart van de tenlasteleggingen is sprake van gewelddadige dwangmiddelen en in 60% van de bewezenverklaringen is sprake van gewelddadige dwangmiddelen – bijna altijd in combinatie met manipulatieve dwangmiddelen omdat die in bijna elke tenlastelegging en bewezenverklaring waarin dwangmiddelen een delictsbestanddeel vormen, voorkomen.¹⁰⁴

Overige uitbuiting

In de vonnissen met betrekking tot overige uitbuiting in 2010 is altijd sprake van dwangmiddelen als delictsbestanddeel.¹⁰⁵ Zoals onderstaande tabel laat zien is altijd sprake van manipulatieve dwangmiddelen in de tenlastelegging (100%) en in de bewezenverklaring (100%). In iets meer dan de helft van de

101 Zoals hierna nog aan de orde komt, volstaat voor het bewijs van het dwangmiddel 'misbruik van een kwetsbare positie' het bestaan van een dergelijke positie en het feit dat de verdachte daarvan op de hoogte was.

102 Zie Bijlage 3, Tabel B1.7.

103 Tenlastelegging N: 83, bewezenverklaring N: 45, zie Bijlage 3, Tabel B1.7.

104 In 62 tenlasteleggingen (75%) zijn gewelddadige dwangmiddelen opgenomen, waarvan 61 keer in combinatie met manipulatieve dwangmiddelen. In de bewezenverklaringen is 27 keer (60%) sprake van bewezen gewelddadige dwangmiddelen, waarvan 25 keer in combinatie met manipulatieve dwangmiddelen.

105 Art. 273f lid 1 sub 3 doet niet terzake bij overige uitbuiting en de 29 vonnissen uit 2010 bevatten geen van alle *uitsluitend* minderjarige slachtoffers.

tenlasteleggingen (54%) zijn gewelddadige dwangmiddelen opgenomen. In de bewezenverklaringen is vier keer (29%) sprake van bewezen, gewelddadige dwangmiddelen. In zaken van seksuele uitbuiting is hiervan dus frequenter sprake.

Tabel 4 Toegepaste dwangmiddelen (2010, overige uitbuiting)

	Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
	N	%	N	%
Toepassing van (dreiging met) gewelddadige dwangmiddelen	15	54%	4	29%
– waaronder seksueel geweld/seksuele uitbuiting	3	11%	1	7%
Toepassing van manipulatieve dwangmiddelen	29	100%	14	100%
– waaronder misbruik kwetsbare positie als gevolg van illegaliteit	9	32%	7	50%
– waaronder misbruik kwetsbare positie als gevolg van zwakbegaafdheid	5	18%	1	7%
– waaronder misbruik kwetsbare positie als gevolg van culturele factoren	3	11%	-	-

Tenlastelegging: N=29

Bewezenverklaring: N=14

Rechtbank Den Haag, 18 maart 2010¹⁰⁶

In een zaak waarin een verdachte wordt vervolgd voor gedwongen drugsmokkel wordt als dwangmiddel bewezen verklaard dat de verdachte één van de slachtoffers heeft bewogen zich te prostitueren. Dat is opvallend, omdat de verdachte in een aparte zaak waarin hij voor dit feit terecht had gestaan, was vrijgesproken.¹⁰⁷

4.4.4 Dwangmiddelen in onderlinge samenhang bezien

Uit de onderzochte rechtspraak wordt duidelijk dat mensenhandelaren meestal gebruik maken van een combinatie van verschillende dwangmiddelen om hun slachtoffers in de prostitutie te brengen dan wel te houden of anderszins uit te buiten. In de praktijk staan deze dwangmiddelen immers meestal niet op zichzelf. Mensenhandel in de seksindustrie vindt vaak plaats in een omgeving van geweld, dreiging, manipulatie en dwang.¹⁰⁸ In de conclusie van A-G Machielse bij Hoge Raad 17 januari 2012¹⁰⁹ wordt dit aldus verwoord: “De opsomming van de middelen in artikel 273f Sr waarmee het slachtoffer wordt gedwongen of bewogen moet in ruime zin worden uitgelegd. Vaak zal mensenhandel gekenmerkt worden door een waaier van gedragingen, gaande van enerzijds het voorwenden van affectie en het maken van complimenten tot anderzijds het gebruik van lichamelijk geweld. Hoe heftiger de druk wordt uitgeoefend, hoe

106 Rb. Den Haag 18 maart 2010, LJN: BL8022.

107 Rb. Den Haag 26 juni 2009, 09-757365-09 (niet gepubliceerd).

108 Waar uit het vorige onderzoek nog wel bleek dat de verschillende feitelijkheden door de rechter soms elk op zich werden beoordeeld voor de vraag of deze voldoende waren om dwang te constitueren (NRM7, p.448), blijkt uit het huidige onderzoek dat de feitelijkheden vaker in onderling verband en elkaar versterkend worden gelezen.

109 HR 17 januari 2012, LJN: BU4004.

duidelijker natuurlijk de beperking van de vrijheid van het slachtoffer zich manifesteert. Het toepassen van leugens en misleiding om het slachtoffer te bewegen tot prostitutie is op zichzelf beschouwd wellicht nog niet voldoende dwingend voor het delict van mensenhandel. Maar misleiding komt slechts zelden zelfstandig voor. Vaak maakt het deel uit van een samengesteld geheel van tactieken die door de verdachten worden aangewend om het slachtoffer onder de duim te houden.” De Hoge Raad bevestigt hierbij een arrest van het Hof Den Bosch.¹¹⁰

Het Hof Arnhem¹¹¹ gebruikt het woord ‘murw’ om de gemoedstoestand van een slachtoffer te beschrijven dat geen tegenstand kan bieden aan de constante dwang en druk die de verdachte op haar uitoefende.

*Hof Arnhem, 19 oktober 2010*¹¹²

“Door een relatie met [aangeefster] aan te gaan en gedurende die relatie gebruik te maken van de hiervoor genoemde feitelijkheden en mishandelingen en door gebruik te maken van de situatie dat [aangeefster] de zorg voor zijn dochter [dochter] op zich had genomen en zich zeer verantwoordelijk voor haar voelde, is het hof van oordeel dat verdachte [aangeefster] zodanig murw heeft gemaakt en gehouden dat hij deze [aangeefster] in een afhankelijke situatie heeft gebracht. In het bijzonder gelet op het feit dat sprake was van stelselmatig geweld jegens aangeefster is het hof van oordeel dat aangeefster niet meer in vrijheid kon bepalen of ze zich ging of zich bleef prostitueren. Het op haar toegepaste mechanisme van dwang, geweld en feitelijkheden, dat zich gedurende de gehele tenlastegelegde periode heeft opgebouwd, maakte dat aangeefster zich niet durfde te verzetten tegen verdachte en dat zij uiteindelijk toegaf aan verdachte’s dwingende vraag om in de prostitutie te werken en te blijven werken. Aangeefster is derhalve gedwongen tewerkgesteld in de prostitutie.”

*Rechtbank Den Haag, 3 mei 2010*¹¹³

In de zaak die bekend is geworden als de Kroepoekzaak is een goed voorbeeld te zien van een combinatie van dwangmiddelen die maakt dat personen in een uitbuitingssituatie blijven. In deze zaak werden door de verdachten vernuftige constructies aangewend. Zo lieten zij de slachtoffers doelbewust korte tijd werken. Op die wijze zouden de slachtoffers te weinig verdienen om zich aan de situatie te kunnen onttrekken. Alle slachtoffers waren illegaal en bevonden zich in Nederland in een sociaal isolement, waardoor de onttrekkingsmogelijkheid nog meer illusoir werd.

Bij de beoordeling van de vraag of sprake is van mensenhandel door gebruik van bepaalde dwangmiddelen is het dus van belang de uitgewerkte feitelijkheden te bezien in onderling verband. Dit lijkt inmiddels vaste rechtspraak geworden.

110 Hof Den Bosch 25 oktober 2010, 20-000969-10 (niet gepubliceerd).

111 Hof Arnhem 19 oktober 2010, L/N: BO2994.

112 Hof Arnhem 19 oktober 2010, L/N: BO2994.

113 Rb. Den Haag 3 mei 2010, L/N: BM3374.

4.4.5 Misleiding, misbruik van een kwetsbare positie en misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht

Zoals gezegd bevat artikel 273f Sr een aantal nader geformuleerde dwangmiddelen die deels ook hun oorsprong vinden in internationale regelgeving.¹¹⁴ De bestanddelen ‘misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht’ en ‘misbruik van een kwetsbare positie’ zijn geobjectiveerd.¹¹⁵ Deze bestanddelen hebben alle feitelijke betekenis. Uiteraard zal het bestaan van feiten en omstandigheden waaruit het misbruik of de misleiding bestaat moeten worden bewezen, maar ook zonder nadere omschrijving in de tenlastelegging voldoet deze aan art. 261 Sv. Misbruik van een kwetsbare positie en misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht worden nogal eens door elkaar gebruikt.¹¹⁶ Hun betekenis overlapt in grote mate¹¹⁷, hoewel voor het bewijs van misbruik van een kwetsbare positie geen sprake hoeft te zijn van relationele ongelijkheid.¹¹⁸ Het begrip ‘misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht’ heeft een ruimere strekking dan het begrip ‘machtsmisbruik’ in de EU-Richtlijn mensenhandel.

Misbruik van een kwetsbare positie

Het bestanddeel ‘misbruik van een kwetsbare positie’ kent haar oorsprong in het VN-Palermo Protocol.¹¹⁹ Het dwangmiddel is toegevoegd om zeker te stellen dat complexe vormen van dwang – de subtiele dwang – niet buiten de reikwijdte van de mensenhandeldefinitie zou vallen.¹²⁰ Op internationaal niveau is weinig aandacht geweest voor de invulling van het misbruikcriterium. In de *Travaux Préparatoires* bij het Protocol is opgenomen dat het delictsbestanddeel ziet op de situatie “in which the person involved has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved”.¹²¹ In de nieuwe EU-Richtlijn mensenhandel is in een apart lid een soortgelijke definitie opgenomen:

114 Zie NRM7, p. 443 e.v.

115 Rb. Almelo 30 maart 2012, L/N: BW0448 wijkt in deze zin af. De rechtbank acht bewezen dat verdachte genoemde personen heeft benaderd voor prostitutiewerkzaamheden, hen via zijn escortservice met klanten in contact heeft gebracht, zijn woning voor prostitutiewerk ter beschikking heeft gesteld en hun verdiensten heeft bewaard. De rechtbank acht geen dwangmiddelen aanwezig. De in de tenlastelegging genoemde dwangmiddelen behelsden voornamelijk het misbruik van een kwetsbare positie hieruit bestaand dat de personen geen verblijfsvergunning hadden, illegaal waren, in een asielprocedure zaten, de taal en gewoontes niet kenden. Dit lijken allemaal verifieerbare omstandigheden nu het met naam genoemde personen betreft. De rechtbank motiveert niet nader waarom zij de dwangmiddelen niet aanwezig acht.

116 Volgens Beijer 2010a wordt vaak (tevens) het middel ‘misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht’ ten laste wordt gelegd omdat dit makkelijker te objectiveren zou zijn en alle aspecten van de verhouding waarin verdachte en het vermeende slachtoffer zich tot elkaar bevinden, in ogenschouw kunnen worden genomen. De tenlasteleggingen uit 2010 laten echter zien dat daarin niet zozeer een keuze voor het ten laste leggen van een bepaald dwangmiddel wordt gemaakt, maar dat alle dwangmiddelen in de tenlastelegging worden opgenomen conform het wetsartikel, gevolgd door een feitelijke uitwerking, zie hiervoor §4.2.2 (Subleden in onderling verband).

117 Alink & Wiarda 2010, p. 217.

118 Machielse 2010 (NLR), art. 273f Sr, aant. 3.1.

119 Artikel 3(a) Palermo Protocol.

120 UNODC 2012, p. 22 (nog niet gepubliceerd).

121 UNODC 2006.

“Met een kwetsbare positie wordt een situatie bedoeld waarin de betrokkene geen andere werkelijke of aanvaardbare keuze heeft dan het misbruik te ondergaan”.¹²² De definitie is breed en omvat in potentie een groot arsenaal aan gedragingen, zoals hierboven al aan de orde kwam. In het wetsvoorstel ter implementatie van de richtlijn is voorgesteld de definitie van misbruik van een kwetsbare positie ook in artikel 273f Sr in een apart lid op te nemen, overigens ondanks het tegengesteld advies van NRM hierover.¹²³ Daaronder wordt dan mede begrepen “een situatie waarin een persoon geen andere werkelijke of aanvaardbare keuze heeft dan het misbruik te ondergaan”.¹²⁴

Omdat misbruik van een kwetsbare positie op internationaal niveau nimmer nader is ingevuld, is het vooral de nationale wetgeschiedenis inzake het bestanddeel ‘misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht’ geweest die invloed heeft uitgeoefend op de betekenis die in de rechtspraak aan het delictsbestanddeel is gegeven.

Voor het constitueren van ‘misbruik van een kwetsbare positie’ en ‘misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht’, moet een tweetal factoren worden bewezen: het bestaan van een dergelijke situatie en het bewustzijn daarvan aan de kant van de verdachte. Ten aanzien van de eerste factor heeft de wetgever zich reeds in de memorie van toelichting bij artikel 250ter (oud) Sr uitgelaten.¹²⁵ Daarin werd aan het ‘misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht’ het criterium van de ‘mondige prostituee’ in Nederland gekoppeld. Misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht wordt verondersteld indien de prostituee in een situatie verkeert of komt te verkeren die niet gelijk is aan de omstandigheden waarin een mondige prostituee in Nederland komt te verkeren. De memorie van toelichting noemt als voorbeelden personen uit het buitenland, drugsverslaafden en zeer jonge personen. In de memorie van antwoord worden de voorbeelden aangevuld met personen die schulden hebben omdat zij de reis naar Nederland zelf moesten betalen of personen die niet beschikken over een eigen paspoort, waarvan het visum is verlopen of die niet beschikken over eigen financiële middelen.¹²⁶ Het is inmiddels vaste jurisprudentie dat een illegale verblijfsstatus van iemand op zichzelf volstaat voor het bewijs dat hij of zij zich in een kwetsbare positie bevindt.¹²⁷

Hoewel in de memorie van toelichting – uit 1988 – nog niet wordt gerept over ‘misbruik van een kwetsbare positie’, is deze tekst ook van belang voor de invulling van dit bestanddeel. De betekenis ervan overlapt immers met die van het bestanddeel misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht.

122 Art. 2 lid 2 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU).

123 Brief van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel aan de Minister van Veiligheid en Justitie over de Implementatie EU-Richtlijn 2011/36/EU inzake voorkoming en bestrijding mensenhandel, 13 oktober 2011, bijlage bij *Kamerstukken II 2011/12*, 33 309, nr. 3.

124 *Kamerstukken II 2011/12*, 33 309, nr. 2. Een dergelijke uitleg hoort beter thuis in de memorie van toelichting. Van andere dwangmiddelen is immers ook geen definitie opgenomen in het wetsartikel. Het begrip ‘kwetsbare positie’ is bovendien al behoorlijk uitgekristalliseerd in de Nederlandse jurisprudentie en de uitleg ervan levert derhalve geen onduidelijkheden op in de rechtspraak.

125 *Kamerstukken II 1988/89*, 21 027, nr. 3, p. 8.

126 *Kamerstukken II 1990/91*, 21 027, nr. 5, p. 3.

127 Zie onder andere HR 5 februari 2002, *LJN*: AD5235. De Hoge Raad herhaalt het criterium in HR 27 oktober 2009, *LJN*: B17097; B17099 (*Chinese horeca*).

*Hof Amsterdam, 30 september 2011*¹²⁸

Het hof geeft in deze zaak een duidelijke uitleg van de begrippen ‘uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht’ en ‘misleiding’: “Het feit dat [M.C.] zodanig verliefd op de verdachte was dat zij bereid was het door haar verdiende geld voor hun gezamenlijke toekomst door hem te laten beheren, alsmede het feit dat tussen hen sprake was van een aanzienlijk leeftijdsverschil van veertien jaar en zij, in ieder geval aanvankelijk, in Nederland alleen was, zonder vrienden en familie, levert op een uit de feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht van de verdachte op [M.C.], waarvan hij misbruik maakte door haar haar geld aan hem te laten afstaan. Het hof gaat er daarbij vanuit dat de verdachte zich van deze omstandigheden bewust was, nu hij met haar een relatie had en het volstrekt onaannemelijk is dat deze omstandigheden hem zouden kunnen zijn ontgaan. Daarnaast is het hof van oordeel dat de verdachte [M.C.] heeft misleid door haar voor te spiegelen dat hij alleen met haar een relatie had en met haar een gezamenlijke toekomst wilde opbouwen, terwijl hij op dat moment ten minste één andere serieuze relatie had (te weten met [A. van D.]). Daaruit, alsmede uit het feit dat de verdachte meermalen tijdens het hebben van de ene relatie andere relaties aanging kan worden afgeleid dat hij dit voornemen niet daadwerkelijk had. Dit vindt bevestiging in de verklaring van de verdachte aan de rechter-commissaris dat hij met [M.C.] een knipperlichtrelatie had toen hij al met [A. van D.] was en de omschrijving van die relatie als een ‘losse relatie’.”

*Rechtbank Zwolle-Lelystad, 27 maart 2012*¹²⁹

Ten aanzien van het begrip ‘kwetsbare positie’ overwoog de rechtbank dat, conform de memorie van toelichting bij het wetsartikel, een aan verdovende middelen verslaafde meestal niet verkeert in een situatie waarin een onafhankelijke zelfstandige opstelling mogelijk is, vergelijkbaar met de opstelling van een mondige prostituee in Nederland. De alcoholverslaving van het slachtoffer had i.c. ertoe bijgedragen dat zij zich in een kwetsbare positie bevond. “Daarnaast hebben de omstandigheden dat [slachtoffer] getrouwd is met verdachte en dat zij samen kinderen hebben, bijgedragen aan de inperking van de mogelijkheid voor [slachtoffer] om ten opzichte van verdachte en medeverdachte haar geheel eigen afwegingen en/of vrije keuzes te maken.”

Huiselijk geweld

De aandacht voor huiselijk geweld is binnen de overheid in de afgelopen jaren substantieel toegenomen.¹³⁰ De term ‘huiselijk geweld’ verwijst naar de relatie tussen pleger en slachtoffer. Er is meestal sprake van een scheve machtsverhouding. Het slachtoffer bevindt zich in een afhankelijkheidsrelatie ten opzichte van de dader. Het gaat bij huiselijk geweld om lichamelijke, seksuele en psychische vormen van geweld.¹³¹ Waar het vroeger zelden voorkwam dat slachtoffers van huiselijk geweld aangifte deden, dan wel dat plegers werden vervolgd is de aanpak huiselijk geweld binnen het OM tegenwoordig een prio-

128 Hof Amsterdam 30 september 2011, LJN: BT6850 (*Judo*).

129 Rb. Zwolle-Lelystad 27 maart 2012, LJN: BX2627; BX2628.

130 Zie voor een voorbeeld de webpagina (‘Huiselijk geweld’) op *Rijksoverheid.nl*: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld> (geraadpleegd op 13 september 2012).

131 Zie ook de webpagina (‘Wat huiselijk geweld is’) op *Rijksoverheid.nl*: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/wat-huiselijk-geweld-is> (geraadpleegd 13 september 2012).

riteit.¹³² Ook binnen de rechtspraak heeft deze aanpak geleid tot vele veroordelingen voor huiselijk geweld. Bij huiselijk geweld gaat het zelden om het uitdelen van een enkele klap maar is vaak eerder sprake van systeemproblematiek. Als binnen een sfeer van huiselijk geweld tevens sprake is mensenhandel dan ligt het voor de hand een relatie te zien tussen het huiselijk geweld en het bestaan van dwangmiddelen als bedoeld in artikel 273f Sr. In een zaak die speelde bij de Rechtbank Amsterdam¹³³ werd de verdachte verweten zijn partner gedurende een periode van ruim vier jaar te hebben uitgebuit in de prostitutie. De rechtbank overweegt dat uit het dossier een beeld naar voren komt van een ongelijkwaardige relatie. De verdachte is twaalf jaar ouder dan het slachtoffer en heeft haar leren kennen toen zij negentien jaar was. Slachtoffer was toen al werkzaam in de prostitutie. De rechtbank maakt ook melding van het feit dat verdachte door de Politierechter te Amsterdam veroordeeld is (nog niet onherroepelijk) voor huiselijk geweld ten aanzien van hetzelfde slachtoffer. De gedragingen die ten grondslag lagen aan de veroordeling wegens huiselijk geweld zijn, onder het tiende gedachtstreepje, ook als dwangmiddel bij het mensenhandelfeit ten laste gelegd. De rechtbank acht die gedragingen bewezen. Ook acht de rechtbank bewezen dat verdachte geen eigen inkomsten in de ten laste gelegde periode heeft genoten en dat hij slachtoffer een gedeelte van haar inkomsten, te weten € 200.000,00 aan hem heeft laten afstaan. Niettemin ziet de rechtbank geen causaliteit tussen het (blijven) werken in de prostitutie en de dwangmiddelen. De rechtbank legt weliswaar de relatie tussen de ongelijkwaardigheid en het huiselijk geweld maar acht niet aannemelijk dat verdachte van de kwetsbare positie van het slachtoffer misbruik heeft gemaakt. De rechtbank benoemt de kwetsbaarheid van het slachtoffer maar ziet kennelijk in het feit dat zij voordat zij verdachte kende al in de prostitutie zat aanleiding om haar te zien als ‘mondige Nederlandse prostituee’ en spreekt verdachte vrij van mensenhandel.¹³⁴ Het is echter moeilijk voor te stellen dat huiselijk geweld niet zou leiden tot inperking van de mogelijkheid voor betrokkene om ten opzichte van verdachte haar geheel eigen afwegingen en/of vrije keuzes te maken, zoals de gemiddelde prostituee in Nederland.¹³⁵ Het OM heeft hoger beroep ingesteld.¹³⁶

4.4.6 Initiatief en bewustzijn

Hierboven is reeds aan de orde gekomen dat voor het bewijs van misbruik twee factoren moeten worden bewezen. De tweede factor ziet op het bewustzijn van de omstandigheden aan de kant van de dader, in die zin dat hij zich bewust moet zijn geweest van de relevante feitelijke omstandigheden van de betrokkene waaruit het overwicht voortvloeit, dan wel verondersteld moet worden voort te vloeien. Voorwaardelijk opzet ten aanzien van het misbruik volstaat. Een strengere opzeteis, zoals het oogmerk, wordt – zo heeft de Hoge Raad in de Chinese horecazaak geoordeeld – niet gesteld. Voor het misbruik van een kwetsbare positie geldt hetzelfde. Er hoeft dus niet doelbewust misbruik van de kwetsbare positie te zijn gemaakt. Genoeg is dat de dader op de hoogte was van deze kwetsbare positie. Het initiatief is geen zelfstandig vereiste.

132 Zie Openbaar Ministerie, ‘Huiselijk geweld en kindermishandeling’: <http://www.om.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/> (geraadpleegd 13 september 2012).

133 Rb. Amsterdam 1 november 2011, 13-693005-11 (niet gepubliceerd). Zie ook de hiervoor genoemde uitspraak van de Rb. Alkmaar 21 maart 2012, L/N: BV9569.

134 De rechtbank acht naast een aantal dwangmiddelen in ieder geval de gedragingen huisvesten en vervoeren bewezen, maar acht de intentie om er financieel beter van te worden niet aanwezig en spreekt ook van sub 1 vrij.

135 Zie ook §4.4.4 (Dwangmiddelen in onderlinge samenhang bezien).

136 Mondelinge informatie OM-portefeuillehouder Parket Amsterdam, 15 mei 2012.

*Hof Den Bosch, 30 januari 2008*¹³⁷

In het hoger beroep dat voortafging aan het Chinese horeca-arrest hadden meerdere Chinese slachtoffers zich vrijwillig, soms tot smeekbedes aan toe, bij een eigenaar van een Chinees restaurant gemeld voor het verrichten van werk. Het hof overwoog ten aanzien van misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht en misbruik van een kwetsbare positie: “Met de eerste rechter is het hof van oordeel dat zulks, gelet op het vorenstaande en de redactie van artikel 273f van het Wetboek van Strafrecht, een zeker initiatief en actief handelen van de dader(s) vooronderstelt, waarbij doelbewust misbruik wordt gemaakt van de zwakkere of kwetsbare positie van slachtoffers”. Gelet op het feit dat de Chinezen in deze zaak zelf het initiatief tot het werk hadden genomen, oordeelt het hof dat “niet kan worden gezegd dat verdachte en/of meer anderen het initiatief hebben genomen, noch dat zij actief hebben gehandeld ten aanzien van voornoemde Chinezen, bijvoorbeeld door hen te overreden in het restaurant te komen werken.”¹³⁸ De Hoge Raad verwerpt deze motivering op grond van de wetsgeschiedenis van art. 273f Sr en het arrest HR 5 februari 2002, LjN: AD5235, waarin wordt bepaald dat geen sprake hoeft te zijn van doelbewust misbruik; het voorwaardelijk opzet ten aanzien van de omstandigheden volstaat.

*Rechtbank Den Haag, 17 februari 2010*¹³⁹

In deze zaak gaat het om totaal vijf slachtoffers, waarvan er twee minderjarig waren. Van één van de meerderjarigen wordt na psychologisch onderzoek vastgesteld dat zij functioneert op net laagbegaafd niveau. De rechtbank acht daarmee de kwetsbare positie bewezen. Echter kan het misbruik daarvan niet worden bewezen verklaard, nu “[...] uit het dossier noch uit het onderzoek ter terechtzitting [ ] naar het oordeel van de rechtbank in voldoende mate naar voren [komt] dat verdachte dan wel één of meerdere van haar medeverdachten van het functioneren op net laagbegaafd niveau- en derhalve van de kwetsbare positie van [B] – wisten.”

De lijn die door de Hoge Raad ten aanzien van het misbruik is ingezet, lijkt in het leeuwendeel van de onderzochte zaken te worden gevolgd. Niettemin wordt in een enkel geval nog overwogen dat de redactie van artikel 273f Sr “een zeker initiatief en actief handelen veronderstelt, waarbij doelbewust misbruik wordt gemaakt van de zwakkere of kwetsbare positie van het slachtoffer”.¹⁴⁰

Voor de rechtspraak blijven met name de subtiele dwangmiddelen lastig. Zo zag de Rechtbank Arnhem¹⁴¹ in de ten laste gelegde feitelijkeheden, “inhoudende dat verdachte de genoemde aangevers heeft voorge-

137 Hof Den Bosch 30 januari 2008, LjN: BC2999; BC3000. Zie voor een bespreking van deze zaak ook NRM8, p. 90.

138 Hof Den Bosch 30 januari 2008, LjN: BC2999; BC3000.

139 Rb. Den Haag 17 februari 2010, LjN: BL4279; BL4298.

140 In deze uitspraak volgt de Rechtbank Den Bosch jurisprudentie van de (eigen) rechtbank en het Hof Den Bosch die door het arrest van de Hoge Raad van 27 oktober 2009 inmiddels echter was achterhaald, Rb. Den Bosch 17 februari 2010, 01-839064-09; 01-839065-09 (niet gepubliceerd). Vgl. Rb. Rotterdam 17 december 2010, 10-750199-06 (niet gepubliceerd), waarin de rechtbank oordeelt dat de middelen ‘misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht’ en ‘misbruik van een kwetsbare positie’ in de praktijk door elkaar worden gebruikt, en dat het er bij deze middelen om gaat “dat de verdachte misbruik maakt van de zwakke, kwetsbare positie van het slachtoffer (de uitbuitingssituatie).”

141 Rb. Arnhem 13 februari 2012, LjN: BV8315.

houden dat zij veel geld konden verdienen door zich als prostituee in verdachtes boysclub ter beschikking te stellen aan derden en/of dat verdachte de aangevers onderdak heeft verschaft in de boysclub in de [adres]”, geen misleiding en sprak van dit feit vrij. Wel benoemt de rechtbank de omstandigheid dat van veel geld verdienen geen sprake was onder meer omdat er voor onderdak en eten enzovoort veel aan verdachte moest worden afgestaan. Iemand valselijk voorhouden dat veel geld kan worden verdiend, zou echter heel goed misleiding kunnen zijn.

Rechtbank Haarlem, 8 december 2010¹⁴²

In een zaak van overige uitbuiting had de verdachte drie slachtoffers door misleiding bewogen tot het verrichten van een dienst, te weten het afsluiten van telefoonabonnementen. De misleiding bestond eruit dat de verdachte de slachtoffers had gevraagd promotiewerk te verrichten door het afsluiten van telefoonabonnementen, waarmee zij geld en een gratis mobiele telefoon konden verdienen. Daarbij was tegen de slachtoffers gezegd dat hun gegevens direct uit het systeem zouden worden verwijderd en het doel van de actie was om het klantenaantal en/of de verkoopcijfers van de telecomwinkel omhoog te brengen. De verdachten vertrouwden de slachtoffers bovendien toe dat het winkelpersoneel van alles op de hoogte was.

4.4.7 Instemming en vrijwilligheid

Wanneer sprake is van een dwangmiddel, kan er wel sprake zijn van instemming met de beoogde of daadwerkelijke uitbuiting, maar doet die instemming voor de strafbaarheid niet ter zake.¹⁴³ Dit uitgangspunt is conform bestaande internationale regelgeving.¹⁴⁴ Voor die subleden van artikel 273f Sr waarvoor geen dwangmiddel is vereist, geldt dat instemming ook niet ter zake doet.¹⁴⁵ De vraag of sprake is van één of

142 Rb. Haarlem 8 december 2010, L/N: BO8985. Deze zaak wordt besproken in Hoofdstuk 8 (Schadevergoeding) en §4.6 (Sub 4).

143 Zie bijvoorbeeld Rb. Haarlem 21 juli 2011, L/N: BR2945; “Voor zover de raadsman zich op het standpunt heeft willen stellen dat slachtoffer X heeft ‘ingestemd’ om in de prostitutie te werken, door (onder meer) mee te werken aan het plaatsen van een escortadvertentie op internet en door niet weg te lopen of hulp te vragen, merkt de rechtbank op dat deze ‘vrijwilligheid’ vanwege de ingezette middelen niet relevant is. De bewezen verklaarde middelen maakten immers dat slachtoffer X niet of veel minder vrij was om zich aan de exploitatie door verdachte en zijn mededader te onttrekken.”

144 Op grond van deze bepalingen is “de instemming van het slachtoffer van mensenhandel met de beoogde of bestaande uitbuiting irrelevant indien één van de in lid 1 genoemde middelen is gebruikt”, art. 2 lid 4 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU); zie ook art. 3 sub b Palermo Protocol, zie ook Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr). Deze bepalingen hebben niet tot uitdrukkelijke wetgeving geleid; uit de memorie van toelichting blijkt dat dit niet nodig werd geacht (*Kamerstukken II 2003/04*, 29 291, nr. 3, p.19). Desalniettemin is bepleit dat de wetgever bij een goede gelegenheid alsnog een nadere uiteenzetting geeft over deze bepalingen (Alink & Wiarda 2010, p. 256 (aanbeveling 16)).

145 Middelen maken geen deel uit van de delictsomschrijving van mensenhandel waar het gaat om minderjarige slachtoffers, en ook niet van de delictsomschrijving in sub 3. Zie ook Rb. Rotterdam 22 februari 2010, 10-750044-09; 10-750130-09; 10-750142-09; 10-750169-09; 10-750105-09 (niet gepubliceerd), waarin de rechtbank in een mensenhandelonderzoek in twee uitspraken geen relevantie hechtte aan de instemming van het minderjarige slachtoffer in een situatie die, althans afgaande op de bewezenverklaring grote overeenkomst vertoonde met de eerder genoemde vonnissen van de Rb. Den Haag 27 april 2012, L/N: BW4630; BW4647; BW4642; BW4616.

meer dwangmiddelen moet eerst worden beantwoord. Pas na het vaststellen van het bestaan van die (geobjectiveerde) situatie van dwang komt men toe aan de beoordeling van de vraag of het slachtoffer redelijkerwijze geen andere keuze had.¹⁴⁶ Het al dan niet bestaan van een vrije keuze moet gezien worden in het licht van het gebruik van dwangmiddelen. Juist in geval van misleiding, misbruik van overwicht of van een kwetsbare positie zal een slachtoffer vaak het idee hebben dat hij of zij zelf die keuze heeft gemaakt.

4.4.8 De invloed van het Nederlandse prostitutiebeleid op de jurisprudentie inzake seksuele uitbuiting

In het vorige jurisprudentieonderzoek is reeds aangegeven dat het erop lijkt alsof het Nederlandse prostitutiebeleid een rol speelt bij de beoordeling van uitbuitingszaken in de prostitutie en dan met name ten aanzien van aspecten als vrijwilligheid, instemming en causaliteit.¹⁴⁷ In Nederland is prostitutie een legaal beroep. De omstandigheid dat het slachtoffer voorafgaand aan de uitbuitingssituatie al werkzaam was als prostituee mag in ieder geval geen beletsel zijn voor bewezenverklaring.¹⁴⁸ Als hier een vergelijking wordt gemaakt met mensenhandel met betrekking tot overige uitbuiting zal niet snel een overweging, ten aanzien van het bewijs noch in de strafmotivering, worden gevonden dat bij bijvoorbeeld uitbuiting in de agrarische sector het feit dat het slachtoffer al eerder asperges had gestoken een rol zou spelen.

Het ontbreken van vrijwilligheid kan ontstaan in een later stadium, en ook ten aanzien van iemand die al in de prostitutie werkt of dat van plan is. Toch speelt in lagere rechtspraak het feit dat vermeende slachtoffers al in de prostitutie werkten met enige regelmaat wel een rol in de overwegingen.¹⁴⁹ Ook de onderlinge verdeling van inkomsten wordt soms beschouwd als een indicator (of niet). Zo komt de Rechtbank Amsterdam in 2010 een verdeling van 50/50 tussen (vermeend) slachtoffer en massagesalon

¹⁴⁶ NRM7, p. 447.

¹⁴⁷ NRM7, p. 449.

¹⁴⁸ Hof Arnhem 3 september 2007, 21-001088-07 (niet gepubliceerd), bevestigd in HR 8 september 2009, LJN: BJ3537: “Zelfs als het zo is dat [slachtoffer 3] eerder in de prostitutie heeft gewerkt, staat dat aan een bewezenverklaring niet in de weg. Het feit dat iemand eerder in de prostitutie heeft gewerkt, betekent namelijk niet dat die persoon in het vervolg altijd en onder alle omstandigheden in de prostitutie wil werken. Ook zo’n persoon kan nadien (door misleiding etc.) bewogen worden om (opnieuw) in de prostitutie te gaan werken.”

¹⁴⁹ Rb. Amsterdam 9 maart 2010, 13-529038-09 (niet gepubliceerd), waarin de rechtbank overweegt “zij waren immers al werkzaam in de prostitutie”. Rb. Utrecht 14 juli 2010, LJN: BN5110: “Wel dient opgemerkt te worden dat verdacht B. H. en T. niet in de prostitutie heeft gebracht. Beide vrouwen werkten, ook voordat ze met verdachte in aanraking kwamen, al in de prostitutie.” Niet duidelijk wordt waarom de rechtbank dit opmerkt. Zie ook Rb. Amsterdam 1 november 2011, 13-693005-11 (niet gepubliceerd) en Hof Amsterdam 26 oktober 2011, LJN: BU4222, waarin het hof in de strafmotivering overweegt dat zij in de prostitutie werkzaam zouden zijn en dat zij daarbij de helft van hun inkomsten zouden moeten afstaan. “Dit rechtvaardigt de bewezen verklaarde feiten geenszins, maar kleurt de achtergrond waartegen de straftoemeting moet plaatsvinden.” Over straftoemeting, zie §6.3.

niet zodanig onredelijk of onevenredig voor dat daaruit het misbruik van de kwetsbare positie kan worden afgeleid.¹⁵⁰ In andere uitspraken leidt een dergelijke verdeling overigens tot andere conclusies.¹⁵¹

Het is niet van belang dat wellicht ook andere, voor de verdachte niet bekende factoren, aan de afhankelijkheid hebben bijgedragen.¹⁵² In de Judozaak is dit dan ook het uitgangspunt: “Voorts is beperking van de keuzevrijheid van het slachtoffer reeds voldoende om het gedwongen karakter van de prostitutie aan te nemen. Er hoeft geen sprake te zijn geweest van zodanige dwang of druk dat voor de betrokkene geen andere keuze meer mogelijk was. Tot slot mag de rechter (mede) uit de omstandigheden afleiden dat sprake is van misleiding of van misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht.”¹⁵³ Toch blijft dit een lastig punt, zoals blijkt uit een uitspraak van de Rechtbank Alkmaar¹⁵⁴ waarin de rechtbank verdachte vrijspreekt van onder meer de seksuele exploitatie van zijn negentienjarige stiefdochter: “Hoewel feitelijk juist is dat er sprake was van een dochterstiefvader relatie, is niet gebleken dat dit gegeven een factor is geweest bij het dwingen of bewegen van [het slachtoffer] om te werken in de prostitutie.” In deze zaak werd verdachte wel veroordeeld voor meerdere zedendelicten ten aanzien van zijn elfjarige dochter en zijn negentienjarige stiefdochter, alsmede voor mensenhandel, uitbuiting in de seksindustrie van zijn elfjarige dochter. Ook het feit dat bij minderjarige slachtoffers meer dan eens de instemming of vrijwilligheid wordt benadrukt versterkt de indruk dat de rechter de keuze voor prostitutie ook voor hen normaliseert.¹⁵⁵

4.5 Sub 3

Bij artikel 273f lid 1 sub 3 Sr gaat het om het aanwerven, medenemen of ontvoeren om iemand in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen voor, kort gezegd, prostitutie. Op de achtergrond van dit sublid is in NRM7 uitgebreid ingegaan.¹⁵⁶ Ook de problemen die zich in de rechtspraak voordoen met dit sublid zijn in NRM7 belicht.¹⁵⁷ Niettemin is er aanleiding om wederom extra aandacht aan de

150 Rb. Amsterdam 9 september 2010, 13-529076-09; 13-529076-09 (niet gepubliceerd).

151 Zie bijvoorbeeld Hof Amsterdam 26 oktober 2011, L/JN: BU4222: “Dat verdachte ook het oogmerk had om de aangeefsters uit te buiten blijkt uit het feit dat zij in ieder geval de helft van hun verdiensten uit de prostitutie af moesten staan aan verdachten en of zijn medeverdachten, terwijl daar geen inspanning tegenover stond die zich daarmee verhiel.”

152 HR 5 februari 2002, L/JN: AD5235.

153 Hof Amsterdam 30 september 2011, L/JN: BT6850 (*Judo*); Hof Amsterdam 18 januari 2012, L/JN: BV1281.

154 Rb. Alkmaar 21 maart 2012, L/JN: BV9569. Zie ook HR 10 oktober 2006, L/JN: AY6940, NJ2006, 624, m.nt. Buruma. Buruma gaat in op functioneel overwicht dat door tijdsverloop is ontstaan. In beide genoemde zaken zou daarvan sprake kunnen zijn. In gelijke zin de hiervoor besproken uitspraak Rb. Amsterdam 1 november 2011, 13-693005-11 (niet gepubliceerd).

155 Zie ook Hof Leeuwarden 8 februari 2011, L/JN: BP3606; het gaat in deze zaak om een vijftienjarig meisje dat door een ongeveer vijf jaar oudere man ertoe zou zijn gebracht zich beschikbaar te stellen voor prostitutie en door hem in de prostitutie zou zijn gehouden. Het hof overweegt: “Over de rol die verdachte heeft gespeeld bij het proces dat [slachtoffer] in de prostitutie heeft doen belanden, is ook overigens veel onduidelijk gebleven. Verdachte heeft ongetwijfeld invloed gehad, maar nu niet is vast te stellen hoe groot die is geweest kan hem geen strafrechtelijk verwijt worden gemaakt.” Het hof vernietigt het vonnis van de Rb. Groningen 19 juni 2008, 18-670528-07 (niet gepubliceerd) en spreekt verdachte vrij.

156 NRM7, p. 458.

157 NRM7, p. 459.

uitspraken met betrekking tot sub 3 te besteden, in de eerste plaats omdat het aantal zaken waarin sub 3 ten laste wordt gelegd toeneemt. In 2010 was dat in bijna de helft van de seksuele uitbuitingszaken¹⁵⁸ tegenover een derde van de zaken in 2007. Naar verwachting zal het aantal sub 3-zaken nog verder toenemen. Het OM heeft in de vorm van een *pilot* meer ingezet op het specifiek opsporen en vervolgen van sub 3-zaken, om zo barrières op te werpen voor mensenhandelaren die buitenlandse vrouwen over de grens brengen om in Nederland in de prostitutie te werk te stellen. Bij die *pilot* vond in het kader van het Mobiel Toezicht Veiligheid (MTV) aan de hand van specifieke signalen een aantal opsporingsonderzoeken plaats. Na een aantal succesvolle vervolgingen¹⁵⁹ stond het gebruik van bewijs vergaard in het kader van het MTV onder druk. Inmiddels lijkt, zoals uit onderstaande kadertekst blijkt, aldus vergaard bewijs toelaatbaar.

Mobiel Toezicht Veiligheid

Mobiel toezicht door de marechaussee rond de grens met België en Duitsland wordt ingezet tegen illegaliteit en grensoverschrijdende criminaliteit, zoals mensensmokkel, drugssmokkel en ook mensenhandel. Het Hof Den Bosch oordeelde in mei 2012 dat bewijs dat met dat toezicht was vergaard niet mocht worden gebruikt en sprak daarmee een verdachte vrij van mensensmokkel.¹⁶⁰ De Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft in juni 2012 prejudiciële vragen¹⁶¹ gesteld aan het Hof van Justitie van de EU over de verhouding tussen de MTV-controles en het verbod op grenstoezicht/grenscontroles, zoals opgenomen in artikel 20 Verordening 562/2006 (de zgn. Schengen-grenscode). Artikel 21 van de Verordening bepaalt dat het verbod in artikel 20 geen afbreuk doet aan de uitoefening van de (algemene) politiebevoegdheid, zolang de op basis daarvan uitgevoerde controles maar niet ‘hetzelfde effect’ hebben als grenscontroles. Het Hof bepaalt op grond van verschillende overwegingen dat de MTV-controles niet ‘hetzelfde effect’ hebben.¹⁶² Kern daarvan is dat de MTV-controles niet het grenstoezicht tot doel hebben. Het lijkt hier volgens het Hof te gaan om bevoegdheden die zijn aangewend in het kader van de bestrijding van illegaal verblijf.¹⁶³

Ook is het nog steeds van belang aandacht te besteden aan sub 3 omdat een aantal misvattingen met betrekking tot de uitleg van dit sublid hardnekkig blijft. Van de 51 tenlasteleggingen op grond van sub 3 volgde in negentien gevallen vrijspraak. In 34 vonnissen is sub 3 bewezen verklaard.¹⁶⁴ Een relevant aantal van die vrijspraken was het gevolg van een onjuiste interpretatie van dit sublid.

Buitenlandse vrouwen en mannen worden al dan niet met hun instemming tewerkgesteld in de Nederlandse seksindustrie. Als deze personen dit op eigen initiatief én op geheel eigen kracht bewerkstelligen,

158 Zie Bijlage 3, Tabel B1.5.

159 Zie bijvoorbeeld Rb. Arnhem 16 februari 2011, 05-703333-10; 05-70332-10; 05-703192-10; 05-703191-10 (niet gepubliceerd).

160 Hof Den Bosch 11 mei 2012, LJN: BW5488. Tegen deze uitspraak is cassatie ingesteld.

161 ABRvS 4 juni 2012, LJN: BW7489, naar aanleiding van het hoger beroep tegen Rb. Den Haag, nevenzittingsplaats Maastricht, 16 april 2012, 12-10657 (niet gepubliceerd). Dit betrof het vreemdelingenrecht.

162 HvJ EU (Tweede kamer) 19 juli 2012, C-278/12/ PPU (*Adil/Minister voor Immigratie en Asiel*).

163 Dit oordeel is inmiddels door de Raad van State overgenomen, ABRvS 3 augustus 2012, LJN: BX3933. Zie ook HR 26 juni 2012, LJN: BW9199 en BV1642.

164 In 2010 was in 51 zaken sub 3 primair ten laste gelegd. Het aantal subsidiair ten laste gelegde sub 3-feiten is niet in het onderzoek meegenomen. De 34 veroordelingen betreffen in twee zaken het subsidiaire feit.

is het Nederlandse prostitutiebeleid zo ingericht dat die mogelijkheid wordt geboden.¹⁶⁵ Zo niet, dan is al heel snel sprake van een strafbaar feit als bedoeld in artikel 273f lid 1 sub 3 Sr, hierin opgenomen juist ter bescherming van deze buitenlandse personen.¹⁶⁶ In deze bepaling komt mede het respect van Nederland voor het strafrechtelijke regime in een ander land met betrekking tot prostitutie tot uitdrukking.¹⁶⁷ Het Hof Leeuwarden formuleert een andere visie in zijn arrest van mei dit jaar.

*Hof Leeuwarden, 29 mei 2012*¹⁶⁸

Het ging in deze zaak om drie vrouwen uit Letland die reeds aldaar in de prostitutie werkzaam waren. Ten laste waren gelegd zowel meerdere onderdelen van artikel 273f lid 1 Sr, waarbij uitbuiting en dwangmiddelen delictsbestanddelen vormen, als artikel 273f lid 1 sub 3 Sr, waarvoor dit delictsbestanddeel geen relevantie heeft. Het hof acht bewezen dat een zekere X aan de vrouwen heeft verteld dat zij in Nederland meer in de prostitutie zouden kunnen verdienen, waarop de vrouwen besloten naar Nederland te gaan, alwaar zij verdachte ontmoetten. Verdachte hielp hen met het regelen van onder meer kamers en papieren. X had de vrouwen aangegeven dat zij het geld, ook voor de reis, aan verdachte moesten betalen. Het hof merkt op dat “wanneer een vrouw, vanuit het buitenland waar zij in de prostitutie werkzaam is en waar de economische situatie minder is dan in Nederland, vervolgens naar Nederland (mee)gaat om alhier in de prostitutie werkzaam te worden, terwijl zij zelf niet bekend is met de Nederlandse taal en (werk)gewoontes en bovendien de weg in het land niet kent, het niet zo kan zijn dat elke aansturing of bemoeienis met haar werkzaamheden hier ten lande als uitbuiting dient te worden aangemerkt. De gegeven omstandigheden maken zelfs dat zonder bemoeienis van anderen die werkzaamheden in Nederland niet van de grond zouden komen. Dat anderen die die bemoeienis leveren daar ook financieel voordeel uit trekken wijkt niet af van gebruikelijke arbeidsrelaties.”¹⁶⁹

165 Mits er uiteraard geen beletselen op grond van de Vreemdelingenwet zijn.

166 Verdrag van Genève van 1933 nopens de bestrijding van de handel in meerderjarige vrouwen, *Stb.* 1935, 598. Ter uitvoering van dit verdrag betrof dit oorspronkelijk artikel 250a lid 1 sub 2 (oud) Sr. Deze bescherming geldt ook ten aanzien van Nederlandse vrouwen die voor het buitenland worden geworven. Overigens gaat de bescherming van 273f lid 1 sub 3 verder dan waartoe het Verdrag verplicht aangezien ook mannen door sub 3 worden beschermd. Zie in dit verband Rb. Utrecht 11 november 2011, *LJN*: BU4728.

167 Alink & Wiarda 2010, p. 227.

168 Hof Leeuwarden 29 mei 2012, 24-0032380-09 (niet gepubliceerd).

169 Zie ook Rb. Arnhem 21 december 2011, *LJN*: BU8837. De rechtbank is van oordeel dat een letterlijke toepassing van artikel 273f lid 1 sub 3 Sr bepaalde categorieën personen zou kunnen belemmeren om hun inkomsten op legale wijze te verwerven. Ook zou het in het communautaire recht van de EU kunnen betekenen dat het vrij verkeer van diensten (in dit geval seksuele) wordt belemmerd, immers het zou personen uit andere landen van de Unie beperken in het (gaan) verlenen van die seksuele diensten die op zich binnen de Nederlandse rechtsfeer legaal zijn. De rechtbank leest vervolgens toch het vereiste van dwang dan wel het ontbreken van keuzevrijheid in de strafbaarstelling in en spreekt de verdachte vrij. Dit is anders bij Rb. Den Bosch 19 februari 2010, *LJN*: BL5303; BL5308; BL5310; BL5400, die, geconfronteerd met een gelijksoortig verweer, motiveert waarom het niet aan de rechter is om tegen de uitdrukkelijke uitleg van de wetgever in, aan een strafbepaling haar feitelijke werking te ontnemen door er aanvullende eisen aan te verbinden; noch de MvT, noch de jurisprudentie van de Hoge Raad geeft enige aanleiding om sub 3 anders dan letterlijk te interpreteren. Vgl. Van Maurik/Van der Meij 2012 (*T&C Sr*), art. 273f, aant. 9(f).

Het oordeel van het hof betrof een vrijspreekoverweging ten aanzien van de subleden van artikel 273f lid 1 Sr, waarbij dwangmiddelen – in tegenstelling tot sub 3 – wél een delictsbestanddeel vormen. Niettemin geeft deze overweging ten overvloede een visie op hetgeen strafbaar is gesteld in sub 3 en wordt een sub 3-situatie als het creëren van een normale arbeidssituatie beschreven. Juist dat heeft de wetgever beoogd te voorkomen en strafbaar te stellen, mede ter bescherming van – veelal – vrouwen uit andere landen die door het niet kennen van de taal en gewoontes kwetsbaar zijn voor uitbuiting. Het hof miskent hiermee ook dat in relatie tot het buitenland werk in de prostitutiesector niet gezien wordt als een gebruikelijke arbeidsrelatie.

4.5.1 Aanwerven, medenemen en ertoe brengen

In 2000 heeft de Hoge Raad¹⁷⁰ de term ‘aanwerven’ duidelijk ingekleurd in die zin dat hiermee bedoeld wordt ‘iedere daad waardoor een persoon wordt aangeworven teneinde die persoon in een ander land tot prostitutie te brengen, zonder dat behoeft te blijken dat de wijze van aanwerving de keuzevrijheid heeft beperkt’. De term aanwerven moet in de context van de delictsbepaling worden gelezen. Dat betekent dat iemand die al in de prostitutie werkzaam is niettemin kan worden aangeworven om in een ander land in de prostitutie te gaan werken.¹⁷¹

Ook ‘medenemen’ wordt door de Hoge Raad¹⁷² ruim uitgelegd: het betalen van een ticket en ophalen van Schiphol is voldoende. Ook aan de term medenemen behoeft geen onvrijwilligheid te kleven.¹⁷³ Evenmin kan in de term ‘ertoe brengen’ een element van onvrijwilligheid worden gelezen.¹⁷⁴ De Rechtbank Den Bosch herhaalt (deels) deze vaste jurisprudentie.

Rechtbank Den Bosch, 24 mei 2012¹⁷⁵

Het gaat in de bewezenverklaring om acht vrouwen die uit Hongarije op verschillende tijdstippen aankwamen op Eindhoven Airport. Deze vrouwen werden opgevangen in de woning van de verdachte. Er werden advertenties met betrekking tot deze vrouwen gezet en de vrouwen zijn veelvuldig door mannen bezocht. Verdachte had contact met personen uit Hongarije. Hij heeft niet het eerste initiatief genomen maar vervolgens wel actief mee onderhandeld over het ter beschikking stellen van zijn huis en het geld dat hij daarmee verdiende, wetende dat het doel was dat vrouwen uit Hongarije in Nederland prostitutiewerkzaamheden zouden verrichten. De rechtbank acht aanwerven als bedoeld in sub 3 bewezen, maar spreekt vrij van medenemen nu, aldus de rechtbank, het enkel ophalen van Eindhoven Airport daar niet onder kan vallen. Uit het vonnis wordt niet duidelijk of verdachte ook actief bemoeienis heeft gehad met bijvoorbeeld de aanschaf van tickets. De rechtbank veroordeelt verdachte voor mensenhandel, meermalen gepleegd in Ne-

170 HR 18 april 2000, LJN: ZD1788, NJ 2000, 443.

171 Rb. Amsterdam 9 maart 2010, 13-5290038-09 (niet gepubliceerd). De rechtbank spreekt vrij van ‘aanwerven’ omdat het slachtoffer al in de prostitutie werkte. De rechtbank miskent hier de context van de verweten gedraging. Of een slachtoffer al in de prostitutie werkzaam was, is niet relevant: Hof Den Bosch 25 oktober 2010, opgenomen in HR 17 januari 2012, LJN: BU4004.

172 HR 20 december 2005, LJN: AU3425.

173 HR 22 november 2011, LJN: BT7070 (concl. A-G Hofstee).

174 Hof Den Haag 30 juni 2010, LJN: BO2794; Hof Amsterdam 17 maart 2010, LJN: BL7890: Verdachte wist dat het slachtoffer in de prostitutie wilde werken; dat staat niet in de weg aan een bewezenverklaring van het bestanddeel ‘ertoe brengen’.

175 Rb. Den Bosch 24 mei 2012, LJN: BW6451.

derland en Hongarije. Gelet op het bewezen verklaarde is niet duidelijk waarom van medeplegen wordt vrijgesproken en wel als pleegplaats Hongarije gehandhaafd blijft.¹⁷⁶

De termen aanwerven, medenemen, ontvoeren en ertoe brengen hebben een feitelijke betekenis en worden in de bestudeerde tenlasteleggingen over het algemeen niet verder feitelijk ingevuld. Dit is ook niet nodig.¹⁷⁷ Vaak echter wordt het verwijt als bedoeld in sub 3 te midden van vele andere gedragingen uit artikel 273f Sr opgenomen en wordt de feitelijke invulling van bijvoorbeeld sub 1, sub 4 en/of sub 9 zo gepositioneerd dat bij onzorgvuldig lezen het erop lijkt dat verweten dwangmiddelen ook een rol zouden spelen bij de beoordeling van sub 3. Dat is evenwel niet het geval. Een voorbeeld van verschillende vormen van het ten laste leggen van sub 3 is te vinden in twee vonnissen van de Rechtbank Rotterdam.

*Rechtbank Rotterdam 9 december 2010*¹⁷⁸

In deze zaak worden twee verdachten gedagvaard voor het aanwerven van vrouwen uit Tsjechië om in Nederland in de prostitutie te werken (sub 3) en hen vervolgens te dwingen dan wel bewegen de opbrengsten aan hen af te staan (sub 9). In zaak A¹⁷⁹ zijn deze feiten als één feit ten laste gelegd; in zaak B¹⁸⁰ zijn de gedragingen in twee afzonderlijke feiten verwoord. Dezelfde vrouwen worden genoemd, zij het dat één van de in zaak A genoemde vrouwen in de andere zaak niet voorkomt. In beide zaken strekt het verwijt zich uit tot 'en één of meer andere vrouwen'. Kennelijk gaat de rechtbank ervan uit dat in zaak A de uitgeschreven gedragingen, welke voornamelijk de dwangmiddelen concretiseren, zowel op het sub 3- als op het sub 9-feit slaan. De rechtbank heeft op dit punt geen probleem met de duidelijkheid van de dagvaarding, maar spreekt vrij van beide gedragingen. Ten aanzien van de vrijspraak van sub 3 overweegt de rechtbank dat het aanwerven van vrouwen in Tsjechië is uitgewerkt in het eerste gedachtestreepje 'onder valse voorwendselen van bijvoorbeeld deelname aan (een) fotosessie(s) of een erotische film overhalen om naar Nederland te komen' en ziet zich gesteld voor die bewijsvraag. De rechtbank acht de valse voorwendselen niet aanwezig en spreekt vrij. Valse voorwendselen betreffen echter het in sub 1 genoemde dwangmiddel misleiding en vormen dus geen bestanddeel van het feit als omschreven in art. 273f lid 1 sub 3 Sr. In zaak B verklaart de rechtbank de dagvaarding ambtshalve nietig voor zover betreffende het sub 3-verwijt omdat de tenlastelegging een nadere omschrijving van (aan)werven, medenemen en ontvoering ontbeert. De rechtbank kan hier, anders dan in zaak A, gelet op de wijze van ten laste leggen, die nadere omschrijving niet lezen in de uitwerking van het sub 9-verwijt. Ten overvloede overweegt de rechtbank "Voor zover al kan worden aangenomen dat de aan artikel 273f van het Wetboek van Strafrecht (Sr) ontleende termen '(aan)werven', 'medenemen' en 'ontvoeren' zelfstandig vol-

176 Zie Hof Leeuwarden 29 mei 2012, 24-0032380-09 (niet gepubliceerd). Het hof oordeelt ten aanzien van vrijwel identieke omstandigheden dat van sub 3 geen sprake is. Vrouwen uit Letland waren aangeworven door X en maakten in Nederland kennis met verdachte, die hen hielp met het regelen van kamers en papieren. De vrouwen hadden de instructie gekregen geld af te dragen aan verdachte inclusief het geld voor de reis. Het hof ziet geen nauwe samenwerking tussen X en verdachte omdat verdachte niet wist wanneer de vrouwen zouden komen en wanneer er handelingen van haar werden verwacht.

177 Zie Hof Amsterdam 17 maart 2010, LJN: BL7890. Het hof sanctioneerde deze wijze van ten laste leggen.

178 Rb. Rotterdam 9 december 2010, 10-750089-08; 10-750131-08 (niet gepubliceerd). Zie ook §4.2 (De tenlastelegging).

179 Rb. Rotterdam 9 december 2010, 10-750089-08 (niet gepubliceerd).

180 Rb. Rotterdam 9 december 2010, 10-750131-08 (niet gepubliceerd).

doende betekenis hebben, is het de rechtbank tegen de achtergrond van het (lijvige) strafdossier in deze zaak zonder nadere feitelijke omschrijving van de handelingen niet duidelijk welke vermeende gedragingen het openbaar ministerie aan de rechtbank ter beoordeling heeft willen voorleggen.”

De gedragingen die aan de rechtbank zijn voorgelegd zijn (aan)werven, medenemen en ontvoeren en deze termen hebben een feitelijke betekenis en behoeven dus geen verdere omschrijving. De omvang van het strafdossier is daarbij irrelevant. Het hof vernietigt het vonnis in zaak B¹⁸¹ en oordeelt de dagvaarding geldig. Het verwijt is inmiddels beperkt tot de drie bij naam genoemde vrouwen. Vervolgens spreekt het hof vrij van het ten laste gelegde. Het hof gaat uit van de volgende feiten: de vrouwen zijn in Tsjechië benaderd door ene L. dan wel haar medewerkster om in Nederland in de prostitutie te gaan werken. De voorwaarden hiertoe zijn reeds in Tsjechië besproken. Verdachte en zijn medeverdachten halen de vrouwen op van Schiphol en regelen de prostitutiewerkzaamheden in Nederland. De vrijspraak wordt gemotiveerd wegens het ontbreken van het oogmerk hen in Nederland tot prostitutie te brengen omdat, aldus het hof, het voornemen van de vrouwen om in de prostitutie te gaan zich reeds in Tsjechië zou hebben gevormd. Het hof miskent hiermee dat het irrelevant is of de vrouwen wisten dat zij in de prostitutie zouden gaan en/of daarmee instemden en hecht kennelijk geen waarde toe aan de rol van L. dan wel haar werkneemster en de kennelijke samenwerking tussen die L. en de verdachten, hetwelk blijkt uit het feit dat verdachten de vrouwen op hebben kunnen halen op Schiphol. Het hof geeft hier een andere invulling van sub 3 dan de Hoge Raad¹⁸². Tevens komt het hof hier terug op een eigen eerdere visie.¹⁸³

Het oordeel over wat onder medenemen zou vallen leidt in de geanalyseerde vonnissen tot verschillende uitkomsten. Zo ging de Rechtbank Groningen¹⁸⁴ mee met het OM dat voor “medenemen het met zich voeren van een in Nederland te belanden persoon vanuit het buitenland voldoende is. Degene die deze persoon op een deel van het traject, waarbij vanuit het buitenland de grens met Nederland wordt gepasseerd, begeleidt maakt zich schuldig aan medenemen.” Beide mannen die in de auto zaten, zowel de bestuurder als de bijrijder, worden veroordeeld voor sub 3. De Rechtbank Arnhem¹⁸⁵ vond evenwel een verklaring van een aangeefster niet voldoende ondersteund door het feit dat de verdachte in de aangehouden auto zat.

4.5.2 Nederland en buitenland

Inherent aan de strafbaarstelling van artikel 273f lid 1 sub 3 Sr is dat het moet gaan om, kort gezegd, het werven van iemand in het ene land om in het andere land in de prostitutie te gaan. Dat kan vanuit het buitenland naar Nederland, maar ziet ook op situaties vanuit Nederland naar het buitenland. Met dit sublid wordt beoogd bescherming te bieden opdat vrouwen niet in een voor hen vreemd land tewerk worden gesteld. De term ‘ander’ doelt dus op ‘ander’ in relatie tot het slachtoffer. Gedragingen strekken zich dan ook vaak uit over meerdere landen, naast Nederland. In het merendeel van de zaken betreft het feitelijk het aanwerven in het buitenland, het meenemen naar Nederland en het te werk stellen in Nederland. Zo wordt naast Nederland dan ook veelal het betreffende buitenland genoemd als

181 Hof Den Haag 26 juli 2012, 22-00635-11 (niet gepubliceerd). Het OM heeft cassatie ingesteld.

182 HR 18 april 2000, LJN: ZD1788.

183 Hof Den Haag 30 juni 2010, LJN: BO2794.

184 Rb. Groningen 14 oktober 2010, LJN: BO0437.

185 Rb. Arnhem 9 december 2010, 05-702760-10 (niet gepubliceerd).

plaats delict.¹⁸⁶ Met enige regelmaat wordt echter vrijgesproken van pleegplaatsen buiten Nederland, maar wel veroordeeld voor artikel 273f lid 1 sub 3 Sr, gepleegd door in plaatsen gelegen in Nederland iemand aan te werven om in Nederland in de prostitutie te werken.¹⁸⁷ Dat maakt de bewezenverklaring van het bestanddeel ‘in een ander land’ niet geheel begrijpelijk, zelfs als duidelijk is dat het vrouwen betreft die uit een ander land komen en uit de bewijsmiddelen ook het vervoer van dat andere land naar Nederland blijkt.¹⁸⁸

4.5.3 Dwangmiddelen geen delictsbestanddeel

Volgens vaste jurisprudentie maken dwang uitgeoefend door de verdachte of onvrijwilligheid bij het slachtoffer geen onderdeel uit van de delictsomschrijving en dienen daarin ook niet te worden gelezen.¹⁸⁹ De termen staan ook niet in de tekst van de bepaling. Het Hof Leeuwarden¹⁹⁰ heeft dit in haar arrest – dat aanleiding gaf tot het arrest van de Hoge Raad van 22 november 2011 – nogmaals bevestigd. Ook het feit dat iemand al werkzaam was in de prostitutie is niet relevant.¹⁹¹

Hof Den Bosch, 25 oktober 2010¹⁹²

“De stelling van de raadsman dat zich niet het geval kan voordoen van artikel 273f, eerste lid, onder 3°, van het Wetboek van Strafrecht, omdat [slachtoffer 1] al in de prostitutie zat toen zij naar Antwerpen werd vervoerd en zij dus niet tot prostitutie is gebracht, wordt door het hof verworpen. Reeds het een ander (telkens) vanuit Nederland naar België brengen om als prostituee te werken, houdt in het medenemen van die ander met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen voor de prostitutie. Hierbij is het niet van belang of de betrokken vrouw, op het moment dat ze op vorenbedoelde wijze wordt meegenomen, al in de seksindustrie werkzaam is of was.”

Toch wordt nog steeds met regelmaat in dit sublid een vereiste van dwang of misleiding gelezen terwijl dat er niet staat.¹⁹³

-
- 186 Echter niet altijd, en soms geeft dit ook aanleiding tot problemen, zie § 4.2.1 (Artikel 261 Wetboek van strafvordering en materiële nietigheid dagvaarding).
- 187 Rb. Groningen 14 oktober 2010, LJN: BO0437; BO0435. In deze zaken blijkt de grensovergang uit de bewijsmiddelen.
- 188 Anders: Rb. Den Bosch 17 februari 2010, LJN: BL4298; BL4279; 09-754012-09; 09-754074-09 (niet gepubliceerd) waarbij de rechtbank juist om deze reden de dagvaarding nietig verklaarde als innerlijk tegenstrijdig; zie ook §4.2 (De tenlastelegging).
- 189 HR 6 juli 1999, LJN: AB9475, NJ 1999; HR 18 april 2000, LJN: ZD1788, NJ 2000, 443. Zie ook HR 22 november 2011, LJN: BT7070 (concl. A-G Hofstee); Alink & Wiarda 2010, p. 193 en 194.
- 190 Hof Leeuwarden 24 november 2009, 24-000661-09 (niet gepubliceerd).
- 191 Hof Den Bosch 25 oktober 2010, opgenomen in HR 17 januari 2012, LJN: BU4004, waarin de HR deze passage wel citeert maar niet inhoudelijk beoordeelt.
- 192 Hof Den Bosch 25 oktober 2010, opgenomen in HR 17 januari 2012, LJN: BU4004.
- 193 Rb. Groningen 14 oktober 2010, LJN: BO0437. De rechtbank overweegt dat het doel bij sub 3 overigens wel is het beschermen tegen gedwongen prostitutie, maar dat mogelijke dwang die is toegepast bij de aanwerving of medeneming niet bewezen hoeft te worden, daar het geen delictsbestanddeel vormt. Het is niet geheel duidelijk wat de rechtbank hiermee bedoelt. Rb. Zutphen 24 januari 2011, LJN: BV2125; de rechtbank lijkt hier over het hoofd te zien dat tussen de andere subleden van art. 273f Sr ook sub 3 ten laste is gelegd.

*Rechtbank Amsterdam, 2 december 2010*¹⁹⁴

“Ten aanzien van slachtoffer 2 merkt de rechtbank op dat uit haar aangifte niet zonder meer kan worden afgeleid dat zij onder valse voorwendselen of anderszins onvrijwillig vanuit Roemenie met verdachte naar Nederland is gekomen om hier in de prostitutie te werken.”

Soms wordt de vaak lange tenlastelegging kort weergegeven in het vonnis, waarbij dan de nadruk wordt gelegd op de andere subleden van artikel 273f lid 1 Sr. Zo ook bijvoorbeeld in twee vonnissen van de Rechtbank Alkmaar,¹⁹⁵ waarin de rechtbank in het vonnis onder kopje ‘tenlastelegging’ aanvangt met de parafrase dat aan verdachte wordt ten laste gelegd het medeplegen van mensenhandel in die zin dat hem wordt verweten, kort gezegd, dat hij twee vrouwen heeft uitgebuit in de prostitutie, zonder dat wordt gerefereerd aan het verwijt als bedoeld in sub 3, waar dwang en uitbuiting geen delictsbestanddeel zijn. Het verbaast dan ook niet dat de rechtbank vervolgens concludeert tot algehele vrijspraak met de overweging: “[ ] uit deze bewijsmiddelen kan niet meer worden afgeleid dan dat [slachtoffer 1] als prostituee werkzaam was op de Achterdam in Alkmaar. Concrete informatie over de gestelde uitbuiting van [slachtoffer 1] door verdachte en/of door [medeverdachte] bevatten deze bewijsmiddelen niet” en voorbijgaat aan de vraag of niettemin sprake is van de gedraging die is strafbaar gesteld in sub 3.

Ook de Rechtbank Amsterdam¹⁹⁶ parafraseert de tenlastelegging. De rechtbank overweegt hierbij dat hoewel verdachten verklaren beide betrokken te zijn geweest bij de reis van het slachtoffer vanuit Bulgarije naar Nederland, en voor zover één van de verdachten betreft, het verschaffen van onderdak, van dwang, (bedreiging met) geweld en/of misbruik van een kwetsbare positie geen sprake zou zijn geweest en spreekt van alle subonderdelen, dus ook sub 3, vrij.

In acht¹⁹⁷ van de negentien vrijspraken inzake sub 3 in 2010 is ten onrechte het ontbreken van dwangmiddelen of een uitbuitingssituatie de reden tot vrijspraak geweest. Ook de eerder beschreven recente arresten van de Hoven Leeuwarden¹⁹⁸ en Den Haag¹⁹⁹ zijn niet in lijn met de jurisprudentie van de Hoge Raad.

4.5.4 Straffen

In 2010 heeft het OM de Richtlijn voor strafvordering in mensenhandelzaken in de zin van seksuele uitbuiting opgesteld.²⁰⁰ De strafeisrichtlijn voor overtreding van artikel 273f lid 1 sub 3 Sr bij één meer-

194 Rb. Amsterdam 2 december 2010, 13-693013-10 (niet gepubliceerd).

195 Rb. Alkmaar 7 oktober 2010, LJN: BO2101; BO2105.

196 Rb. Amsterdam 4 februari 2010, 13-447383-08; 13-524224-08 (niet gepubliceerd).

197 Rb. Rotterdam 9 december 2010, 10-750089-08; 10-750090-08; 10-750091-08 (niet gepubliceerd). Rb. Amsterdam 2 december 2010, 13-693013-10 (niet gepubliceerd).

198 Hof Leeuwarden 29 mei 2012, 24-0032380-09 (niet gepubliceerd).

199 Hof Den Haag 26 juli 2012, 22-00635-11 (niet gepubliceerd).

200 *Kamerstukken II* 2009/10, 28 638, nr. 47, p.12. De Richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van seksuele uitbuiting is gepubliceerd op 25 augustus 2010, *Stcr.* 2010, nr. 13154, en in werking getreden op 1 september 2010.

derjarig slachtoffer zonder strafverzwarende omstandigheden²⁰¹ is zes maanden gevangenisstraf.²⁰² Uit Tabel 10 blijkt dat in de vier zaken²⁰³ waarin uitsluitend voor sub 3 een eis was geformuleerd in 2010, werd gerekwireerd tot een maximum van zes maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf, al dan niet in combinatie met een voorwaardelijk deel dan wel een taakstraf. In de acht zaken waarin uitsluitend voor sub 3 een bewezenverklaring en een vrijheidsstraf volgde werd in zes gevallen een straf tot zes maanden, in één zaak een straf tussen de zes en twaalf maanden en in één zaak een straf tussen de één en twee jaar opgelegd, ook al dan niet in combinatie met een voorwaardelijk deel of een taakstraf.²⁰⁴

*Rechtbank Groningen, 14 oktober 2010*²⁰⁵

In één zaak volgde wel een bewezenverklaring, maar geen strafoplegging. De rechtbank overwoog daartoe dat mensenhandel in beginsel een zeer ernstig feit is, maar dat de wetgever beoogd had uitbuiting te bestrijden en dat in dit geval geen sprake was van uitbuiting. Waar dus in de eerder besproken uitspraken dit een reden – ten onrechte – bleek voor vrijspraak, vormt het in deze uitspraak de reden tot toepassing van artikel 9a Sr.

Ook in een aantal andere zaken is de aard van het in sub 3 strafbaar gestelde voor de rechtbank aanleiding om de straf te matigen, zelfs indien ook de eis uitsluitend op sub 3 geënt is. De Rechtbank Den Bosch²⁰⁶ noemt sub 3 ‘een van de minst ernstige vormen van mensenhandel’ en noemt dit als grond voor afwijking van de eis. Niet dat minder bewezen is verklaard, of dat de rechtbank rekening houdt met andere omstandigheden, maar louter op grond van de inkleuring van het sublid. Bij een strafoplegging ter zake eenvoudige mishandeling zal de rechtbank niet snel in het voordeel mee laten wegen dat geen *ernstig* letsel is gevolgd; dat vormt immers geen onderdeel van de delictsomschrijving en is derhalve niet relevant. Zo is het evenmin begrijpelijk dat bij een strafoplegging ter zake sub 3 in het voordeel mee zou wegen dat geen dwang is gebruikt, geweld achterwege is gebleven, de vrouw al in de prostitutie zat, dan wel dat van een uitbuitingssituatie geen sprake was. Deze omstandigheden zijn geen onderdeel van sub 3, betreffen dus niet de omstandigheden waaronder het feit is begaan en behoren evenmin via de strafmotivering bij de beoordeling een rol te spelen. Mochten die omstandigheden zich immers wel voordoen dan is al snel één van de andere subleden van toepassing.

Net als bij de overige subleden is ook ten aanzien van sub 3 sprake van diversiteit in strafoplegging en motivering. Net als bij de andere subleden is een vergelijking van strafmaat zonder kennis van het

201 Bij strafverzwarende omstandigheden zal het hier met name gaan om feiten gepleegd in vereniging. Zodra er sprake is van minderjarige slachtoffers of dwangmiddelen zijn ook andere subleden van toepassing.

202 De beleidsregels in deze richtlijn voor strafvordering hebben gelding vanaf de dag van inwerking-treding en feiten begaan vóór 1 juli 2009 vallen op grond van artikel 1 Sr nog onder het oude straf-maximum. Het is dus nog te vroeg om de thans geanalyseerde vonnissen in relatie tot de richtlijn te evalueren, zie §6.1 (Richtlijnen en oriëntatiepunten).

203 In alle andere zaken waar sub 3 ten laste was gelegd vormde dit een onderdeel van meerdere (mensen-handel) feiten.

204 Zie Tabel 13.

205 Rb. Groningen 14 oktober 2010, LJN: BO0439.

206 Rb. Den Bosch 19 februari 2010, LJN: BL5303; BL5310; BL5400; BL5308; BL5311.

gehele dossier en het verhandelde ter zitting niet reëel. Niettemin verschilt een aantal uitgangspunten wel substantieel en zou dat onderwerp kunnen zijn van het opstellen van oriëntatiepunten, al dan niet in relatie tot de door het OM opgestelde Strafvorderingrichtlijn. Zo veroordeelde de Rechtbank Assen²⁰⁷ een verdachte tot vijftien maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf voor het tussen 2000 en 2002 aanwerven en medenemen van twee vrouwen uit Polen om in Nederland in de prostitutie te werken en legde de Rechtbank Groningen²⁰⁸ in een geval waarbij een jonge vrouw, waarschijnlijk uit Hongarije, werkend op straat in Duitsland door verdachte in februari 2010 is meegenomen om in Groningen in de prostitutie te werken, geen enkele straf op. De Rechtbank Assen achtte het bewezen feit een forse inbreuk op de lichamelijke en psychische integriteit van de slachtoffers en op hun persoonlijke vrijheid terwijl de Rechtbank Groningen bestrafte in deze niet passend achtte binnen dit onderdeel van artikel 273f Sr. In geen van beide zaken was sprake van medeplegen van mensenhandel en ook andere bijzonderheden worden niet genoemd. Dat ligt ook niet voor de hand bij een sobere strafbepaling als deze.

4.6 Sub 4

4.6.1 Strafbaarstelling

Artikel 273f Sr beoogt alle vormen van mensenhandel strafbaar te stellen.²⁰⁹ In artikel 273f lid 1 sub 4 Sr is één van deze vormen - of modaliteiten - opgenomen. Het sublid bevat twee soorten gedragingen. Het gaat om:

1. Een ander met een van de onder artikel 273f lid 1 sub 1 Sr genoemde middelen dwingen dan wel bewegen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten;
2. Onder de in sub 1 genoemde omstandigheden enige handeling ondernemen waarvan de dader weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat de ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten.

In sub 4 zijn de in sub 1 opgesomde dwangmiddelen opgenomen. Dwang moet aldus ruim worden opgevat. Het omvat niet alleen geweld of de dreiging daarmee, maar ook misleiding, misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht en misbruik van een kwetsbare positie.²¹⁰

Sub 4 stelt het gebruik van iemand in een uitbuitingssituatie strafbaar.²¹¹ Als sprake is van een dwangmiddel is tevens de uitbuitingssituatie gegeven.²¹² Het gaat dus om het gebruik maken van de persoon die zich in een positie van dwang (de uitbuitingssituatie) bevindt. Het *gebruik* daarvan is de uitbuiting. In de

207 Rb. Assen 6 april 2010, 19-810221-06 (niet gepubliceerd).

208 Rb. Groningen 14 oktober 2010, L/N: BO0437; BO0439; BO0435.

209 Alink & Wiarda 2010, p. 178.

210 Zie daarover Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr) en §4.4 (Dwang en vrijwilligheid).

211 Zoals blijkt uit de memorie van toelichting bij de voorloper van sub 4, art. 250ter Sr: *Kamerstukken II* 1988/89, 21 027, nr. 3, p. 4.

212 Zie voor een toelichting hierop de kadertekst 'Terminologische verwarring: uitbuitingssituatie en uitbuiting' hieronder.

literatuur wordt daarom wel aangenomen dat sub 4 de uitbuiting²¹³ of uitbuiters zelf²¹⁴ strafbaar stelt, terwijl sub 1 ziet op de activiteiten die zijn gericht op de uitbuiting.²¹⁵

*Terminologische verwarring: uitbuitingssituatie en uitbuiting*²¹⁶

Bij de bestudering van mensenhandelzaken is het zinvol twee begrippen goed van elkaar te onderscheiden. Het gaat om de termen 'uitbuitingssituatie' en 'uitbuiting'.²¹⁷ Met de term '**uitbuitingssituatie**' doelt de wetgever van oudsher op de prostituee die in een situatie verkeert of komt te verkeren die niet gelijk is aan de omstandigheden waarin een mondige prostitué(e) in Nederland pleegt te verkeren.²¹⁸ De term is dus gekoppeld aan het bestanddeel 'misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht'.²¹⁹ De wetgever noemt als voorbeelden schulden, aangaan om de reis naar Nederland te maken²²⁰, het lijden aan een drugsverslaving, en het afkomstig zijn uit een ontwikkelingsland.²²¹ De term 'uitbuitingssituatie' ziet aldus op de omschrijving van de feitelijke (kwetsbare) situatie waarin een persoon verkeert. Hoewel de term 'uitbuitingssituatie' door de wetgever is gekoppeld aan het misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, kan zij ook worden gebruikt om de omstandigheden te beschrijven die ontstaan wanneer andere dwangmiddelen zijn aangewend. Het gaat om de situatie waarin iemand in een positie

213 Alink & Wiarda 2010, p. 224. Zie ook Lestrade 2011.

214 Vgl. Machielse 2010 (NLR), art. 273f Sr, aant. 6.

215 In dit verband moet ook de uitleg van de wetgever worden begrepen dat mensenhandel is (gericht op) uitbuiting. *Kamerstukken II 2003/04*, 29 291, nr. 3, p. 2. Op de verhouding tussen de gedragingen die in sub 4 en sub 1 zijn strafbaar gesteld, wordt hieronder nader ingegaan.

216 Zie hierover tevens Esser 2012, p. 34.

217 De termen worden nogal eens door elkaar heen gebruikt. Een voorbeeld daarvan is te vinden in Rb. Den Haag 17 februari 2010, *LJN*: BL4279; BL 4298; 09/754074-09; 09/754012-09 (niet gepubliceerd). De officier van justitie heeft de tenlastelegging in deze zaak dusdanig ingekleed dat sub 1 en sub 4 min of meer door elkaar lopen. De rechtbank stelt vast dat verdachten de slachtoffers hebben geworven voor het verrichten van een dienst door misleiding en/of door misbruik te maken van hun kwetsbare positie. De rechtbank beziet voorts of sprake is van een uitbuitingssituatie welke echter voor een beoordeling van sub 1 (nog) niet noodzakelijk is. Vervolgens oordeelt de rechtbank dat er geen sprake is van een dergelijke situatie en concludeert dat er "aldus" geen sprake is van het oogmerk tot uitbuiting. Hiermee geeft de rechtbank geen oordeel over de vraag of sprake is van sub 1. Het lijkt erop dat, hoewel de rechtbank de handeling werven en de dwangmiddelen uit sub 1 bewezen verklaart, zij deze gedraging niet ziet in het kader van het ten laste gelegde sub 1, maar slechts als een onderdeel van het uiteindelijk niet bewezen sub 4. Hier wordt 'uitbuitingssituatie' gebruikt in de zin van een situatie van uitbuiting. Zie tevens Rb. Den Haag 18 maart 2010, *LJN*: BL8022.

218 *Kamerstukken II 1988/89*, 21 027, nr. 3, p. 3. Zie ook: *Kamerstukken II 1990/91*, 21 027, nr. 5, p. 3.

219 In de voorgangers van sub 4, art. 250ter (oud) Sr en later art. 250a (oud) Sr, werd nog gesproken over 'misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht'. De termen overlappen elkaar. Volgens Alink & Wiarda 2010, p. 215, voetnoot 124 is de reikwijdte van dit dwangmiddel door de tekstuele wijziging 'bescheiden' verruimd.

220 *Kamerstukken II 1990/91*, 21 027, nr. 5, p. 3.

221 *Kamerstukken II 1988/89*, 21 027, nr. 3, p. 8.

verkeert waarin hij of zij ontvankelijk, kwetsbaar, is voor uitbuiting.²²² Als een dader een gewelddadig dwangmiddel gebruikt, kan die situatie tevens worden omschreven als uitbuitingssituatie. Het gebruik daarvan maakt dat onder sub 4 sprake is van uitbuiting.

Onder sub 1 speelt de term ‘**uitbuiting**’ ook in combinatie met het delictsbestanddeel ‘oogmerk van uitbuiting’ een rol. Van ‘uitbuiting’ in deze zin zijn in lid 2 enkele vormen – niet limitatief – opgesomd. Deze term is door de Hoge Raad nader ingevuld in het Chinese horeca-arrest.²²³ Het criterium dat daarin wordt geïntroduceerd speelt evenwel uitsluitend een rol in zaken van overige uitbuiting. In zaken van seksuele uitbuiting wordt het criterium geacht te zijn vervuld, hoewel de rechtspraak op dit terrein niet altijd eenduidig is.²²⁴

Anders dan sublid 1, waarvan de tekst letterlijk uit internationaalrechtelijke instrumenten is overgenomen, kent sub 4 een delictomschrijving die afkomstig is van de (Nederlandse) wetgever.²²⁵ De voorganger van sub 4 - artikel 250a (oud) Sr – zag uitsluitend op uitbuiting in de seksindustrie. Met de verbreding van het mensenhandelbegrip na de inwerkingtreding van artikel 273a (oud) Sr is sub 4 tevens gaan zien op overige vormen van uitbuiting.²²⁶

4.6.2 Verhouding tussen sub 4 en sub 1

De gedragingen die zijn strafbaar gesteld in sub 1 bevinden zich veelal vóór de gedragingen uit sub 4. Sub 1 ziet op activiteiten die zijn gericht op het einddoel uitbuiting. Daarvan kan al sprake zijn indien iemand in een kwetsbare positie wordt geworven met het oogmerk van uitbuiting. Van sub 4 is pas sprake indien deze persoon zich daadwerkelijk beschikbaar stelt voor het verrichten van arbeid of diensten.

Sub 4 wordt vaak ten laste gelegd naast sub 1.²²⁷ In ongeveer de helft van de zaken van seksuele uitbuiting was hiervan sprake, hoewel in deze zaken ook andere subleden ten laste waren gelegd. Ook in zaken van overige uitbuiting komt het voor dat combinaties van subleden naast elkaar worden ten laste gelegd; in totaal is in 79% van alle overige uitbuitingszaken sub 4 naast sub 1 ten laste gelegd, al dan niet in combinatie met nog één of meerdere andere primair ten laste gelegde subleden. De combinatie van uitsluitend sub 1 naast sub 4 komt in 31% van de zaken voor.²²⁸ Deze cijfers zien steeds op de situatie waarin sub 1 en sub 4 naast elkaar zijn ten laste gelegd, en dus niet subsidiair. Sub 4 kan evenwel zowel subsidiair als naast sub 1 worden ten laste gelegd.²²⁹ Uit de praktijk blijkt dat het OM soms moeite heeft onderscheid te maken tussen de beide mensenhandelmodaliteiten, zoals te zien in het volgende voorbeeld.

222 Zie HR 27 oktober 2009, LJN: B17097; B17099 (concl. A-G Knigge), r.o. 2.5.2, waarin de Hoge Raad de uitbuitingssituatie beschouwt als de situatie die de gelegenheid tot uitbuiting schiept.

223 HR 27 oktober 2009, LJN: B17097; B17099 (concl. A-G Knigge).

224 Zie hierover ook Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

225 Alink & Wiarda 2010, p. 224 noemen sub 4 een ‘nationale verworvenheid’. Hoewel de delictomschrijving afkomstig is van de Nederlandse wetgever staat ook dit artikel evenwel oorspronkelijk in de sleutel van internationaalrechtelijke verplichtingen.

226 *Kamerstukken II 2003/04*, 29 291, nr. 3, p. 12.

227 Zie Bijlage 3, Tabel B1.5. Zie ook NRM7, p. 452 en Beijer 2010a.

228 Deze cijfers zijn gebaseerd op de voor dit onderzoek onderzochte vonnissen. Het gaat dus uitsluitend om vonnissen in eerste aanleg over het jaar 2010.

229 NRM7, p. 453.

*Rechtbank Den Haag, 12 mei 2010*²³⁰

In deze zaak is uitsluitend sub 1 ten laste gelegd. De verdachte had de slachtoffers, allen van Indiase dan wel buitenlandse afkomst, gehuisvest en opgenomen door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht en misbruik van een kwetsbare positie. Ook het oogmerk van uitbuiting is aanwezig, waardoor sub 1 wordt bewezen verklaard. Uit de bewijsmiddelen blijkt dat de verdachte de slachtoffers niet alleen onderdak heeft verschaft, maar ook arbeid heeft laten verrichten en heeft bemiddeld bij het verkrijgen van werk. Deze factoren worden ook al in de tenlastelegging opgesomd. Het is gelet op deze feiten opmerkelijk dat niet ook sub 4 is ten laste gelegd.

Zoals uit het voorbeeld blijkt, kunnen de gedragingen uit sub 1 en sub 4 elkaar overlappen. Als een dader, middels het aanwenden van een dwangmiddel, met het oogmerk van uitbuiting iemand huisvest, kan hij zich tegelijkertijd – op basis van hetzelfde dwangmiddel – schuldig maken aan het dwingen dan wel bewegen van het slachtoffer tot het zich beschikbaar stellen voor het verlenen van arbeid of diensten. Wanneer de in sub 1 en sub 4 strafbaar gestelde gedragingen in elkaar overlopen, is niet op voorhand vast te stellen, maar afhankelijk van de concrete omstandigheden van het geval.

Bij het opstellen van de tenlastelegging moet op duidelijke wijze een onderscheid worden aangebracht in de gedragingen die zien op sub 1 en sub 4. Ook indien dezelfde gedragingen zowel aan het bewijs van sub 1 als sub 4 kunnen bijdragen, is het raadzaam te specificeren welke gedragingen aan het bewijs van welk delictsbestanddeel van welk sublid bijdragen.²³¹

4.6.3 De gedragingen van sub 4

Sub 4 valt uiteen in twee delen. Het eerste deel van sub 4 ziet op het met een dwangmiddel iemand dwingen dan wel bewegen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten. De arbeid- of dienstverlening hoeft niet al plaats te hebben gevonden.²³² Het gaat erom dat iemand in de feitelijke situatie komt te verkeren waarin hij of zij zich beschikbaar stelt tot het verrichten daarvan.²³³

*Rechtbank Den Haag, 11 februari 2011*²³⁴

De rechtbank overweegt in deze zaak in eerste instantie dat sprake is van een kwetsbare positie aan de kant van de slachtoffers, veroorzaakt door hun vreemdelingenstatus en schulden aan de dader. De officier van justitie eist vrijspraak voor mensenhandel omdat de arbeidsomstandigheden waaronder de slachtoffers moesten werken niet dermate schrijnend waren dat kan worden gesproken van een uitbuitingssituatie.²³⁵ Dit, zo overweegt de rechtbank – die mensenhandel bewezen acht – doet niet af aan de strafbaarheid van de verdachte: “Immers, voor de strafbaarheid op grond van artikel 273f eerste lid sub 4 is zelfs niet relevant of de arbeid of dienstbaarheid daadwerkelijk is

²³⁰ Rb. Den Haag 12 mei 2010, LJN: BM4240.

²³¹ In §4.2 (De tenlastelegging) wordt aandacht besteed aan een tenlastelegging waarin het onduidelijk is of naast sub 1 tevens sub 4 is uitgewerkt.

²³² HR 19 september 2006, LJN: AX9215.

²³³ Van Maurik/Van der Meij 2012 (T&C Sr), art. 273f Sr, aant. 9(g).

²³⁴ Rb. Den Haag 11 februari 2011, LJN: BP4006.

²³⁵ Zoals hierboven al werd opgemerkt, wordt de term ‘uitbuitingssituatie’ hier verkeerd gebruikt. Vanwege schulden aan de dader en hun vreemdelingenstatus bevonden de slachtoffers zich reeds in een kwetsbare positie en dus ook in een uitbuitingssituatie.

uitgevoerd. Bepalend is slechts dat het slachtoffer zich onder dwang of beïnvloeding voor arbeid of diensten beschikbaar heeft gesteld.”²³⁶ Daarvan is volgens de rechtbank sprake geweest nu verdachte slachtoffers in een kwetsbare positie werk heeft aangeboden en voor zich heeft laten werken.

Onder sub 4 is het, net als bij sub 1, geen vereiste dat de uitbuitingssituatie door de verdachte zelf is gecreëerd (zoals in het voorbeeld hierboven ten aanzien van de schulden).²³⁷ Beide subleden zien ook op degene die gebruik maakt van een uitbuitingssituatie, terwijl hij zelf niet heeft bijgedragen aan het ontstaan daarvan. De situatie kan voortvloeien uit de omstandigheden waarin het slachtoffer zich bevindt, zonder dat een verdachte of een ander daaraan heeft bijgedragen. In het voorbeeld hierboven was daarvan ten aanzien van de vreemdelingenstatus (de kwetsbare positie) sprake.

Tweede deel van sub 4

Het tweede deel van sub 4 kent een opzettelijke en culpoze variant. Het gedeelte stelt degene strafbaar die enige handeling onderneemt waarvan hij weet (*opzet*) of redelijkerwijze moet vermoeden (*culpa*) dat de ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten.²³⁸ Een causaal verband is dus vereist tussen ‘enige handeling’ en het zich beschikbaar stellen. Het gaat hier om elke denkbare handeling waardoor iemand in de feitelijke situatie komt te verkeren waarin hij of zij zich beschikbaar stelt.²³⁹

Eén en ander geschiedt blijkens de delictomschrijving *onder* de in lid 1 onder sub 1 genoemde omstandigheden. Er wordt hier bedoeld op de situatie van dwang, die geëffectueerd is door een dwangmiddel. De situatie van dwang hoeft ook onder het tweede gedeelte niet door de verdachte zelf te zijn gecreëerd. Wel is vereist dat de verdachte zich bewust was van de omstandigheden waaruit de dwang voortvloeit. Immers staat het de wetgever voor met sub 4 het *gebruik* maken van een uitbuitingssituatie strafbaar te stellen.²⁴⁰ Daar is tenminste voor vereist dat de verdachte zich bewust was van de hachelijke situatie waarin de ander zich bevond.

De schuldvorm in de delictomschrijving van het tweede gedeelte bestaat zowel uit een opzet- als culpa-variant. De schuld ziet steeds op het gevolg dat de ‘enige handeling’ heeft: dat het slachtoffer zich voor

236 De rechtbank verwijst naar HR 19 september 2006, LjN: AX9215.

237 HR 27 oktober 2009, LjN: BI7097; BI 7099 (concl. A-G Knigge), r.o. 2.5.2.

238 NRM7, p. 461.

239 Van Maurik/Van der Meij 2012 (T&CSr), art. 273f Sr, aant. 9(g).

240 *Kamerstukken II* 1988/89, 21 027, nr. 3, p. 4: “Onder de toepassing van het nu voorgestelde artikel 250ter Sr. zullen bovendien ook diegenen vallen die gebruik makend van een uitbuitingssituatie enige handeling ondernemen waarvan zij weten of redelijkerwijs moeten vermoeden dat de ander daardoor in de prostitutie belandt.”

arbeid- dan wel dienstverlening beschikbaar stelt. De schuldvorm ziet dus niet op de dwang(middelen); in het aanwenden dan wel gebruik maken daarvan ligt het opzet van de dader immers besloten.²⁴¹

*Hof Den Haag, 25 augustus 2011*²⁴²

In deze zaak is zowel het eerste als tweede deel van sub 4 ten laste gelegd. Het hof komt op basis van het tweede deel tot een bewezenverklaring; de verdachte heeft enige handeling ondernomen waarvan hij wist of redelijkerwijs moest vermoeden dat het slachtoffer zich daardoor beschikbaar zou stellen tot het afsluiten van telefoonabonnementen. Uit de bewijsmiddelen blijkt echter dat sprake was van een afhankelijkheidsrelatie tussen dader en slachtoffer en dat het slachtoffer ten aanzien van de telefoonabonnementen is misleid. Hier had, net als in Rechtbank Haarlem 8 december 2010, L/N: BO8985, dan ook heel goed het eerste deel van sub 4 bewezen kunnen worden verklaard. Opmerkelijk is voorts dat wordt overwogen dat de verdachte wist, althans redelijkerwijs moest vermoeden, dat het slachtoffer makkelijk te beïnvloeden was. De schuldvorm ziet echter op het gevolg - dat het slachtoffer zich door een handeling beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid dan wel diensten - en niet op de kwetsbare positie (de makkelijke beïnvloedbaarheid) van het slachtoffer.

In de rechtspraak komt het haast niet voor dat uitsluitend het tweede gedeelte van sub 4 ten laste wordt gelegd.²⁴³ Indien sub 4 wordt ten laste gelegd, wordt doorgaans de gehele delictsomschrijving opgenomen. De tweedeling van sub 4 is in de rechtspraak dan ook nauwelijks een punt van aandacht. Ook het hierboven besproken onderscheid in de opzet- en culpavariant wordt niet geïmpliciteerd.

4.6.4 Oogmerk van uitbuiting geen delictsbestanddeel van sub 4

Het bestanddeel 'oogmerk van uitbuiting' uit sub 1 komt niet in de delictsomschrijving van sub 4 voor. Evenwel is het vanaf het begin van de strafbaarstelling van overige vormen van uitbuiting in sub 4 ingelezen, met als argument dat de ratio van artikel 273f Sr zulks impliceerde. Tevens vond de rechter in

241 In de memorie van antwoord van art. 250ter (oud) Sr, de voorganger van sub 4, zegt de minister van Justitie daarover: "Ik merk op dat de culpa (redelijkerwijs moet vermoeden dat de ander daardoor in de prostitutie belandt) slechts met het opzet (weet dat de ander daardoor in de prostitutie belandt) gelijk wordt gesteld met betrekking tot de schuldvorm betreffende het gevolg van een ondernomen handeling. In de aanwending van de ongeoorloofde middelen, het andere bestanddeel van de delictsomschrijving, ligt opzet besloten. Ik acht beide schuldvormen onder de omstandigheid dat dwang of een ander ongeoorloofd middel wordt aangewend, even strafwaardig." *Kamerstukken II 1990/91*, 21 027, nr. 5, p. 6.

242 Hof Den Haag 25 augustus 2011, L/N: BR5629.

243 In Rb. Den Haag 17 februari 2010, L/N: BL4279; BL4298; 09-754012-09; 09-754074-09 (niet gepubliceerd) lijkt hiervan impliciet sprake te zijn.

de opsomming van verschillende vormen van uitbuiting in artikel 273f lid 2 Sr een wetssystematisch argument om (oogmerk) van uitbuiting in de delictsomschrijving van sub 4 te incorporeren.²⁴⁴

Inmiddels heeft de Hoge Raad geëxpliciteerd dat ‘oogmerk van uitbuiting’ geen onderdeel uitmaakt van sub 4.

*Hoge Raad, 20 december 2011*²⁴⁵

Het tweede middel in deze zaak klaagt erover dat het hof ten onrechte, althans ontoereikend gemotiveerd, heeft geoordeeld dat de verdachte heeft gehandeld met het ‘oogmerk van uitbuiting’. De Hoge Raad overweegt: “Het middel faalt omdat het miskent dat het Hof zodanig oogmerk - dat geen bestanddeel vormt van de bepaling waarop de tenlastelegging en de bewezenverklaring zijn toegesneden - niet heeft bewezenverklaard.”

Eerder al overwoog het Hof Den Haag dat ‘oogmerk van uitbuiting’ geen onderdeel is van sub 4.²⁴⁶ Daartoe wendt het hof zowel de grammaticale interpretatiemethode – de term ‘uitbuiting’ is niet in sub 4 terug te vinden – als de wethistorische interpretatiemethode aan. Voor de uitleg van sub 4 kent het hof doorslaggevende betekenis toe aan de wetsgeschiedenis van haar voorganger, artikel 250a (oud) Sr, en niet aan de wetsgeschiedenis van artikel 273f Sr.²⁴⁷ Omdat in artikel 250a (oud) Sr het ‘oogmerk van uitbuiting’ niet is opgenomen, is het bestanddeel naar het oordeel van het hof ook geen onderdeel van sub 4.

Implicaties van het niet inlezen van sub 4

Het niet inlezen van het ‘oogmerk van uitbuiting’ in sub 4 heeft gevolgen voor het toepassingsbereik van de bepaling. Illustratief zijn in dit verband een uitspraak van de Rechtbank Haarlem en het hierboven reeds aangestipte arrest van het Hof Den Haag.

*Rechtbank Haarlem, 8 december 2010*²⁴⁸

De verdachte in deze zaak wordt door de rechtbank veroordeeld voor het door misleiding bewegen van drie slachtoffers tot het verrichten van een dienst, te weten het afsluiten van telefoonabonnementen. De misleiding bestond eruit dat de slachtoffers werd voorgelaten dat ze promotie-

244 Er wordt door de rechtbanken niet geëxpliciteerd waarom ratio en systematiek aanleiding zijn om ‘oogmerk van uitbuiting’ in te lezen in sub 4. Vgl. bijvoorbeeld Rb. Den Haag 3 mei 2010, LJN: BM3374, Rb. Dordrecht 20 april 2010, LJN: BM1743, Rb. Den Haag 5 oktober 2007, LJN: BB5303, waarin de rechtbank tot een vrijspraak komt omdat ‘uitbuiting’ wordt ingelezen in sub 4 en dit bestanddeel niet bewezen kan worden verklaard: “Ten aanzien van de vraag of deze gedragingen voldoende zijn om tot een veroordeling te komen op grond van artikel 273f, eerste lid, onder 4 Sr, oordeelt de rechtbank het volgende. Gelet op de totstandkoming van het betreffende wetsartikel kan de wetgever niet anders bedoeld hebben dan dit alleen strafbaar te stellen indien sprake is van uitbuiting. Uitbuiting is een niet genoemd, maar kennelijk wel bedoeld, bestanddeel van het in deze bepaling omschreven delict’.

245 HR 20 december 2011, LJN: BR0448, r.o. 4.1 e.v.

246 Hof Den Haag 25 augustus 2011, LJN: BR5629. In Rb. Haarlem 8 december 2010, LJN: BO8985 werd voor de eerste keer geëxpliciteerd dat ‘oogmerk van uitbuiting’ geen onderdeel uitmaakt van sub 4.

247 *Kamerstukken II 2003/04*, 29 291, nr. 3.

248 Rb. Haarlem 8 december 2010, LJN: BO8985.

werk moesten verrichten, bestaande uit het afsluiten van telefoonabonnementen. De telecomaanbieders, zo vertelde de verdachte de slachtoffers, waren van alles op de hoogte en zouden hun gegevens meteen wissen en het abonnement stopzetten. De telecomaanbieder zou dit volgens verdachte doen om het klantenaantal en/of de verkoopcijfers omhoog te brengen.

Rechtbank Den Haag, 18 maart 2010²⁴⁹ en Hof Den Haag, 25 augustus 2011²⁵⁰

In eerste aanleg komt de rechtbank niet tot een bewezenverklaring. Hoewel het slachtoffer in deze zaak door de verdachte is opgelicht en onder druk is gezet om telefoonabonnementen af te sluiten, kan volgens de rechtbank niet worden gezegd dat sprake is van een “dusdanig vergaande inbreuk op de fundamentele rechten van [X] dat sprake is van ‘uitbuiting’ als bedoeld in het mensenhandelartikel.” Het hof oordeelt anders. Het leest ‘oogmerk van uitbuiting’ niet in sub 4 in en acht bewezen dat de verdachte enige handeling heeft verricht waarvan hij wist of redelijkerwijs moest vermoeden dat X zich beschikbaar zou stellen tot het afsluiten van de telefoonabonnementen.

Het is de vraag of het mensenhandelbegrip in deze zaken niet te zeer wordt opgerekt.²⁵¹ Betwijfeld kan worden of de wetgever heeft gewild de bovenstaande situatie te kwalificeren als ‘mensenhandel’. Daarmee worstelt de Rechtbank Haarlem in het hierboven aangehaalde vonnis zelf ook.

Rechtbank Haarlem, 8 december 2010

In haar strafmotivering overweegt de rechtbank: “De rechtbank merkt voorts op dat de officier van justitie bij een eis van een gevangenisstraf voor de duur van 21 maanden, waarvan 7 maanden voorwaardelijk, - kennelijk – de ernst van de zaak anders waardeert dan de rechtbank. De rechtbank overweegt in dit verband dat het onder 3, 4 en 5, telkens primair, bewezen verklaarde weliswaar telkens gekwalificeerd dient te worden als ‘mensenhandel’, doch dat hetgeen feitelijk is gebeurd, meer aan een vorm van oplichting doet denken. Een term die ook beter aansluit bij het dagelijks taalgebruik en de maatschappelijke perceptie van de feiten in deze strafzaak.”

De rechtbank maakt in deze overweging duidelijk dat een discrepantie lijkt te zijn ontstaan tussen het feitelijk gebeurde en de kwalificatie daarvan als mensenhandel. Hoewel zonder het ‘oogmerk van uitbuiting’ in te lezen, in de onderhavige zaak weliswaar alle bestanddelen van de delictsomschrijving zijn vervuld, lijkt hier niet sprake van een situatie waarin de essentie van het delict mensenhandel wordt geraakt.²⁵² Dit heeft vooral te maken met het rechtsgoed dat de strafbaarstelling van mensenhandel

249 Rb. Den Haag 18 maart 2010, LjN: BL8022.

250 Hof Den Haag 25 augustus 2011, LjN: BR5629.

251 Zie hierover uitgebreid Esser 2012. Voor het oprekken van het mensenhandelbegrip waarschuwde de NRM reeds gedurende het totstandkomingsproces van art. 273a (oud) Sr: NRM3, p. 25. Zie ook Korvinus 2006.

252 Kelk 2010, p. 93 spreekt in dit verband over de *Typizität* van een delict: hoewel in voorkomende gevallen alle bestanddelen van een delictsomschrijving kunnen zijn vervuld, kan het resultaat gelet op de kwalificatie van het delict wezensvreemd overkomen. Het raakt dan de kern van het delict niet. Een klassiek voorbeeld is te vinden in HR 14 oktober 1940, NJ 1941, 87 m.nt. Pompe (*Gevangenisvoedse!*). De problematiek speelt veelal bij ruim geformuleerde strafbaarstellingen, zoals bijvoorbeeld die van ‘witwassen’ in art. 420bis e.v. Sr. Daarover: De Hullu 2009, p. 99. Volgens Kelk is de *Typizität* een goede toets om de reikwijdte van de delictsomschrijving in te perken.

beoogt te beschermen: het behoud van de lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid.²⁵³ In zaken van seksuele uitbuiting is van schending daarvan per definitie sprake gelet op de aard van het onder dwang verrichte werk.²⁵⁴ De verbreding van het mensenhandelbegrip heeft er echter voor gezorgd dat ook andersoortige arbeid en diensten onder de strafbaarstelling zijn komen te vallen. De strafbaarstelling van het gebruik van een uitbuitingssituatie in sub 4 is dientengevolge ook op arbeid- en dienstverlening gaan zien waarvan de aard *niet* per definitie meebrengt dat de lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid worden geschonden. Dit heeft tot gevolg gehad dat gedragingen onder de reikwijdte van artikel 273f Sr zijn komen te vallen waarvan kan worden betwijfeld of de wetgever hierop het oog had bij de strafbaarstelling van mensenhandel.

Reeds bij de inwerkingtreding van artikel 273a (oud) Sr, die de verbreding van het mensenhandelbegrip tot gevolg had, werden zorgen geuit over het potentieel ruime toepassingsbereik van sub 4. De NRM stelde in een artikel in *Trema*²⁵⁵ dat taalkundig gezien al van mensenhandel sprake kan zijn indien iemand door misleiding wordt bewogen tot het verrichten van een dienst.²⁵⁶ De NRM was van oordeel dat mensenhandel uitsluitend ziet op excessieve situaties waarbij mensenrechten in het geding zijn: “[...] maatschappelijk ongewenst geachte arbeidssituaties leveren slechts dan uitbuiting in de zin van het mensenhandelartikel op als zij een inbreuk meebrengen op fundamentele rechten als de menselijke waardigheid, de lichamelijke integriteit of de persoonlijke vrijheid van het getroffen individu en zijn als zodanig dan onaanvaardbaar. Tegen omstandigheden die dat niet in die zin doen, maar wel laakbaar zijn, moeten andere strafrechtelijke, arbeidsrechtelijke of bestuurlijke sancties worden ingezet.”²⁵⁷ Deze benadering brengt mee dat bij het vaststellen of sprake is van mensenhandel buiten de seksindustrie eerst moet worden gekeken of sprake is van een excessieve situatie.²⁵⁸ Is dat het geval, dan is de mensenhandel bewezen en dientengevolge de schending van de lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid gegeven.²⁵⁹ Deze benadering is in lijn met de wetsgeschiedenis van artikel 273f Sr, waarin als voorbeeld van uitbuiting wordt genoemd een extreem lange werkweek tegen onevenredig lage betaling onder slechte werkomstandigheden.²⁶⁰

253 *Kamerstukken II* 2003/04, 29 291, nr 3, p. 2.

254 Zie Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr) en Korvinus 2006.

255 In dit artikel werd tevens gesteld dat het mensenhandelartikel op onderdelen te onbepaald zou zijn, en dus in strijd met het *lex certa*-beginsel, de deelnorm van het materieelstrafrechtelijke legaliteitsbeginsel die de wetgever opdraagt duidelijke, scherp geformuleerde wetten te maken. Vgl. De Hullu 2009, p. 92. In Hof Den Bosch 17 september 2010, LJN: BN7215 oordeelde het hof dat het begrip ‘uitbuiting’ niet in strijd is met het *lex certa*-beginsel. Zie ook Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

256 Waarvan in de hierboven besproken zaken sprake was.

257 Korvinus 2006, p. 287.

258 Anders: A-G Knigge in zijn conclusie onder HR 27 oktober 2009, LJN: B17097; B17099, waarin Knigge ook ruimte openlaat voor het aannemen van arbeidsuitbuiting, ook al is geen sprake van een schending van art. 4 EVRM. De conclusie dateert van vóór het *Rantsev*-arrest.

259 Het artikel in *Trema* kwam tot stand in 2006, waarin de overheid mensenhandel niet per definitie zag als een schending van mensenrechten. Inmiddels is dat, onder invloed van o.a. het *Rantsev*-arrest, veranderd: EHRM 7 januari 2010, nr. 25965/04 (*Rantsev/Cyprus en Rusland*). Zie over de mensenrechtelijke benadering van mensenhandel §2.2 (Internationale grondslagen) en NRM8, p. 37.

260 *Kamerstukken II* 2003/04, 29 291, nr. 3, p. 18.

In zaken van overige uitbuiting, waarin het gebruik van een uitbuitingssituatie niet per definitie de lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid raakt,²⁶¹ moet vastgesteld worden dat sprake is van een excessieve situatie. In NRM5 zijn aanknopingspunten gegeven aan de hand waarvan een dergelijke situatie kan worden vastgesteld.²⁶² Daarin werd tevens gesteld dat de excessieve situatie niet hoeft te zien op één evident exces²⁶³, maar ook kan bestaan uit een cumulatie van minder ernstige zaken als onderbetaling, onredelijke werktijden of meervoudige afhankelijkheid.²⁶⁴ In dat geval schuilt de excessiviteit van de situatie in de opeenstapeling van misstanden. Hoewel de Hoge Raad in het Chinese horeca-arrest primair ingaat op het bestanddeel ‘oogmerk van uitbuiting’ kunnen de daarin aangereikte aanknopingspunten ook een rol spelen bij het constitueren van de excessieve situatie. Betekenis komt dan toe aan de aard en duur van de tewerkstelling, de beperkingen die zij voor de betrokkene meebrengt en het economische voordeel dat daarmee door de tewerksteller wordt behaald.²⁶⁵ Bij de weging van deze en andere relevante factoren dienen de in de Nederlandse samenleving geldende maatstaven als referentiekader.²⁶⁶

Besluit

Hoewel het niet inlezen van het ‘oogmerk van uitbuiting’ soms tot gevolg lijkt te hebben dat het mensenhandelbegrip te ver wordt opgerekt, is het toe te juichen dat de grenzen daarvan worden verkend. Waar slechte arbeidsomstandigheden dan wel dienstensituaties overgaan in uitbuiting blijft namelijk een vraag die uitsluitend kan worden beantwoord indien alle omstandigheden van een concreet geval in samenhang worden gezien. Dat brengt mee dat altijd een enigszins grijs gebied blijft bestaan waarin zich gevallen voordoen waarvan kan worden bediscussieerd of sprake is van mensenhandel. Processen met een experimenteel karakter kunnen de grenzen van het mensenhandelbegrip helpen markeren.

261 Hierbij wordt ook wel de term ‘fundamentele mensenrechten’ gehanteerd. Deze term kan verwarring scheppen, zie §2.2 (Internationale grondslagen).

262 NRM5, p. 207 e.v.

263 Als voorbeeld wordt genoemd het in *shifts* een stoel moeten huren als slaappleaats op de werkplek. NRM5, p. 212.

264 NRM5, p. 212.

265 HR 27 oktober 2009, L/N: BI 7097; BI7099 (concl A-G Knigge), r.o. 2.6.1.

266 Anders: Buruma in zijn annotatie bij HR 27 oktober 2009, NJ 2010/598 (*Chinese horeca*). Buruma is het niet onverkort eens met het gebruiken van de Nederlandse situatie als referentiekader: “Ik heb er [...] moeite mee om mensen als slachtoffer van uitbuiting aan te merken om een reden die zichzelf niet als reden van uitbuiting opvatten [...]”. Zie ook Lestrade 2011, die over de Nederlandse maatstaven als referentiekader zegt: “Het geeft ruimte aan een te brede lezing van uitbuiting waarbij werknemers die zichzelf helemaal niet onder dwang voelen staan, en op zoek zijn naar een snelle manier om veel geld te verdienen, kunnen worden bestempeld als slachtoffers van mensenhandel. Hoe onwenselijk sommige arbeidssituaties ook zijn, de strafbaarstelling van mensenhandel ziet niet op ‘vrijwillig gekozen armzalige arbeid’.” Lestrade gaat in haar artikel in op verschillende referentiekaders die van betekenis kunnen zijn bij de beantwoording van de vraag of sprake is van druk of uitbuiting van een specifiek slachtoffer. Zo noemt ze diens culturele achtergrond als mogelijk alternatief referentiekader.

4.7 Poging

Volgens vaste rechtspraak is van een strafbare poging sprake als de bewezen verklaarde feitelijke handelingen kunnen worden gezien als gedragingen die naar hun uiterlijke verschijningsvorm moeten worden beschouwd als te zijn gericht op de voltooiing van het misdrijf. Elk delict heeft zijn eigen uitvoeringshandelingen, en deze moeten in hun eigen context worden beoordeeld. Deze context wordt goed geïllustreerd in het arrest van de Hoge Raad van 2 oktober 2001.²⁶⁷ De Hoge Raad bevestigde het arrest van het Hof Den Bosch²⁶⁸ waarbij onder meer bewezen was verklaard het schrijven – en versturen – van liefdesbrieven, het aangeven van verdachte dat hij een relatie met het slachtoffer wilde en het vertellen aan de slachtoffers dat hij, verdachte, heel rijk was, hetgeen, aldus het hof, een strafbare poging mensenhandel constitueerde. Liefdesbrieven hebben zich verplaatst naar het internet met als gevolg dat thans veelal sprake is van het digitaal misleiden, met juridisch hetzelfde resultaat.²⁶⁹

Uit het jurisprudentieonderzoek in NRM7 kwam naar voren dat poging tot mensenhandel nauwelijks werd vervolgd. Toch biedt de jurisprudentie van de Hoge Raad voldoende aanleiding om dit wel te doen. Het OM werd aanbevolen dit op te pakken. Van een succesvolle vervolging voor poging mensenhandel kan immers een preventieve werking uitgaan.²⁷⁰ In 2010 is in seksuele uitbuitingszaken zes keer (5%) poging primair ten laste gelegd. Dat is evenveel als in het jaar 2007. In overige uitbuitingszaken is niet eenmaal poging primair ten laste gelegd en is evenmin een subsidiair ten laste gelegde poging bewezen verklaard. In totaal is in eerste instantie in vijf,²⁷¹ en uiteindelijk in zes,²⁷² zaken een veroordeling voor poging mensenhandel uitgesproken. In in ieder geval twee van die zaken zou een tenlastelegging ter zake sub 2, gelet op de uiteindelijk bewezen gedragingen, ook tot een veroordeling voor een voltooid delict hebben kunnen leiden.

4.7.1 Poging of toch een voltooid delict?

Soms wordt door de keuze voor de verschillende subleden van artikel 273f Sr (impliciet) gekozen voor het vervolgen ter zake een voltooid mensenhandelfeit dan wel een pogingvariant.²⁷³ Dit geldt bijvoorbeeld voor de tenlastelegging in de zaak die in 2010 door de Rechtbank Leeuwarden is behandeld.

Rechtbank Leeuwarden, 28 december 2010²⁷⁴

In deze zaak ('Maatschappelijke stage in de prostitutie') werd verdachte verweten dat hij geprobeerd had twee minderjarige meisjes ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen voor prostitutie (artikel 273f lid 1 sub 5 Sr). De handelingen zoals ten laste gelegd bestonden uit:

267 HR 2 oktober 2001, LJN: AB2806. Zie ook conclusie A-G A.J.M. Machielse.

268 Hof Den Bosch 11 februari 2000, 20-002224-99 (niet gepubliceerd).

269 Zie ook Rb. Utrecht 19 januari 2012, LJN: BV2375. Zie hierna, §4.7.2 (Grooming).

270 Zie NRM7, aanbeveling 33, p. 605.

271 Bijvoorbeeld Rb. Arnhem 8 september 2010, LJN: BN6764: waarbij zowel het voltooid delict en de pogingvariant alternatief ten laste zijn gelegd ten aanzien van twee slachtoffers. De rechtbank verklaart ten aanzien van het ene slachtoffer het voltooid delict bewezen en ten aanzien van het andere slachtoffer de poging, beide inzake sub 5.

272 Rb. Leeuwarden 28 december 2010, LJN: BO9043 vernietigd door Hof Leeuwarden 22 april 2011, LJN: BQ2356; deze zaak leidde in eerste aanleg tot een volledige vrijspraak voor alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten, maar in hoger beroep tot een veroordeling voor poging tot mensenhandel.

273 Zie ook §4.2 (De tenlastelegging).

274 Rb. Leeuwarden 28 december 2010, LJN: BO9043.

- die S. en P., die zich op de Weaze bevonden, aangesproken en/of
  - met die S. en P. en/of een vriendin van verdachte in het Eroscentrum 't Hofje gesproken over het werken in de prostitutie en/of als tippelaarster en/of
  - tegen die S. en P. gezegd (zakelijk weergegeven): dat hij foto's van hen kon maken om ze vervolgens te plaatsen op een escortsite genaamd Kincky en/of dat hij de helft van het verdiende geld zou krijgen en/of die S. en P. het andere deel mochten houden en/of dat hij wel klanten kon regelen en/of dat die S. en P. bij klanten thuis konden gaan werken en/of dat hij ze zou beschermen maar daar wel voor betaald wilde hebben
- en/of
- met die S. en P. afgesproken om foto's te gaan maken en/of die S. en P. meegenomen naar een woning en/of
  - tegen die S. en P. gezegd (zakelijk weergegeven) dat hij seks met hen wilde hebben omdat hij wilde weten hoe zij met een klant zouden zijn en/of
  - vervolgens seks met die S. en P. heeft gehad

De rechtbank sprak verdachte vrij van mensenhandel omdat zij de concrete gedragingen van verdachte niet zag als gericht op de voltooiing van het feit.

In appel zijn de gedragingen zowel als voltooid delict als als poging sub 5 ten laste gelegd. Het hof²⁷⁵ sprak, conform de eis van de A-G vrij van het voltooide delict maar achtte in deze zaak de poging bewezen, en zag, anders dan de rechtbank, bovenstaande handelingen wel gericht op de voltooiing van het feit. Deze feiten hadden ook als voltooid delict ten laste kunnen worden gelegd en bewezen verklaard in de zin van sub 2, nu verdachte die S. en P. ook had meegenomen naar een woning. Dat is aan te merken als overbrengen of opnemen, een handeling in de zin van sub 2. Ook zijn de door het hof bewezen verklaarde handelingen als aanwerven te kwalificeren.

Meestal echter worden de verschillende subleden van artikel 273f lid 1 Sr naast elkaar ten laste gelegd.²⁷⁶ Zo ook in de Judo-zaak, waar het OM met betrekking tot meerdere slachtoffers zowel ten aanzien van sub 1, sub 4, sub 6 als ten aanzien van sub 9 het verwijt maakte.

Hof Amsterdam, 30 september 2011 (Judo)²⁷⁷

Primair werd ten aanzien van slachtoffer A. van der H. aan verdachte verweten de gedragingen als bedoeld in sub 1, sub 4, sub 6 en sub 9. Subsidiair gold de poging variant van al deze subleden. Naar het oordeel van het hof stond in voldoende mate vast dat het slachtoffer A. van der H. door de ten laste gelegde handelingen van verdachte er toe is gebracht een prostitutiekamer te huren, dat zij door verdachte naar de werkplek in Amsterdam is gebracht en dat zij die werkkamer is ingegaan met het doel prostitutiewerkzaamheden te gaan verrichten. "Omdat zij de gordijnen van de door haar gehuurde werkkamer niet heeft geopend en niet achter het raam is gaan zitten om seksuele diensten aan te bieden" was het hof van oordeel dat het delict niet was voltooid en sprak vrij van hetgeen ten aanzien van dit slachtoffer primair ten laste was gelegd. Wel veroordeelde het hof voor de poging variant van de subleden 1, 4 en 6. De bewezen verklaarde feiten duiden echter op een

²⁷⁵ Hof Leeuwarden 22 april 2011, LJN: BQ2356.

²⁷⁶ Zie §4.2 (De tenlastelegging).

²⁷⁷ Hof Amsterdam 30 september 2011, LJN: BT6850.

voltooid delict in de zin van artikel 273f lid 1 sub 1 Sr en op een poging van lid 1 sub 4. Het werven blijkt duidelijk uit de bewezen verklaarde handelingen en ook het vervoeren naar de werkplek acht het hof bewezen. Voor een veroordeling ter zake sub 1 is irrelevant dat het slachtoffer de gordijnen niet heeft geopend.

Bij artikel 273f Sr is al snel sprake van een voltooid delict. Zo is het noch voor sub 1, noch voor sub 4²⁷⁸ noodzakelijk dat het slachtoffer al in de prostitutie heeft gewerkt. Bepalend voor sub 4²⁷⁹ is dat het slachtoffer zich onder dwang of beïnvloeding daarvoor beschikbaar heeft gesteld.²⁸⁰

De grens tussen een poging en een voltooid delict is bij mensenhandel desalniettemin niet altijd eenvoudig te trekken en wordt ook niet altijd op dezelfde wijze getrokken. Het spreken over het werken in de prostitutie en het meenemen van een minderjarig meisje naar het Schipperskwartier in Antwerpen om haar kennis te laten maken met de raamprostitutie betekende volgens de Rechtbank Den Bosch nog niet dat er sprake is van een begin van uitvoering.²⁸¹ Dit is opmerkelijk gezien de jurisprudentie op dit punt. Ook hadden deze vaststaande handelingen als een voltooid delict als bedoeld in artikel 273f, lid 1 sub 2 Sr dan wel sub 3 Sr kunnen worden gekwalificeerd. Dit was echter niet ten laste gelegd.

*Rechtbank Utrecht, 19 januari 2012*²⁸²

In deze zaak was ook sprake van onder meer het praten met een minderjarig meisje over prostitutie in een privéhuis in België, het met de auto ophalen en vervoeren en onderdak verschaffen. Er is gesproken over veel geld verdienen in de prostitutie en lingersetjes zijn aangeschaft; ook is op zoek gegaan naar een legitimatiebewijs van een meerderjarige. Deze gedragingen zijn ten laste gelegd als poging sub 5 en sub 3, subsidiair poging sub 3.²⁸³ De rechtbank ziet in deze gedragingen voldoende bewijs dat verdachte de opzet had om het slachtoffer ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling. Ook veroordeelt de rechtbank voor een poging van sub 3. De rechtbank acht bewezen dat verdachte het slachtoffer onder meer heeft vervoerd en gehuisvest.

In de totale context zouden bovenomschreven feiten zonder meer een voltooid delict hebben kunnen opleveren als bedoeld in sub 2. Oogmerk en handelingen volgen uit de bewezenverklaring en het slachtoffer is minderjarig. Een zelfde feitencomplex kan dus afhankelijk van hoe het ten laste wordt gelegd een poging dan wel een voltooid delict opleveren. Of een poging tot sub 4 naast een voltooide sub 1. Het is dan ook van belang de verschillen in delictomschrijvingen van de subleden van artikel 273f Sr in het oog te houden. Een veroordeling voor een poging dan wel een voltooid delict heeft immers ook consequenties voor de strafmaat.

278 Dan wel sub 2 of sub 5.

279 Zie §4.6 (Sub 4).

280 HR 19 september 2006, LJN: AX9215.

281 Rb. Den Bosch 6 december 2011, LJN: BU6763.

282 Rb. Utrecht 19 januari 2012, LJN: BV2375.

283 De tenlastelegging wordt in het vonnis niet weergegeven, maar uit hetgeen wel is weergegeven kan worden afgeleid dat niet ook sub 2 ten laste is gelegd.

4.7.2 Grooming

In mensenhandelzaken en met name als het gaat om loverboymethodieken gaat er aan de eigenlijke uitbuiting vaak een periode vooraf die ook wel aangeduid wordt als *grooming*, zonder dat direct sprake is van het apart ten laste leggen van *grooming*.²⁸⁴ ‘Grooming’ is sinds 2010 in Nederland een strafbaar feit.²⁸⁵ Deze strafbaarstelling vloeit voort uit het Verdrag van Lanzarote²⁸⁶ dat verplicht tot het strafbaar stellen van het benaderen van kinderen voor seksuele doeleinden. Hierbij gaat het om volwassenen die op internetsites of in *chatrooms* een seksueel minderjarig kind benaderen en verleiden met als uiteindelijk doel dit kind seksueel te kunnen misbruiken.²⁸⁷ Ook in mensenhandelzaken komen zogenoemde *grooming*-periodes voor. Het verleiden, verliefd maken en losweken wordt daarbij toegepast op de weg naar de uitbuiting, zoals dat ook bijvoorbeeld gebeurt door een slachtoffer te verkrachten en daarvan opnamen te maken en te dreigen die op internet te zetten. Dit kunnen omstandigheden vormen die leiden tot exploitatie in de prostitutie en in die zin onderdeel (kunnen) vormen van een mensenhandelfeit.

*Rechtbank Haarlem, 21 juli 2011*²⁸⁸

In deze zaak werd het verweer gevoerd dat alleen de periode waarin in de prostitutie was gewerkt als mensenhandel bewezen kon worden verklaard. De rechtbank volgt dit verweer niet “omdat verdachte het slachtoffer tussen haar vijftiende en achttiende levensjaar heeft ‘klaargestoomd’ voor het werk in de prostitutie, door de officier van justitie de periode van ‘grooming’ genoemd. De handelingen van verdachte en de door hem gebruikte middelen hebben ook in belangrijke mate op deze periode betrekking. Anders dan de raadvrouw acht de rechtbank dan ook bewezen dat verdachte zich in de gehele ten laste gelegde periode heeft schuldig gemaakt aan (kort gezegd) mensenhandel.”

De rechtbank ziet hier dus de zogenaamde *grooming*-periode als onderdeel van het mensenhandelfeit en ziet terecht de duur van de mensenhandel als ruimer dan de periode dat daadwerkelijk in de prostitutie is gewerkt.²⁸⁹ Ook de Rechtbank Amsterdam²⁹⁰ oordeelde over de periode voorafgaande aan de feitelijke uitbuiting in de prostitutie. Het slachtoffer was minderjarig op het vastgestelde moment van aanwerven maar op het moment van seksueel contact met haar eerste escortklant was zij net achttien. Het verweer luidde dat nu het slachtoffer al meerderjarig was bij haar eerste klant de verdachte ten aanzien van de minderjarigheid diende te worden vrijgesproken. De rechtbank honoreerde dit verweer niet betreffend het aanwerven, maar wel voor zover het het verrichten van seksuele handelingen betrof. Wat de rechtbank hier precies mee bedoelt is niet geheel duidelijk, behoudens dat bij de strafmotivering de minderjarigheid om die reden niet als strafverhogende factor wordt gezien. De rechtbank maakt hier in ieder geval voor de strafoplegging dus wel een cesuur tussen het moment

284 Zie art. 248e Sr. Er zijn hiervoor inmiddels meerdere veroordelingen gevolgd.

285 Art. 248e Sr.

286 Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik, Lanzarote 25 oktober 2007, *Trb.* 2008, 58.

287 Art. 23 Verdrag van Lanzarote. In de Nederlandse strafbepaling ligt de leeftijdsgrens van seksuele meerderjarigheid overigens op zestien jaar.

288 Rb. Haarlem 21 juli 2011, *LJN*: BR2862.

289 HR 19 september 2006, *LJN*: AX9215.

290 Rb. Amsterdam 1 oktober 2010, 13-400961-09; 13-400354-09 (niet gepubliceerd).

van aanwerven en de eerste seksuele handelingen. Hoe de fase van *grooming* dan wel aanwerven wordt beoordeeld heeft ook consequenties voor de beoordeling van de grenzen tussen een voltooid delict en een poging.

5 Verdachten en veroordeelden

Deze paragraaf bevat gegevens over verdachten en veroordeelden in mensenhandelzaken die in eerste aanleg in 2010 ter terechtzitting zijn behandeld. De 111 vonnissen van mensenhandelzaken in de seksindustrie hebben betrekking op 108 unieke natuurlijke personen.¹ In deze paragraaf is dan ook uitsluitend gekeken naar de kenmerken van deze 108 verdachten van mensenhandel, van wie er 68 ook voor in ieder geval mensenhandel zijn veroordeeld (63%). De 29 vonnissen van mensenhandelzaken met betrekking tot overige uitbuiting hebben betrekking op 29 unieke natuurlijke personen van wie de kenmerken in deze paragraaf zijn weergegeven. Veertien (48%) van hen zijn uiteindelijk ook voor in ieder geval mensenhandel veroordeeld.

De 108 verdachten van seksuele uitbuiting en de 29 verdachten van overige uitbuiting hebben een overlap van twee personen.² Deze werden dus zowel van seksuele als overige uitbuiting verdacht. Om deze reden is het niet mogelijk de in de tabellen weergegeven aantallen ten aanzien van seksuele en overige uitbuiting bij elkaar op te tellen.

5.1 Verdachten en veroordeelden naar geslacht, leeftijdscategorie en geboorteregio

In onderstaande tabel is de verdeling van de verdachten en veroordeelden naar geslacht weergegeven.

Tabel 5 Verdachten en veroordeelden naar geslacht (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Verdachten		Veroordeelden		Verdachten		Veroordeelden	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Mannelijk	96	89%	62	91%	20	69%	10	71%
Vrouwelijk	12	11%	6	9%	9	31%	4	29%
Totaal	108	100%	68	100%	29	100%	14	100%

De verdachten van en veroordeelden voor mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting zijn overwegend mannen (ongeveer 90%). Bij de verdachten van en veroordeelden voor mensenhandel met betrekking tot overige uitbuiting is sprake van relatief meer vrouwen, namelijk ongeveer een derde deel.

- 1 Rb. Den Bosch 17 februari 2010, 01-839065-09 (niet gepubliceerd) en Rb. Den Bosch 17 februari 2010, 01-824360-09 (niet gepubliceerd) betreffen dezelfde persoon. Rb. Den Haag 7 mei 2010, 09-920393-09 (niet gepubliceerd) en Rb. Den Haag 7 mei 2010, 09-757516-09 (niet gepubliceerd) betreffen dezelfde persoon. Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018037-03 (niet gepubliceerd) betreft een rechtspersoon.
- 2 Rb. Arnhem 17 november 2010, 05-702246-10 (niet gepubliceerd) en Rb. Leeuwarden 13 juli 2010, LJN: BN1233 betreffen beide zowel seksuele als overige uitbuiting.

In Tabel 6 is de verdeling van de verdachten en veroordeelden naar leeftijdscategorie te zien.³

Tabel 6 Verdachten en veroordeelden naar leeftijdscategorie (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Verdachten		Veroordeelden		Verdachten		Veroordeelden	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Minderjarig	5	5%	2	3%	-	-	-	-
18-25 jaar	35	32%	22	32%	9	31%	2	14%
26-30 jaar	12	11%	6	9%	4	14%	3	21%
31-40 jaar	33	31%	19	28%	5	17%	4	29%
41-50 jaar	18	17%	14	21%	8	28%	4	29%
Ouder dan 50 jaar	5	5%	5	7%	3	10%	1	7%
Totaal	108	100%	68	100%	29	100%	14	100%

De gemiddelde leeftijd van de verdachten van seksuele uitbuiting is 31,5 jaar⁴, met een minimum van dertien jaar en een maximum van 65 jaar. De leeftijd van de veroordeelden is gemiddeld 33,2 jaar⁵, met een minimum van zeventien jaar en een maximum van 65 jaar. De verdachten en veroordeelden van overige uitbuiting zijn gemiddeld iets ouder (34,8 jaar⁶, respectievelijk, 36,8 jaar⁷ met een bereik van achttien tot en met 62 jaar). De grootste groep (ongeveer een derde) van de verdachten van zowel seksuele als van overige uitbuiting zit in de leeftijdscategorie 18-25 jaar. Van de voor overige uitbuiting veroordeelde personen is maar 14% jonger dan 25 jaar in vergelijking tot 35% van de voor seksuele uitbuiting veroordeelde personen. De leeftijd van de mannelijke verdachten van seksuele uitbuiting is in

3 De leeftijd van de verdachten is bepaald aan de hand van de geboortedatum van de verdachte en de begindatum van het eerste (in tijd) ten laste gelegde mensenhandelfeit. De leeftijd van de veroordeelden is bepaald aan de hand van de geboortedatum van de veroordeelde en het eerste (in tijd) bewezen verklaarde mensenhandelfeit. Het is het mogelijk dat eenzelfde persoon in de kolom 'verdachten' in een jongere leeftijdscategorie valt dan in de kolom 'veroordeelden' in de gevallen dat de bewezen mensenhandel niet bewezen is verklaard vanaf de begindatum dat de mensenhandel ten laste is gelegd. Een voorbeeld hiervan is te vinden in Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, LJN: BO9639: deze verdachte is ten tijde het eerste ten laste gelegde mensenhandelfeit pas dertien jaar oud en valt daarom in de leeftijdscategorie 'minderjarig'. Deze verdachte is veroordeeld voor mensenhandel, maar pas voor feiten gepleegd vanaf z'n twintigste levensjaar. Hierdoor valt deze verdachte bij de veroordeelden in de categorie '18-25 jaar'. Daarnaast geldt voor de twee verdachten die zowel verdacht werden van seksuele als overige uitbuiting dat ze in de tabel niet perse voorkomen in dezelfde leeftijdscategorie. Dit omdat in de kolom 'seksuele uitbuiting' gekeken is naar de begindatum van het eerste ten laste gelegde mensenhandelfeit met betrekking tot seksuele uitbuiting en in de kolom 'overige uitbuiting' gekeken is naar de begindatum van het eerste ten laste gelegde mensenhandelfeit met betrekking tot overige uitbuiting.

4 Sd: 10,7.

5 Sd: 11,5.

6 Sd: 12,7.

7 Sd: 11,8.

2010 gemiddeld net iets lager dan de leeftijd van de vrouwelijke verdachten.⁸ Bij overige uitbuiting is sprake van het omgekeerde.⁹

In Tabel 7 is de verdeling van de verdachten en veroordeelden naar geboorteregio te zien.

Tabel 7 Verdachten en veroordeelden naar geboorteregio (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Verdachten		Veroordeelden		Verdachten		Veroordeelden	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nederland	40	37%	20	29%	12	41%	2	14%
Oost-Europa ¹⁰	31	29%	22	32%	3	10%	1	7%
Azië ¹¹	9	8%	7	10%	7	24%	5	36%
Overig ¹²	28	26%	19	28%	7	24%	6	43%
Totaal	108	100%	68	100%	29	100%	14	100%

8 De gemiddelde leeftijd van de mannelijke verdachten is 31,4 jaar (N: 96, Sd: 11,0) en de gemiddelde leeftijd van de vrouwelijke verdachten is 32,3 jaar (N: 12, Sd: 9,6). Dit verschil is echter niet significant: $t: -0,25$, $df: 106$, $p: 0,81$. 38% van de mannelijke verdachten en 33% van de vrouwelijke verdachten is niet ouder dan 25 jaar ($X^2: 0,08$, $df: 1$, $p: 0,78$ - deze bevinding blijkt tevens niet significant).

9 De gemiddelde leeftijd van de mannelijke verdachten is 37,5 jaar (N: 20, Sd: 12,8) en de gemiddelde leeftijd van de vrouwelijke verdachten is 28,9 jaar (N: 9, Sd: 10,7). Dit verschil is significant: $U: 47,50$, $p: 0,04$. 25% van de mannelijke verdachten en 44% van de vrouwelijke verdachten is niet ouder dan 25 jaar ($X^2: 1,10$, $df: 1$, $p: 0,40$ - deze bevinding blijkt niet significant).

10 **Seksuele uitbuiting: verdachten:** negen geboren in Hongarije (8%), negen geboren in Bulgarije (8%), vier geboren in Roemenië (4%), vier geboren in Polen (4%), drie geboren in voormalig Joegoslavië (3%) en twee geboren in Albanië (2%); **veroordeelden:** zes geboren in Hongarije (9%), vijf geboren in Bulgarije (7%), vier geboren in Polen (6%), drie geboren in Roemenië (4%), drie geboren in voormalig Joegoslavië (4%) en één geboren in Albanië (1%). **Overige uitbuiting: verdachten:** twee geboren in Roemenië (7%) en één geboren in Polen (4%); **veroordeelden:** één geboren in Polen (7%).

11 **Seksuele uitbuiting: verdachten:** vier geboren in Irak (4%), twee geboren in Thailand (2%), één geboren in Iran (1%), één geboren in China (1%) en één geboren in Indonesië (1%); **veroordeelden:** drie geboren in Irak (4%), twee geboren in Thailand (3%), één geboren in Iran (1%) en één geboren in China (1%). **Overige uitbuiting: verdachten:** vier geboren in India (14%), twee geboren in Indonesië (7%) en één geboren in de Filippijnen (4%); **veroordeelden:** drie geboren in India (21%) en twee geboren in Indonesië (14%).

12 **Seksuele uitbuiting: verdachten:** acht geboren in Turkije (7%), zes geboren in Marokko (6%), drie geboren in de voormalige Nederlandse Antillen (3%), twee geboren in Ghana (2%), twee geboren in Suriname (2%), twee geboren in Duitsland (2%), één geboren in Benin (1%), één geboren in België (1%), één geboren in Ethiopië (1%), één geboren in Portugal (1%) en één geboren in Australië (1%); **veroordeelden:** vier geboren in Marokko (6%), drie geboren in Turkije (4%), drie geboren in de voormalige Nederlandse Antillen (4%), twee geboren in Ghana (3%), twee geboren in Duitsland (3%), één geboren in Suriname (1%), één geboren in Benin (1%), één geboren in België (1%), één geboren in Ethiopië (1%) en één geboren in Portugal (1%). **Overige uitbuiting: verdachten:** drie geboren in Marokko (11%), drie geboren in Suriname (11%) en één geboren in Turkije (4%); **veroordeelden:** drie geboren in Suriname (21%), twee geboren in Marokko (14%) en één geboren in Turkije (7%).

Seksuele uitbuiting

37% van de verdachten van seksuele uitbuiting is in Nederland geboren en 29% van de veroordeelden. Na analyse blijkt dat 50% van de in Nederland geboren verdachten (20) uiteindelijk ook voor mensenhandel is veroordeeld. Dit staat tegenover 71% van de verdachten dat in een ander land dan Nederland is geboren (48).¹³ Hieruit blijkt dat in Nederland geboren verdachten relatief gezien minder vaak veroordeeld zijn voor mensenhandel dan verdachten geboren in andere landen.¹⁴ Hongarije, Bulgarije, Roemenië en Polen zijn de voornaamste geboortelanden van de verdachten en veroordeelden afkomstig uit Oost-Europa. Daarnaast zijn ook Turkije, Marokko, Irak en de Nederlandse Antillen veel voorkomende geboortelanden. De gemiddelde leeftijd van de verdachten die in Nederland zijn geboren (31,2 jaar)¹⁵ verschilt niet veel van de gemiddelde leeftijd van de verdachten die in een ander land dan Nederland zijn geboren (31,7 jaar)¹⁶.¹⁷ De twaalf vrouwelijke verdachten zijn geboren in Nederland (drie), Bulgarije (twee), Thailand (twee), Hongarije (één), Roemenië (één), Polen (één), Australië (één) en Indonesië (één). De drie Nederlandse vrouwelijke verdachten waren respectievelijk 40 jaar, 22 jaar en 32 jaar.

In vergelijking tot NRM7 is de geslacht- (man en vrouw) leeftijd- (minderjarig en meerderjarig) en geboortelandverdeling (Nederland en buitenland) van de verdachten en veroordeelden ongeveer gelijk gebleven. Er is in 2010 relatief gezien sprake van iets minder vrouwen, iets meer minderjarigen en iets meer verdachten uit Nederland, maar deze verschillen zijn erg klein.

Overige uitbuiting

In zaken van overige uitbuiting is 41% van de verdachten in Nederland geboren en 14% van de veroordeelden. Na analyse blijkt dat slechts 17% (2) van de in Nederland geboren verdachten (12) uiteindelijk ook voor mensenhandel is veroordeeld. Dit staat tegenover 71% (12 van de 17) van de verdachten die in een ander land dan Nederland is geboren.¹⁸ Ook voor overige uitbuiting geldt dus dat in Nederland geboren verdachten relatief gezien minder vaak veroordeeld zijn voor mensenhandel dan verdachten geboren in andere landen.¹⁹ De meest voorkomende geboortelanden na Nederland zijn India, Marokko en Suriname. De gemiddelde leeftijd van de verdachten die in Nederland zijn geboren (34,6 jaar)²⁰ verschilt niet veel van de gemiddelde leeftijd van de verdachten die in een ander land dan Nederland zijn geboren (35,0

13 Dit verschil is significant: $X^2: 4,58$, df: 1, p: 0,03.

14 Echter, het verband is zwak (Cramer's V: 0,21, p: 0,03) waaruit blijkt dat naast het geboorteland van een verdachte vooral andere factoren medebepalend zijn voor het uiteindelijk wel of niet veroordelen voor mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting.

15 N: 40, Sd: 11,7.

16 N: 68, Sd: 10,2.

17 Dit minimale verschil is niet significant: t: -0,22, df: 106, p: 0,82. 40% van de in Nederland geboren verdachten en 35% van de in het buitenland geboren verdachten is niet ouder dan 25 jaar ($X^2: 0,24$, df: 1, p: 0,63 - deze bevinding blijkt tevens niet significant).

18 Dit verschil is zeer significant: $X^2: 8,19$, df: 1, p: 0,00.

19 Het verband is zeer sterk (Cramer's V: 0,53, p: 0,01) waaruit blijkt dat - hoewel ook andere factoren een rol spelen - het geboorteland van een verdachte voor een groot deel bepalend is voor het uiteindelijk wel of niet veroordelen voor mensenhandel met betrekking tot overige uitbuiting.

20 N: 12, Sd: 16,3.

jaar)^{21, 22} De negen vrouwelijke verdachten zijn geboren in Nederland (vijf), Polen, Suriname, Indonesië en de Filipijnen (alle één). De vijf in Nederland geboren vrouwelijke verdachten waren achttien jaar, twintig jaar en 46 jaar.

Rechtbank Den Haag, 17 februari 2010²³

In deze zaak waarbij het verwijt gedwongen drugsmokkel luidde stonden een man en drie vrouwen terecht. De jongen was ten tijde van het delict 26, de vrouwen respectievelijk twintig en twee maal achttien jaar oud. De verdachten worden vrijgesproken van mensenhandel maar veroordeeld voor het uitlokken van drugsmokkel, op grond van min of meer hetzelfde feitenrelaas. Duidelijk is dat de man de leidende rol heeft gehad. Hij is ook substantieel ouder dan de vrouwen. De slachtoffers waren vijf jonge (deels) minderjarige meisjes.

Rechtbank Haarlem, 8 december 2010²⁴

Deze zaak handelde onder meer over het door misleiding bewegen tot het afsluiten van telefoonabonnementen door drie meisjes. Een andere mededader (dit vonnis bevindt zich niet bij de geanalyseerde zaken) is een man. Deze verdachte ronselde de meisjes. De telefoons en contracten zijn met name aan deze medeverdachte afgegeven.

Of er in deze zaken sprake is van 'lovergirl'-problematiek is zonder bestudering van de dossiers niet te zeggen. Wel zijn deze mensenhandelsituaties op enkele punten vergelijkbaar met klassieke loverboymethoden.

5.2 Preventieve hechtenis

In Tabel 8 is te zien welk deel van de verdachten en veroordeelden ten tijde van de terechtzitting gedefinieerd was.²⁵

---

21 N: 17, Sd: 9,9.

22 Dit minimale verschil is niet significant: U: 91,00, p: 0,65. 50% van de in Nederland geboren verdachten en 18% van de in het buitenland geboren verdachten is niet ouder dan 25 jaar (X^2 : 3,44, df: 1, p: 0,11 - deze bevinding blijkt tevens niet significant).

23 Rb. Den Haag 17 februari 2010, LJN: BL4279; BL4298; 09-754012-09; 09-754074-09 (niet gepubliceerd).

24 Rb. Haarlem 8 december 2010, LJN: BO8985.

25 In NRM 2012a staan cijfers omtrent de toepassing van voorlopige hechtenis op enig moment, wat verschilt van de cijfers van voorlopige hechtenis ten tijde de terechtzitting voor die zaken waarvan de voorlopige hechtenis tussentijds is geschorst en/of opgeheven. In 2010 heeft 92% van de verdachten (van zowel seksuele als overige uitbuiting) op enig moment in voorlopige hechtenis gezeten.

Tabel 8 Verblijfplaats verdachten en veroordeelden ten tijde terechtzitting (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Verdachten		Veroordeelden		Verdachten		Veroordeelden	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gedetineerd	45	42%	34	50%	10	34%	6	43%
Niet gedetineerd	63	58%	34	50%	19	66%	8	57%
Totaal	108	100%	68	100%	29	100%	14	100%

42% van alle verdachten van seksuele uitbuiting was ten tijde de terechtzitting gedetineerd, waarvan 2% uit andere hoofde. Wanneer dit percentage vergeleken wordt met de 70% in 2007²⁶ blijkt een opmerkelijke afname. Daarnaast hadden in 2010 zestien van de 63 verdachten die ten tijde de terechtzitting niet gedetineerd waren geen bekende woon- of verblijfplaats hier te lande. Van de (mede) voor mensenhandel veroordeelden was de helft (34) ten tijde van de terechtzitting niet gedetineerd, waarvan negen zonder bekende woon- of verblijfplaats hier te lande. Van alle verdachten van overige uitbuiting was 34% ten tijde van de terechtzitting gedetineerd, waarvan 7% (2) uit andere hoofde. Twee van de negentien verdachten die ten tijde de terechtzitting niet gedetineerd waren, hadden geen bekende woon- of verblijfplaats hier te lande. Van personen die mede voor mensenhandel waren veroordeeld, was meer dan de helft (57%) ten tijde van de terechtzitting niet gedetineerd, waarvan één zonder bekende woon- of verblijfplaats hier te lande.

Naar voorlopige hechtenis in mensenhandelzaken wordt thans onderzoek verricht. Dit onderzoek zal naar verwachting in het voorjaar van 2013 worden gepubliceerd. Daarbij zal onder meer bekeken worden in hoeverre voorlopige hechtenis wordt geschorst en waarom. Ook zal een van de gronden voor voorlopige hechtenis, vluchtgevaar, in relatie tot Europese regelgeving bij de analyse worden betrokken.

6 Straffen

6.1 Richtlijnen en oriëntatiepunten

Uit het vorige jurisprudentieonderzoek¹ bleek dat zowel de eisen als de straffen in mensenhandelzaken in de seksindustrie sterk uiteen liepen. Aanbevolen werd om ten behoeve van een consistente straftoemeting in mensenhandelzaken in het algemeen oriëntatiepunten te ontwikkelen.² Oriëntatiepunten zijn niet bindend maar vormen een beginpunt van denken³ om de zittende magistratuur (ZM) in individuele strafzaken een uitgangspunt bij het bepalen van de strafmaat te bieden. Het Landelijk Overleg Voorzitters Strafssectoren (LOVS) onderzocht vervolgens of het mogelijk is om oriëntatiepunten te ontwikkelen ter bevordering van de rechtseenheid in de straftoemeting van mensenhandelzaken.⁴ Dit heeft nog niet geleid tot het vaststellen van oriëntatiepunten. Behoeft aan oriëntatiepunten is er echter nog steeds. Soms wordt in mensenhandelzaken aansluiting gezocht bij oriëntatiepunten voor andere delicten.

Hof Arnhem, nevenzittingsplaats Leeuwarden, 23 februari 2011⁵

“Voor het misdrijf mensenhandel bestaan voor de rechtspraak geen specifieke oriëntatiepunten ten behoeve van de bepaling van de strafmaat. Nu echter sprake is geweest van veelvuldig afgedwongen seksuele handelingen die het minderjarige slachtoffer voor het financieel gewin van verdachte moest ondergaan en in aanmerking genomen dat het oriëntatiepunt voor strafmaat voor een eenmalige verkrachting 24 maanden gevangenisstraf is, dient naar oordeel van het hof een zwaardere gevangenisstraf opgelegd te worden dan de opgelegde duur van 24 maanden waarvan zes maanden voorwaardelijk.” Het hof legt een onvoorwaardelijke gevangenisstraf op van 32 maanden, waarbij een korting van vier maanden is toegepast vanwege overschrijding van de redelijke termijn.

---

1 NRM7, pp. 485-496.

2 NRM7, aanbeveling 40.

3 Beaujean 2012, pp. 15-22.

4 Brief van de minister van Justitie van 21 januari 2010, *Kamerstukken II 2009/10*, 28 638, nr. 47, p. 11.

5 Hof Arnhem, nevenzittingsplaats Leeuwarden, 23 februari 2011, *LJN: BP5527*. Zie ook Hof Leeuwarden 4 mei 2011, *LJN: BQ3549*, waarbij het hof redenerend langs dezelfde lijn ook boven de eis uit gaat.

Soms wordt bij het ontbreken van oriëntatiepunten ook wel teruggegrepen op straffen die in min of meer vergelijkbare zaken eerder binnen het eigen arrondissement of ressort zijn opgelegd.⁶ Ook wordt teruggegrepen op uitspraken gepubliceerd op rechtspraak.nl.⁷

Hof Leeuwarden, 14 december 2011⁸ en 16 november 2011⁹

Ook het Hof Leeuwarden overweegt aansluiting te zoeken bij hetgeen het eigen hof gebruikelijk oplegt voor dit soort strafbare feiten en legt bij arrest van 14 december 2011 voor een uitbuiting van een buitenlandse kwetsbare vrouw gedurende twee jaar een gevangenisstraf voor de duur van elf maanden op. Hetzelfde hof legde een maand eerder voor een uitbuiting eveneens in de prostitutie van een Bulgaarse vrouw gedurende een kleine dertien maanden 23 maanden gevangenisstraf op. In beide zaken is geen sprake van recidive in Nederland, zijn de vrouwen kwetsbaar en bestaan de bewezen dwangmiddelen uit manipulatieve middelen. Overigens is het hof in eerstgenoemde zaak boven de eis van het OM uitgegaan en in laatstgenoemde zaak aanzienlijk onder de eis gebleven. Waarin de eerdergenoemde aansluiting zich manifesteert is niet duidelijk.

Soms wordt in het algemeen verwezen naar strafoplegging in vergelijkbare zaken.¹⁰ Hoe de vergelijkbaarheid door de rechter alsdan wordt beoordeeld is uit de vonnissen niet te halen en deze verwijzing blijft dus nogal vaag. Ook worden lang niet alle uitspraken op rechtspraak.nl gepubliceerd, zodat een werkelijke vergelijking niet zo eenvoudig is.¹¹ Illustratief voor het zoeken naar een handvat bij de bepaling van de strafmaat zijn de overwegingen van de Rechtbank Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo in de Sneep II-zaken.¹² Daarin stelt de rechtbank een (eigen) kader vast waarbinnen zij de strafmaat bepaalt.¹³

Sneep II

De rechtbank stelt voorop dat door het LOVS geen oriëntatiepunten zijn vastgesteld en dat door andere colleges in mensenhandelzaken opgelegde straffen variëren van enkele maanden tot enkele jaren gevangenisstraf, vaak voor meer delicten dan alleen mensenhandel, waardoor een eendui-

6 Zie bijvoorbeeld Hof Den Bosch 13 mei 2011, L/N: BQ5633, waarbij het hof slechts aansluiting zoekt bij door het eigen hof in vergelijkbare zaken opgelegde straffen.

7 Beaujean 2012, pp. 15-22.

8 Hof Leeuwarden 14 december 2011, 24-002336-09 (niet gepubliceerd).

9 Hof Leeuwarden 16 november 2011, 24-001184-10 (niet gepubliceerd).

10 Zie bijvoorbeeld Rb. Utrecht 6 april 2012, L/N: BW2312; "De rechtbank houdt rekening met wat in vergelijkbare zaken wordt opgelegd", Rb. Almelo 30 maart 2012, L/N: BW0448; "Voor mensenhandel zijn geen oriëntatiepunten vastgesteld. De rechtbank zal met betrekking tot dat feit rekening houden met soortgelijke zaken."

11 Zo zijn sinds 1 januari 2010 tot 11 september 2012 slechts vier uitspraken in mensenhandelzaken gepubliceerd door de Rechtbank Amsterdam (www.rechtspraak.nl, geraadpleegd 11 september 2012, zoektermen: 'mensenhandel', rechtsgebied straf, Rechtbank Amsterdam vanaf 1 januari 2010). Twee van de uitspraken betreffen een Europees Aanhoudingsbevel. De Rechtbank Amsterdam heeft echter alleen al in 2010 22 vonnissen gewezen. In 2010 zijn van de 138 uitspraken in mensenhandelzaken die in eerste aanleg zijn gedaan, 53 gepubliceerd op rechtspraak.nl (geraadpleegd 19 september 2012).

12 Zie Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 18 februari 2011, L/N: BP6711; BP6953.

13 Zie NRM7, p. 493 met betrekking tot Sneep I.

dige lijn moeilijk is vast te stellen.¹⁴ De rechtbank sluit vervolgens aan bij haar eigen norm zoals uiteengezet in Sneep I.¹⁵ De rechtbank licht toe dat toepassing van die norm mede plaatsvindt omdat uit een oogpunt van rechtsgelijkheid de verdachten in Sneep II niet zwaarder gestraft mogen worden dan de verdachten uit Sneep I en omdat de recente verhoging van het strafmaximum in deze zaak niet geldt. Dit leidt ertoe dat de rechtbank voor de bewezen verklaarde mensenhandelzaken als uitgangspunt een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf van tien maanden per slachtoffer hanteert, verhoogd indien sprake was van geweld, ernstig geweld of verkrachting of wanneer het feit in vereniging werd gepleegd dan wel wanneer het ging om een in vergelijking met de overige zaken lange periode.

OM-richtlijnen voor strafvordering

In 2010 heeft het OM de Richtlijn voor strafvordering in mensenhandelzaken in de zin van seksuele uitbuiting opgesteld.¹⁶ In beginsel wordt een onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist. Deze richtlijn gaat uit van een pleegperiode per slachtoffer. Vanaf één dag tot zes maanden kan de strafeis variëren van twaalf tot 24 maanden; van zes tot twaalf maanden duur van het delict kan de strafeis variëren van 24 tot 36 maanden, en bij een pleegperiode van meer dan twaalf maanden kan de strafeis variëren tussen 36 en 48 maanden. Een verzwaaring van de strafeis met 50% geldt in ieder geval wanneer het slachtoffer jonger is dan zestien jaar, wanneer mensenhandel in vereniging dan wel in georganiseerd verband is gepleegd, en wanneer sprake is van recidive. Andere omstandigheden die tot een hogere strafeis kunnen leiden – naast de reeds in de wet omschreven strafverzwarende omstandigheden in artikel 273f lid 3, 4 en 5 Sr – zijn bijvoorbeeld wanneer zonder condoom moet worden gewerkt, de mate van het door de verdachte toegepaste geweld, bijzondere kwetsbaarheid van een slachtoffer (waarbij ook moet worden gedacht aan slachtoffers met een verstandelijke beperking), zestien- en zeventienjarige slachtoffers en bijzondere seksuele diensten (bijvoorbeeld wanneer sprake is van gedwongen seksuele diensten met een groep mensen, anaal en bestialiteit). De strafeisrichtlijn voor overtreding van artikel 273f lid 1 sub 3 Sr bij één meerderjarig slachtoffer zonder strafverzwarende omstandigheden is zes maanden gevangenisstraf (zie ook §4.5.4 (Sub 3, Straffen)).

Een dergelijke richtlijn voor strafvordering voor andere vormen van mensenhandel is per 1 mei 2012 in werking getreden.¹⁷ Deze richtlijn betreft mensenhandel in de zin van ‘dienstbaarheid of arbeidsuitbuiting’¹⁸; gedwongen bedelarij en criminele uitbuiting worden buiten beschouwing gelaten. Ook ten aanzien van dienstbaarheid en arbeidsuitbuiting wordt in beginsel een onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist. Vanwege het oogmerk van financieel gewin zullen er gevallen denkbaar zijn waarbij de strafeis in de vorm van een gevangenisstraf en een geldboete past, aldus de richtlijn. Deze richtlijn gaat ten aanzien van dienstbaarheid uit van een pleegperiode voor het bepalen van de strafeis. Vanaf één dag tot zes maanden kan de strafeis variëren van twaalf tot 24 maanden; van zes tot twaalf maanden

14 De rechtbank verwijst daarbij ook naar de rapportages van de NRM.

15 Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 11 juli 2008, LJN: BD6957; BD6960; BD6965; BD6969; BD6972; BD6974.

16 *Kamerstukken II 2009/10*, 28 638, nr. 47, p.12. De richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van seksuele uitbuiting is gepubliceerd op 25 augustus 2010, *Stcr.* 2010, 13 154, en in werking getreden op 1 september 2010.

17 Richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van dienstbaarheid en arbeidsuitbuiting, *Stcr.* 2012, 8227.

18 Voor de betekenis van de termen ‘dienstbaarheid’, ‘arbeidsuitbuiting’ en het daar aan verwante begrip ‘slavernij’ wordt in deze richtlijn verwezen naar en aangesloten bij Alink & Wiarda 2010.

duur van het delict kan de strafeis variëren van 24 tot 36 maanden, en bij een pleegperiode van meer dan twaalf maanden kan de strafeis hoger zijn dan 36 maanden. Ten aanzien van arbeidsuitbuiting is de strafeis afhankelijk van zowel een pleegperiode als het aantal slachtoffers, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen mensenhandel gepleegd jegens één tot tien slachtoffers, tien tot 25 slachtoffers, 25 tot 50 slachtoffers en meer dan 50 slachtoffers. Mensenhandel gepleegd tegen meer dan 50 slachtoffers gedurende een periode langer dan een jaar kan leiden tot een strafeis van minimaal 48 maanden. Een hogere strafeis zal kunnen volgen wanneer sprake is van strafverzwarende omstandigheden, zoals mensenhandel in vereniging gepleegd of de dood ten gevolge hebbend. Andere voorbeelden van strafverzwarende omstandigheden zijn voorts risicovolle arbeids- of leefomstandigheden, toepassen van geweld, disproportioneel hoog aantal gewerkte uren/dagen, beperking bewegingsvrijheid,¹⁹ bijzondere kwetsbaarheid (bijvoorbeeld minderjarigen, illegalen, verminderde geestelijke weerbaarheid), recidive en gebruik van dwangmiddelen. Volgens de richtlijn komen deze strafverzwarende omstandigheden het meest voor.

Omdat de genoemde richtlijnen pas recent in werking zijn getreden, maakt een evaluatie daarvan geen deel uit van het onderhavige jurisprudentieonderzoek. De Richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van seksuele uitbuiting²⁰ lijkt niettemin - voor de rechter - soms wel een richting aan te geven, en soms wordt deze ook uitdrukkelijk terzijde gesteld.

Rechtbank Zwolle-Lelystad, 10 december 2010²¹

De bewezen uitbuitingsperioden die verdachten werd verweten waren ongeveer vijf jaar, alles voor 1 januari 2008, elk ten aanzien van één slachtoffer. De rechtbank houdt rekening met de Richtlijn strafvordering mensenhandel en overweegt dat daarin voor een pleegperiode van meer dan twaalf maanden een strafeis van 36-48 maanden wordt genoemd. Voorts houdt de rechtbank rekening met een gedwongen abortus en algemene recidive. Uit het vonnis is de eis van de officier van justitie niet te halen; de rechtbank legt beide verdachten vijf jaar gevangenisstraf op.

Hof Amsterdam, 26 oktober 2011²²

De uitbuitingsperiode liep van november/december 2008 tot november 2009, ten aanzien van in totaal vijf slachtoffers. De eis was vijf jaar gevangenisstraf. Het hof motiveert de afwijking van de eis met voorop te stellen dat het zich bij de straftoemeting niet laat leiden door de Richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van seksuele uitbuiting d.d. 1 september 2010, gelet op het feit dat de bewezen verklaarde feiten zich vóór de totstandkoming van die richtlijn hebben voorgedaan. Bovendien, aldus het hof, betreft het een interne strafvorderingrichtlijn van het OM, waaraan het hof niet is gehouden. Het hof legt een gevangenisstraf op van 30 maanden.

---

19 Zie hierover ook §2.3.1 (Sub 1: handeling, dwang en (oogmerk van) uitbuiting).

20 *Stcr.* 2010, 13 154.

21 *Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, LJN: BO9639; BO7662.*

22 *Hof Amsterdam 26 oktober 2011, LJN: BU4222.*

Oriëntatiepunten ZM

Een van de redenen voor de rechtspraak om niet over te gaan tot het formuleren van oriëntatiepunten was gelegen in het relatief kleine aantal mensenhandelzaken.²³ De Commissie Rechtseenheid van het LOVS onderzoekt thans opnieuw of de ontwikkeling van oriëntatiepunten mogelijk is, onder meer gezien de aantallen rechterlijke uitspraken. Gegeven de gebruikelijke procedure zullen, ingeval tot oriëntatiepunten wordt gekomen, deze rond het voorjaar 2013 beschikbaar zijn.²⁴

In vergelijking met vele andere delicten waar wel oriëntatiepunten voor gelden, zijn mensenhandelzaken in aantal klein. Echter de ernst, de impact en aandacht voor mensenhandel, zowel in Nederland als wereldwijd, zou ook voor de ZM aanleiding kunnen vormen na te denken over de strafwaardigheid en dit uit te drukken in gedeelde uitgangspunten. Vanzelfsprekend is de ZM niet gebonden aan een richtlijn voor het OM; de achterliggende gedachte, het streven naar eenheid in uitgangspunten voor straftoemeting, geldt echter zowel voor de ZM als het OM.

Bij het ontwikkelen van oriëntatiepunten is voorts het volgende van belang. De ontwikkeling van de straftoemeting op het gebied van mensenhandel kan zichtbaar worden gemaakt door de reeds verschenen uitspraken te analyseren. De ontwikkeling van oriëntatiepunten zou daarmee echter beperkt blijven tot een blik in het verleden, zonder daarbij rekening te houden met het feit dat, en de vraag waarom de maximale wettelijke strafbedreiging de laatste jaren een aantal malen is verhoogd. Daarbij zij nog aangekend dat een wetsvoorstel tot verdere verhoging van de maximale strafbedreiging recentelijk bij de Tweede Kamer ahangig is gemaakt.²⁵ Deze ontwikkelingen zijn vooral ingegeven door de ernst van het misdrijf mensenhandel, waarbij veelal gedurende een langere periode een zeer ernstige inbreuk op de menselijke waardigheid en integriteit van het slachtoffer wordt gemaakt, vaak met blijvende psychische en andere gevolgen. Daarom is voor de ontwikkeling van oriëntatiepunten de vraag relevant hoe om moet worden gegaan met deze ontwikkelingen, en hoe de ernst van het misdrijf mensenhandel moet worden gepercipieerd. Zo wordt in situaties waarin mensenhandel seksuele uitbuiting betreft ook wel een parallel getrokken met het delict verkrachting, artikel 242 Sr. In beide gevallen kan zich de situatie voordoen dat het slachtoffer door (bedreiging met) geweld of een andere feitelijkheid, handelingen ondergaat die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam. Daarnaast kan met mensenhandel veel geld worden verdiend: ook dit aspect zou een rol kunnen spelen bij het bepalen van de op te leggen straf. In strafmotivering is dat aspect echter lang niet altijd terug te zien,

---

23 Brief van de minister van V&J van 31 mei 2011, *Kamerstukken II 2010/11*, 28 638, nr. 53. De minister schrijft in juni 2012 aan de Tweede Kamer dat de commissie rechtseenheid van het LOVS op dat moment geconcludeerd had dat er te weinig jurisprudentie was en te weinig gegevens over de strafoplegging beschikbaar waren om voor mensenhandel tot formulering van oriëntatiepunten te komen. "Het LOVS heeft de commissie rechtseenheid onlangs gevraagd om opnieuw onderzoek te doen naar de mogelijkheid om oriëntatiepunten te ontwikkelen. Het streven is er op gericht om dit onderzoek in de tweede helft van dit jaar af te ronden", *Kamerstukken II 2011/12*, 33 185, nr. 6.

24 Daarover zijn vragen bij de sectoren uitgezet. De strafsectoren kunnen hun informatie tot 1 november a.s. aanleveren, waarna de Commissie Rechtseenheid beziet of tot die oriëntatiepunten kan worden gekomen, schriftelijke informatie LOVS, 31 augustus 2012.

25 Zie hierover §2.1 (Wetsgeschiedenis).

ook niet in overige uitbuitingszaken.²⁶ Als dan alleen naar reeds verschenen uitspraken zou worden gekeken, zou dit aspect dan ook wellicht niet als een relevante factor in oriëntatiepunten worden opgenomen. Niet alleen de impact van het delict op het slachtoffer zou hierbij onderwerp van overweging moeten zijn maar ook het financieel gewin voor de dader.

6.2 Cijfers

Deze paragraaf bevat een cijfermatig overzicht van straffen en maatregelen die het OM gevorderd heeft in mensenhandelzaken, en de straffen en maatregelen die de rechter heeft opgelegd.

6.2.1 Eisen OM

Het OM heeft in 2010 in zeven zaken met betrekking tot seksuele uitbuiting en in twee zaken met betrekking tot overige uitbuiting volledige vrijspraak geëist voor alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten. Uit elf zaken die alle zien op seksuele uitbuiting blijkt voorts dat het OM in ieder geval een gedeeltelijke vrijspraak voor mensenhandel eiste.²⁷ Het eisen van vrijspraak lijkt in 2010 in ieder geval vaker voor te komen dan een aantal jaren geleden: in 2007 heeft het OM slechts één keer volledige vrijspraak geëist ten aanzien van alle ten laste gelegde feiten met betrekking tot seksuele uitbuiting.²⁸

Tabel 9 Aard van de geëiste straffen en maatregelen (2010)²⁹

Zwaarst geëiste hoofdstraf of geëiste volledige vrijspraak voor mensenhandel	In combinatie met geëiste...	Seksuele uitbuiting		Overige uitbuiting	
		N	%	N	%
Geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf	Tbs-maatregel	2	2%	-	-
	Taakstraf	-	-	3	10%
	Geldboete	1	1%	-	-
	-	52	54%	17	59%
Subtotaal geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf als zwaarst geëiste hoofdstraf		55	57%	20	69%

26 Ingevolge de Richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van dienstbaarheid en arbeidsuitbuiting wordt bij de strafeis (ook) onderscheid gemaakt in het aantal slachtoffers vanuit de gedachte dat sprake is van een sterke financiële prikkel om zo veel mogelijk slachtoffers uit te buiten, *Stcr.* 2012, 8227. De Richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van seksuele uitbuiting vermeldt dit aspect niet, *Stcr.* 2010, 13 154.

27 In drie zaken betrof dat volledige vrijspraak van een van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten. In de overige acht zaken betrof dat vrijspraak op onderdelen. Bijvoorbeeld ten aanzien van een slachtoffer, of een sublid.

28 Rb. Amsterdam 7 september 2007, 13-528069-06 (niet gepubliceerd), zie NRM7, p. 485.

29 Hierbij is gekeken naar combinaties van hoofdstraffen, tbs-/pij-maatregelen, en geëiste volledige vrijspraak voor mensenhandel. Andersoortige maatregelen en bijkomende straffen als schadevergoedingsmaatregelen en verbeurdverklaringen zijn hier buiten beschouwing gelaten.

Zwaarst geëiste hoofdstraf of geëiste volledige vrijspraak voor mensenhandel	In combinatie met geëiste...	Seksuele uitbuiting		Overige uitbuiting	
		N	%	N	%
Deels voorwaardelijke gevangenisstraf	Taakstraf	7	7%	-	-
	Geldboete	5	5%	-	-
	-	22	23%	5	17%
Subtotaal deels voorwaardelijke gevangenisstraf als zwaarst geëiste hoofdstraf		34	35%	5	17%
Subtotaal geheel onvoorwaardelijke of deels voorwaardelijke gevangenisstraf als zwaarst geëiste hoofdstraf		89	92%	25	86%
Geheel voorwaardelijke gevangenisstraf	Taakstraf & Geldboete	-	-	1	3%
Taakstraf	-	1	1%	1	3%
Volledige vrijspraak ten aanzien van ten laste gelegde mensenhandelfeiten	-	7	7%	2	7%
Totaal		97 ³⁰	100%	29	100%

In 2010 betreft een deel van de geëiste straf voor seksuele uitbuiting meestal (92%) in ieder geval een onvoorwaardelijke gevangenisstraf, bij overige uitbuiting is dit percentage net iets lager (86%). In 57% van de seksuele uitbuitingszaken en in 69% van de overige uitbuitingszaken heeft het OM als zwaarste hoofdstraf een geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist, en in 35%, respectievelijk 17%, een deels voorwaardelijke gevangenisstraf. Deze percentages wijken niet veel af van de aard van de geëiste straffen in seksuele uitbuitingszaken in 2007.³¹ De 89 geëiste (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraffen voor seksuele uitbuiting zijn zeven keer in combinatie met een taakstraf³², zes keer in combinatie met een geldboete³³ en twee keer in combinatie met een tbs-maatregel met dwangverpleging geëist. De 25 geëiste (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraffen voor overige uitbuiting zijn drie keer in combinatie met een taakstraf van 240 uur geëist. Verder is zowel voor seksuele uitbuiting eenmaal als voor overige uitbuiting eenmaal als zwaarste hoofdstraf een taakstraf van 240³⁴, respectievelijk, 120 uur geëist, dit kwam in ieder geval in de seksuele uitbuitingszaken van 2007 nooit voor.³⁵ Bij overige uitbuiting is tot slot eenmaal als zwaarste hoofdstraf een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf in combinatie met een taakstraf van 200 uur en een geldboete van € 5000,- geëist.³⁶

30 111-14=97. In veertien vonnissen is de straf eis namelijk niet genoemd. Het hangt af van de redactie van een vonnis of daarin de eis wordt genoemd.

31 NRM7, p. 485.

32 Variërend van 100 uur tot 240 uur.

33 Variërend van € 1.000,00 tot € 15.000,00.

34 In dit verband is het opmerkelijk dat in een zaak de ten laste gelegde pleegperiode (i.c. uitbuiting) 4,5 jaar is – en het OM dit bewezen acht – het OM een werkstraf van 240 uur eist (Rb. Arnhem 20 januari 2010, NJFS: 2010, 115).

35 NRM7, p. 485.

36 Rb. Utrecht 5 oktober 2010, LJN: BO2835.

Tabel 10 Duur van het onvoorwaardelijke deel van de geëiste gevangenisstraffen in categorieën (2010)

	Seksuele uitbuiting						Overige uitbuiting ³⁷			
	Uitsluitend art. 273a/f lid 1 sub 3 Sr ten laste gelegd ³⁸		Uitsluitend mensenhandel ³⁹ ten laste gelegd		Zowel mensenhandel als overige delicten ten laste gelegd		Totaal		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
T/m 6 mnd	4	100%	6	19%	5	10%	15	17%	4	16%
>6 mnd-1 jr	-	-	8	25%	6	12%	14	16%	3	12%
>1-2 jr	-	-	9	28%	13	25%	22	25%	9	36%
>2-3 jr	-	-	5	16%	8	15%	13	15%	7	28%
>3-4 jr	-	-	3	9%	5	10%	8	9%	1	4%
>4-5 jr	-	-	-	-	10	19%	10	11%	1	4%
>5jr	-	-	1	3%	5	10%	6	7%	-	-
Totaal	4	100%	32	100%	52	100%	88⁴⁰	100%	25	100%

In totaal is in 58% van de vonnissen – waarin sprake is van een geëiste (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf ten aanzien van seksuele uitbuiting – een gevangenisstraf van niet meer dan twee jaar geëist. Voor de overige uitbuitingszaken betreft dit aandeel 64%. Voor de zaken waarin alleen mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting ten laste was gelegd is dit zelfs 75%.⁴¹

Gemiddeld is een duur van ongeveer 2,4 jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist in seksuele uitbuitingszaken in 2010. Voor overige uitbuiting is dit gemiddeld ongeveer een half jaar korter, namelijk nog geen twee jaar. Wanneer uitsluitend mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting ten laste

37 Er is hier in tegenstelling tot de duur van de geëiste onvoorwaardelijke gevangenisstraffen in de vonnissen waarin sprake is van seksuele uitbuiting geen onderscheid gemaakt tussen vonnissen waarin uitsluitend mensenhandel ten laste is gelegd en vonnissen waarin zowel mensenhandel als overige delicten ten laste zijn gelegd. Hier is voor gekozen omdat slechts in twee van de 25 vonnissen waarin een (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf is geëist sprake was van uitsluitend ten laste gelegde mensenhandel. Dit aantal is te klein om een vergelijking te maken met de overige 23 vonnissen.

38 De Richtlijn voor strafvordering mensenhandel wijkt voor sub 3 af en ook de opgelegde straffen voor dit sublid wijken dermate af dat deze in een aparte kolom worden weergegeven; zie §4.5.4 (Sub 3, Straffen).

39 Exclusief de gevallen waarin uitsluitend sprake is van ten laste gelegd art. 273a/f lid 1 sub 3 Sr.

40 Twee uitspraken betreffen dezelfde verdachte en hetzelfde feitencomplex: Rb. Den Haag 7 mei 2010, 09-920393-09 (niet gepubliceerd) - minderjarig, en Rb. Den Haag 7 mei 2010, 09-757516-09 (niet gepubliceerd) - meerderjarig. Het OM heeft er in dit geval voor gekozen om één straf te eisen voor beide tenlasteleggingen. Daarom is de duur van deze strafis maar één keer meegenomen, waardoor het totaal 88 in plaats van 89 is.

41 Waarvan de strafis nooit hoger is dan een half jaar in de vier zaken waarin uitsluitend art. 273f lid 1 sub 3 Sr ten laste was gelegd.

is gelegd,⁴² is deze duur (ongeveer 1,6 jaar) gemiddeld anderhalf jaar korter dan wanneer naast mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting ook andere delicten ten laste zijn gelegd (ongeveer 3,1 jaar).⁴³

Tabel 11 Gemiddelde duur van het onvoorwaardelijke deel van de geëiste gevangenisstraffen (2010)

		Gemiddelde duur in dagen	Minimale duur	Maximale duur
Seksuele uitbuiting	Uitsluitend art. 273a/f lid 1 sub 3 Sr ten laste gelegd	144,5 ⁴⁴	1 maand ⁴⁵	6 maanden ⁴⁶
	Uitsluitend mensenhandel ⁴⁷ ten laste gelegd	589,3 ⁴⁸	13 dagen ⁴⁹	6 jaar ⁵⁰
	Zowel mensenhandel als overige delicten ten laste gelegd	1.116,9 ⁵¹	13 dagen ⁵²	10 jaar ⁵³
	Totaal	880,9 ⁵⁴	13 dagen	10 jaar
Overige uitbuiting	Totaal	673,0 ⁵⁵	16 dagen ⁵⁶	5 jaar ⁵⁷

42 Behalve in die zaken waarin uitsluitend art. 273f lid 1 sub 3 Sr ten laste was gelegd (hierbij was het gemiddelde overigens 4,7 maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf).

43 Dit verschil is zeer significant: t: -3,74; df: 81,97; p: 0,00.

44 N: 4, Sd: 76,1.

45 Rb. Den Bosch 19 februari 2010, L/JN: BL5308.

46 Rb. Arnhem 9 december 2010, 05-702758-10; 05-702760-10 (niet gepubliceerd) en Rb. Groningen 14 oktober 2010, L/JN: BO0437.

47 Exclusief de gevallen waarin uitsluitend sprake is van een tenlastelegging op grond van art. 273a/f lid 1 sub 3 Sr.

48 N: 32 (42 vonnissen waarin geen andere delicten dan mensenhandel ten laste zijn gelegd - vier vonnissen waarin de strafeis niet genoemd is - twee vonnissen waarin volledige vrijspraak is geëist - vier vonnissen waarin uitsluitend sprake is van ten laste gelegd art. 273a/f lid 1 sub 3 Sr), Sd: 496,5.

49 Rb. Den Bosch 19 februari 2010, L/JN: BL5400.

50 Rb. Rotterdam 17 december 2010, 10-750178-06 (niet gepubliceerd).

51 N: 52 (69 vonnissen waarin zowel andere delicten dan mensenhandel als mensenhandel ten laste zijn gelegd - tien vonnissen waarin de strafeis niet genoemd is - vijf vonnissen waarin volledige vrijspraak is geëist - één vonnis waarin als zwaarste hoofdstraf een taakstraf is geëist - Rb. Den Haag 7 mei 2010, 09-920393-09 (niet gepubliceerd) waarvan de geëiste duur reeds is meegenomen door Rb. Den Haag 7 mei 2010, 09-757516-09 (niet gepubliceerd)), Sd: 795,9.

52 Rb. Rotterdam 22 februari 2010, 10-750130-09 (niet gepubliceerd).

53 Rb. Rotterdam 20 september 2010, 10-600000-09 (niet gepubliceerd).

54 N: 88, Sd: 740,8.

55 N: 25, Sd: 450,6.

56 Rb. Zwolle-Lelystad 30 november 2010, L/JN: BP0010; L/JN: BP0008.

57 Rb. Leeuwarden 13 juli 2010, L/JN: BN1233.

6.2.2 Opgelegde straffen en maatregelen

Tabel 12 laat zien welke straffen en maatregelen⁵⁸ in 2010 door de rechter in eerste aanleg zijn opgelegd in de vonnissen waarin tot een veroordeling (mede) voor mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting en met betrekking tot overige uitbuiting is gekomen.

Tabel 12 Aard van de opgelegde straffen en maatregelen (2010)

Zwaarst opgelegde hoofdstraf	In combinatie met opgelegde ...	Seksuele uitbuiting		Overige uitbuiting	
		N	%	N	%
Geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf	Tbs-maatregel	1	1%	-	-
	-	33	48%	6	43%
Subtotaal geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf als zwaarst opgelegde hoofdstraf		34	49%	6	43%
Deels voorwaardelijke gevangenisstraf	Taakstraf	7	10%	2	14%
	-	23	33%	5	36%
Subtotaal deels voorwaardelijke gevangenisstraf als zwaarst opgelegde hoofdstraf		30	43%	7	50%
Subtotaal geheel onvoorwaardelijke of deels voorwaardelijke gevangenisstraf als zwaarst opgelegde hoofdstraf		64	93%	13	93%
Geheel voorwaardelijke gevangenisstraf	Taakstraf	-	-	1	7%
	Geldboete	2	3%	-	-
	-	1	1%	-	-
Taakstraf	-	1	1%	-	-
Veroordeling zonder oplegging van straf of maatregel	-	1	1%	-	-
Totaal		69	100%	14	100%

In 93% van de bewezenverklaringen van zowel seksuele als overig uitbuiting betreft in ieder geval een deel van de opgelegde straf een onvoorwaardelijke gevangenisstraf. De 64 opgelegde (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraffen voor seksuele uitbuiting zijn zeven keer in combinatie met een taakstraf⁵⁹ en één keer in combinatie met een tbs-maatregel met dwangverpleging opgelegd. Bij overige uitbuiting is tweemaal sprake van de opgelegde combinatie (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf met een taakstraf van 240 uur. Verder is bij seksuele uitbuiting drie keer een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf als zwaarst opgelegde hoofdstraf opgelegd - alle voor een duur van zes maanden, en daarvan twee keer samen met een geldboete van € 750,00. Dit betrof telkens een overtreding van artikel 273f lid 1 sub 3 Sr. Eenmaal is – door de kinderrechter – als zwaarste hoofdstraf een taakstraf van 120

58 Hierbij is gekeken naar combinaties van hoofdstraffen, tbs-/pij-maatregelen en veroordelingen zonder oplegging van straf of maatregel. Andersoortige maatregelen en bijkomende straffen als schadevergoedingsmaatregelen en verbeurdverklaringen zijn hier buiten beschouwing gelaten.

59 Variërend van 60 uur tot 240 uur.

uur opgelegd⁶⁰ en in één vonnis is sprake van een veroordeling voor mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting waarbij geen straf of maatregel is opgelegd.⁶¹ In één overig uitbuitingsvonnis is voor de duur van zes maanden een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf uitgesproken in combinatie met een taakstraf van 180 uur.⁶²

Taakstraf

Vanaf januari 2012 is het opleggen van een taakstraf voor mensenhandel niet meer mogelijk, behalve in combinatie met een *onvoorwaardelijke* vrijheidsstraf of vrijheidsbenemende maatregel.⁶³ Hierbij is alleen een combinatie met een vrijheidsstraf van niet meer dan zes maanden mogelijk.⁶⁴ Per 1 april 2012 heeft de strafrechter ruimere mogelijkheden bij het opleggen van voorwaardelijke straffen en gebieds- en contactverboden. Daarnaast biedt de Wet voorwaardelijke sancties de rechter een ruime keuze bij het opleggen van bijzondere voorwaarden, eventueel in combinatie met een langere proeftijd en elektronisch toezicht.⁶⁵ Gevangenisstraffen tot vier jaar kunnen voorwaardelijk worden opgelegd, met daarbij eventueel ook bijzondere voorwaarden. Hoewel voor mensenhandel wel (deels) voorwaardelijke vrijheidsstraffen worden opgelegd komt reclasseringstoezicht al dan niet in combinatie met een verplichte behandeling niet veel voor in de geanalyseerde vonnissen over 2010. Een enkele keer wordt als bijzondere voorwaarde opgelegd dat de veroordeelde zich gedurende de proeftijd niet mag bezighouden met prostitutiebemiddeling of escortservices.⁶⁶ Het aantal inhoudelijke reclasseringsadviezen is relatief klein. Overigens is in overige uitbuitingszaken het aantal inhoudelijke adviezen van de reclassering relatief groter dan in mensenhandelzaken met betrekking tot prostitutie.

In Tabel 13 is het onvoorwaardelijke deel van de opgelegde gevangenisstraffen naar duurcategorieën te zien van de 64 vonnissen waarin (mede) veroordeeld is voor seksuele uitbuiting, respectievelijk, de dertien vonnissen waarin (mede) veroordeeld is voor overige uitbuiting én waarin een geheel onvoorwaardelijke of deels voorwaardelijke gevangenisstraf is opgelegd (zie Tabel 12).

---

60 Bewezen was verklaard poging tot mensenhandel, terwijl de persoon ten aanzien van wie het feit wordt gepleegd de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt (Rb. Rotterdam 28 januari 2010, 10-750252-09 (niet gepubliceerd)).

61 Dit betrof een overtreding van art. 273 lid 1 sub 3 Sr (Rb. Groningen 14 oktober 2010, L/JN: BO0439).

62 Rb. Utrecht 5 oktober 2010, L/JN: BO2835.

63 Art. 22b lid 3 Sr, Stb. 2012, 1.

64 Art. 9 lid 4 Sr.

65 Dit is iets anders dan de Wet rechterlijk gebieds- of contactverbod, die de rechter de mogelijkheid geeft om, zonder voorwaardelijke straf, vrijheidsbeperkende maatregelen op te leggen voor lichte vergrijpen, Stb. 2011, 546.

66 Rb. Utrecht 13 december 2010, L/JN: BO9376; BO8073, Rb. Utrecht 11 november 2011, L/JN: BU4728; BU4709 (Amersfoortse escortzaak).

Tabel 13 Duur van het onvoorwaardelijke deel van de opgelegde gevangenisstraffen in categorieën (2010)

	Seksuele uitbuiting							Overige uitbuiting ⁶⁷		
	Uitsluitend art. 273a/f lid 1 sub 3/250a lid 1 sub 2 Sr bewezen verklaard		Uitsluitend mensenhandel ⁶⁸ bewezen verklaard		Zowel mensenhandel als overige delicten bewezen verklaard		Totaal		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
T/m 6 mnd	6	75%	9	31%	3	11%	18	28%	4	31%
>6 mnd-1 jr	1	13%	8	28%	2	7%	11	17%	4	31%
>1-2 jr	1	13%	7	24%	8	30%	16	25%	2	15%
>2-3 jr	-	-	4	14%	5	19%	9	14%	1	8%
>3-4 jr	-	-	-	-	4	15%	4	6%	2	15%
>4-5 jr	-	-	1	3%	3	11%	4	6%	-	-
>5jr	-	-	-	-	2	7%	2	3%	-	-
Totaal	8	100%	29	100%	27	100%	64	100%	13	100%

In 70% van de vonnissen waarin sprake is van een opgelegde (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf (mede) voor seksuele uitbuiting, is niet meer dan twee jaar opgelegd. Voor de overige uitbuitingszaken betreft dit aandeel 77%. Voor de vonnissen waarin uitsluitend mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting bewezen is verklaard betreft dit zelfs 86%.⁶⁹

Gemiddeld is een duur van ongeveer 1,8 jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf opgelegd in seksuele uitbuitingszaken in 2010. Voor overige uitbuiting is dit gemiddeld ongeveer vier maanden korter.⁷⁰

67 Er is hier in tegenstelling tot de duur van de opgelegde onvoorwaardelijke gevangenisstraffen in de vonnissen waarin sprake is van seksuele uitbuiting geen onderscheid gemaakt tussen vonnissen waarin uitsluitend voor mensenhandel is veroordeeld en vonnissen waarin voor zowel mensenhandel als overige delicten is veroordeeld. Hier is voor gekozen omdat slechts in één van de dertien vonnissen waarin een (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf is opgelegd sprake was van een veroordeling voor uitsluitend mensenhandel. Dit aantal is te klein om een vergelijking te maken met de overige twaalf vonnissen.

68 Exclusief de gevallen waarin uitsluitend sprake is van bewezen verklaard art. 273a/f lid 1 sub 3 / 250a lid 1 sub 2 Sr.

69 Waarvan de strafoplegging zes keer niet hoger is dan een half jaar, eenmaal tussen de zes maanden en een jaar en eenmaal tussen de één en de twee jaar in de acht zaken waarin uitsluitend art. 273f lid 1 sub 3 Sr bewezen is verklaard.

70 Het is niet goed mogelijk om de strafoplegging in seksuele uitbuitingszaken te vergelijken met de strafoplegging in overige uitbuitingszaken. Een vereiste hiervoor is namelijk dat uit moet worden gegaan van mensenhandelzaken waarin uitsluitend veroordeeld is voor mensenhandel, zodat overige bewezen verklaarde delicten geen invloed hebben op de strafoplegging. Bij seksuele uitbuiting betreffen dit 37 strafopleggingen voor uitsluitend mensenhandel, maar bij overige uitbuiting slechts één. Vanwege dit laatste geringe aantal is een cijfermatige vergelijking onmogelijk. Tevens verschillen de overige delicten die bewezen zijn verklaard

De gemiddelde duur van het onvoorwaardelijke deel van de opgelegde gevangenisstraffen in seksuele uitbuitingszaken is in 2010 een fractie hoger dan in 2007.⁷¹ Wanneer uitsluitend mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting bewezen is verklaard,⁷² is deze duur (ongeveer 1,3 jaar) gemiddeld bijna anderhalf jaar korter dan wanneer naast mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting ook andere delicten bewezen zijn verklaard (ongeveer 2,7 jaar).⁷³

Tabel 14 Gemiddelde duur van het onvoorwaardelijke deel van de opgelegde gevangenisstraffen (2010)

		Gemiddelde duur in dagen	Minimale duur	Maximale duur
Seksuele uitbuiting	Uitsluitend art. 273a/f lid 1 sub 3/250a lid 1 sub 2 Sr bewezen verklaard	144,1 ⁷⁴	13 dagen ⁷⁵	15 maanden ⁷⁶
	Uitsluitend mensenhandel bewezen verklaard ⁷⁷	479,4 ⁷⁸	1 maand ⁷⁹	5 jaar ⁸⁰
	Zowel mensenhandel als overige delicten bewezen verklaard	977,7 ⁸¹	14 dagen ⁸²	6 jaar ⁸³
	Totaal	647,7 ⁸⁴	13 dagen	6 jaar
Overige uitbuiting	Totaal	527,4 ⁸⁵	101 dagen ⁸⁶	4 jaar ⁸⁷

- in overige uitbuitingszaken in zowel omvang als aard van de bewezen verklaarde overige delicten in seksuele uitbuitingszaken (zie Bijlage 3, Tabel B1.8), waardoor de bewezen verklaarde overige delicten in overige uitbuitingszaken en seksuele uitbuitingszaken niet als een vergelijkbare constante kunnen worden beschouwd.
- 71 Zie NRM7, p. 488. De duur van de opgelegde (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraffen in de vonnissen waarin in 2007 veroordeeld is (mede) voor mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting is 20,6 maanden ten opzichte van 647,7 dagen (21,3 maanden) in 2010.
- 72 Behalve in die zaken waarin uitsluitend art. 273f lid 1 sub 3 Sr bewezen is verklaard (hierbij was het gemiddelde overigens 4,7 maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf).
- 73 Dit verschil is zeer significant: U: 205,00; p: 0,00.
- 74 N: 8, Sd: 154,2.
- 75 Rb. Den Bosch 19 februari 2010, L/JN: BL5400.
- 76 Rb. Assen 6 april 2010, 19-810221-06 (niet gepubliceerd).
- 77 Exclusief de gevallen waarin uitsluitend sprake is van bewezen verklaarde art. 273a/f lid 1 sub 3 / 250a lid 1 sub 2 Sr.
- 78 N: 29, Sd: 416,0.
- 79 Rb. Rotterdam 17 december 2010, 10-750215-06; 10-750216-06 (niet gepubliceerd).
- 80 Rb. Rotterdam 17 december 2010, 10/750178-06 (niet gepubliceerd).
- 81 N: 27, Sd: 635,1.
- 82 Rb. Rotterdam 22 februari 2010, 10-750130-09 (niet gepubliceerd).
- 83 Rb. Den Haag 22 april 2010, 09-535062-09 (niet gepubliceerd) en Rb. Rotterdam 20 september 2010, 10-600000-09 (niet gepubliceerd).
- 84 N: 64, Sd: 581,3.
- 85 N: 13, Sd: 449,5.
- 86 Rb. Haarlem 8 december 2010, L/JN: BO8985.
- 87 Rb. Den Haag 3 mei 2010, L/JN: BM3374.

*Rechtbank Rotterdam, 17 december 2010*⁸⁸

In 2010 is zowel de langste als de kortste duur van het onvoorwaardelijke deel van de gevangenisstraf opgelegd in dezelfde zaak⁸⁹: vijf jaar (één verdachte) respectievelijk één maand (twee verdachten werden veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf, waarvan vijf voorwaardelijk). Het betreft een mensenhandelzaak waarbij in totaal vijf verdachten zijn betrokken. Een van de andere verdachten is veroordeeld tot 24 maanden waarvan twaalf voorwaardelijk, de vijfde verdachte werd vrijgesproken.

De zaak betrof een omvangrijke handel in vrouwen uit Thailand, zes in totaal, die zowel in Duitsland als in Nederland in de prostitutie te werk werden gesteld. Ten aanzien van de hoofddader wordt een totale uitbuitingsduur van twee jaar en drie maanden bewezen verklaard ten aanzien van alle zes de vrouwen. Het bewezen dwangmiddel is misbruik van een kwetsbare positie en de bewezen subleden betreffen sub 1, sub 3 en sub 6. Twee van hen werden in Thailand geronseld. De slachtoffers waren illegaal en hadden aanzienlijke schulden voor de reis, waardoor zij aan de dader(s) waren gebonden. De hoofddader wordt gezien als degene die alles coördineerde en alle touwtjes in handen had. De officier van justitie had gerekwireerd tot een gevangenisstraf van zes jaar. De rechtbank zag een aantal redenen om de straf te matigen, waaronder het feit dat het in deze zaak “zeker niet ging om de meest grove vorm van seksuele uitbuiting”. Ook ten aanzien van de twee daders die de laagste onvoorwaardelijke vrijheidsstraf hebben opgelegd gekregen overweegt de rechtbank ter mitigatie dat deze verdachten zich “qua aard en ernst aan een beperkte vorm van uitbuiting” hebben schuldig gemaakt. Ten aanzien van hen is bewezen verklaard een uitbuiting voor de duur van drie maanden van twee slachtoffers ter zake de subleden 1 en 6, in vereniging met de hoofddader. In de strafmotivering neemt de rechtbank mee dat verdachte slechts een faciliterende rol vervulde en zich niet schuldig heeft gemaakt aan enige vorm van dwang, terwijl de rechtbank bewezen verklaart dat misbruik is gemaakt – door verdachte – van de kwetsbare positie van de slachtoffers: ze waren hier illegaal en beheersten de taal onvoldoende, ze werden onder controle gehouden. Verdiensten moesten voor de helft worden afgestaan aan het escortbedrijf. Van de andere helft werd een aanzienlijk deel opgehaald door verdachte of zijn mededader om de schuld af te betalen, hetgeen bij verdachte bekend was. Dat geen dwang zou zijn toegepast valt niet geheel te rijmen met het bewezen verklaarde dwangmiddel. Ook miskent de rechtbank hiermee dat mensenhandel *an sich* een opzettelijk geweldsdelict is, los van de vraag welk dwangmiddel is toegepast. Daarnaast is voor sub 6 geen dwang vereist.⁹⁰

In 2010 zijn onvoorwaardelijke gevangenisstraffen langer dan vier jaren een uitzondering. Daar lijkt wel een verandering in te komen gezien de in de laatste jaren in een aantal mensenhandelzaken in eerste

88 Rb. Rotterdam 17 december 2010, 10-750215-06; 10-750199-06; 10-750178-06; 10-750087-06; 10-750216-06 (niet gepubliceerd).

89 Hierbij is uitgegaan van zaken waarin uitsluitend mensenhandel bewezen is verklaard, exclusief de gevallen waarin uitsluitend sprake is van bewezen verklaarde art. 273a/f lid 1 sub 3 / 250a lid 1 sub 2 Sr.

90 Zie §4.4 (Dwang en vrijwilligheid) en Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

aanleg relatief zwaardere opgelegde straffen.⁹¹ Gezien de soms grote verschillen in zaken en strafmotivering is niet aan te geven welke factoren precies bepalend zijn geweest voor de uiteindelijk opgelegde straffen (zie over factoren in de straftoemeting nader §6.3).

6.2.3 Verschillen in eis en strafoplegging

In 2010 was in zaken met betrekking tot seksuele uitbuiting de door de rechter opgelegde straf meestal lichter dan de straf die het OM had geëist (85%)⁹² en in bijna alle andere gevallen was de opgelegde straf gelijk aan de eis. De rechter heeft in dat jaar in eerste aanleg in ieder geval niet zwaarder gestraft dan het OM had geëist. In 2007 is dat nog wel voorgekomen⁹³, evenals in de jaren vanaf 2011.⁹⁴ In overige uitbuitingszaken (N: 14) is in meer dan de helft van de veroordelende vonnissen lichter (57%), in vijf zaken gelijk (36%) en in één zaak zwaarder⁹⁵ gestraft dan de eis van het OM.

Bij deze cijfers moet natuurlijk wel een aantal kanttekeningen worden geplaatst: niet in alle strafzaken kunnen de geëiste straffen worden vergeleken met de opgelegde straffen. Zo heeft het OM in 2010 in een aantal gevallen een straf geëist die anders van karakter was dan de straf die werd opgelegd.⁹⁶ Soms zijn lagere straffen opgelegd wanneer de rechter bijvoorbeeld minder feiten bewezen heeft verklaard dan ten laste waren gelegd.⁹⁷ Ook als een verdachte zelf slachtoffer is geweest van mensenhandel, kan

91 Enkele voorbeelden: Rb. Utrecht 1 juni 2011, L/JN: BQ6884 (acht jaar onvoorwaardelijk), Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 18 februari 2011, L/JN: BP5092 (*Sneep II*) (ruim zeven jaar, namelijk 86 maanden onvoorwaardelijk), Rb. Zwolle-Lelystad 16 augustus 2011, L/JN: BR5048 (*Kluivingsbos*) (zeven jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf), Rb. Den Bosch 28 januari 2011, L/JN: BP2304 (zes jaar onvoorwaardelijk), Rb. Rotterdam, zitting houdende te Arnhem, 9 september 2011, L/JN: BS1141 (vijf jaar onvoorwaardelijk), Rb. Haarlem 21 juli 2011, L/JN: BR2862 (zes jaar onvoorwaardelijk), Rb. Arnhem 4 april 2012, L/JN: BW3216 (negen jaar onvoorwaardelijk), Rb. Alkmaar 3 februari 2012, L/JN: BV2848 (*Sierra*) (zes jaar en negen maanden onvoorwaardelijk).

92 Hierbij is uitgegaan van 69 (uitspraken die tot een bewezenverklaring voor in ieder geval mensenhandel hebben geleid) - 3 (uitspraken waarin de straf eis niet is genoemd) = 66.

93 In 2007 was dit vijf keer het geval (7%), zie NRM7, p. 487.

94 Soms wordt een verdachte veroordeeld tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf die *hoger* is dan geëist door het OM, omdat de eis naar het oordeel van de rechtbank of het hof onvoldoende recht doet aan de aard en de ernst van de feiten, zoals bijvoorbeeld Hof Leeuwarden 23 februari 2011, L/JN: BP5527, Hof Leeuwarden 4 mei 2011, L/JN: BQ3556, Rb. Haarlem 21 juli 2011, L/JN: BR2862 (*Maas*).

95 Eén keer (Rb. Den Haag 3 mei 2010, L/JN: BM3374) is sprake van een hogere opgelegde straf dan geëist. De eis van de officier van justitie is hier drie jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf en de opgelegde straf vier jaar.

96 Zie bijvoorbeeld Rb. Den Bosch 17 februari 2010, 01-839066-09 (niet gepubliceerd). In deze zaak had het OM drie jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist en een tbs-maatregel. De rechter legde vier jaar gevangenisstraf op waarvan één voorwaardelijk met een proeftijd van twee jaren.

97 Rb. Haarlem 8 december 2010, L/JN: BO8985. De rechtbank komt tot een bewezenverklaring van mensenhandel, en overweegt in haar strafmotivering dat de ernst van de zaak anders wordt gewaardeerd. In dat verband wordt vervolgens overwogen dat de onderhavige gedragingen weliswaar kwalificeren als mensenhandel, maar dat hetgeen feitelijk is gebeurd meer aan een vorm van oplichting (art. 326 Sr) doet denken. Zie ook §4.6.4 (Oogmerk van uitbuiting geen delictsbestanddeel van sub 4).

de rechtbank – op grond van het *non punishment*-beginsel – tot een lichtere straf komen.⁹⁸ Een voorbeeld waarbij de rechtbank in één zaak met vier verdachten zowel hoger, conform, als lager strafte is de zogenaamde Kroepoekzaak.

*Rechtbank Den Haag, 3 mei 2010*⁹⁹

In deze zaak stonden vier verdachten terecht voor onder meer overige uitbuiting¹⁰⁰, te weten het onder erbarmelijke omstandigheden uitbuiten van elf personen uit Indonesië om kroepoek te bakken. De verdachten waren een echtpaar die als hoofddaders werden gezien en het meest van de uitbuiting profiteerden en twee verdachten die gezien werden als een onmisbare schakel tussen de reisagent en de mannelijke hoofddader. Tegen de mannelijke hoofddader werd drie jaar gevangenisstraf geëist, hetgeen de rechtbank onvoldoende de ernst van het feit tot uitdrukking vond brengen. De rechtbank legde een zwaardere straf op, te weten vier jaar, waarbij de rechtbank nog rekening hield met het feit dat dit voor de verdachte, gezien zijn blindheid, extra zwaar zou zijn. Ten aanzien van de vrouwelijke hoofddader eist de officier van justitie achttien maanden gevangenisstraf onvoorwaardelijk. De rechtbank neemt afstand van het advies van de reclassering, dat een onvoorwaardelijke straf niet wenselijk achtte gelet op de opvoeding van de drie kinderen, en legt een deel, groot zes maanden, van de straf voorwaardelijk op om haar van recidive te weerhouden. De vrouw gaat in hoger beroep. Het hof spreekt vrij van de opzettelijke overtredingen van de Woningwet, maar ten aanzien van de mensenhandel en mensensmokkel volgt het hof de rechtbank. Niet voor zover betreft de strafoplegging. Er is inmiddels ook een Pro Justitia rapportage en het hof stelt vast dat het aandeel van deze verdachte kleiner is dan dat van haar echtgenoot, en legt een geheel voorwaardelijke straf op van zes maanden en een werkstraf van 240 uur.¹⁰¹

Tegen de twee andere verdachten was respectievelijk vijftien en twaalf maanden gevangenisstraf geëist. De twaalf maanden werden conform opgelegd; de rechtbank vond die straf passend en geboden. Ten aanzien van de andere verdachte heeft de rechtbank aanzienlijk minder feiten bevestigd. Daarnaast achtte de rechtbank de kans op recidive aanwezig, hetgeen haar bracht tot een strafoplegging van tien maanden, waarvan vier maanden voorwaardelijk, met een proeftijd van twee jaar.

6.3 Straftoemeting

Mensenhandel zonder strafverzwarende omstandigheden kan sinds juli 2009 worden bestraft met een gevangenisstraf van maximaal acht jaren.¹⁰² Voor alle gekwalificeerde vormen van mensenhandel – men-

98 Zie bijvoorbeeld Rb. Zwolle-Lelystad 16 augustus 2011, LJN: BR5056 (*Kluivingsbos*) waarin de rechtbank als strafverlichtende omstandigheid heeft mee laten wegen dat verdachte zelf ook slachtoffer is geweest van mensenhandel. Zie hierover ook §7.5 (Slachtoffers in het strafproces en het non punishment-beginsel).

99 Rb. Den Haag, 3 mei 2010, LJN: BM3374; 09-993033-09; 09-993035-09; 09-997160-09 (niet gepubliceerd).

100 Ook mensensmokkel en opzettelijke overtredingen van de Woningwet waren ten laste gelegd.

101 Hof Den Haag 24 januari 2012, LJN: BV1712.

102 De maximale strafbedreiging voor mensenhandel zonder strafverzwarende omstandigheden bedroeg vanaf januari 2005 tot 1 juli 2009 zes jaar. Voor gekwalificeerde mensenhandel liep de strafbedreiging op tot acht, tien, twaalf en – wanneer de feiten leiden tot de dood van het slachtoffer – vijftien jaar.

senhandel gepleegd onder strafverzwarende omstandigheden – geldt een maximale strafbedreiging van ten minste twaalf jaar gevangenisstraf. Strafverzwarende omstandigheden zijn onder meer mensenhandel in vereniging gepleegd, mensenhandel gepleegd jegens een slachtoffer jonger dan zestien jaar, mensenhandel dat zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft of waarvan levensgevaar voor een ander te duchten is, en mensenhandel die de dood tengevolge heeft.¹⁰³ De maximale strafbedreiging ten aanzien van gekwalificeerde vormen van mensenhandel maakt voorlopige hechtenis op grond van de zogenoemde twaalfjaarsgrond mogelijk, hetgeen een belangrijke verruiming van de mogelijkheden tot voorlopige hechtenis betekent.¹⁰⁴ Mensenhandel kan ook worden bestraft met een geldboete van maximaal € 76.000,- (vijfde categorie).¹⁰⁵ Daarnaast zijn er nog vele andere factoren, betreffende de omstandigheden waaronder het feit is gepleegd en de persoon van de verdachte die de strafmaat kunnen beïnvloeden, zoals (het ontbreken van) recidive, de mate van geweld, het aantal slachtoffers en de duur van de uitbuiting.

Hierna wordt eerst de toepassing van de thans wettelijke strafverzwarende omstandigheden besproken (§6.3.1), de factoren die voorts van invloed blijken te zijn op de op te leggen straf (§6.3.2) en factoren die bij de straftoemeting ten onrechte worden meegenomen (§6.3.3). Het wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel, dat een tweetal nieuwe strafverzwarende omstandigheden bevat, wordt besproken in §6.4.

6.3.1 Strafverzwarende omstandigheden

6.3.1.1 Door twee of meer verenigde personen

De eerste strafverzwarende omstandigheid in de wet genoemd is het medeplegen van mensenhandel. In 2010 is ter zake seksuele uitbuiting in 89 tenlasteleggingen (80%)¹⁰⁶ sprake van de strafverzwarende omstandigheid medeplegen van mensenhandel, en in 36 bewezenverklaringen (52%)¹⁰⁷. Ten aanzien van overige uitbuitingszaken is die verdeling 79%, respectievelijk, 64%. Verwacht zou worden dat, wan-

---

103 Sinds 1 juli 2009 is de strafbedreiging voor mensenhandel verhoogd. Concreet ging het – ten aanzien van gevangenisstraf – om de volgende wijzigingen: in het eerste lid (ongekwalificeerde vormen van mensenhandel) — werd het strafmaximum verhoogd van zes naar acht jaar; ten aanzien van mensenhandel in vereniging gepleegd of mensenhandel gepleegd jegens een slachtoffer jonger dan zestien jaar werd het strafmaximum verhoogd van acht naar twaalf jaar; ten aanzien van mensenhandel gepleegd onder de strafverzwarende omstandigheid van zwaar lichamelijk letsel of levensgevaar werd het strafmaximum verhoogd van twaalf naar vijftien jaar; ten aanzien van mensenhandel de dood tengevolge hebbend — werd het strafmaximum verhoogd van vijftien naar achttien jaar. De cumulatie van de in het derde lid genoemde strafverzwarende omstandigheden kwam te vervallen en daarmee het vierde lid, *Stb.* 2009, 245. Deze bepaling stelde – tot 1 juli 2009 – de strafmaat op mensenhandel, gepleegd in vereniging én jegens een slachtoffer jonger dan zestien jaar, op maximaal tien jaar.

104 Zie §2.1 (Wetsgeschiedenis).

105 Op grond van art. 251 Sr is ook ontzetting uit bepaalde rechten mogelijk, zoals het bekleden van een ambt, het dienen bij de gewapende macht en het zijn van raadsman of gerechtelijke bewindvoerder. Ontzetting van de uitoefening van een beroep kan worden uitgesproken als mensenhandel in beroep is gepleegd. Daarnaast is verbeurdverklaring mogelijk, art. 33 Sr.

106 $N=111=100\%$.

107 $N=69=100\%$.

neer medeplegen bewezen is verklaard, hiermee in de straftoemeting rekening zou worden gehouden. Echter, deze strafverzwarende omstandigheid is zo goed als niet expliciet genoemd in de strafmotivering. Wel vormt vaak bij een bewezenverklaring van medeplegen van mensenhandel de specifieke rol van een verdachte, zoals faciliteerder,¹⁰⁸ of vervoerder een strafverminderende factor. Soms wordt medeplegen zelfs als strafverminderende factor gezien, zoals in het navolgende arrest van het Hof Den Haag.

*Hof Den Haag, 1 april 2011*¹⁰⁹

Verdachte werd in hoger beroep veroordeeld voor medeplegen van mensenhandel en verkrachting van een veertienjarig meisje. Er was sprake van zes verdachten in deze zaak. De rol van verdachte is volgens de bewijsmiddelen dat het zijn idee was om het meisje in de prostitutie te laten werken, dat verdachte voor haar onderdak zorgde en dat ze het verdiende geld aan hem af moest staan. De uitbuitingsperiode is een kleine vier maanden. Het hof acht deze periode kort en benoemt het slachtoffer in de strafmotivering als minderjarig zonder expliciet de veertienjarige leeftijd te noemen. Het hof komt vervolgens tot een lagere straf dan door de rechtbank opgelegd en de A-G gevorderd “omdat de verdachte ten aanzien van het mensenhandelfeit één van de medeplegers was en zijn handelen samenhang met de handelingen van anderen en de relatief korte periode”. Dit is in het licht van de aanwezigheid van twee specifiek in de wet opgenomen strafverzwarende omstandigheden een opmerkelijke overweging. Het hof legt een gevangenisstraf op van 30 maanden waarvan tien maanden voorwaardelijk.¹¹⁰ De rechtbank had een gevangenisstraf van 40 maanden opgelegd.

6.3.1.2 Slachtoffer jonger dan zestien jaar

In artikel 273f lid 3 Sr wordt ook als strafverzwarende omstandigheid genoemd de leeftijd van het slachtoffer jonger dan zestien jaar. Uit vijftien tenlasteleggingen (14%)¹¹¹ blijkt expliciet (bijvoorbeeld door het noemen van een geboortedatum) dat seksuele uitbuiting is gepleegd ten aanzien van een slachtoffer jonger dan zestien jaar. Negen keer (13%)¹¹² is in ieder geval ten aanzien van één slachtoffer jonger dan zestien jaar het slachtofferschap bewezen geacht. In overige uitbuitingszaken waren in 2010 geen slachtoffers onder de zestien jaar. In de strafmotivering wordt deze strafverzwarende omstandigheid niet altijd opgenomen.¹¹³ Dit blijkt ook uit het hierboven weergegeven arrest van het Hof Den Haag.

Mensenhandel jegens *alle* minderjarige slachtoffers – jonger dan achttien jaar – is nog geen strafverzwarende omstandigheid, maar daar zal na de implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel ver-

108 Rb. Rotterdam 17 december 2010, 10-750215-06; 10-750216-06 (niet gepubliceerd).

109 Hof Den Haag 1 april 2011, L/N: BR4470.

110 Er wordt een maand afgetrokken wegens overschrijding van de redelijke termijn.

111 N=111=100%.

112 N=69=100%.

113 Rb. Arnhem 8 september 2010, L/N: BN6764. Het gaat hier om meerdere minderjarige slachtoffers, waarvan twee jonger dan zestien. De rechtbank differentieert daarin niet bij de strafmotivering. Wel wordt ten voordele van verdachte genoemd dat hij noch zijn mededaders fysiek geweld hebben gebruikt. Het gaat hier om gedwongen prostitutie van minderjarige meisjes; Rb. Rotterdam 22 februari 2010, 10-750044-09 (niet gepubliceerd). In deze zaak werd bewezen verklaard dat een meisje van veertien gedwongen was tot prostitutie en benoemt de rechtbank die leeftijd ook expliciet in de strafmotivering.

andering in worden gebracht.¹¹⁴ In de Zevende rapportage werd reeds aanbevolen de strafverzwarende omstandigheid dat het slachtoffer jonger is dan zestien jaar te verhogen naar de leeftijd van achttien jaar.¹¹⁵ Over 2010 was in ieder geval in tien tenlasteleggingen (9%) sprake van een minderjarig slachtoffer van seksuele uitbuiting van tussen de zestien en achttien jaar. Het slachtofferschap van de minderjarige slachtoffers van seksuele uitbuiting die voorkomen in de 25 tenlasteleggingen is in achttien vonnissen bewezen verklaard.¹¹⁶ In de overige uitbuitingszaken is in vier tenlasteleggingen sprake van een minderjarig slachtoffer, maar dit slachtofferschap is in geen van de vier vonnissen bewezen verklaard.¹¹⁷

6.3.1.3 Zwaar lichamelijk letsel

De strafverzwarende omstandigheid zwaar lichamelijk letsel komt niet vaak expliciet voor in een tenlastelegging of bewezenverklaring. In 2010 is dit niet eenmaal ten laste gelegd.

Gedwongen abortus

Hoewel een strafverzwarende omstandigheid als bedoeld in artikel 273 f lid 4 Sr in 2010 niet ten laste is gelegd, is wel meermalen het dwingen dan wel bewegen tot het ondergaan van een abortus in een tenlastelegging opgenomen en ook bewezen verklaard. Ook is een aantal malen uit het vonnis zelf gebleken dat sprake was van gedwongen abortus, zonder dat dit verdachte expliciet werd verweten, laat staan in de vorm van een strafverzwarende omstandigheid. Gelet op artikel 82 Sr zou daartoe wel aanleiding zijn geweest. Het gevolg, de dood of de afdrrijving van de vrucht van een vrouw, zou aan te merken zijn als een gevolg als bedoeld in lid 4, ongeacht de vraag of de gebruikte dwangmiddelen gewelddadig waren. Maar ook los van de vraag of gedwongen abortus als zodanig zou worden aangemerkt lijkt het voor de hand te liggen dat de omstandigheid van een gedwongen abortus altijd van invloed zou moeten zijn op de strafmaat. Hoewel deze invloed regelmatig wordt gezien in de bestudeerde vonnissen kan van een vaste lijn niet worden gesproken.¹¹⁸

114 Zie art. 4 lid 2 sub a jo. art. 2 lid 6 EU-Richtlijn mensenhandel; Wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel, *Kamerstukken II* 2011/12, 33 309, nr. 2 en nr. 3.

115 NRM7, aanbeveling 2. Hierbij werd opgemerkt dat de strafverzwarende omstandigheid, die is gebaseerd op de leeftijd van seksuele meerderjarigheid (in Nederland: zestien jaar), niet relevant is voor mensenhandel, noch binnen noch buiten de seksindustrie. De aanbeveling om de strafverzwarende omstandigheid in de mensenhandelpaling uit te breiden tot alle minderjarigen, werd ook eerder gedaan door verschillende kinderrechtenorganisaties ten aanzien van seksuele uitbuiting.

116 Het betreffen in totaal twintig unieke minderjarige slachtoffers die voorkomen op 25 tenlasteleggingen en het betreffen veertien minderjarig slachtoffers van wie het slachtofferschap bewezen is verklaard in achttien vonnissen. Zie Hoofdstuk 7 (Slachtoffers).

117 Het betreffen twee unieke minderjarige slachtoffers die voorkomen op de vier tenlasteleggingen. Zie Hoofdstuk 7 (Slachtoffers).

118 Zie §4.4.2 (Dwang en vrijwilligheid, Geweld en manipulatie), zie ook Rb. Alkmaar 3 februari 2012, *LJN: BV2848 (Sierra)*; “Zeer strafwaardig is bovendien dat verdachte een jonge Bulgaarse vrouw heeft gedwongen tot het ondergaan van een abortus”, Hof Arnhem, nevenzittingsplaats Leeuwarden, 3 januari 2012, *LJN: BV0005*.

Gedwongen prostitutie waarbij het slachtoffer onbeschermde seks moest ondergaan – en als zodanig werd gedverteerd – werd door de Rechtbank Utrecht bewezen verklaard als poging tot zwaar lichamelijk letsel.¹¹⁹ Een hiv-besmetting wordt ook als zwaar lichamelijk letsel beschouwd.¹²⁰ Het (laten) zetten van tatoeages kan onder omstandigheden ook als zwaar lichamelijk letsel worden aangemerkt. In de lijst van indicatoren voor mensenhandel – die als bijlage bij de Aanwijzing mensenhandel van het OM is gevoegd – worden tatoeages benoemd als kenmerken die duiden op afhankelijkheid van de exploitant of souteneur. Een situatie waarin bij een bewusteloze vrouw een tatoeage werd aangebracht, werd door de Hoge Raad¹²¹ als zwaar lichamelijk letsel aangemerkt. Het zetten van tatoeages is iets dat mensenhandelaren regelmatig bij hun slachtoffers (laten) doen.¹²² Niet alleen het onder dwang aanbrengen maar ook het verwijderen van een tatoeage levert (letsel)schade op.¹²³ Psychische problemen kunnen ook zwaar lichamelijk letsel constitueren. De Rechtbank Amsterdam kwalificeerde langdurige psychische problemen bij zedenslachtoffers als zwaar lichamelijk letsel.¹²⁴

Psychisch letsel

De Rechtbank Amsterdam stelt vast dat artikel 82 Sr de rechter de vrijheid laat om buiten de in dat artikel opgesomde omstandigheden ook andere gevallen als zwaar lichamelijk letsel te beschouwen indien dat letsel voldoende ernstig is om naar gewoon spraakgebruik als zwaar lichamelijk letsel te worden aangemerkt. De rechtbank oordeelt dat de psychische klachten van de slachtoffers dermate ernstig (geweest) zijn, dat het dagelijks leven van de aangeefsters daardoor blijvend en ingrijpend is beïnvloed en is van oordeel dat dergelijke klachten naar algemeen spraakgebruik zullen worden aangemerkt als zwaar lichamelijk letsel. De beantwoording van de vraag of zeker letsel als zwaar lichamelijk letsel moet worden aangemerkt is overigens in belangrijke mate voorbehouden aan de rechter die over de feiten oordeelt, welk oordeel dienaangaande in cassatie slechts in beperkte mate kan worden getoetst.¹²⁵

119 Rb. Utrecht 10 december 2008, L/JN: BG6680.

120 Zie bijvoorbeeld Hof Leeuwarden 22 januari 2010, L/JN: BLo299; BLo315 (*Groninger hiv-zaak*). Het oordeel van de Hoge Raad dat deze zaken opnieuw moeten worden behandeld, betreft een andere, namelijk de causaliteitsvraag, HR 27 maart 2012, L/JN: BT6397; BT6362.

121 HR 22 mei 1990, NJ: 1991, 93, m.nt. 't Hart. 't Hart bespreekt in zijn noot ook de psychische gevolgen van een ongewilde tatoeage voor een slachtoffer. Naar zijn mening kan een tatoeage in het algemeen wellicht niet worden opgevat als iets wat maatschappelijk geldt als een (zware) vorm van lichamelijk letsel, maar onder omstandigheden zeker wel. Als zo een omstandigheid benoemt hij dat een tatoeage wordt aangebracht door een vorm van 'belediging' van het lichaam in de zin van uitwendig geweld, terwijl "in het onderhavige geval deze ongewilde tatoeage [...] voor het slachtoffer psychisch hoogst belastend moet zijn geweest".

122 NRM7, p. 308. Zie ook Werson 2012, pp. 137 & 152, Rb. Utrecht 16 juli 2009, L/JN: B13087, waarbij het zetten van de tatoeage niet als zwaar lichamelijk letsel werd geoordeeld, maar wel een bedrag van € 500,00 als materiële schade werd toegekend om de tatoeage te verwijderen.

123 De mogelijkheden voor slachtoffers om (im)materiële schade vergoed te krijgen komt nader aan de orde in Hoofdstuk 8 (Schadevergoeding).

124 Rb. Amsterdam 14 oktober 2011, L/JN: BT7651.

125 HR 14 februari 2006, L/JN: AU8055.

6.3.2 Overige strafbeïnvloedende factoren

Uit de vorige paragrafen kwam naar voren dat de in de wet genoemde strafverzwarende omstandigheden lang niet altijd een rol spelen bij de straftoemeting. Ook ten aanzien van andere mogelijke strafbeïnvloedende factoren bestaat geen eenduidigheid. Zo is het aantal slachtoffers dat bewezen wordt verklaard in de Sneep-zaken leidend geweest voor de strafoplegging (zie §6.1 (Richtlijnen en oriëntatiepunten, kader tekst Sneep II)), maar is dit in een ander vonnis een aspect waarmee ten aanzien van de straftoemeting juist geen rekening wordt gehouden.¹²⁶ De duur van de mensenhandelfeiten wordt wel consequenter meegenomen in de strafoplegging. Dan is het uiteraard van belang dat de duur van het mensenhandeldelict op vergelijkbare wijze wordt vastgesteld.

Duur mensenhandeldelict versus duur exploitatie in de prostitutie

Wat betreft de duur van het delict als factor die mede bepalend is voor de strafmaat, wordt soms alleen uitgegaan van de periode waarin een slachtoffer is geëxploiteerd, en wordt de periode van het werven en vervoeren niet meegeteld.¹²⁷ Mensenhandel begint echter al bij het ronselen van slachtoffers. Het is dan ook van belang om de pleegperiode goed te bezien. Soms wordt voor de strafoplegging een cesuur gemaakt tussen het moment van aanwerven en de eerste seksuele handelingen. Bijvoorbeeld: het slachtoffer was minderjarig op het vastgestelde moment van aanwerven maar op het moment van haar eerste escortklant was ze net achttien. Het verweer luidde dat nu het slachtoffer al meerderjarig was bij haar eerste klant de verdachte ten aanzien van de minderjarigheid diende te worden vrijgesproken. De rechtbank honoreerde dit verweer niet voor zover het de aanwerving betrof maar wel wat betreft het verrichten van seksuele handelingen. Bij de strafmotivering werd die minderjarigheid om die reden niet als strafverhogende factor gezien.¹²⁸ In andere zaken wordt het aanwerven – de zogenoemde *grooming*-periode – wel als onderdeel van het mensenhandelfeit gezien.¹²⁹

In onderstaande tabel is te zien wat de gemiddelde duur is van het bewezen mensenhandelfeit met de langste duur per bewezenverklaring.¹³⁰

-
- 126 Zie bijvoorbeeld een recente uitspraak van de Rechtbank Den Bosch waarin de rechtbank het aantal aangeworven vrouwen niet doorslaggevend acht voor de op te leggen straf. “Veeleer is bepalend de omvang van de bewezen verklaarde periode”, Rb. Den Bosch 24 mei 2012, LJN: BW6451.
- 127 Zie bijvoorbeeld Rb. Rotterdam, zitting houdende te Arnhem, 16 februari 2010, 10-603063-08 (niet gepubliceerd) waarin de bewezen verklaarde periode mensenhandel ruim vier maanden is. Alleen de periode waarin het slachtoffer daadwerkelijk werkzaam is geweest in de prostitutie wordt als uitgangspunt genomen ten behoeve van het bepalen van de strafmaat, zijnde twee maanden.
- 128 Zie Rb. Amsterdam 1 oktober 2010, 13-400961-09; 13-400354-09 (niet gepubliceerd).
- 129 Zie bijvoorbeeld Rb. Haarlem 21 juli 2011, LJN: BR2862.
- 130 Indien een mensenhandelfeit is opgesplitst vanwege het meerderjarig worden van een slachtoffer is de duur van deze twee aaneengesloten mensenhandelfeiten genomen, aangezien het dan om hetzelfde feitencomplex gaat. Daarnaast: de duur van een bewezen mensenhandelfeit is niet hetzelfde als de duur van daadwerkelijke exploitatie.

Tabel 15 Gemiddelde duur bewezen mensenhandelfeit met de langste duur per bewezenverklaring in dagen (2010)

Bewezenverklaring	Gemiddelde	Minimum	Maximum
Duur bewezen mensenhandelfeit met de langste duur in dagen ten aanzien van seksuele uitbuiting	366,0 ¹³⁰	1 ¹³¹	1.979 ¹³²
Duur bewezen mensenhandelfeit met de langste duur in dagen ten aanzien van overige uitbuiting	365,6 ¹³³	2 ¹³⁴	1.108 ¹³⁵

De gemiddelde bewezen verklaarde duur bij zowel seksuele als overige uitbuiting is ongeveer een jaar. De kortste periode bij seksuele uitbuiting betreft een dag, oftewel: het mensenhandelfeit is gepleegd op één en dezelfde dag. Bij overige uitbuiting zijn dit twee dagen. Het bewezen verklaarde mensenhandelfeit met de langste duur bij seksuele uitbuiting betreft bijna vijf en een half jaar en bij overige uitbuiting ruim drie jaar.

Soms is de aanwezigheid van een Pro Justitia-rapportage of een reclasseringsadvies van invloed op de strafoplegging. Uiteraard speelt recidive een rol in de straftoemeting. Hierbij is van belang dat bij de beslissing over de straf de rechtbank ten aanzien van de persoon van de verdachte niet alleen rekening kan houden met justitiële documentatie betreffende de verdachte in Nederland¹³⁷ maar ook in andere landen. Zo achtte de Rechtbank Rotterdam slechts een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van meerdere jaren passend en geboden, onder meer gezien het feit dat uit ook de *buitenlandse* justitiële documentatie-registers bleek dat verdachte eerder buiten Nederland is veroordeeld tot langere gevangenisstraffen.¹³⁸

131 N: 69, Sd: 419, 3.

132 Rb. Groningen 14 oktober 2010, L/N: BO0437. De begin- en einddatum van het langst bewezen mensenhandelfeit in deze zaak is één en dezelfde dag, waardoor de duur eigenlijk kleiner dan één dag is. Bij de berekening van het gemiddelde is deze duur dan ook als nul dagen meegenomen - echter in de tabel zou een weergegeven nul vreemd voorkomen omdat daarvan zou kunnen worden afgeleid dat er geen bewezen verklaarde periode van de mensenhandel is.

133 Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, 07-660045-10 (niet gepubliceerd).

134 N: 14, Sd: 421,4.

135 Rb. Dordrecht 20 april 2010, L/N: BM1743; 11-500195-09 (niet gepubliceerd). De begin- en einddatum van de langst bewezen mensenhandelfeiten in deze zaken zijn opvolgende dagen, waardoor de duur eigenlijk kleiner dan twee dagen is. Bij de berekening van het gemiddelde is de duur van deze mensenhandelfeiten dan ook als één dag meegenomen.

136 Rb. Den Haag 12 mei 2010, L/N: BM4240; 09-650001-08; 09-650002-08 (niet gepubliceerd).

137 Rb. Groningen 28 juni 2010, L/N: BM9806. Het ging hier om speciale recidive: de verdachte was meteen na het uitzitten van zijn straf zich wederom met mensenhandel bezig gaan houden.

138 Het betrof justitiële documentatie uit Hongarije en Oostenrijk, Rb. Rotterdam, zitting houdende te Arnhem, 9 september 2011, L/N: BS1141. Verdachte werd veroordeeld tot vijf jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Vergelijk bijvoorbeeld Rb. Groningen 15 maart 2012, 18-670470-10 (niet gepubliceerd) waarin de rechtbank in de strafmotivering rekening houdt met het feit dat verdachte in Nederland niet eerder met politie en justitie in aanraking is geweest. Deze verdachte was niet in Nederland geboren en woonde in Duitsland waardoor een dergelijke overweging in feite niet veel betekent. De rechtbank acht mensenhandel in de seksindustrie ten aanzien van een zestienjarig meisje en een jonge vrouw gedurende drie maanden bewezen en legt een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van negen maanden op.

Hierbij verdient vermelding dat in 2009 in EU-verband een kaderbesluit tot stand is gekomen inzake de organisatie en de inhoud van uitwisseling van gegevens uit het strafregister tussen de lidstaten.¹³⁹ Dit kaderbesluit geeft specifieke regels die strekken tot een betere uitwisseling van gegevens over strafrechtelijke veroordelingen die zijn uitgesproken tegen burgers van de Europese Unie evenals – in voorkomend geval – een in het strafregister van de lidstaat van veroordeling opgenomen en uit deze veroordelingen voortvloeiende ontzetting uit een recht. Het *European Criminal Record Information System*, ECRIS, heeft als doel te voorzien in een geautomatiseerd systeem voor de gestandaardiseerde uitwisseling van deze gegevens uit de nationale strafregisters.¹⁴⁰ Dit zou in de toekomst naar verwachting ertoe moeten kunnen leiden dat de rechter ook beschikt over het uittreksel justitiële documentatie uit het land van herkomst van de verdachte.

Uit de bestudeerde jurisprudentie wordt duidelijk dat ook de overschrijding van de redelijke termijn¹⁴¹ meer dan eens een rol speelt bij de strafmaat.¹⁴² Het is hierbij van belang te onderkennen dat de oorzaak van het tijdsverloop tussen inverzekeringstelling en behandeling ter terechtzitting mede gelegen kan zijn in het feit dat sprake is van rechtshulpverzoeken aan het buitenland – gezien het vaak internationaal en grensoverschrijdende karakter van het delict.

6.3.3 Ten onrechte meegewogen factoren

Soms worden omstandigheden als strafverminderend meegewogen die in feite als zodanig geen rol zouden mogen spelen. Bijvoorbeeld indien het gaat om minderjarigen en/of artikel 273f lid 1 sub 3 Sr, waarbij geen dwangmiddelen zijn vereist en de rechter niettemin het ontbreken van dwangmiddelen in het voordeel van de verdachte laat meespelen.¹⁴³ Ook wordt soms meegewogen het ontbreken van geweld, hetgeen bij een veroordeling voor een opzettelijk geweldsdelict inconsistent is.

Een enkele keer geeft het feit dat het slachtoffer *al in de prostitutie werkzaam* was vóór de uitbuiting de rechter aanleiding om de gevorderde straf te matigen. Dit is meestal het geval in sub 3-zaken, maar het komt ook voor bij een veroordeling voor andere subleden. Het feit dat slachtoffers reeds in de prostitutie werkten of wisten dat zij daar gingen werken, is bij een bewezenverklaring voor mensenhandel niet relevant. Bij uitbuiting in de agrarische sector is evenmin de wetenschap vooraf dat asperges moeten worden gestoken dan wel dat het slachtoffer in het land van herkomst ook reeds in de agrarische sector werkzaam was – terecht – van betekenis, ook niet bij de straftoemeting. Prostitutie moet daarom ook niet worden beschouwd als een beroep waarvan het risico bij het slachtoffer ligt.

Slachtoffer reeds werkzaam in de prostitutie

Zo overwoog het Hof Amsterdam in 2011 dat alle slachtoffers op de hoogte waren van het feit dat zij in de prostitutie werkzaam zouden zijn alvorens zij naar Nederland afreisden. Ook waren zij voordien op de hoogte van het feit dat zij daarbij de helft van hun inkomsten zouden moeten afstaan.

139 Kaderbesluit 2009/315/JBZ van de Raad van de Europese Unie van 26 februari 2009 (*PbEU* 2009, L 93/23).

140 Zie hierover voorts het Besluit van de minister van Veiligheid en Justitie van 23 maart 2012 houdende aanpassing van het Besluit politiegegevens en het Besluit justitiële gegevens, *Stb.* 2012, 130.

141 Art. 6 EVRM.

142 Zie bijvoorbeeld Rb. Amsterdam 10 september 2010, 13-527405-07 (niet gepubliceerd) en Rb. Arnhem 8 september 2010, LJN: BN6762.

143 Zie §4.4 (Dwang en vrijwilligheid) en §4.5.4 (Sub 3, straffen).

Dit rechtvaardigt volgens het hof weliswaar de bewezen verklaarde feiten geenszins, maar kleurt de achtergrond waartegen de straftoemeting moet plaatsvinden en is voor het hof aanleiding om de geëiste gevangenisstraf naar beneden bij te stellen.¹⁴⁴ Ook de Rechtbank Amsterdam¹⁴⁵ weegt ‘in het voordeel van verdachte’ mee dat het slachtoffer reeds als prostituee werkzaam was voordat hij haar begon te exploiteren. En de Rechtbank Utrecht¹⁴⁶ was eveneens van oordeel dat er in de strafmotivering rekening mee gehouden moest worden dat beide slachtoffers voordat zij met verdachte in aanraking kwamen reeds in de prostitutie werkten.

Waar het gaat om uitbuiting in de prostitutie zijn *arbeids- en woonomstandigheden* niet relevant. In dit verband deed de Rechtbank Utrecht een opmerkelijke uitspraak.¹⁴⁷

*Rechtbank Utrecht, 11 november 2011*¹⁴⁸

In die zaak werden twee verdachten veroordeeld voor mensenhandel. Een van de verdachten benaderde jonge buitenlandse jongens en hij nodigde hen uit om voor hem in de prostitutie te komen werken. Verdachte hield hen daarbij bepaalde leefomstandigheden en een goed inkomen voor. Veel van de jongens zijn op die uitnodiging ingegaan omdat zij in een financieel slechte positie verkeerden. Toen de jongens eenmaal bij verdachte aankwamen, bleken de leefomstandigheden en het geld dat zij verdienden met de prostitutie minder aantrekkelijk te zijn dan dat verdachte hen had verteld. De rechtbank overweegt dat verdachte de jongens die voor hem kwamen werken heeft misleid en dat hij misbruik van hen heeft gemaakt. De rechtbank veroordeelt voor mensenhandel maar overweegt dat de jongens allemaal al in de prostitutie zaten op het moment dat zij door verdachte benaderd werden en derhalve bekend waren met de escortwereld en de daarin gebruikelijke normen en waarden. Verdachte werd aangerekend dat de slachtoffers zich door verdachte slecht behandeld en benadeeld voelen. Verdachte heeft de jongens wel in slechtere omstandigheden laten wonen en werken dan normaal en de jongens moesten tenminste de helft van het door hen verdiende geld aan verdachte afstaan. Dit maakt volgens de rechtbank dan ook dat geen sprake is van de meest ernstigste vorm van mensenhandel. “Verdachte heeft zich daarmee niet schuldig gemaakt aan een grove schending van de lichamelijke integriteit van de jongens die voor hem werkten. Het kwalijke in deze zaak zit hem meer in de omstandigheden waaronder de jongens moesten leven en werken dan in de aard van de werkzaamheden die de jongens moesten verrichten zelf [curs. BNRM]. Een en ander laat evenwel onverlet dat verdachtes handelen als mensenhandel is te kwalificeren en dat hem daarmee een verwijt valt te maken dat louter slecht werkgeverschap overstijgt. Mede gelet op het grote aantal jongens dat door verdachte gedurende een in totaal lange periode op diverse wijzen is uitgebuit en het dedain dat verdachte daarmee naar het oordeel van de rechtbank in de richting van die jongens heeft doen blijken, is de rechtbank van oordeel dat een stevige straf gerechtvaardigd is. [...]”¹⁴⁹

144 Hof Amsterdam 26 oktober 2011, LJN: BU4222 (*Judo*). Zo ook Hof Den Haag 30 juni 2010, LJN: BO2794

145 Rb. Amsterdam 23 juni 2010, 13-520052-09; 13-692015-10; 13-692020-10 (niet gepubliceerd).

146 Rb. Utrecht 14 juli 2010, LJN: BN5110.

147 Soortgelijke uitspraken zijn te vinden in Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

148 Rb. Utrecht 11 november 2011, LJN: BU4728.

149 Het OM had in deze zaak een gevangenisstraf voor de duur van vier jaren geëist, waarvan één voorwaardelijk, met een proeftijd van vijf jaren. De rechtbank veroordeelt voor drie mensenhandelfeiten en mensensmokkel, en veroordeelt tot 26 maanden waarvan zes voorwaardelijk, wel met een proeftijd van

De rechtbank gebruikt hier een motivering die thuishoort bij overige uitbuitingszaken. Escort is prostitutie en gedwongen prostitutie is per definitie uitbuiting.¹⁵⁰ Ook miskent de rechtbank dat indien mensenhandel bewezen wordt verklaard er sprake is van schending van artikel 4 EVRM.¹⁵¹ Dit geldt voor de strafmotivering evenzeer als voor de motivering ten behoeve van de bewezenverklaring.

Het komt voorts vreemd voor dat een rechtbank als strafverminderende factor meeweegt dat verdachten *geen fysiek geweld* hebben gebruikt in die gevallen waarin sprake is van mensenhandel jegens minderjarige slachtoffers. Dwangmiddelen maken immers geen deel uit van de delictsomschrijving van mensenhandel jegens minderjarigen.¹⁵² Daarnaast zijn er dwangmiddelen die door mensenhandelaren worden ingezet die niet direct gewelddadig van aard zijn, maar uiteindelijk voor het slachtoffer hetzelfde gevolg kunnen hebben als het gebruik van geweld of dreiging daarmee (bijvoorbeeld misleiding ten aanzien van een liefdesrelatie), namelijk uitbuiting in de prostitutie. Ook in dit opzicht ligt het meewegen van de afwezigheid van fysiek geweld als strafverminderende factor niet voor de hand. Mensenhandel is immers te beschouwen als een opzettelijk geweldsdelict per se.¹⁵³

Soms bevat een strafmotivering in een mensenhandelzaak een overweging ten aanzien van de strafwaardigheid van mensenhandel die eerder past bij het delict *mensensmokkel*. Een dergelijke overweging luidt bijvoorbeeld: “Door mensenhandel wordt niet alleen het overheidsbeleid inzake bestrijding van illegaal verblijf in en illegale toegang tot Nederland doorkruist, maar wordt ook bijgedragen aan het in stand houden van een illegaal circuit, waardoor sociaal overheidsbeleid wordt of kan worden gefrustreerd en gecorrumpeerd. Verdachte heeft doelbewust meegewerkt aan het uitbuiten van de aangeefsters.”¹⁵⁴ Mensensmokkel is anders dan mensenhandel een delict waarbij de Nederlandse staat het slachtoffer is.¹⁵⁵ Bij een dergelijke overweging speelt de mogelijke impact van het delict op slachtoffers geen rol, terwijl dat hetgeen is dat bij mensenhandel de kern van de bestrijding vormt.

6.4 Wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel

Ingevolge EU-Richtlijn mensenhandel¹⁵⁶ geldt voor mensenhandel gepleegd onder bepaalde omstandigheden een maximale strafbedreiging van ten minste tien jaren gevangenisstraf. Een van de genoemde omstandigheden betreft mensenhandel gepleegd tegen een bijzonder kwetsbaar slacht-

---

vijf jaren met als bijzondere voorwaarde dat de veroordeelde “zich op geen enkele wijze zal bezighouden met prostitutie(bemiddelings)werkzaamheden en escortservices in de ruimste zin van het woord”.

150 Zie hierover §2.2 (Internationale grondslagen) en het aldaar vermelde arrest van het EHRM Rantsev t. Cyprus en Rusland.

151 Zie Hoofdstuk 2 (Artikel 273f Sr).

152 Zie art. 273f lid 1 sub 2, 5 en 8 Sr. Bijvoorbeeld Rb. Arnhem 8 september 2010, L/N: BN6764; BN6762 en Rb. Den Haag 23 december 2010, 09-757506-10 (niet gepubliceerd).

153 Zie hierover §4.4 (Dwang en vrijwilligheid), en §8.6 (Schadefonds Geweldsmisdrijven).

154 Rb. Den Haag 6 september 2010, L/N: BN6010; BN6027.

155 In tegenstelling tot mensenhandel staat mensensmokkel in het Wetboek van strafrecht ook niet in de titel ‘Misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid’ maar in de Titel ‘Misdrijven tegen het openbaar gezag’.

156 Richtlijn 2011/36/EU van het Europees Parlement en de Raad van 5 april 2011 inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan (PbEU 2011, L 101/1).

offer, waaronder volgens de richtlijn ten minste kinderen¹⁵⁷ moeten worden verstaan. Andere strafverzwarende omstandigheden die in de EU-Richtlijn zijn opgenomen zijn mensenhandel gepleegd in het kader van een criminele organisatie, mensenhandel die het leven van het slachtoffer opzettelijk of door grove nalatigheid in gevaar heeft gebracht, of mensenhandel die gepaard is gegaan met ernstige geweldpleging of het slachtoffer zeer ernstig letsel heeft toegebracht.¹⁵⁸ Ook voor deze gekwalificeerde vormen van mensenhandel geldt, aldus de richtlijn, een strafbedreiging van ten minste tien jaren.

Mensenhandel zonder strafverzwarende omstandigheden kan ingevolge de huidige Nederlandse wetgeving worden bestraft met een gevangenisstraf van maximaal acht jaren.¹⁵⁹ Voor alle gekwalificeerde vormen van mensenhandel – mensenhandel gepleegd onder strafverzwarende omstandigheden – geldt een strafbedreiging van ten minste twaalf jaar gevangenisstraf. Strafverzwarende omstandigheden zijn onder meer mensenhandel in vereniging gepleegd, mensenhandel gepleegd jegens een slachtoffer jonger dan zestien jaar, mensenhandel dat zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft of waarvan levensgevaar voor een ander te duchten is, en mensenhandel die de dood ten gevolge heeft. Eind februari 2012 is een wetsvoorstel ingediend om de maximale strafbedreiging te verhogen. Hierin wordt voorgesteld de strafbedreiging voor ongekwalificeerde mensenhandel te verhogen van acht naar twaalf jaar. De strafbedreiging voor mensenhandel, wanneer die de dood ten gevolge heeft, zou op grond van dit voorstel levenslange gevangenisstraf zijn of tijdelijk van ten hoogste dertig jaren.¹⁶⁰ De nu voorgestelde verhoging van de maximale strafbedreiging is in lijn met het advies dat de NRM op dit punt eerder gaf inzake het wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel.¹⁶¹ Ook aan het punt dat de leeftijd voor seksuele meerderjarigheid als strafverzwarend criterium niet geschikt is – mensenhandel is immers niet meer beperkt tot alleen seksuele uitbuiting – is gehoor gegeven.¹⁶²

6.4.1 Bijzonder kwetsbaar slachtoffer

Een kind, een persoon jonger dan achttien jaar, wordt in de EU-Richtlijn beschouwd als een ‘bijzonder kwetsbaar slachtoffer’. Voorgesteld wordt de strafverzwarringsgronden onder artikel 273f lid 3 Sr uit te breiden tot mensenhandel gepleegd tegen een persoon beneden de leeftijd van achttien jaar of tegen een ander persoon bij wie misbruik van een kwetsbare positie wordt gemaakt. Deze benadering betekent dat naast de minderjarige leeftijd “ook andere kenmerken van het slachtoffer kunnen maken dat het feitencomplex in voorkomend geval onder deze strafverzwarringsgrond valt”.¹⁶³ Onder ‘misbruik van

157 In de EU-Richtlijn wordt een kind, een persoon jonger dan achttien jaar beschouwd als een bijzonder kwetsbaar slachtoffer, art. 2 lid 6 EU-Richtlijn mensenhandel.

158 Art. 4 lid 2 EU-Richtlijn mensenhandel.

159 De maximale strafbedreiging voor mensenhandel zonder strafverzwarende omstandigheden bedroeg vanaf januari 2005 tot 1 juli 2009 zes jaar. Voor gekwalificeerde mensenhandel liep de strafbedreiging op tot acht, tien, twaalf en – wanneer de feiten leiden tot de dood van het slachtoffer – vijftien jaar.

160 *Kamerstukken II 2011/12, 33 185, nr. 2.* Zie hierover §2.1 (Wetsgeschiedenis).

161 Brief van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel van 13 oktober 2011 aan de minister van Veiligheid en Justitie inzake implementatie van EU-Richtlijn 2011/36/EU inzake voorkoming en bestrijding van mensenhandel, bijlage bij *Kamerstukken II 2011/12, 33 309, nr. 3.* Zie §2.1 (Wetsgeschiedenis).

162 *Kamerstukken II 2011/12, 33 309, nr. 3, p. 13.*

163 *Kamerstukken II 2011/12, 33 309, nr. 3, p. 13.*

een kwetsbare positie' wordt in het wetsvoorstel mede begrepen "een situatie waarin een persoon geen andere werkelijke of aanvaardbare keuze heeft dan het misbruik te ondergaan". Hierbij kan aan verschillende omstandigheden worden gedacht, waaronder het weggelopen zijn uit een (jeugd)inrichting of een drugsverslaving.¹⁶⁴ In de considerans van de richtlijn worden nog een aantal andere factoren genoemd die ook bij de reikwijdte van dat begrip kunnen worden betrokken, zoals geslacht, zwangerschap, gezondheidsproblemen of handicaps.¹⁶⁵ Te denken is ook aan illegaliteit en verminderde geestelijke weerbaarheid.¹⁶⁶

6.4.2 Mensenhandel voorafgegaan, vergezeld of gevolgd van geweld

Wanneer mensenhandel gepaard gaat met ernstige geweldpleging vormt dat geweld op grond van de huidige wetgeving geen strafverzwarende omstandigheid op zich; het vormt onderdeel van het dwangmiddel geweld en is als zodanig een omstandigheid waaronder het feit is begaan. In die zin speelt ook thans de mate van geweld een rol bij de straftoemeting. De EU-Richtlijn noemt uitdrukkelijk het gepaard gaan met ernstig geweld als strafverzwarende omstandigheid.¹⁶⁷ Wanneer het om een zeer ernstig misdrijf gaat, bijvoorbeeld wanneer het leven van het slachtoffer in gevaar was of het misdrijf gepaard ging met ernstige geweldpleging zoals foltering, gedwongen gebruik van drugs of medicijnen, verkrachting of andere ernstige vormen van psychisch, fysiek of seksueel geweld, of wanneer het slachtoffer anderszins zeer ernstig letsel is toegebracht, moet dit ook tot uiting komen in een strengere strafmaat, aldus de considerans bij de richtlijn.¹⁶⁸ Het is daarbij niet relevant of dit geweld zwaar lichamelijk letsel ten gevolg heeft gehad en is dus in die zin anders van aard dan de strafverzwarende omstandigheid als bedoeld in artikel 273f lid 4 Sr. De vraag rijst of geweld als genoemd in de EU-Richtlijn alleen slaat op het dwangmiddel of tevens kan duiden op de vorm en mate van geweld gelegen in de uitbuiting zelf. In de jurisprudentie blijkt dat geweld dat bij mensenhandel is gebruikt vaak een strafverhogende omstandigheid vormt waar de rechter als zodanig rekening mee houdt in de straftoemeting.¹⁶⁹ In de Richtlijn strafvordering mensenhandel in de zin van seksuele uitbuiting van het OM wordt de mate van geweld ook als een strafverhogende omstandigheid gezien, alsmede in de richtlijn ten aanzien van dienstbaarheid of arbeidsuitbuiting.¹⁷⁰ Ook dit element uit de EU-Richtlijn is nu als afzonderlijke strafverzwarende omstandigheid in het wetsvoorstel opgenomen.¹⁷¹

164 Zie hierover ook §4.4 (Dwang en vrijwilligheid).

165 Considerans (12) EU-Richtlijn mensenhandel. De Richtlijn strafvordering mensenhandel in de zin van seksuele uitbuiting geeft als voorbeeld van bijzondere kwetsbaarheid 'verstandelijk/lichamelijk gehandicapt', *Stcr.* 2010, 13 154.

166 Zie bijvoorbeeld Richtlijn voor strafvordering mensenhandel in de zin van dienstbaarheid of arbeidsuitbuiting, *Stcr.* 2012, 8227. Hierbij is ook te denken aan een autistische stoornis, zie bijvoorbeeld Rb. Zutphen 21 augustus 2012, *LJN*: BX5202.

167 Art. 4 lid 2 sub d EU-Richtlijn mensenhandel.

168 Considerans (12) EU-Richtlijn mensenhandel.

169 Zie bijvoorbeeld Rb. Den Haag 30 maart 2012, *LJN*: BW1791, Rb. Utrecht 6 april 2012, *LJN*: BW2290, Hof Leeuwarden 1 maart 2012, 24-001047-11 (niet gepubliceerd), Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 18 februari 2011, *LJN*: BP6711 (*Sneep II*). Het gaat in die zaken dan met name om het geweld als dwangmiddel. Als een manipulatief dwangmiddel is gebruikt wordt het ontbreken van geweld soms als strafverminderend beoordeeld. Zie ook §6.3.3 (Ten onrechte meegewogen factoren).

170 Zie §6.1 (Richtlijnen en oriëntatiepunten).

171 *Kamerstukken II* 2011/12, 33 309, nr. 3, p. 14.

7 Slachtoffers

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de cijfers met betrekking tot slachtoffers van mensenhandel die in 2010 voorkomen in de uitspraken in eerste aanleg. In het vorige jurisprudentieonderzoek dat in NRM7 is gepubliceerd, ging het in de mensenhandelzaken in de seksindustrie in eerste aanleg in 2007 om 257 niet-unieke slachtoffers. Omdat het aantal unieke slachtoffers in 2007 niet bekend was, zijn de cijfers over 2010 niet goed vergelijkbaar. De bejegening van slachtoffers wordt tot slot besproken in de laatste paragraaf (§7.5).

Opgemerkt zij dat de slachtoffercijfers van CoMensha¹ uit 2010 (N: 993) niet te vergelijken zijn met de slachtoffercijfers zoals gepresenteerd in dit hoofdstuk. Dit ten eerste omdat lang niet alle slachtoffers die bij CoMensha zijn gemeld uiteindelijk een (getuige)rol spelen in een rechtszaak. Sommige slachtoffers maken zelfs geen deel uit van een opsporingsonderzoek. Daarnaast is de tijd tussen een slachtoffermelding bij CoMensha en de afdoening van een zaak in eerste aanleg vaak veel langer dan een jaar, waardoor een slachtoffer dat in 2010 bij CoMensha is gemeld meestal niet ook in datzelfde jaar als slachtoffer in een strafzaak voorkomt. Naar verwachting zal er dus maar weinig tot geen overlap zijn.

7.1 Aantal unieke en door het OM geïdentificeerde slachtoffers

In de 111 vonnissen van mensenhandelzaken in de seksindustrie zijn 147 unieke slachtoffers geïdentificeerd en de 29 overige uitbuitingsvonnissen betreffen 70 unieke en geïdentificeerde slachtoffers.² Sommige slachtoffers zijn slachtoffer van meerdere verdachten en komen aldus in meerdere tenlasteleggingen voor. In onderstaande tabel is te zien hoe vaak een uniek en door het OM als zodanig geïdentificeerd slachtoffer verbonden is aan meerdere verdachten. Sommige slachtoffers waren slachtoffer van

---

1 CoMensha registreert in Nederland alle potentiële slachtoffers van mensenhandel die bij hen gemeld worden. In theorie zouden alle slachtoffers die in Nederland bekend zijn (bijvoorbeeld bij de politie of bij een hulpverleningsinstelling) gemeld moeten worden aan CoMensha; in de praktijk gebeurt dit echter niet altijd. Voor meer informatie over de bij CoMensha gemelde slachtoffers wordt verwezen naar NRM9 (nog te publiceren).

2 In sommige vonnissen wordt gesproken over onbekend gebleven slachtoffers. Deze personen zijn niet geïdentificeerd en daarom niet meegenomen in de 147, respectievelijk, 70 unieke en geïdentificeerde slachtoffers, zie §4.2.1 (Artikel 261 Wetboek van strafvordering en materiële nietigheid).

zowel seksuele als overige uitbuiting³ waardoor de 147 slachtoffers van seksuele uitbuiting en de 70 slachtoffers van overige uitbuiting een overlap vertonen.

Tabel 16 Aantal verdachten per slachtoffer (2010)

	Aantal slachtoffers van seksuele uitbuiting		Aantal slachtoffers van overige uitbuiting	
	N	%	N	%
1 verdachte	81	55%	9	13%
2 verdachten	36	24%	27	39%
3 verdachten	13	9%	23	33%
4 verdachten	9	6%	11	16%
5 verdachten	8	5%	-	-
Totaal	147	100%	70	100%

Ten aanzien van 45% van de slachtoffers van seksuele uitbuiting waren volgens het OM ten minste twee verdachten betrokken. Voor de slachtoffers van overige uitbuiting ligt dit percentage veel hoger, namelijk op 87%. Hieruit kan het vermoeden ontstaan dat overige uitbuiting vaker in georganiseerd verband plaatsvindt. Voor de vraag in hoeverre medeplegen als strafverzwarende omstandigheid ook terug is te zien in de uiteindelijk opgelegde straffen, zie §6.3.1.1 (Door twee of meer verenigde personen).

7.2 Aantal bewezen verklaarde slachtoffers

In totaal heeft de rechter in eerste aanleg in 2010 ten aanzien van 144⁴ unieke en geïdentificeerde slachtoffers van seksuele uitbuiting en ten aanzien van 70 unieke en geïdentificeerde slachtoffers van overige uitbuiting het slachtofferschap al dan niet bewezen verklaard.⁵ In onderstaande tabel is deze verdeling te zien. Incidenteel is het voorgekomen dat onbekend gebleven slachtoffers bewezen zijn verklaard, maar omdat deze slachtoffers niet zijn geïdentificeerd zijn ze hier verder buiten beschouwing gelaten.

3 Daarom is het niet mogelijk om de in onderstaande en volgende tabellen weergegeven aantallen ten aanzien van seksuele en overige uitbuiting bij elkaar op te tellen.

4 De dagvaardingen in drie zaken waarop één en hetzelfde slachtoffer staat zijn nietig verklaard (Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018037-03; 14-018035-03; 14-018036-03 (niet gepubliceerd)) en het OM is niet-ontvankelijk verklaard ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten met betrekking tot twee andere slachtoffers (Rb. Zwolle-Lelystad 27 december 2010, LJN: BO9988).

5 Soms wordt een feit ten dele bewezen verklaard, bijvoorbeeld ten aanzien van een kortere periode dan ten laste gelegd of ten aanzien van één dader in plaats van meerdere.

Tabel 17 Bewezenverklaring van slachtofferschap (2010)

	Aantal slachtoffers van seksuele uitbuiting		Aantal slachtoffers van overige uitbuiting	
	N	%	N	%
Slachtofferschap (deels) bewezen	93	65%	39	56%
Slachtofferschap niet bewezen	51	35%	31	44%
Totaal	144	100%	70	100%

Ten aanzien van 65% van de unieke en geïdentificeerde slachtoffers van seksuele uitbuiting waarover de rechter in eerste aanleg heeft geoordeeld is het slachtofferschap bewezen verklaard. Het slachtofferschap van overige uitbuitingslachtoffers is relatief gezien minder vaak bewezen verklaard, namelijk in 56% van de gevallen.

7.3 Slachtoffers naar geslacht en leeftijdscategorie

In onderstaande tabel is de verdeling naar geslacht te zien voor zowel de slachtoffers op de tenlastelegging als de slachtoffers in de bewezenverklaring van seksuele, respectievelijk, overige uitbuiting.

Tabel 18 Slachtoffers naar geslacht (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de tenlastelegging		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de bewezenverklaring		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de tenlastelegging		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de bewezenverklaring	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Man	1	1%	1	1%	9	13%	3	8%
Vrouw	146	99%	92	99%	35	50%	15	38%
Onbekend	-	-	-	-	26	37%	21	54%
Totaal	147	100%	93	100%	70	100%	39	100%

De slachtoffers van seksuele uitbuiting betreffen, op één na, alle vrouwen.⁶ Het geslacht van de slachtoffers van overige uitbuiting is in tegenstelling tot de slachtoffers van seksuele uitbuiting vaak niet uit de vonnissen op te maken (37%).⁷ In ieder geval betreft de helft van de slachtoffers vrouwen en is minstens 13% man. Overige uitbuitingslachtoffers zijn in 2010 dus in ieder geval vaker van het mannelijke geslacht dan de seksuele uitbuitingslachtoffers.

6 In andere jaren zijn verdachten vervolgd voor mensenhandel waarbij juist mannen het slachtoffer waren. Zo zijn in een zaak die diende voor de Rechtbank Utrecht in 2011 twee verdachten veroordeeld voor mensenhandel ten aanzien van twaalf mannen van buitenlandse afkomst (Rb. Utrecht 11 november 2011, LJN: BU4709; BU4728).

7 Van sommige slachtoffers was het geslacht ook niet af te leiden uit de naam.

Slachtoffers naar leeftijdscategorie

In onderstaande tabel is de verdeling naar leeftijdscategorie te zien.⁸ Voor de minderjarige slachtoffers – van wie het slachtofferschap bewezen is verklaard en die tijdens de ten laste gelegde duur van het mensenhandelfeit meerderjarig zijn geworden – is, indien van toepassing, in de bewezenverklaring nagegaan of de periode ten tijde van de minderjarigheid ook daadwerkelijk bewezen is. Hiervan bleek in alle gevallen sprake.

Tabel 19 Slachtoffers naar leeftijdscategorie (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de tenlastelegging		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de bewezenverklaring		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de tenlastelegging		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de bewezenverklaring	
	N	%	N	%	N	%	N	%
< 16 jaar	13	9%	8	9%	-	-	-	-
16 of 17 jaar	7	5%	6	6%	2	3%	-	-
Meerderjarig	127 ⁹	86%	79 ¹⁰	85%	68	97%	39	100%
Totaal	147	100%	93	100%	70	100%	39	100%

In ieder geval twintig (14%) van de totaal 147 slachtoffers van seksuele uitbuiting waren minderjarig, waarvan er dertien (9%) zelfs nog jonger dan zestien jaar waren (twee slachtoffers waren pas dertien jaar)¹¹. Daarnaast is een groep van negen slachtoffers (6%) geïdentificeerd die ten tijde het begin van het slachtofferschap net meerderjarig was (tussen de achttien en de 21 jaar). Deze groep betreft mogelijk een onderschatting aangezien er geen juridische reden is om de leeftijd van deze groep slachtoffers in de tenlastelegging te vermelden. Voor de slachtoffers van seksuele uitbuiting van wie het slachtofferschap bewezen is verklaard geldt een nagenoeg gelijke leeftijdsverdeling als voor de slachtoffers die in de tenlastelegging zijn genoemd. Van de 70 slachtoffers van overige uitbuiting bleek uit de tenlasteleggingen

8 De leeftijd van de slachtoffers is in eerste instantie bepaald aan de hand van de geboortedatum van het slachtoffer en de begindatum van het eerst gepleegde mensenhandelfeit op de tenlastelegging waarin het slachtoffer voorkomt. De geboortedatum van de slachtoffers is echter niet altijd genoemd. Wel is soms zonder geboortedatum te noemen woordelijk weergegeven hoe oud een slachtoffer was of tot welke leeftijdscategorie een slachtoffer behoorde ten tijde het delict (bijvoorbeeld door het ten laste leggen van art. 273a/f lid 1 sub 2, sub 5 of sub 8 of lid 3 sub 2 Sr). Verder is er van uitgegaan dat wanneer op geen enkele manier uit de tenlastelegging bleek dat een slachtoffer minderjarig was dat het slachtoffer dan dus meerderjarig was.

9 In ieder geval negen slachtoffers waren net meerderjarig (tussen de achttien en de 21 jaar).

10 In ieder geval zes slachtoffers waren net meerderjarig (tussen de achttien en de 21 jaar).

11 Rb. Rotterdam 19 oktober 2010, 10-750227-09 (niet gepubliceerd), Rb. Den Haag 7 mei 2010, LJN: BM3656; 09-920393-09; 09-757654-09; 09-900652-09; 09-757516-09 (niet gepubliceerd). In deze zaken volgde vrijspraak voor de ten laste gelegde mensenhandel.

ten aanzien van twee slachtoffers expliciet dat ze minderjarig waren ten tijde victimisatie. Deze twee meisjes zouden zijn gedwongen drugs te smokkelen, maar dit is niet bewezen verklaard.¹²

Het komt voor dat naast mensenhandel met betrekking tot minderjarigen artikel 280 Sr ten laste wordt gelegd: het bemoeilijken van de opsporing van een minderjarige die onttrokken is, of zich onttrokken heeft, aan het over hem gestelde wettelijke gezag.¹³ In 2010 is dit in geen enkele mensenhandelzaak voorgekomen.

7.4 Slachtoffers geworven in het buitenland, naar herkomstregio en herkomstregio minderjarige slachtoffers

Uit de vonnissen blijkt dat 73 (50%) van de 147 slachtoffers van seksuele uitbuiting in het buitenland zijn geworven. Ten aanzien van de overige slachtoffers (74: 50%) geldt dus dat ze in Nederland zijn geworven of dat in de vonnissen niet wordt gesproken over de werving. Van 54 slachtoffers die in het buitenland zijn geworven is het slachtofferschap bewezen verklaard.¹⁴ Van de 70 slachtoffers van overige uitbuiting zijn er 46 (66%) in het buitenland geworven, waarvan van 33 slachtoffers het slachtofferschap bewezen is verklaard.¹⁵

Het oorspronkelijke herkomstland van slachtoffers is niet per definitie het land of de regio van werving. Het is immers mogelijk dat een slachtoffer in een ander land is geworven dan zijn of haar herkomstland.¹⁶ Daarnaast kan het zo zijn dat een slachtoffer oorspronkelijk wel uit een ander land komt dan Nederland, maar dat geen sprake is van werving door de betreffende verdachte waardoor er in het vonnis geen aandacht aan is besteed.

12 Rb. Den Haag 17 februari 2010, LJN: BL4279; BL4298; 09-754012-09; 09-754074-09 (niet gepubliceerd).

13 Zie bijvoorbeeld Rb. Groningen 15 maart 2012, 18-670470-10 (niet gepubliceerd).

14 Dit betreft 58% van de totaal 93 bewezen verklaarde slachtoffers en 74% van de totaal 73 slachtoffers die in het buitenland zijn geworven.

15 Dit betreft 85% van de totaal 39 bewezen verklaarde slachtoffers en 72% van de totaal 46 slachtoffers die in het buitenland zijn geworven.

16 Zie bijvoorbeeld Rb. Alkmaar 5 oktober 2010, 14-810152-10 (niet gepubliceerd), in deze zaak is het slachtoffer geworven in Griekenland maar oorspronkelijk afkomstig uit Bulgarije.

Tabel 20 Slachtoffers naar herkomstregio (2010)

	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de tenlastelegging		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de bewezenverklaring		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de tenlastelegging		Aantal unieke, geïdentificeerde slachtoffers in de bewezenverklaring	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Nederland ¹⁷	52	35%	29	31%	24	34%	6	15%
Oost-Europa ¹⁸	60	41%	41	44%	20	29%	12	31%
Azië ¹⁹	17	12%	14	15%	26	37%	21	54%
Overig ²⁰	8	5%	7	8%	-	-	-	-
Onbekend ²¹	10	7%	2	2%	-	-	-	-
Totaal	147	100%	93	100%	70	100%	39	100%

- 17 Bij Nederlandse slachtoffers is vaak niet expliciet vermeld dat het om een uit Nederland afkomstig slachtoffer gaat. Wanneer in een vonnis uitsluitend gesproken wordt over werving in Nederland, waarbij de verdachte afkomstig is uit Nederland en het slachtoffer een Nederlandse naam heeft is er in ieder geval van uitgegaan dat Nederland het herkomstland van dit slachtoffers is.
- 18 **Seksuele uitbuiting: tenlastelegging:** veertien slachtoffers uit Roemenië (10%), veertien slachtoffers uit Hongarije, waarvan één uit Hongarije of Roemenië (10%), negen slachtoffers uit Polen (6%), acht slachtoffers uit Bulgarije, waarvan één uit Bulgarije of Duitsland (5%), vijf slachtoffers uit Tsjechië (3%), vijf slachtoffers uit Letland (3%), twee slachtoffers uit Slowakije (1%), één slachtoffer uit voormalig Joegoslavië (1%) en twee slachtoffers uit Oost-Europa - niet nader gespecificeerd (1%); **bewezenverklaring:** twaalf slachtoffers uit Roemenië (13%), elf slachtoffers uit Hongarije (12%), zes slachtoffers uit Bulgarije, van wie één uit Bulgarije of Duitsland (6%), vijf slachtoffers uit Polen (5%), vijf slachtoffers uit Letland (5%), één slachtoffer uit Tsjechië (1%) en één slachtoffer uit voormalig Joegoslavië (1%). **Overige uitbuiting: tenlastelegging:** dertien slachtoffers uit Polen (19%), zes slachtoffers uit Roemenië (9%) en één slachtoffer uit Bulgarije (1%); **bewezenverklaring:** elf slachtoffers uit Polen (28%) en één slachtoffer uit Bulgarije (3%).
- 19 **Seksuele uitbuiting: tenlastelegging:** elf slachtoffers uit Thailand (7%), vier slachtoffers uit China (3%) en twee slachtoffers uit Maleisië (1%); **bewezenverklaring:** tien slachtoffers uit Thailand (11%), twee slachtoffers uit China (2%) en twee slachtoffers uit Maleisië (2%). **Overige uitbuiting: tenlastelegging:** dertien slachtoffers uit India (19%), elf slachtoffers uit Indonesië (16%) en twee slachtoffers uit de Filippijnen (3%); **bewezenverklaring:** elf slachtoffers uit Indonesië (28%) en tien slachtoffers uit India (26%).
- 20 **Seksuele uitbuiting: tenlastelegging:** drie slachtoffers uit Benin (2%), twee slachtoffers uit Duitsland (1%), twee slachtoffers uit België (1%) en één slachtoffer uit Turkije (1%); **bewezenverklaring:** twee slachtoffers uit Benin (2%), twee slachtoffers uit Duitsland (2%), twee slachtoffers uit België (2%) en één slachtoffer uit Turkije (1%).
- 21 Uit de tenlastelegging blijkt niet altijd het oorspronkelijke herkomstland van een slachtoffer.

Zowel van de slachtoffers van seksuele uitbuiting als van de slachtoffers van overige uitbuiting is ruim een derde afkomstig uit Nederland. De slachtoffers zijn verder met name – en in het geval van overige uitbuiting zelfs uitsluitend – afkomstig uit Oost-Europa en Azië, waarbij binnen Oost-Europa dezelfde herkomstlanden gelden voor slachtoffers van seksuele en overige uitbuiting (namelijk Roemenië, Polen en Bulgarije), maar binnen Azië niet één land overeen komt (namelijk, seksuele uitbuiting: Thailand, China en Maleisië ten opzichte van overige uitbuiting: India, Indonesië en de Filipijnen). Deze bevinding zal echter eerder te relateren zijn aan het beperkt aantal mensenhandelonderzoeken van met name overige uitbuiting in 2010 (N: 13, zie Bijlage 3, Tabel B1.2) dan dat het een weerspiegeling is van een daadwerkelijk onderscheid tussen seksuele en overige uitbuiting.

De meeste minderjarige slachtoffers van seksuele uitbuiting (85%) zijn oorspronkelijk afkomstig uit Nederland. De overige 15% betreffen twee slachtoffers uit Hongarije en één uit Roemenië. De minderjarige slachtoffers van seksuele uitbuiting verschillen op dit punt van de meerderjarige slachtoffers van seksuele uitbuiting²² in die zin dat slechts een minderheid (30%) van de meerderjarige slachtoffers afkomstig is uit Nederland.²³ Verder blijkt het slachtofferschap van de Nederlandse minderjarige slachtoffers in 2010 relatief gezien vaker bewezen te zijn verklaard (65%) dan het slachtofferschap van de Nederlandse meerderjarige slachtoffers (51%).²⁴ De twee minderjarige slachtoffers van overige uitbuiting zijn ook afkomstig uit Nederland, maar gezien dit beperkte aantal zijn geen verdere analyses of uitspraken mogelijk. Van beide slachtoffers is het slachtofferschap niet bewezen verklaard.²⁵

7.5 Slachtoffers in het strafproces en het *non punishment*-beginsel

De laatste jaren is hard gewerkt aan de verbetering van de positie van slachtoffers in het strafproces. Dat resulteerde onder meer in de Wet versterking positie slachtoffers in het strafproces.²⁶ De vorig jaar tot stand gekomen EU-Richtlijn mensenhandel bevat voorts een aantal belangrijke verplichtingen om specifiek slachtoffers van mensenhandel te beschermen, waarbij voor kwetsbare slachtoffers – in het bijzonder kinderen – afzonderlijke bepalingen zijn opgenomen. Deze bepalingen strekken tot bescherming van het slachtoffer, daarbij in acht nemend de geldende waarborgen van een eerlijk proces voor de verdachte.

Het slachtofferschap van mensenhandel is nog niet apart opgenomen als mogelijke sepotgrond. Deze eerdere aanbeveling van de NRM ligt des te meer voor de hand, nu het beginsel in de EU-Richtlijn niet beperkt is tot niet-bestrafing, maar is uitgebreid tot niet-*vervolg*.²⁷ Dat geldt ook voor de eerdere aanbeveling van de NRM om in de Aanwijzing mensenhandel op te nemen dat wanneer door een slachtoffer

22 N: 117 – van tien (meerderjarige) slachtoffers is de herkomstregio onbekend, zie Tabel 20.

23 Dit verschil is zeer significant: X^2 : 22,01, df: 1, p: 0,00.

24 Dit verschil is niet significant: X^2 : 0,82, df: 1, p: 0,37.

25 Deze zaak is hiervoor aan de orde gekomen in §5.1 (Verdachten en veroordeelden naar geslacht, leeftijdscategorie en geboorteregio).

26 *Stb.* 2010, 1, in werking getreden per 1 januari 2011. Deze wet bevat bepalingen over onder meer recht op informatie over de strafrechtelijke procedure (met inbegrip van de afloop) tegen de verdachte, recht op correcte bejegening, recht op informatie over de mogelijkheden van schadevergoeding in het kader van het strafproces en spreekrecht op de terechtzitting.

27 NRM7, aanbeveling 36. De minister van Veiligheid en Justitie geeft aan dat dit punt zal worden betrokken bij de voorgenomen wijziging van de Aanwijzing mensenhandel, *Kamerstukken II* 2011/12, nr. 3, p. 7.

een strafbaar feit is gepleegd, op het proces verbaal een aantekening moet worden gemaakt over het slachtofferschap van verdachte.²⁸ Op die manier kan het OM gewezen worden op eventueel slachtofferschap en kan ook daadwerkelijk een afweging worden gemaakt ten aanzien van de vervolging van deze persoon.²⁹

De strafprocedure is voor slachtoffers in het algemeen maar zeker ook voor slachtoffers van mensenhandel vaak een stressvolle beleving. Slachtoffers herleven hun traumatische ervaringen en zijn vaak – terecht – angstig en bang voor diegenen die hen in die positie hebben gebracht. Herhaald slachtofferschap ('secundaire victimisatie')³⁰ is een reëel risico en de wijze van bejegening gedurende de strafprocedure is daarbij relevant. Een correcte bejegening houdt onder meer in dat, indien gewenst, slachtoffers op de hoogte moeten worden gehouden van het verloop van de strafzaak, inclusief de ontwikkelingen rond de voorlopige hechtenis van een verdachte. Het OM speelt hier een cruciale rol in, zoals ook uitgewerkt in de huidige Aanwijzing mensenhandel³¹ en de Aanwijzing slachtofferzorg³². Een slachtoffer moet in een strafproces echter vaak ook getuigen, en al dan niet herhaaldelijk en tot en met de terechtzitting zijn of haar verhaal vertellen. Met een beroep op de EU-Richtlijn mensenhandel spant het OM zich bij gelegenheid in om dat te voorkomen en om bijvoorbeeld een gehoor te laten plaatsvinden buiten aanwezigheid van verdachte.³³ Er zijn mogelijkheden om slachtoffers te beschermen zonder daarbij de rechten van de verdachte op een eerlijk proces uit het oog te verliezen, bijvoorbeeld door de getuige te horen door tussenkomst van audio- en visuele communicatiemiddelen.³⁴

Binnen de rechtspraak is ook in toenemende mate aandacht voor de positie van (kwetsbare) slachtoffers op de zitting. Maar ook in de fase na de zitting is alertheid op het feit dat een slachtoffer wellicht ook het vonnis leest dan wel de inhoud te horen krijgt van belang. En dan is de wijze van formulering in met name de strafmotivering relevant. Zo weegt de rechter soms ten voordele van de verdachte mee dat het in de zaak gaat om een 'relatief korte pleegperiode'³⁵, of dat verdachte met betrekking tot een

28 NRM7, aanbeveling 37. Zo ook Huberts & Ten Kate 2012, p. 81-86.

29 Wanneer wordt overgegaan tot vervolging van een verdacht slachtoffer dienen de Ovj die de mensenhandelaar vervolgt en de Ovj die het slachtoffer vervolgt elkaar op de hoogte te stellen, NRM7, vervolg van aanbeveling 37.

30 Zie over secundaire victimisatie bijvoorbeeld Van den Berg 2012, Wijers & de Boer 2010, Winkel e.a. 2010.

31 *Start.* 2008, 253. Naar verwachting treedt een nieuwe Aanwijzing in werking per 1 januari 2013.

32 *Start.* 2010, 20476.

33 In art. 12 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU) is een aantal bepalingen opgenomen ter bescherming van slachtoffers van mensenhandel tijdens het strafrechtelijk onderzoek, onder meer ter voorkoming van onnodig herhalen van ondervragingen, te vermijden dat visueel contact plaatsvindt tussen slachtoffers en verdachten – door gebruik te maken van passende middelen, waaronder adequate communicatietechnologie en het vermijden dat het optreden als getuige tijdens de openbare zitting plaatsvindt. Art. 15 EU-Richtlijn mensenhandel bevat nadere bepalingen ter bescherming van minderjarige slachtoffers.

34 Zie Bronkhorst 2011.

35 Zie bijvoorbeeld Rb. Den Haag 6 september 2010, LJN: BN6042, "De rechtbank laat daarbij de relatief beperkte duur waarbinnen de uitbuiting heeft plaatsgevonden, zwaar meewegen." Het ging i.c. om een periode van tien maanden.

of meerdere slachtoffers ‘relatief weinig opbrengsten heeft genoten’³⁶. Zonder afbreuk te willen doen aan de merites van deze overwegingen worden deze echter soms op een – voor de lezer van de uitspraak, en dus ook voor het slachtoffer – ongelukkige manier verwoord.

Een van de bepalingen in de EU richtlijn, die geldt voor alle slachtoffers van mensenhandel, bevat het zogenoemde *non punishment*-beginsel.³⁷ Op grond van deze bepaling moeten lidstaten er voor zorgen dat de bevoegdheid bestaat om slachtoffers van mensenhandel niet te vervolgen of te bestraffen wegens gedwongen betrokkenheid bij criminele activiteiten die een rechtstreeks gevolg is van de jegens hen gepleegde mensenhandel.³⁸ In de Nederlandse context zijn hierbij artikel 9a Sr (rechterlijk pardon) en het opportuniteitsbeginsel, neergelegd in artikel 167 Sv, relevant.³⁹

*Hof Den Haag, 19 januari 2010 (Mehak)*⁴⁰

In deze zaak ging het om een zeer ernstig feit (mede) gepleegd door een jonge vrouw die zich sinds ongeveer haar dertiende jaar in een uitbuitingssituatie bevond. De uitbuiting was ook in appel bewezen verklaard. Bij het hof werd door verdachte een beroep gedaan op psychische overmacht. Dit beroep werd door het hof verworpen. Ook werd een beroep gedaan op het *non punishment*-beginsel. Het hof overweegt dat ‘in rechte ervan kan worden uitgegaan dat [betrokkene 1] en [betrokkene 2] de verdachte, die afkomstig is uit de Indiase cultuur, hebben uitgebuit door, kort gezegd, de verdachte illegaal in hun woning in Nederland te laten verblijven en te werk te stellen in hun huishouding, en dat [betrokkene 1] op 28 januari 2006 om de kwade geest in [slachtoffer] te bedwingen aan de verdachte opdrachten heeft gegeven [slachtoffer] te (laten) slaan en/of te (laten) vastbinden.’ Het beroep op psychische overmacht wordt verworpen op grond van het feit dat van de verdachte in redelijkheid kon worden gevergd, dat zij mogelijkheden had gezocht de gezondheid en het leven van het slachtoffer te sparen door zo nodig de woede van [betrokkene 1] en/of [betrokkene 2] te trotseren. Na het verwerpen van het verweer op psychische overmacht en de strafmotivering gaat het hof nog in op het beroep op het *non punishment*-beginsel. Het hof overweegt hierover ‘dat de stelselmatige mishandelingen van [slachtoffer] vóór 28 januari 2006 en de doodslag van [slachtoffer] op 28 januari 2006, in onvoldoende direct verband met de werkzaamheden die de verdachte in het kader van de uitbuiting door [betrokkene 1] en [betrokkene 2] moest verrichten stonden. Gelet hierop, alsmede de ernst van de onderhavige delicten, dient toepassing van het *non punishment*-beginsel achterwege te blijven.’

Het hof plaatst het *non punishment*-verweer in relatie tot de werkzaamheden die verdachte moest verrichten en niet in relatie tot de mate van invloed die de mensenhandelaren op verdachte hadden en de mate

36 Rb. Alkmaar 14 oktober 2011, LJN: BT8889, zie ook Rb. Groningen 15 maart 2012, 18-670470-10 (niet gepubliceerd) waarin de rechtbank oordeelt “dat de verdiensten van verdachte minimaal zijn geweest”.

37 Zie over dit beginsel ook NRM7, Hoofdstuk 6.

38 Art. 8 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU). De term ‘*non punishment*-beginsel’ dekt de huidige lading eigenlijk niet meer nu de term in de EU-Richtlijn is uitgebreid van niet-bestrafing tot ook niet-vervolgen, en dus verder gaat dan art. 26 Verdrag van de Raad van Europa inzake de bestrijding van mensenhandel.

39 Ook is te denken aan de toepasselijkheid van een schulduitsluitingsgrond, Huberts & Ten Kate, 2012, pp. 81-86.

40 Hof Den Haag 19 januari 2010, LJN: BK9410; zie ook NRM7, p. 547; NRM8, p. 87.

waarin zij haar vrijheid tot het maken van eigen keuzes kon bepalen. Dat lijkt niet in overeenstemming met de bedoeling van het *non punishment*-beginsel. In cassatie wordt aangevoerd dat het hof verplicht was ingevolge het *non punishment*-beginsel toepassing te geven aan artikel 9a Sr. Dit beroep wordt door de Hoge Raad terecht verworpen.⁴¹ De motivering van het hof voor de verwerping van het *non punishment*-beginsel is niet aan de orde gesteld. In de conclusie⁴² wordt wel gememoreerd dat niet wordt geklaagd dat de strafoplegging verbazing wekt, maar ook de conclusie strekt tot verwerping van het beroep.

---

41 HR 6 december 2011, *LJN*: BP9394; Art. 26 van het Verdrag van de Raad van Europa behelst een dergelijke verplichting niet. Overigens was het Verdrag ten tijde van de berechting in hoger beroep nog niet van kracht.

42 HR 6 december 2011, *LJN*: BP9394 (conclusie A-G Machielse). Zie ook HR 26 juni 2012, *LJN*: BV1642 waarbij ten aanzien van het *non punishment*-beginsel het beroep tegen Hof Den Bosch van 4 juli 2011, *LJN*: BR0235, werd verworpen. Het beroep hield in dat het OM niet had mogen vervolgen. Het hof had art. 9a Sr toegepast.

8 Schadevergoeding

8.1 Schadevergoedingsmodaliteiten

Slachtoffers van mensenhandel kunnen op verschillende manieren schade vergoed krijgen.¹ Het kan hierbij gaan om materiële schade – zoals schade aan eigendommen, medische kosten of afgepakte dan wel ingehouden verdiensten – en immateriële schade (smartengeld). Zo kunnen slachtoffers zich voor het verkrijgen van schadevergoeding voegen als benadeelde partij in het strafproces.² Het voegen als benadeelde partij betreft een civiele vordering en deze vordering wordt dan ook beheerst door de materiële regels van het burgerlijke recht op grond van onrechtmatige daad.³ De schadevergoedingsmaatregel is de tweede mogelijkheid om schade vergoed te krijgen. Deze maatregel kan de rechter op verzoek van de benadeelde partij, op vordering van het OM⁴, maar ook ambtshalve opleggen.⁵ ‘Ambtshalve’ betekent dat een schadevergoedingsmaatregel kan worden opgelegd zonder dat een slachtoffer zelf een civiele vordering heeft ingediend.⁶ Een schadevergoedingsmaatregel betekent dat het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB) de incasso uit handen van het slachtoffer neemt (zie §8.4). Daarnaast is het mogelijk dat slachtoffers een beroep doen op het Schadefonds Geweldsmisdrijven.⁷

Als gevolg van de Wet versterking positie slachtoffers in het strafproces – die op 1 januari 2011 in werking trad – oordeelt de rechter over de ontvankelijkheid van een vordering op grond van het criterium dat de vordering geen onevenredige belasting van het strafgeding oplevert, in plaats van het criterium dat de vordering kennelijk eenvoudig van aard is.⁸ Ook is het per 1 januari 2011 mogelijk dat, na het opleggen van een schadevergoedingsmaatregel, de staat aan het slachtoffer de schadevergoeding uitkeert als de

1 Zie NRM5, p. 82 e.v., NRM7 p. 497.

2 Zie artt. 51a-51f Sv jo. art. 361 Sv. Dit kan vóór of tijdens de behandeling van de strafzaak.

3 Art. 6:162 BW.

4 Het OM kan op grond van deze bepaling ook ambtshalve een schadevergoedingsmaatregel eisen als geen vordering benadeelde partij is ingediend. Zie ook Aanwijzing slachtofferzorg, §2.4.2, *Strct.* 2010, 20476.

5 Art. 36f Sr.

6 ‘Hoewel de maatregel ook kan worden opgelegd indien geen civiele vordering is ingediend, zal dit veelal niet voor de hand liggen bij gebrek aan informatie of de schade nog wel bestaat en niet inmiddels vergoed is dan wel of het slachtoffer nog wel behoefte heeft aan schadevergoeding en zo ja over de omvang van de schade’, Claassens & Wabeke 2005, p. 87.

7 Voor overige mogelijkheden tot het verkrijgen van schadevergoeding, voor zover niet in dit hoofdstuk besproken, zie NRM5, p. 82 e.v.

8 Art. 361 lid 3 Sv. Wet van 17 december 2009, *Stb.* 2010, 1; in werking per 1 januari 2011, *Stb.* 2010, 291.

verdachte niet of niet volledig binnen acht maanden na het onherroepelijk worden van het vonnis of arrest, aan zijn verplichting heeft voldaan.⁹ Omdat mensenhandel wordt gezien als een gewelds- dan wel zedenmisdrijf geldt voor slachtoffers van mensenhandel in deze zogenoemde voorschotregeling geen maximumbedrag.¹⁰ Voornoemde wetswijzigingen zijn in de cijfers over 2010 uiteraard nog niet terug te zien. Wel zal aan de hand van recente jurisprudentie het nieuwe criterium nader worden besproken.

Op internationaal niveau blijft de roep om een verband te leggen tussen ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel en schadevergoeding¹¹, zoals recentelijk ook nog in de te implementeren EU-Richtlijn mensenhandel uitdrukkelijk wordt weergegeven.¹² Het is daarbij opvallend dat – andersom – het voorstel van de Europese Commissie voor een richtlijn bevrozing en confiscatie van criminele opbrengsten geen verband legt met schadevergoeding voor slachtoffers. Mensenhandel is immers één van de delicten die onder de werkingssfeer van deze richtlijn zouden moeten vallen.¹³ In ieder geval verplicht de EU-Richtlijn mensenhandel de lidstaten om er voor te zorgen dat slachtoffers van mensenhandel toegang hebben tot bestaande regelingen voor de schadevergoeding van slachtoffers van opzettelijke geweldsmisdrijven.¹⁴ In Nederland moet hierbij gedacht worden aan het Schadefonds Geweldsmisdrijven (zie hierna, §8.6).

De mogelijkheden voor slachtoffers om hun schade vergoed te krijgen zijn divers en, zoals in de volgende paragrafen zal blijken, niet eenduidig en ook niet altijd effectief. Het is vaak lastig voor slachtoffers hun weg hierin te vinden. Dat betekent dat ook op het gebied van voorlichting aan slachtoffers nog een weg te gaan is. Dit punt is opgepakt door de Task Force Mensenhandel¹⁵ en dit heeft tot een aantal acties geleid.

Task Force Mensenhandel

De ambitie van de Task Force is om het schadeverhaal voor slachtoffers te verbeteren, en met name met een beroep op het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Een folder over de rechten en plichten van slachtoffers van mensenhandel is in ontwikkeling waarin de mogelijkheid wordt opgenomen voor het verkrijgen van een uitkering van het Schadefonds Geweldsmisdrijven – en de overige mogelijkheden voor slachtoffers van mensenhandel om compensatie te krijgen. Deze folder wordt verspreid onder de organisaties die betrokken zijn bij de strijd tegen mensenhandel en zorg voor slachtoffers en is primair bedoeld om slachtoffers voor te lichten; bij de verspreiding van de folders worden de betreffende instanties specifiek gewezen op de mogelijkheden die het Schadefonds

9 Art. 36f lid 6 Sr.

10 Besluit van 24 juli 2010, houdende vaststelling van het Uitvoeringsbesluit voorschot schadevergoedingsmaatregel, *Stb.* 2010, 311.

11 NRM7, p. 7. Zowel de OVSE, UNHCR als de Raad van Europa bevelen aan om de opbrengsten uit misdrijven te gebruiken om slachtoffers te compenseren of fondsen op te richten om slachtoffers te helpen en te rehabiliteren. Zie in dit verband ook art. 14 lid 2 VN-Verdrag inzake de bestrijding van georganiseerde misdaad.

12 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU), considerans §13.

13 Zie Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende de bevrozing en confiscatie van opbrengsten van misdrijven in de Europese Unie, 12 maart 2012, COM(2012)85.

14 Art. 17 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU).

15 Task Force Mensenhandel 2011.

gewelddsmisdrijven kan bieden aan slachtoffers van mensenhandel. Ook is het de bedoeling dat in de correspondentie van het OM met slachtoffers/ aangevers een standaardtekst wordt opgenomen die erop wijst dat slachtoffers van gewelddsmisdrijven mogelijk in aanmerking komen voor een uitkering van het Schadefonds Gewelddsmisdrijven.

In deze paragraaf wordt eerst inzicht verschaft in enige cijfers met betrekking tot de vordering benadeelde partij in zaken van overige uitbuiting in eerste aanleg uit 2010. Vanwege het geringe aantal zaken worden de resultaten in kort bestek besproken en aangevuld met de bespreking van enkele zaken van recente datum. Vervolgens wordt aandacht besteed aan zaken van seksuele uitbuiting in 2010. Omdat het hier om een groter aantal zaken gaat, is deze paragraaf uitgebreider opgezet. Deze cijfers kunnen niet allemaal eenvoudig met de resultaten uit het vorige onderzoek uit NRM7 worden vergeleken omdat – in tegenstelling tot het vorige onderzoek – nu de unieke vorderingen zijn bekeken.

Na bespreking van zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksresultaten volgt nadere informatie over uitkeringen van het Schadefonds Gewelddsmisdrijven en ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel in relatie tot schadevergoeding.

8.2 Schadevergoeding en overige uitbuiting

Het aantal zaken van overige uitbuiting is gering in aantal, zowel absoluut als relatief (afgezet tegen de zaken met betrekking tot seksuele uitbuiting). Hetzelfde geldt voor de vorderingen benadeelde partij in deze zaken. Omdat minder informatie beschikbaar is, is het lastiger uit de vonnissen van overige uitbuiting algemene conclusies te trekken. Om die reden worden de resultaten in kort bestek besproken. Aandacht gaat vooral uit naar enkele opvallende zaken. Ook aan vonnissen uit 2011 en 2012 wordt aandacht geschonken, hoewel in het kwantitatieve onderzoek uitsluitend de vonnissen in eerste aanleg uit 2010 zijn meegenomen.

8.2.1 Aard en hoogte van de ingediende vorderingen

In de 29 bestudeerde vonnissen zijn 70 unieke slachtoffers geïdentificeerd. Daarvan hebben 21 slachtoffers (30%) een vordering benadeelde partij ingediend (mede) ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten. Elf (52%) van deze 21 vorderingen hadden uitsluitend betrekking op mensenhandel. In het navolgende wordt alleen aan deze vorderingen aandacht besteed. Aangezien sommige slachtoffers slachtoffer zijn van meerdere verdachten zijn de vorderingen soms gericht aan meer dan één verdachte.¹⁶

---

¹⁶ Deze verdachten worden (meestal) hoofdelijk aansprakelijk gehouden voor de geleden schade. Dan kan de maatregel hoofdelijk voor het totaal van de schadevergoeding worden opgelegd. De maatregel wordt dan dus niet per verdachte voor een deel (naar rato van het aantal aansprakelijke personen) van de totale schade opgelegd. Deze hoofdelijkheid vloeit voort uit het gegeven dat de eventuele civiele vordering volgens het burgerlijk recht hoofdelijk moet worden toegewezen terwijl bij de oplegging van de schadevergoedingsmaatregel dezelfde maatstaven van burgerlijk recht moeten worden toegepast, Claassens & Wabeke 2005, p. 91.

Tabel 21 Aard ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, overige uitbuiting)

	Aantal	Totale vorderingsbedrag bekend
Uitsluitend immaterieel	-	-
Uitsluitend materieel	2	2
Zowel materieel als immaterieel	4	4
Onbekend	5	1
Totaal	11	7

Zoals in de bovenstaande tabel te zien is, wordt de aard van de ingediende vordering in vijf vonnissen niet genoemd. In de overige zes zaken gaat het in vier gevallen om zowel materiële als immateriële schadevergoeding. In twee zaken ziet de vordering alleen op materiële schade. In geen enkel vonnis is uitsluitend immateriële schadevergoeding gevorderd. Indien de aard van de vordering niet bekend is, wordt vaak ook het bedrag niet genoemd (in vijf gevallen slechts één maal).

In onderstaande tabel is te zien wat de gemiddelde hoogte is van de gevorderde bekende (deel)bedragen van de vorderingen die uitsluitend zien op mensenhandel.

Tabel 22 Hoogte bekende ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, overige uitbuiting)

	Gemiddelde gevorderde schadevergoeding	Minimum	Maximum
Gevorderde immateriële schade	€ 1.625,00 ¹⁷	€ 500,00	€ 5.000,00
Gevorderde materiële schade	€ 11.975,17 ¹⁸	€ 3.512,05	€ 31.292,79
Gevorderde schade waarvan de aard niet genoemd is	€ 18.151,00 ¹⁹	Nvt (N: 1)	Nvt (N: 1)
Totaal gevorderde schade	€ 13.786,01²⁰	€ 4.012,05	€ 36.292,79

De gevorderde immateriële schade is gemiddeld gezien veel lager dan de gevorderde materiële schade (vergelijk € 1.625,00 met € 11.975,17). Gemiddeld wordt per vordering in totaal een bedrag van € 13.786,01 gevorderd. De kleinste vordering is € 4.012,05²¹ en de grootste € 36.292,79.²²

17 N: 4, Sd: 2.250,00.

18 N: 6, Sd: 10.136,81.

19 N: 1.

20 N: 7, Sd: 11.039,25.

21 Rb. Haarlem 8 december 2010, LJN: BO8985.

22 Rb. Arnhem 17 november 2010, 05-702246-10 (niet gepubliceerd).

8.2.2 (Deels) toegekende vorderingen

In onderstaande tabel is te zien hoe vaak de elf vorderingen die uitsluitend zien op mensenhandel (deels) zijn toegekend door de rechter.

Tabel 23 Aantal toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, overige uitbuiting)

	N	%
Vordering deels toegekend & benadeelde partij deels niet-ontvankelijk verklaard	3	27%
Benadeelde partij niet-ontvankelijk verklaard	7	64%
Anders	1	9%
Totaal	11	100%

In totaal zijn drie vorderingen (36%) door de rechter deels toegekend. In deze drie deels toegekende vorderingen gaat het uitsluitend om toegekende materiële schade. Gemiddeld is een bedrag van € 1.478,21²³ aan materiële schade toegekend. Van de drie toekenningen waarop dit totale gemiddelde is gebaseerd is alle keren ook het totale vorderingsbedrag bekend.²⁴ Het kleinste toegekende bedrag is € 755,25 en het grootste € 1.986,93. Bij alle drie de toekenningen is een schadevergoedingsmaatregel opgelegd.

Zoals hierboven te zien was, zijn slechts drie van de elf vorderingen deels toegekend, alle in dezelfde zaak.²⁵ In die zaak werden drie personen door de verdachte bewogen tot het afsluiten van telefoonabonnementen (door misleiding). De toegekende vordering ziet uitsluitend op de geleden materiële schade.

Rechtbank Haarlem, 8 december 2010^{26,27}

Het materiële deel van de vordering benadeelde partij⁶ zag op de door de slachtoffers betaalde abonnementskosten. De rechtbank stelt vast dat de gevorderde abonnementskosten rechtstreeks voortvloeien uit het bewezen mensenhandelfeit. De vordering wordt echter slechts voor 25% toegekend. Voor de rest van het bedrag worden de benadeelden niet-ontvankelijk verklaard, omdat volgens de rechtbank niet eenvoudig is vast te stellen in welke mate de schade mede het gevolg is van omstandigheden die aan de benadeelde partij kunnen worden toegerekend in de zin van art. 6:101 BW. Waar de twijfel hierover bij de rechtbank is ontstaan, wordt in het vonnis niet duidelijk. Ook wordt niet gemotiveerd waar de toekenning voor 25% op is gebaseerd. Inzicht in de

23 N: 3, Sd: 643,18.

24 Wanneer het gemiddelde van deze drie vorderingen, betreffende zowel materiële als immateriële schade (€ 6.909,62), vergeleken wordt met het gemiddelde van de drie hieraan gerelateerde toegekende bedragen, betreffende uitsluitend materiële schade (€ 1.478,21), blijkt dat gemiddeld ongeveer 21% van het totale vorderingsbedrag is toegekend. Dit betreft 0% van de immateriële gevorderde schade (in alle drie de zaken € 500,00) en 23% van de materiële gevorderde schade.

25 Rb. Haarlem 8 december 2010, 15-700445-10 (niet gepubliceerd).

26 Rb. Haarlem 8 december 2010, LJN: BO8985.

27 Het immateriële deel van de vordering wordt niet toegekend. De rechtbank oordeelt dat onvoldoende aannemelijk is geworden dat de slachtoffers in voornoemde zaak immateriële schade hebben geleden.

gehanteerde rekenmethode ontbreekt aldus. Bij de bespreking van zaken van seksuele uitbuiting hieronder wordt op door rechters gehanteerde rekenmethoden nog nader ingegaan.

8.2.3 Niet toegekende vorderingen

Zoals in Tabel 23 te zien was, zijn tien van de elf ingediende vorderingen (deels) niet-ontvankelijk verklaard. Daarbij ging het vijf keer om een vordering die niet eenvoudig van aard was. In de andere vijf gevallen kwam de rechtbank niet tot een bewezenverklaring van het slachtofferschap. De categorie ‘anders’ representeert een zaak waarin de vordering benadeelde partij was ingediend ten aanzien van het mensenhandelfeit, maar na vrijspraak daarvan de vordering wel geheel wordt toegekend voor de subsidiair ten laste gelegde oplichting.²⁸

*Rechtbank Alkmaar, 8 december 2011*²⁹

In een zaak waarin de verdachte wordt veroordeeld voor het uitbuiten van een drietal Oekraïners wordt de vordering van slachtoffer 3 niet-ontvankelijk verklaard voor zover deze ziet op de achterstallige loonkosten. Deze zou het strafproces onevenredig belasten. Een motivering ontbreekt.³⁰ De beslissing van de rechtbank is opvallend, omdat zij bij de bespreking van de bewijsmiddelen vrij specifiek uitwerkt welk werk het slachtoffer in welke periode heeft verricht en wat de hoogte is van het ontvangen loon (als het slachtoffer al loon ontving). Het is de vraag of het uitzoeken van het achterstallig loon het proces daadwerkelijk onevenredig zou hebben belast, temeer daar het de rechter ook is toegestaan de hoogte van de schade te schatten.³¹ In het vonnis is echter te weinig informatie beschikbaar om deze vraag te kunnen beantwoorden.

8.3 Schadevergoeding en seksuele uitbuiting

Hierboven werden zaken op het terrein van overige uitbuiting besproken. In het navolgende wordt de focus verlegd naar vorderingen benadeelde partij en de schadevergoedingsmaatregel in zaken van seksuele uitbuiting. Omdat over seksuele uitbuiting meer uitspraken beschikbaar zijn, wordt er langer bij stilgestaan. Aangevangen wordt met de bespreking van cijfermatige gegevens ten aanzien van de vorderingen benadeelde partij. Daarna volgt informatie over de mate waarin vorderingen zijn toegekend en schadevergoedingsmaatregelen zijn opgelegd.

8.3.1 Aantal, aard en hoogte van de ingediende vorderingen

Van de 147 door het OM geïdentificeerde slachtoffers in mensenhandelzaken in de seksindustrie (eerste aanleg in 2010) hebben slechts 42 slachtoffers (29%) een vordering benadeelde partij ingediend (mede) ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten. 26 (62%) van de totaal 42 vorderingen hebben betrekking op schade geleden als gevolg van uitsluitend mensenhandel. Onderhavige cijfers zien

28 Het gevorderde en toegekende bedrag betreft uitsluitend materiële schade en bedraagt € 14.598,93.

29 Rb. Alkmaar 8 december 2011, LJN: BU8346.

30 Vaak ontbreekt de motivering en volstaat de rechtbank met de vaststelling dat behandeling van de vordering benadeelde partij het strafgeding onevenredig belast (Candido 2011, pp. 354-359; Wingerden 2008, pp. 62-68).

31 Art. 6:97 BW, tweede volzin: ‘De rechter begroot de schade op de wijze die het meest met de aard ervan in overeenstemming is. Kan de omvang van de schade niet nauwkeurig worden vastgesteld, dan wordt zij geschat.’

alleen op deze 26 vorderingen; hiermee kan immers informatie kan worden verkregen over schade gevorderd als gevolg van alleen mensenhandel. Aangezien sommige slachtoffers slachtoffer zijn van meerdere verdachten zijn de vorderingen soms ingediend ten aanzien van meer dan één verdachte. Aldus hebben de 26 vorderingen betrekking op 38 verdachten;³² dat zijn 29 unieke personen – ten aanzien van sommige verdachten heeft meer dan één slachtoffer namelijk een vordering benadeelde partij ingediend.

Aard ingediende vorderingen

In onderstaande tabel is te zien wat de aard is van de 26 vorderingen met betrekking tot uitsluitend mensenhandel en in hoeveel gevallen de gevorderde bedragen in het vonnis genoemd zijn.

Tabel 24 Aard ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)

	Aantal	Totale vorderingsbedrag bekend
Uitsluitend immaterieel	3	3
Uitsluitend materieel	-	-
Zowel materieel als immaterieel	15	10 ³⁴
Onbekend	8	5
Totaal	26	18

Wanneer de aard van de vorderingen in het vonnis genoemd is, gaat het altijd om gevorderde immateriële schade³⁴, waarbij meestal ook sprake is van gevorderde materiële schade.³⁵ Van de 26 vorderingen is achttien keer het vorderingsbedrag in het vonnis weergegeven. Als de vordering niet-ontvankelijk is vanwege bijvoorbeeld een vrijspraak, is de hoogte en de aard (materieel of immaterieel) niet altijd kenbaar.

Bij materiële schade gaat het doorgaans om afgestane verdiensten, maar het kan bijvoorbeeld ook gaan om kosten gemaakt voor het verwijderen van een onder dwang geplaatste tatoeage. Het is vaste jurisprudentie dat geld dat een verdachte zich heeft toegeëigend dan wel aan hem is afgestaan, in beginsel als materiële schade moet worden beschouwd. In een atypische zaak had de rechtbank daar moeite mee.³⁶ In deze zaak ging het om een elfjarig meisje wier seksuele diensten door haar vader (verdachte) waren verkocht aan derden. De rechtbank wees dit onderdeel van de materiële schade af met de motivering dat het, anders dan in geval in de rechtspraak erkende vergoedingen, i.c. niet zou gaan om overeengekomen prostitutie, waarvan de aan de prostituee toekomende vergoeding niet aan haar wordt uitbetaald. Hoewel de uitspraak invoelbaar is miskent dit oordeel de essentie van artikel 273f Sr. Wellicht speelde bij

32 Zeventien vorderingen ten aanzien van één verdachte, zes vorderingen ten aanzien van twee verdachten en drie vorderingen ten aanzien van drie verdachten.

33 7 (waarbij het bedrag is opgesplitst in materieel en immaterieel) + 3 (waarbij alleen een totaalbedrag is genoemd).

34 Achttien keer (3+15).

35 Vijftien keer.

36 Rb. Alkmaar 21 maart 2012, LJN: BV9569.

deze beslissing het feit mee dat het slachtoffer elf jaar was en de verdachte haar vader. Echter dit soort materiële schade wordt, zoals ook uit de hierna te bespreken uitspraken nog zal blijken, niet beperkt tot situaties waarbij de werkzaamheden in de prostitutie vooraf zijn overeengekomen.

Hoogte ingediende vorderingen

In Tabel 25 is te zien wat de gemiddelde hoogte is van de gevorderde (deel)bedragen van de vorderingen met betrekking tot uitsluitend mensenhandel.

Tabel 25 Hoogte bekende ingediende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)

	Gemiddelde gevorderde schadevergoeding	Minimum	Maximum
Gevorderde immateriële schade	€ 4.930,00 ³⁸	€ 2.000,00	€ 9.100,00
Gevorderde materiële schade	€ 30.238,44 ³⁹	€ 276,28	€ 100.000,00
Gevorderde immateriële en materiële schade	€ 65.424,67 ⁴⁰	€ 12.100,00	€ 164.949,00
Gevorderde schade waarvan de aard niet genoemd is	€ 31.637,00 ⁴¹	€ 5.500,00	€ 88.000,00
Totaal gevorderde schade	€ 34.190,44 ⁴²	€ 3.376,28	€ 164.949,00

De gevorderde immateriële schade is gemiddeld gezien veel lager dan de gevorderde materiële schade (vergelijk € 4.930,00 met € 30.238,44), een ontwikkeling die overigens ook is te zien in zaken van overige uitbuiting. Gemiddeld wordt per vordering in totaal een bedrag van € 34.190,44 gevorderd. De kleinste vordering is € 3.376,28⁴² en de grootste € 164.949,00.⁴³

Rechtbank Roermond, 24 augustus 2010⁴⁴

In deze zaak betreft het een slachtoffer dat gedurende vijf dagen is uitgebuit in die zin dat zij door de verdachte is gedwongen hem te bevoordelen uit de opbrengst van seksuele handelingen met een derde. Het gaat om eenmalige seksuele handelingen welk feit aan die ander als verkrachting ten laste is gelegd en bewezen verklaard. De vordering van het slachtoffer is € 3.100,00 immateriële schade en € 276,28 materiële schade, € 3.376,28 in totaal. De vordering wordt niet weersproken en de rechtbank vindt beide bedragen alleszins redelijk. Bijzonder in deze zaak is dat de rechtbank

37 N: 10, Sd: 1.861,33.

38 N: 7, Sd: 33.598,57.

39 N: 3, Sd: 86.264,19.

40 N: 5, Sd: 33.450,97.

41 N: 18, Sd: 43.159,34.

42 Rb. Roermond 24 augustus 2010, 04-850250-06 (niet gepubliceerd).

43 Rb. Den Haag 24 maart 2010, 09-650047-09 (niet gepubliceerd).

44 Rb. Roermond 24 augustus 2010, 04-850250-06 (niet gepubliceerd).

niet bij beide vorderingen het gehele bedrag (hoofdelijk) toekent, maar, gelet op de verschillende aard van beide bewezen verklaarde feiten, het bedrag in tweeën deelt.

Rechtbank Den Haag, 24 maart 2010⁴⁵

De verdachte in de zaak waarin door een slachtoffer in 2010 het hoogste bedrag is gevorderd – € 164.949,00 – was eigenaar van een massagesalon. De rechtbank acht bewezen dat verdachte het slachtoffer gedurende twee jaar heeft uitgebuit in de seksindustrie en dat verdachte een groot deel van het door haar verdiende geld in ontvangst heeft genomen. Haar vordering betreft zowel materiële als immateriële schade. De verdeling hiertussen blijkt niet uit het vonnis, evenmin als de aard van de materiële posten. De rechtbank ziet bij de materiële posten geen causaal verband met het bewezen verklaarde feit. De aard van de materiële schade is niet op te maken uit het vonnis. Wel blijkt uit het vonnis dat er tussen verdachte en slachtoffer een relatie bestond waarbij verdachte als alternatief genezer het slachtoffer ‘behandelde’. De benadeelde partij wordt niet-ontvankelijk verklaard ten aanzien van dit deel van de vordering. De rechtbank acht de vordering, voor zover deze betrekking heeft op de post immateriële schade, voor een bedrag van € 2.500,00 als vergoeding tot dat bedrag naar billijkheid toewijsbaar en in zoverre eenvoudig vast te stellen, nu vast is komen te staan dat de benadeelde partij rechtstreeks schade heeft geleden als gevolg van het onder 1. bewezen verklaarde feit.

In §8.3.2 wordt nader ingegaan op de verschillen in het toekennen van zowel materiële als immateriële schade. Ten aanzien van de materiële schade zal daarbij vooral aandacht uitgaan naar de uitgangspunten bij het toekennen van afgenomen dan wel afgestane verdiensten in de seksindustrie. Bij de bespreking van immateriële schade wordt gekeken in hoeverre aspecten als geweld en duur van de uitbuiting bij de toekenning van de schade een rol spelen.

8.3.2 Aantal, aard en hoogte van de (deels) toegekende vorderingen

Tabel 26 Aantal toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)

	N	%
Vordering toegekend	3 ⁴⁷	12%
Vordering deels toegekend en benadeelde partij deels niet-ontvankelijk verklaard	14	54%
Benadeelde partij geheel niet-ontvankelijk verklaard	7	27%
Vordering niet beoordeeld (OM niet-ontvankelijk verklaard ten aanzien van ten laste gelegde mensenhandelfeiten waarop de vordering benadeelde partij zag)	2	8%
Totaal	26	100%

45 Rb. Den Haag 24 maart 2010, 09-650047-09 (niet gepubliceerd).

46 Rb. Roermond 24 augustus 2010, 04-850250-06 (niet gepubliceerd), Rb. Groningen 28 juni 2010, LJN: BM9806 en Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, 07-660045-10 (niet gepubliceerd).

In totaal zijn zeventien vorderingen (65%) door de rechter (deels) toegekend – in drie gevallen in het geheel. De redenen voor het 21 keer⁴⁷ (deels) niet-ontvankelijk verklaren van de benadeelde partij lagen vooral in het feit dat de vordering niet eenvoudig van aard was⁴⁸ of het slachtofferschap niet bewezen werd verklaard. Daarnaast zijn vorderingen (deels) niet toegekend omdat het betreffende deel van de vordering niet voldoende aannemelijk is gemaakt of het causaal verband ontbreekt tussen het bewezen verklaarde en de gevorderde posten.

Aard (deels) toegekende vorderingen

In onderstaande tabel is te zien wat de aard is van de zeventien (deels) toegekende vorderingen en in hoeveel gevallen de toegekende bedragen in het vonnis genoemd zijn.

Tabel 27 Aard toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)

	Aantal
Uitsluitend materieel	-
Uitsluitend immaterieel	9
Zowel materieel als immaterieel	7
Onbekend	1
Totaal	17

Wanneer de aard van de toegekende vorderingen in het vonnis genoemd is, gaat het altijd om toegekende immateriële schade⁴⁹, waarbij vaak ook sprake is van toegekende materiële schade.⁵⁰

47 14+7.

48 Tien keer. Dit criterium is per 1 januari 2011 gewijzigd, Wet versterking positie slachtoffers in het strafproces, *Stb.* 2010, 1 en *Stb.* 2010, 291. Conform huidige wetgeving is het criterium nu 'geen onevenredige belasting van het strafproces'.

49 Zestien keer (9+7).

50 Zeven keer.

Hoogte (deels) toegekende vorderingen

Tabel 28 Hoogte toegekende vorderingen benadeelde partij ten aanzien van uitsluitend mensenhandel (2010, seksuele uitbuiting)

	Gemiddelde toegekende schadevergoeding	Minimum	Maximum
Toegekende immateriële schade	€ 3.484,38 ⁵²	€ 500,00	€ 7.250,00
Toegekende materiële schade	€ 29.728,75 ⁵³	€ 276,28	€ 100.000,00
Toegekende schade waarvan de aard niet genoemd is	€ 88.000,00 ⁵⁴	N.v.t. (N: 1)	N.v.t. (N: 1)
Totaal toegekende schade	€ 20.697,13 ⁵⁵	€ 1.500,00	€ 105.000,00

De toegekende immateriële schade is, net als bij de vorderingsbedragen, gemiddeld veel lager dan de toegekende materiële schade (vergelijk € 3.484,38 met € 29.728,75). Gemiddeld is per vordering in totaal een bedrag van € 20.697,13 toegekend en is in al deze gevallen een schadevergoedingsmaatregel opgelegd. Van de zeventien toekenningen waarop dit totale gemiddelde is gebaseerd is elf keer ook het totale vorderingsbedrag bekend. Wanneer het gemiddelde van deze elf vorderingen (€ 43.759,12⁵⁵) vergeleken wordt met het gemiddelde van de elf hieraan gerelateerde toegekende bedragen (€ 26.200,12⁵⁶), blijkt dat gemiddeld ongeveer 60% van het vorderingsbedrag is toegekend. Het laagst toegekende bedrag is € 1.500,00⁵⁷ en het hoogste is € 105.000,00.⁵⁸

Rechtbank Den Haag, 25 november 2010⁵⁹

In deze zaak is het laagste bedrag aan schadevergoeding toegekend, te weten € 1.500,00. Het slachtoffer had een bedrag van € 6.000,00 gevorderd voor geleden immateriële schade. Zij heeft geen materiële schade gevorderd. De rechtbank acht een half jaar uitbuiting in de seksindustrie bewezen. Ook acht de rechtbank bewezen dat het slachtoffer in die periode al het verdiende geld aan verdachte had moeten afgeven. De verdediging had vrijspraak bepleit en verzocht op die grond

51 N: 16, Sd: 1.725,85.

52 N: 7, Sd: 34.345,72.

53 N: 1.

54 N: 17, Sd: 31.179,14.

55 N: 11, Sd: 53.028,69.

56 N: 11, Sd: 37.159,26.

57 Rb. Den Haag 25 november 2010, LJN: BO5076.

58 Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, LJN: BO7662. Bevestigd door Hof Leeuwarden 3 januari 2012, LJN: BV0005.

59 Rb. Den Haag 25 november 2010, LJN: BO5076.

de vordering af te wijzen. De hoogte van de geleden immateriële schade is dus niet betwist.⁶⁰ Niet-temin verlaagt de rechtbank het bedrag naar 'billijkheid' tot € 1.500,00. Dit zou verband kunnen houden met het feit dat de verdachte een uitbuitingsperiode wordt verweten van drie jaar en de rechtbank slechts een periode van zes maanden bewezen acht. Dit wordt in het vonnis echter niet geëxpliciteerd.

*Rechtbank Zwolle-Lelystad, 10 december 2010*⁶¹

Het slachtoffer in deze zaak diende een vordering in van € 100.000,00 materiële schade en € 5.000,00 immateriële schade. Ter toelichting op de vordering van *materiële* schade heeft zij gesteld dat zij gedurende de ten laste gelegde periode in de prostitutie € 300,00 tot € 700,00 per dag verdiende. Zij moest al haar verdiensten afstaan aan verdachte. In de berekening gaat zij uit van een bedrag van € 100,00 per dag aan afgestane inkomsten; dit bedrag vermenigvuldigd met 50 maanden (vijf jaar, terwijl gemiddeld per jaar twee maanden niet gewerkt werd) maakt € 100.000,00. Haar gemachtigde heeft ter zitting benadrukt dat, om iedere discussie op dit moment te voorkomen, een zeer voorzichtige schatting gemaakt is. Het OM vorderde de vordering in zijn geheel toe te wijzen en daaraan de schadevergoedingsmaatregel te verbinden. De rechtbank is van oordeel dat uit het onderzoek ter terechtzitting voldoende is gebleken dat de benadeelde partij als gevolg van het bewezen verklaarde handelen van verdachte rechtstreeks schade heeft geleden. De rechtbank acht aannemelijk dat het bedrag van € 100,00 voor iedere gewerkte dag een minimum betreft, en verwijst in dat kader ook naar arresten van het Hof Amsterdam⁶² en het Hof Arnhem⁶³, waarin eveneens een bedrag van € 100,00 per gewerkte dag is aangehouden. Als gezegd wijst de rechtbank de vordering geheel toe en legt voor het totaalbedrag van € 105.000,00 ook een schadevergoedingsmaatregel op.

8.4 De schadevergoedingsmaatregel

Vrijwel altijd wordt de schadevergoedingsmaatregel gekoppeld aan de toekenning van de vordering benadeelde partij. Groot voordeel van de schadevergoedingsmaatregel is dat de executie ervan in handen ligt van het Openbaar Ministerie, en niet in die van het slachtoffer.⁶⁴ Naast dit praktische voordeel kan hierdoor worden voorkomen dat een (meestal voor het slachtoffer onwenselijke) relatie blijft bestaan tussen slachtoffer en verdachte. Zoals al werd genoemd, is het door een recente wetwijziging – per 1 januari 2011 – bovendien mogelijk dat de staat het slachtoffer de schadevergoeding uitkeert indien de veroordeelde na acht maanden nog niet of slechts deels aan zijn verplichting tot betaling heeft voldaan.

60 Indien de verdachte de civiele vordering niet betwist zal de vordering in de regel moeten worden toegewezen tenzij zij, zoals de burgerlijke rechter bij verstek pleegt te overwegen, onrechtmatig of ongegrond voorkomt, *Aanbevelingen civiele vordering en schadevergoedingsmaatregel m. b. t. de Wet Terwee en de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer*, oktober 2011, <http://www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/Sector-strafrecht/Documents/Wet-Terwee.pdf> (geraadpleegd 23 september 2012).

61 Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, LJN: BO7662.

62 Hof Amsterdam 18 februari 2010 (niet gepubliceerd).

63 Hof Arnhem 15 juli 2009 (niet gepubliceerd).

64 Dit wordt door de wetgever beschouwd als één van de grote voordelen van de schadevergoedingsmaatregel. Vgl. *Kamerstukken II 1989/90*, 21 345, nr. 3, p. 17.

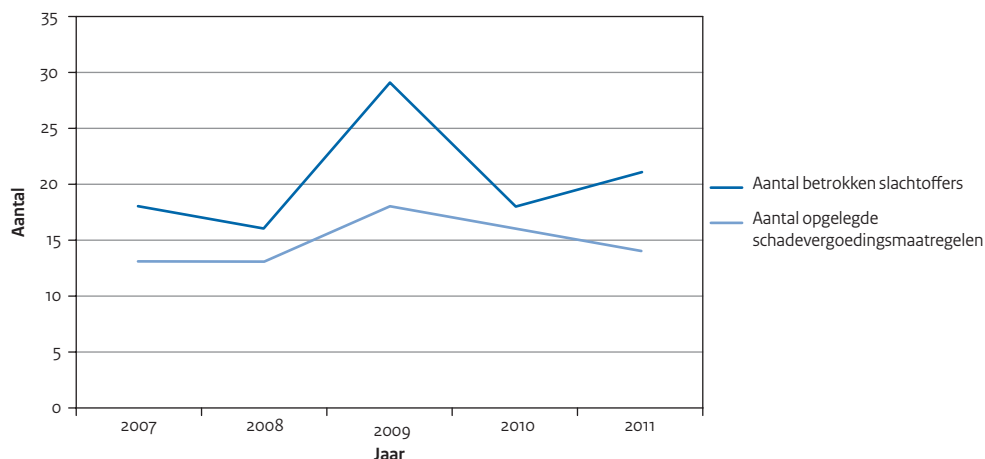
8.4.1 Opgelegde schadevergoedingsmaatregelen 2007 tot en met 2011

Het CJIB heeft BNRM voorzien van nadere gegevens omtrent opgelegde schadevergoedingsmaatregelen in mensenhandelzaken. Het betreffen anonieme gegevens op zaaksniveau, dat wil zeggen schadevergoedingsmaatregelen die zijn opgelegd ten aanzien van individueel onherroepelijk⁶⁵ veroordeelde personen voor in ieder geval mensenhandel⁶⁶ - maar dus niet per definitie uitsluitend⁶⁷ mensenhandel.

Aantal opgelegde schadevergoedingsmaatregelen en het aantal betrokken slachtoffers

Figuur 1 toont de ontwikkeling van het aantal schadevergoedingsmaatregelen dat per jaar is opgelegd in de periode 2007 tot en met 2011. Tevens is het aantal slachtoffers ten behoeve van wie de schadevergoedingsmaatregelen zijn opgelegd weergegeven.⁶⁸

Figuur 1 Aantal opgelegde schadevergoedingsmaatregelen en betrokken slachtoffers (2007-2011)

In de laatste vijf jaren (2007-2011) ligt het aantal uitspraken in onherroepelijke mensenhandelzaken waarbij het CJIB als innende partij is betrokken tussen de dertien en de achttien zaken per jaar. Dit betreffen meestal schadevergoedingsmaatregelen ten behoeve van één slachtoffer (in 55 (74%) van de totaal 74 zaken in vijf jaar). In totaal zijn bij deze 74 zaken 102 slachtoffers betrokken, met een maximum van vier slachtoffers per opgelegde schadevergoedingsmaatregel.

⁶⁵ De zaken komen bij het CJIB pas binnen wanneer de uitspraak onherroepelijk is geworden. Dat is soms in hetzelfde jaar als dat de rechter de uitspraak heeft gedaan, maar dit kan ook later zijn.

⁶⁶ Hierbij is geselecteerd op artikelnummers waarvoor veroordeeld is (artt. 250ter, 250a, 273a en 273f).

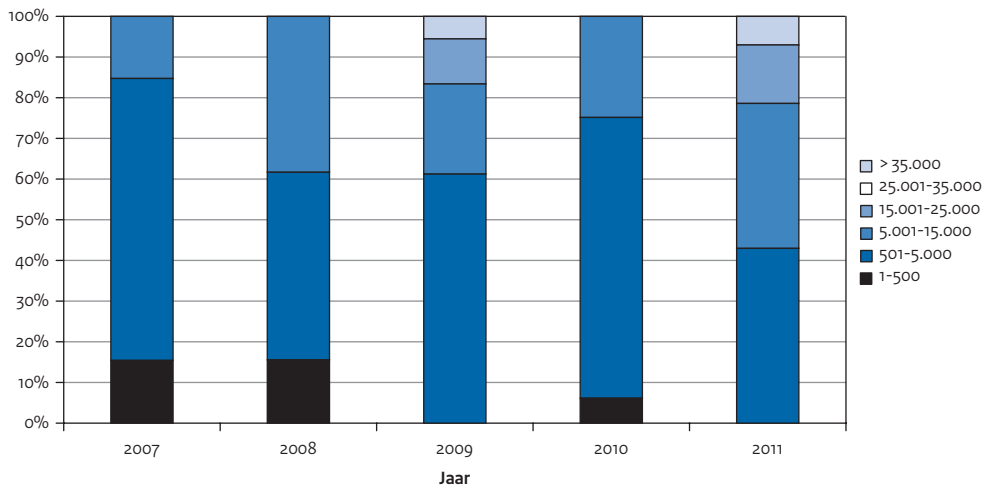
⁶⁷ Een deel van de weergegeven schadevergoedingsmaatregelen zal dan ook zijn opgelegd voor mensenhandel in combinatie met andere delicten.

⁶⁸ Voor de tabel met het gedetailleerde overzicht van deze gegevens (inclusief indexcijfers en de relatieve groei ten opzichte van het voorgaande jaar) wordt verwezen naar Bijlage 3, Tabel B2.1.

Schadevergoedingsmaatregelen naar opgelegd bedrag

Figuur 2 laat zien welke bedragen door de rechter als schadevergoedingsmaatregel zijn opgelegd.⁶⁹

Figuur 2 Schadevergoedingsmaatregelen naar opgelegd bedrag (2007-2011)

Meestal (65%) worden bedragen opgelegd van niet meer dan € 5.000,00 per veroordeelde (niet: per slachtoffer) en in meer dan een kwart van de gevallen ligt het opgelegde bedrag tussen de € 5.001 en de € 15.000,00.

Schadevergoedingsmaatregelen naar afdoening⁷⁰

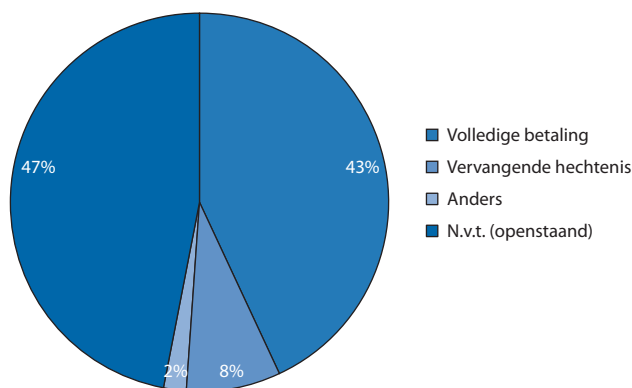
In Figuur 3 is te zien of, en zo ja hoe, de opgelegde schadevergoedingsmaatregelen in de totale periode 2007-2011 zijn afgedaan op peildatum 3 juni 2012.⁷¹

69 Voor de tabel met het gedetailleerde overzicht van deze gegevens wordt verwezen naar Bijlage 3, Tabel B2.2.

70 De wijze van afdoening heeft betrekking op de laatste actie die door het CJIB is gedaan, waarna de zaak voor het CJIB gesloten is. Na vervangende hechtenis bijvoorbeeld heeft de veroordeelde nog steeds de verplichting het opgelegde schadevergoedingsbedrag aan het slachtoffer te betalen, op dit moment echter zonder bemoeienis van het CJIB. De zaak geldt dan voor het CJIB als afgedaan, maar de veroordeelde heeft het bedrag nog niet aan het/de slachtoffer(s) betaald.

71 Voor de tabel met het volledige (inclusief de gegevens uitgesplitst per jaar) en gedetailleerde overzicht van deze gegevens wordt verwezen naar Bijlage 3, Tabel B2.3.

Figuur 3 Schadevergoedingsmaatregelen naar afdoening (totaal van 2007-2011)

Dat de inning een tijdrovende kwestie is blijkt wel uit het forse aandeel (48%) nog openstaande zaken. Logischerwijs betreffen dit vooral zaken uit de meest recente jaren. Zo staat van de totaal dertien zaken uit 2007 begin juni 2012 nog 31% open en van de veertien zaken uit 2011 nog 86%. Overigens betekent het open staan van een zaak niet dat er nog niets betaald is. De rechter kan bijvoorbeeld bepalen dat in termijnen betaald kan worden of het CJIB kan in bepaalde gevallen een betalingsregeling treffen (onder strikte voorwaarden). Wanneer een zaak wel is afgedaan is dit meestal door middel van volledige betaling. Daarnaast is in de afgelopen vijf jaar zes keer sprake geweest van vervangende hechtenis als afdoening voor het CJIB. In deze gevallen heeft de veroordeelde niet of niet volledig betaald en is (op bevel van de Ov) het aantal dagen vervangende hechtenis ten uitvoer gelegd dat de rechter bij de uitspraak heeft bepaald. De hechtenis komt niet in de plaats van de schadevergoeding, maar dient als drukmiddel. Echter, indien dit niets oplevert eindigt hier wel de bemoeienis van het CJIB en wordt de incasso weer overgedragen aan het slachtoffer zelf. Het slachtoffer krijgt een grosse waarmee hij of zij een deurwaarder kan machtigen tot tenuitvoerlegging, waarmee het slachtoffer dan feitelijk vrijwel met lege handen staat.

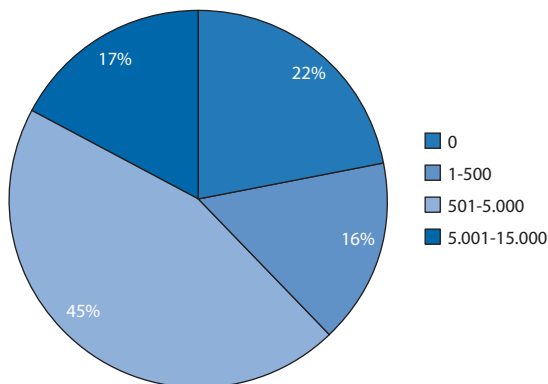
Schadevergoedingsmaatregelen naar afgedaan bedrag

Figuur 4 laat zien welke bedragen er op peildatum 3 juni 2012 zijn geïncasseerd in de zaken waarbij in de periode 2007-2011 een schadevergoedingsmaatregel is opgelegd.⁷²

Het aandeel zaken waarbij nog geen geld is geïncasseerd kunnen zaken betreffen die nog open staan, maar ook zaken waarbij bijvoorbeeld vervangende hechtenis ten uitvoer is gelegd omdat de incasso niet gelukt is (ook niet deels). De zaken waarbij al wel een geldbedrag geïncasseerd is, kunnen afgedane zaken betreffen, maar bijvoorbeeld ook openstaande zaken waarbij inmiddels al wel een deel van het bedrag betaald is (vergelijk de in totaal 35 openstaande zaken en de zestien zaken waarin nog niets betaald is in Bijlage 3, Tabel B2.3 en Tabel B2.4).

72 Voor de tabel met het volledige (inclusief de gegevens uitgesplitst per jaar) en gedetailleerde overzicht van deze gegevens wordt verwezen naar Bijlage 3, Tabel B2.4.

Figuur 4 Schadevergoedingsmaatregelen naar afgedaan bedrag (totaal van 2007-2011)

8.4.2 Ambtshalve opgelegde schadevergoedingsmaatregelen

De schadevergoedingsmaatregel kan ook ambtshalve worden opgelegd.⁷³ Deze vrijheid heeft de rechter ook als door de benadeelde geen vordering benadeelde partij is ingesteld. Een goed voorbeeld daarvan is te vinden in een zaak waarin de Hoge Raad in 2011 arrest wees. Daarin was door verdachte een verstandelijk gehandicapte man uitgebuit.

HR, 20 december 2011⁷⁴

Deze man functioneerde op het niveau van een tienjarige.⁷⁵ Hoewel het slachtoffer zelf geen vordering benadeelde partij had ingesteld, achtte het hof termen aanwezig ambtshalve een schadevergoedingsmaatregel op te leggen. Vervolgens kent het hof de man een voorschot op de geleden immateriële schade toe van € 500,00. In cassatie stelt de verdediging dat de rechter van het opleggen van schadevergoeding af had moeten zien, omdat uit het niet instellen van een vordering benadeelde partij zou blijken dat het slachtoffer aan schadevergoeding geen behoefte had.⁷⁶ Daarvan is tijdens het verhandelde ter zitting echter niet gebleken, zo overweegt de Hoge Raad. A-G Silvis meent in zijn conclusie bij het arrest dat uit het niet voegen als benadeelde partij niet kan worden geconcludeerd dat de benadeelde geen prijs stelde op schadevergoeding. Zou dat wel het geval geweest zijn, dan had het de rechter overigens nog steeds vrij gestaan de maatregel op te leggen. Binnen de grenzen van het materiële strafrecht is hij immers vrij in de straftoemeting; de schadevergoedingsmaatregel is een maatregel, dus een sanctie, en valt aldus onder de straftoemetingsvrijheid van de rechter. Wel gaat de wetgever ervan uit dat de rechter van het opleggen van de schadevergoedingsmaatregel afziet indien blijkt dat het slachtoffer hierop geen prijs stelt.⁷⁷

73 Art. 36f Sr. Zie ook *Aanbevelingen civiele vordering en schadevergoedingsmaatregel m.b.t. de Wet Terwee en de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer*, oktober 2011, <http://www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/Sector-strafrecht/Documents/Wet-Terwee.pdf> (geraadpleegd 23 september 2012).

74 HR 20 december 2011, LjN: BR0448.

75 Hof Amsterdam 14 januari 2010, 21-002724-08 (niet gepubliceerd).

76 HR 20 december 2011, LjN: BR0448.

77 *Kamerstukken II 1989/90*, 21 345, nr. 3, p. 20.

Ook in het hoger beroep in de zaak van de aspergeteeltster uit Someren was sprake van een ambtshalve opgelegde schadevergoedingsmaatregel omdat het hof de schade berekende en uit kwam boven het gevorderde bedrag.

Hof Den Bosch, 6 juli 2012⁷⁸

In het hoger beroep tegen een aspergeteeltster uit Someren kent het hof vorderingen benadeelde partij toe die zien op achterstallig loon. Het hof beziet daartoe eerst hoeveel uren de benadeelde partij voor verdachte heeft gewerkt. Ten aanzien van benadeelde partij X vloeit uit de bewijsmiddelen voort dat hij 22 dagen twaalf tot veertien uur per dag heeft gewerkt. Het hof stelt het totaal aantal gewerkte uren naar redelijkheid vast op dertien (uren per dag) x 22 (dagen) = 286 uur. Het totaal wordt vermenigvuldigd met het tijdens het strafbare feit geldende minimum uurloon (€ 7,12), waardoor de benadeelde partij nog een bedrag ad € 2.026,32 tegoed heeft. Hier worden vervolgens de ontvangen voorschotten, eet- en slaapgeld en (eet)bonnen vanaf getrokken, waardoor een bedrag resteert van € 1.625,32. Ten aanzien van twee andere benadeelde partijen stelt het hof vast dat zij op meer achterstallig loon recht hebben dan door hen gevorderd. Ten aanzien van dat hogere bedrag legt het hof een schadevergoedingsmaatregel op. De toekenning van een civiele vordering kan namelijk niet hoger uitvallen dan het door een partij gevorderde bedrag; de rechter beslist immers over hetgeen partijen hebben gevorderd.⁷⁹

In 2010 is het niet voorgekomen dat de rechter ambtshalve een schadevergoedingsmaatregel heeft opgelegd. Niettemin hebben zich zaken voorgedaan waarbij het ambtshalve opleggen van een schadevergoedingsmaatregel in de rede had gelegen, zoals in de casus beoordeeld door de Rechtbank Rotterdam, nevenlocatie Leeuwarden.⁸⁰ De rechtbank berekent in die zaak dat het slachtoffer een geschatte opbrengst verworven heeft van zo'n € 600.000,00. Van dit bedrag heeft het slachtoffer bijna niets mogen behouden, vrijwel alles verdween in de zakken van verdachte en zijn medeverdachten. Het slachtoffer heeft geen vordering benadeelde partij ingediend. In dit geval had de rechter ambtshalve een schadevergoedingsmaatregel op kunnen leggen.

8.5 Motivering

Hierboven was te zien dat de hoogte van de toegekende vorderingen sterk varieert, zonder dat hier direct een lijn in valt te ontdekken. Het blijft vaak onduidelijk welke de redengevende factoren zijn op basis waarvan een bedrag wordt toegekend. Bovendien blijkt dat rechtbanken heel verschillend tot de toe te kennen bedragen komen; de gehanteerde rekenmethoden lopen sterk uiteen.

Niettemin is het van belang dat goed wordt gemotiveerd op welke wijze het schadebedrag is berekend en dat hierbij een relatie wordt gelegd met de bewijsmiddelen in de strafzaak. Dat werd recent nog eens duidelijk in een arrest van de Hoge Raad⁸¹, waarin een arrest van het Hof Amsterdam⁸² wordt gecasseerd vanwege onvoldoende motivering van de toekenning van een vordering.

78 Hof Den Bosch 6 juli 2012, LjN: BX0599.

79 Art. 23 Rv.

80 Rb. Leeuwarden 29 april 2010, 17-974002-09; 17-974005-09 (niet gepubliceerd).

81 HR 20 september 2011, LjN: BQ3787.

82 Hof Amsterdam 17 maart 2010, LjN: BL7890.

*HR, 20 september 2011*⁸³

De bewezen periode van uitbuiting is in deze zaak ruim een maand en uit de voor het bewijs gebruikte verklaring van het slachtoffer bleek dat zij gedurende één week aan de verdachte al haar verdiensten had afgestaan en gedurende drie dagen € 20,00 per dag. De vordering was gebaseerd op vier weken, waarbij werd gesteld dat de verdiensten gemiddeld € 400,00 per dag bedroegen voor zeven dagen per week. Gemakshalve beperkt de benadeelde partij de vordering tot € 100,00 per dag. Het hof baseerde de toewijzing op een gewerkte periode van drie weken en ging uit van € 100,00 per dag, en een werkweek van zes dagen. De Hoge Raad oordeelt deze beslissing als onvoldoende gemotiveerd nu het hof niet nader heeft uitgelegd waarom het uitgegaan is van drie weken. De Hoge Raad, noch de A-G in zijn conclusie, rept van het arbitraire uitgangspunt van het hof van zes in plaats van zeven gewerkte dagen.

In deze subparagraaf wordt eerst stilgestaan bij de verschillende rekenmethoden die rechters hanteren. Bedragen voor de verdiensten in de prostitutiesector worden op verschillende manieren geschat en ook het beleid ten aanzien van de hoogte van een gedeeltelijke toekenning bij wijze van voorschot varieert. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de toekenning van immateriële schade, waarbij opvalt dat niet duidelijk wordt welke waarde wordt toegedicht aan factoren als de leeftijd van het slachtoffer, de duur van de uitbuiting en de mate van het toegepaste geweld.

8.5.1 Verschillende rekenmethoden materiële schade

In mensenhandelzaken worden verschillende methoden gehanteerd om met name materiële schade in de vorm van afgepakte of ingehouden verdiensten te berekenen. Hieronder volgen enkele voorbeelden van methoden die in de jurisprudentie – naast het uitgangspunt van een minimumbedrag van € 100,00 per dag – óók voorkomen.

*Hof Amsterdam, 30 september 2011*⁸⁴

Het hof heeft in deze zaak aan twee slachtoffers hun vorderingen deels toegekend. Bij beide slachtoffers hanteert het hof dezelfde rekenmethode. Er wordt uitgegaan van het aantal weken, zes dagen per week werken en het bedrag dat per dag zou zijn verdiend. Voor het ene slachtoffer gaat het hof uit van € 648,00 per dag, voor het andere € 1.000,00 per dag.⁸⁵ Daarvan trekt het hof de kosten die verdachte heeft gemaakt voor het slachtoffer, dan wel het geld dat door verdachte aan haar is teruggegeven, af. Van de aldus verkregen bedragen wijst het hof 10% toe bij wijze van voorschot. Voor het overige zou de behandeling een onevenredige belasting op het strafgeding leggen. Deze berekening resulteert in toegewezen vorderingen van respectievelijk € 66.873,00 en € 70.200,00. De door het hof gehanteerde rekenmethode lijkt op de methode die het hof in de zaak tegen de aspergeteelster uit Someren gebruikte.

*Rechtbank Den Bosch, 28 januari 2011*⁸⁶

De rechtbank wijst een vordering van de benadeelde partij toe voor materiële schade tot een bedrag van € 5.300,00. 'De rechtbank gaat daarbij uit van een periode van 60 dagen, gedurende

83 HR 20 september 2011, LJN: BQ3787.

84 Hof Amsterdam 30 september 2011, LJN: BT6850 (*Judo*).

85 Het verschil valt uit hetgeen is weergegeven in het vonnis niet de duiden.

86 Rb. Den Bosch 28 januari 2011, LJN: BP2304.

welke het slachtoffer gemiddeld drie klanten per dag heeft gehad en deze gemiddeld vijftig euro betaalden ($60 \times 3 \times 50$). Daarop brengt zij een bedrag van vijftig euro per dag in mindering omdat het slachtoffer zelf ook een deel van de cocaïne gebruikte. Volgens verdachte kocht hij de cocaïne ruim onder de gewone prijs. Verder brengt de rechtbank aan kost en inwoning € 350,00 per maand in mindering. Daarbij heeft zij gelet op de door verdachte zelf genoemde woonkosten van € 150,00 per maand voor een extra inwoner en de verklaringen waaruit blijkt dat aan voedingsmiddelen weinig geld werd besteed. Het voorgaande resulteert in een bedrag van $(60 \times 3 \times 50) - (60 \times 50) - (2 \times 350) = € 5.300,00$.

*Rechtbank Haarlem, 21 juli 2011*⁸⁷

In deze zaak is aan twee slachtoffers een vergoeding van materiële schade toegekend van € 200.000,00. De rechtbank neemt daarbij de verklaringen van de slachtoffers dat zij € 500,00 à € 1.000,00 per dag verdienen als uitgangspunt en gaat dan veiligheidshalve uit van € 500,00. Voorts berekent de rechtbank, uitgaande van de uitbuitingsperiode, dat wellicht ook wel dagen niet gewerkt is en/of vakantie is geweest en stelt het aantal gewerkte dagen op driehonderd per jaar. Gedurende drie jaar is er dan $(3 \times 300 \times € 500,00) € 450.000,00$ verdiend. Kosten worden niet afgetrokken, maar de rechtbank gaat ervan uit dat de helft aan verdachte is afgestaan en rondt het bedrag vervolgens naar beneden af tot € 200.000,00 aan gederfde inkomsten.

*Rechtbank Breda, 4 augustus 2010*⁸⁸

Dit voorbeeld betreft de behandeling van een vordering tot ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel, en niet de berekening van schadevergoeding. Toch is het interessant de volgende methode hieronder weer te geven omdat de rechtbank een schatting baseert op een onderzoek naar verdiensten van legale prostitutie anno 2006, uitgevoerd door Regioplan. De rechtbank brengt het onderzoeksrapport zelf in. Daaruit blijkt dat prostituees een gemiddelde weekomzet halen van bijna € 1.100,00. De rechtbank schat vervolgens het bedrag dat de meisjes die voor veroordeelde werkten verdienen op € 1.075,00 x 4 is € 4.300,00 per maand. De rechtbank acht het vervolgens aannemelijk dat veroordeelde de volgende omzet heeft gemaakt: 14,5 maanden x 3 meisjes x de helft van € 4.300,00- = € 93.525,00- (de rechtbank acht het ook aannemelijk dat alle meisjes die voor veroordeelde in de prostitutie werkten, de helft van hun verdiensten moesten afstaan).

Waarom het Hof Amsterdam bij wijze van voorschot 10% toekent en de Rechtbank Haarlem 50% is niet uit de uitspraken af te leiden. Enkele advocaten van benadeelde partijen gaan bij de vordering uit van verdiensten in de prostitutie van € 100,00 per dag om discussies te voorkomen.⁸⁹ Dat de bedragen wellicht niet in alle prostitutiesectoren gelijk zijn en dat niet in alle gevallen evenveel dagen wordt gewerkt zal bij de berekening zeker een rol kunnen en moeten spelen, maar hoe vervolgens het toe te kennen bedrag wordt vast gesteld zou in ieder geval een grotere eenduidigheid kunnen vertonen. Dat zou ook kunnen voorkomen dat met minimumbedragen moet worden gewerkt, die vele malen lager kunnen liggen dan de werkelijk afgepakte of ingehouden verdiensten.

87 Rb. Haarlem 21 juli 2011, L/JN: BR2862 (Maas).

88 Rb. Breda 4 augustus 2010, L/JN: BN3284

89 Zoals bijvoorbeeld in Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, L/JN: BO7662.

Een zaak waarbij de rekenmethode vrij helder wordt gehanteerd betreft het vonnis van de Rechtbank Leeuwarden van 26 juli 2012.⁹⁰ Daarin werd een verdachte veroordeeld tot zes jaar gevangenisstraf voor de gewelddadige uitbuiting van een jonge vrouw gedurende zeven jaar. De rechtbank gaat uit van verdiensten van € 500,00 per dag. Het slachtoffer had aan materiële schade een bedrag van € 1.200.000,00 gevorderd. Het OM had primair tot toewijzing van het gehele bedrag gerekwireerd, subsidiair tot een toekenning van € 350.000,00 bij wijze van voorschot. De rechtbank gaat bij de berekening uit van de verklaring van het slachtoffer dat zij gemiddeld zes dagen per week werkte en dat zij vierenveertig weken per jaar aan het werk was, en schat de jaarinkomsten op € 132.000,00. Vervolgens merkt de rechtbank op dat zij bewezen heeft verklaard dat het slachtoffer gedurende zeven jaar haar inkomsten uit prostitutie aan verdachte heeft moeten afstaan, vermenigvuldigt eerder genoemd bedrag met zeven en komt zo tot een vaststelling van het schadebedrag van € 924.000,00, het hoogste bedrag ooit in Nederland toegekend in een mensenhandelzaak. Er is uit het vonnis niet op te maken of verdachte de hoogte van het schadebedrag heeft betwist. Wel luidt het verweer ten aanzien van het bewijs dat niet al het geld naar verdachte was gegaan. De rechtbank houdt geen rekening met eventuele door verdachte gemaakte kosten en past evenmin een percentage toe om een voorschot te berekenen. De rechtbank gaat er daarbij vanuit dat het slachtoffer al het verdiende geld aan verdachte afstond, terwijl in de bewezenverklaring is opgenomen “althans een aanzienlijk deel daarvan”.

Uit dit vonnis blijkt dat bij de beoordeling van een strafzaak over (langdurige) uitbuiting in de prostitutie, werktijden, werkweken en verdiensten aspecten zijn bij de beoordeling van het bewijs. Dit zijn juist de elementen die een reksom van bijvoorbeeld $44 \times 6 \times € 500,00$ mogelijk maken en in die zin geen onevenredige beslag op het strafgeding zouden hoeven vormen.

8.5.2 Immateriële schadevergoeding bij seksuele uitbuiting

In 2010 zijn in ieder geval⁹¹ 23 slachtoffers geïdentificeerd die succesvol een vordering benadeelde partij ten aanzien van (mede) mensenhandel hebben ingediend voor immateriële schade. Zestien van deze toegekende vorderingen hadden betrekking op uitsluitend mensenhandel⁹² en bedroegen gemiddeld € 3.484,38⁹³. De toegekende bedragen lopen uiteen van € 500,00⁹⁴ tot € 7.250,00⁹⁵. De duur van het slachtofferschap in de zaak met het laagst toegekende bedrag voor immateriële schade was drie maanden en de duur van het slachtofferschap in de zaak met het hoogste bedrag 24 maanden. De duur van het slachtofferschap speelt bij de toegekende immateriële schade lang niet altijd een rol. Zo is bijvoorbeeld € 5.000,- toegekend voor periodes uiteenlopend van negen maanden⁹⁶ tot 65 maanden⁹⁷ en € 3.000,- /

90 Rb. Leeuwarden 26 juli 2012, LJN: BX3800.

91 In Rb. Groningen 28 juni 2010, LJN: BM9806 is een vordering ten aanzien van uitsluitend mensenhandel van € 88.000,- geheel toegekend. Mogelijk betreft dit (deels) immateriële schade, dit blijkt echter niet uit het vonnis en is hier daarom ook buiten beschouwing gelaten.

92 Uiteindelijk is ook in Rb. Utrecht 14 juli 2010, LJN: BN5110 en Rb. Amsterdam 1 oktober 2010, 13-400961-09; 13-400354-09 (niet gepubliceerd) immateriële schade (beide keren € 5.000,-) toegekend ten aanzien van uitsluitend mensenhandel. De vorderingen in deze zaken zagen echter niet op uitsluitend mensenhandel waardoor deze twee toekenningen hier (en tevens in Tabel 26-28) niet mee zijn genomen.

93 Sd: 1.725,85.

94 Rb. Utrecht 13 december 2010, LJN: BO9376; BO8073.

95 Rb. Assen 6 april 2010, 19-810221-06 (niet gepubliceerd).

96 Rb. Groningen 16 december 2010, LJN: BO8125.

97 Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, LJN: BO7662.

€ 3.100,- voor periodes van zes dagen⁹⁸ tot 33,5 maanden.⁹⁹ Wanneer wordt gekeken naar het gemiddeld toegekende bedrag per maand van slachtofferschap varieert dit van afgerond € 77,- tot € 683,- per maand.¹⁰⁰ Meer dan de helft (56%) van de zestien slachtoffers kreeg in ieder geval een bedrag hoger dan € 300,- per maand toegekend.¹⁰¹

Ook andere factoren - zoals de aard en mate van geweld en de leeftijd van het slachtoffer - die naar verwachting mogelijk medebepalend zijn geweest voor de hoogte van de toegekende immateriële schade, blijken niet expliciet uit de vonnissen. Zo hebben twee slachtoffers in dezelfde zaak, waarvan één ten tijde het begin van het slachtofferschap minderjarig¹⁰² en één meerderjarig, beide € 500,- immateriële schade vergoed gekregen. Het slachtofferschap van het minderjarige slachtoffer heeft ruim een maand langer geduurd en de toegepaste bewezen verklaarde dwangmiddelen ten aanzien van beide slachtoffers waren min of meer vergelijkbaar.¹⁰³ Het is mogelijk dat nog weer andere factoren in deze zaak de rechter heeft doen besluiten beide slachtoffers hetzelfde bedrag toe te kennen. Door de rechter wordt de toekenning van de vordering - in ieder geval voor zover betreft immateriële schade - niet of nauwelijks gemotiveerd en daarom kan dus niet worden aangegeven hoe de hoogte wordt bepaald. Hierdoor blijft voor (nieuwe) slachtoffers onduidelijk hoe een vordering benadeelde partij ten aanzien van immateriële schade het beste kan worden ingekleed.

8.5.3 Het criterium 'onevenredige belasting van het strafgeding'

Wellicht leidt het nieuwe wettelijke (ontvankelijkheids)criterium 'geen onevenredige belasting van het strafgeding' - in plaats van 'kennelijk niet eenvoudig van aard' - in de toekomst eerder tot een behandeling van de vordering in het strafgeding.¹⁰⁴

98 Rb. Roermond 24 augustus 2010, 04-850250-06 (niet gepubliceerd).

99 Rb. Utrecht 13 december 2010, LJN: BO9376; BO8073.

100 Hierbij is de zaak waarbij € 3.100,- immateriële schade is toegekend ten aanzien van zes dagen slachtofferschap (Rb. Roermond 24 augustus 2010, 04-850250-06 (niet gepubliceerd)) buiten beschouwing gelaten. Dit zou neerkomen op ongeveer € 15.736,- per maand van slachtofferschap.

101 Vier slachtoffers kregen minder dan € 150,- per maand, drie slachtoffers kregen tussen de € 150,- en de € 300,- per maand, vijf slachtoffers kregen tussen de € 300,- en de € 500,- per maand en vier slachtoffers kregen meer dan € 500,- per maand.

102 De rechtbank heeft ten aanzien van dit slachtoffer de gehele ten laste gelegde periode bewezen verklaard, dus ook ten tijde haar minderjarigheid.

103 Rb. Groningen 16 december 2010, LJN: BO8125.

104 Zie art. 361 lid 3 Sv. Wet van 17 december 2009, *Stb.* 2010, 1; in werking per 1 januari 2011, *Stb.* 2010, 291. De strekking van deze wetwijziging mag niet worden onderschat. Aan de strafrechter is opgedragen om serieus moeite te doen de civiele vordering zoveel als mogelijk inhoudelijk te beoordelen. Daartoe is ook het criterium 'onevenredige belasting' geïntroduceerd. Daarnaast kan in veel gevallen de schade, als zij niet precies kan worden begroot aan de hand van bewijsstukken, worden geschat (art. 6:97 BW) of kan worden volstaan met slechts gedeeltelijke niet-ontvankelijkverklaring van de vordering, *Aanbevelingen civiele vordering en schadevergoedingsmaatregel m.b.t. de Wet Terwee en de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer*, oktober 2011, <http://www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/Sector-strafrecht/Documents/Wet-Terwee.pdf> (geraadpleegd 23 september 2012).

De achtergrond van deze wetswijziging is immers primair geweest om te zorgen dat de strafrechter zoveel als mogelijk – en vaker dan voorheen – inhoudelijk over de vordering van de benadeelde partij beslist. Het enkele feit dat een vordering wordt betwist, niet onmiddellijk met voldoende bewijsmiddelen wordt onderbouwd of dat er bijvoorbeeld een enkele getuige of deskundige moet worden gehoord of het gevorderde bedrag hoger is dan gemiddeld, mag geen reden (meer) zijn de vordering om die reden niet-ontvankelijk te verklaren, aldus de Kamerleden Wolfsen en Teeven bij het indienen van dit amendement.¹⁰⁵ Naar aanleiding van deze wetswijziging is ook wel opgemerkt dat de welwillendheid van de individuele rechter om uitvoering te geven aan de uitdrukkelijke bedoeling van de wetgever om meer vorderingen inhoudelijk af te doen, het verschil maakt, en niet zozeer de bewoordingen van het nieuwe ontvankelijkheidscriterium.¹⁰⁶

Onderstaand arrest van de Hoge Raad geeft de rechter evenwel veel ruimte om een vordering als onevenredig belastend voor het strafgeding te beoordelen. In dit arrest komt in ieder geval de bedoeling van de wetgever bij de wijziging van het criterium niet geheel uit de verf.

*Hoge Raad, 3 juli 2012*¹⁰⁷

Bij arrest van 10 februari 2011 achtte het Hof Leeuwarden de beoordeling van de vordering tot vergoeding van de materiële schade een onevenredige belasting op het strafgeding en verklaarde de benadeelde partij niet-ontvankelijk.¹⁰⁸ Het hof ging hierbij uit van het nieuwe criterium hetgeen gezien de achtergrond van deze wetswijziging een voor de benadeelde gunstiger resultaat zou moeten hebben. Ook een voorschot kende het hof niet toe. Het hof acht een uitbuitingsperiode in de prostitutie van ruim acht jaar bewezen en stelt vast dat het slachtoffer ongeveer € 1.000,00 per dag verdiende. De hoogte van het totaal gevorderde bedrag was hoog, ruim 1,5 miljoen euro. De verdachte en de benadeelde partij zijn in cassatie gegaan. De benadeelde partij betoogt dat het hof de vordering ook gedeeltelijk had toe kunnen wijzen. In zijn conclusie bij het arrest deelt A-G Knigge die mening. Op grond van de overwegingen ten aanzien van de duur van de mensenhandel, hoogte van de verdiensten en de toe-eigening daarvan door verdachte is zijn inziens duidelijk dat de benadeelde partij grote materiële schade heeft geleden en acht Knigge het oordeel van het hof onbegrijpelijk. De Hoge Raad vindt het oordeel van het hof ten aanzien van de onevenredige belasting echter niet blijk geven van een onjuiste rechtsopvatting en verwerpt het beroep. In het licht van het doel van de invoering van het nieuwe ontvankelijkheidscriterium is dat oordeel teleurstellend.

Gezien de grote verschillen in de door de rechter toegekende vorderingen, de gehanteerde rekenmethoden en de magere motiveringen indien de vordering wordt toegekend, zijn (nog) geen conclusies te trekken. In de toekenning van vorderingen benadeelde partij lijkt binnen de rechtspraak wel een stijging in de hoogte van de toegekende bedragen waar te nemen.

105 *Kamerstukken II* 2007/08, 30 143, nr. 16.

106 Candido 2011, pp. 354-359, verwijzend naar M. Groenhuijsen in DD 2008, 10, p. 121 e.v. (“de effectiviteit van de wettelijke bepalingen omtrent gedwongen schadevergoeding [...] ook afhankelijk [is] van de attitude van strafrechters”). Zie ook Rb. Alkmaar 21 maart 2012, *LJN*: BV9569, waarin het nieuwe criterium kennelijk heeft geleid tot een ruimere behandelingsmogelijkheid van de vordering benadeelde partij.

107 HR 3 juli 2012, *LJN*: BW3751.

108 Hof Leeuwarden 10 februari 2011, 24-002640-09 (niet gepubliceerd).

8.6 Schadefonds Geweldsmisdrijven

Voor een financiële tegemoetkoming voor zowel materiële als immateriële schade kunnen slachtoffers¹⁰⁹ zich ook richten tot het Schadefonds Geweldsmisdrijven (hierna aangeduid als Schadefonds). Het Schadefonds is wettelijk verankerd in de Wet schadefonds geweldsmisdrijven en ontvangt jaarlijks een subsidie van de minister voor de kosten van de uitvoering van deze wet.¹¹⁰ Uit het Schadefonds kan een uitkering worden gedaan aan slachtoffers¹¹¹ van een opzettelijk gepleegd geweldsmisdrijf wanneer deze plaatsgevonden heeft in Nederland¹¹² en ernstig lichamelijk of geestelijk letsel tot gevolg heeft gehad. De hoogte van de uitkering wordt naar redelijkheid en billijkheid bepaald en middels een ministeriële regeling is vastgelegd welke bedragen ten hoogste kunnen worden uitgekeerd.¹¹³ Het Schadefonds kan voor immateriële schade een financiële tegemoetkoming uitkeren van ten hoogste € 10.000. Onder immateriële schade verstaat het Schadefonds “het verlies van of de (tijdelijke) vermindering van levensvreugde”.¹¹⁴ Voor materiële schade is de maximale tegemoetkoming vastgesteld op € 25.000.¹¹⁵

Bij het Schadefonds komt materiële schade alleen voor een tegemoetkoming in aanmerking die “het rechtstreekse gevolg is van het bij het geweldsmisdrijf opgelopen letsel”.¹¹⁶ Het Schadefonds kan gebruik maken van medisch-psychologische expertise – van een behandelaar of van de medisch adviseur van het Schadefonds – in het beoordelen van de aard en ernst van het lichamelijke of psychologische letsel.¹¹⁷ Het Schadefonds kan afzien van het doen van een uitkering als de schade mede een gevolg is van een

109 Of de nabestaande(n) (zie in dit kader artikel 7 Wet schadefonds geweldsmisdrijven).

110 Volgt uit artikel 2 lid 1 van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven.

111 De uitkering kan ook gedaan worden aan nabestaanden conform artikel 3 lid 1,2 van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven.

112 Art. 1 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU) betreffende de schadeloosstelling van slachtoffers van misdrijven (2004/80/EG) bepaalt: “De lidstaten zorgen ervoor dat, wanneer een opzettelijk geweldsmisdrijf is gepleegd in een andere lidstaat dan de lidstaat waar de aanvrager van de schadeloosstelling zijn gewone verblijfplaats heeft, de aanvrager het recht heeft zijn aanvraag bij een instantie of een ander orgaan in deze lidstaat van verblijf in te dienen”. Daarnaast is bijvoorbeeld ook bepaald *welke* lidstaat, *wanneer* verantwoordelijk is voor het betalen van de schadeloosstelling. Zie NRM5, p. 85.

113 Conform artikel 4 lid 1 en 2 Wet schadefonds geweldsmisdrijven.

114 Beleidsbundel Schadefonds 2012, p. 7.

115 Vastgesteld bij regeling van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 2 december 2011, nr. 194986, houdende vaststelling van de maximumbedragen voor de uitkeringen op grond van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven (Regeling maximumbedragen uitkeringen schadefonds geweldsmisdrijven).

116 Beleidsbundel Schadefonds 2012, p. 9. Wel zijn hierop enkele uitzonderingen mogelijk.

117 In het artikel ‘Mensenhandel en Medisch-psychologische Rapportages’ (nog te verschijnen) beargumenteert De Vries de relevantie van medisch-psychologische rapportages op verschillende momenten dat een slachtoffer van mensenhandel in contact kan komen met de autoriteiten. In het artikel is gekeken naar het meewegen van medisch-psychologische rapportages in de besluitvorming van de IND en het Schadefonds Geweldsmisdrijven, maar wordt ook gewezen op het belang van dergelijke rapportages vanaf het moment dat een slachtoffer in beeld is bij een hulpverlener, opsporingsinstantie en dergelijke, zodat medisch-psychologische rapportages in de hele keten geraadpleegd kunnen worden.

omstandigheid die aan het slachtoffer toe te rekenen is.¹¹⁸ Daarnaast houdt het Schadefonds bij het doen van een uitkering rekening met (schade)vergoedingen die als gevolg van het misdrijf aan het slachtoffer zijn vergoed of kunnen worden vergoed.¹¹⁹

In deze paragraaf wordt het aantal ingediende aanvragen en toekenningen over de periode 2009-2011 uiteengezet, vervolgens wordt ingegaan op de aard en hoogte van de financiële tegemoetkomingen. Tot slot worden de twee meest belangrijke beleidswijzigingen die het Schadefonds in 2012 heeft doorgevoerd op het thema mensenhandel besproken. Deze twee beleidswijzigingen zijn neergelegd in de nieuwe beleidsnotitie mensenhandel die op 3 augustus 2012 in werking is getreden.¹²⁰

8.6.1 Aantal ingediende aanvragen en toekenningen

BNRM heeft op verzoek kwantitatieve data ontvangen van het fonds over de aanvragen van slachtoffers van mensenhandel voor financiële tegemoetkomingen uit het Schadefonds over de periode 2009-2011.¹²¹ Het aantal aanvragen en het aantal toekenningen en afwijzingen is in deze paragraaf vergeleken met de eerder verkregen aantallen in 2007 en 2008.¹²²

Aantal aanvragen

Onderstaand figuur toont het aantal aanvragen van slachtoffers van mensenhandel voor financiële tegemoetkomingen.¹²³

---

118 Dit kan tevens leiden tot het toekennen van een geringer bedrag (Artikel 5 Wet schadefonds geweldsmisdrijven). Ten aanzien van slachtoffers van mensenhandel speelt het bij de toekenning van de financiële tegemoetkoming geen rol (meer) of het slachtoffer al werkzaam was in de prostitutie of op voorhand bestaande wetenschap had van (de kans op) seksuele uitbuiting of van de verwijdering van organen.

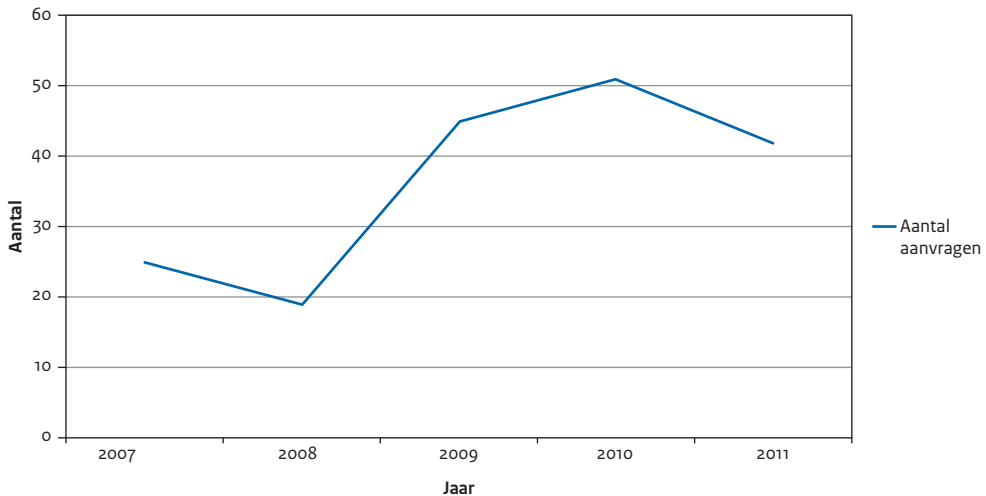
119 Het Schadefonds behoudt bij het doen van een uitkering het recht om deze direct of in een later stadium te verrekenen met andere vergoedingen van schade die als gevolg van het misdrijf aan het slachtoffer zijn of worden vergoed (zie artikel 6 Wet schadefonds geweldsmisdrijven).

120 In de nieuwe beleidsnotitie mensenhandel is bepaald dat vanaf het moment van inwerkingtreding het beleid geldt voor alle lopende zaken in de primaire en bezwaarfase (2012, p. 5, niet openbaar).

121 Uit de databestanden van het Schadefonds Geweldsmisdrijven is informatie op individueel slachtofferniveau te herleiden.

122 Zie NRM7, pp. 131-132.

123 Zie Bijlage 3, Tabel B3.1 voor een gedetailleerd overzicht van het aantal aanvragen.

Figuur 5 Aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)

Het aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen is vanaf 2009 (N: 45 in 2009, N: 51 in 2010 en N: 42 in 2011) evident groter dan het aantal aanvragen voor 2009 (N: 25 in 2007 en N: 19 in 2008). De aanvragen van slachtoffers van mensenhandel zijn binnengekomen via met name advocatenkantoren, Slachtofferhulp Nederland, de politie, Juridisch Loket, FairWork en Stichting Humanitas.¹²⁴ Gemiddeld 8% van het totaal aantal aanvragen in de periode 2009-2011¹²⁵ is niet binnengekomen door tussenkomst van een instantie.

Aantal toekenningen en afwijzingen

De onderstaande figuur betreft het aandeel toekenningen en afwijzingen van het aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen in de periode 2007-2011. Het betreffen de uiteindelijke beslissingen ten tijde van het aanleveren van het databestand aan BNRM.¹²⁶ Het is dus mogelijk dat een aantal toekenningen zoals weergegeven in de figuur toekenningen betreft na het aantekenen van bezwaar. Het is tevens mogelijk dat voor een aantal afwijzingen op een later moment bezwaar is aangetekend waarover het Schadefonds ten tijde van dit onderzoek nog niet heeft besloten.¹²⁷ Voor een aantal besluiten is het duidelijk dat het een toekenning na het aantekenen van bezwaar betrof.¹²⁸ Onderstaand figuur toont de beslissingen over de aanvragen.¹²⁹

124 Zie Bijlage 3, Tabel B3.2 voor een gedetailleerd overzicht van het aantal verwijzende instanties. Verder wordt voor de verwijzingen van aanvragen voor 2009 gerefereerd naar NRM7, p. 131.

125 Over deze periode beschikt BNRM over de concrete aantallen per verwijzing.

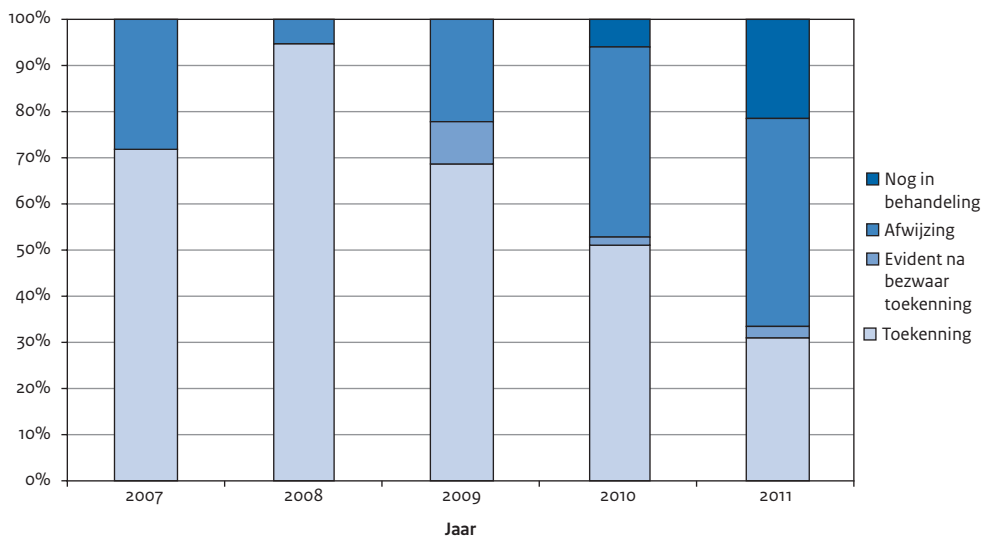
126 BNRM heeft de databestanden op 28 augustus 2012 ontvangen.

127 Mondelinge informatie Schadefonds Geweldsmisdrijven, 4 september 2012.

128 Het betreffen aanvragen waarover een afwijzing als beslissing is geregistreerd, terwijl er wel een financiële tegemoetkoming is uitgekeerd aan het slachtoffer van mensenhandel (mondelinge informatie Schadefonds Geweldsmisdrijven, 30 augustus 2012).

129 Zie Bijlage 3, Tabel B3.3 voor een gedetailleerd overzicht van deze gegevens.

Figuur 6 Beslissingen over aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)

In 2007 is 72% van het totaal aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen ingewilligd. Met een piek van 95% inwillingen zijn in 2008 relatief de meeste toekenningen gedaan. Daarna is het aantal inwillingen echter gedaald naar 69% in 2009, 51% in 2010 en naar 31% in 2011. Als de toekenningen na het aantekenen van bezwaar worden meegeteld, is het aandeel toekenningen gedaald naar 78% in 2009, 53% in 2010 en 33% in 2011. Met een daling van het aandeel toekenningen, is het aandeel afwijzingen logischerwijs gestegen na 2008 naar 22% in 2009, 41% in 2010 en 45% in 2011.¹³⁰

8.6.2 Aard en hoogte van de financiële tegemoetkomingen

Zoals reeds uiteengezet is, kan voor zowel immateriële als materiële schade een financiële tegemoetkoming worden uitgekeerd. Het onderstaande betreft financiële tegemoetkomingen voor *in primo* toekenningen alsook de toekenningen na het aantekenen van bezwaar zoals weergegeven in Figuur 6.

Financiële tegemoetkomingen voor immateriële schade

De financiële toekenningen voor immateriële schade zijn in onderstaand figuur opgedeeld in de schalen die het Schadefonds Geweldsmisdrijven hanteert voor immateriële schade.¹³¹ Het Schadefonds kent een letsellijst welke is onderverdeeld in acht schalen. In de schaalindeling die geldt vanaf 1 januari 2012 betreft schaal één de minimale financiële tegemoetkoming voor geleden immateriële schade, te weten

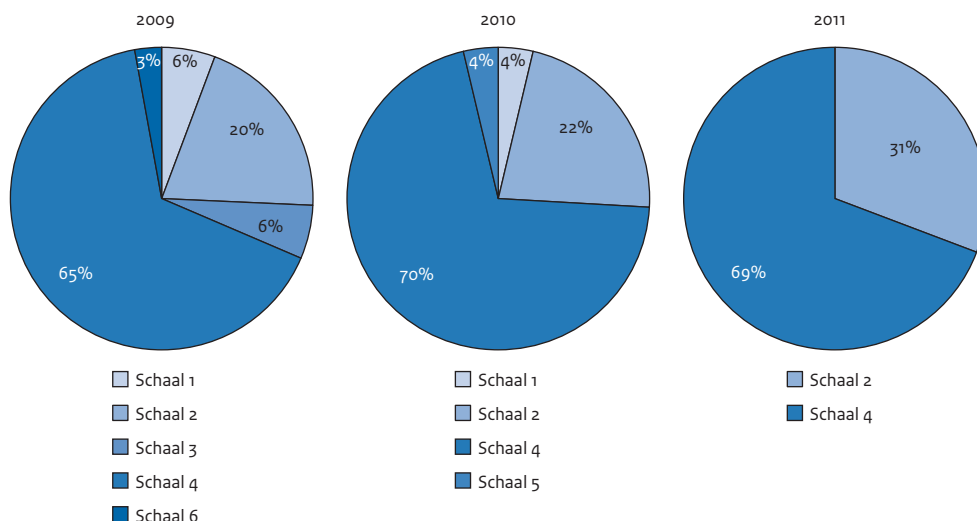
¹³⁰ Het is theoretisch gezien mogelijk dat slachtoffers in recente jaren nog in afwachting zijn van een besluit over een mogelijk bezwaar na een eerste afwijzing (mondelinge informatie Schadefonds Geweldsmisdrijven, 4 september 2012).

¹³¹ Zie Bijlage 3, Tabel B3.4 voor een gedetailleerd overzicht van deze gegevens.

€ 600 en schaal acht de maximale tegemoetkoming, te weten € 10.000.¹³² Indien het besluit over een aanvraag na 1 januari 2012 viel, is de nieuwe schaalindeling gebruikt.¹³³

Figuur 7 Schaaltoepassing voor immateriële schade (2009-2011)

De bovenstaande figuren tonen aan dat er in de periode 2009-2011 minder diversiteit bestaat in de schaaltoepassing voor financiële tegemoetkomingen voor immateriële schade. De toekenningen in 2011 betroffen vergoedingen van immateriële schade in schaal 2 en schaal 4. Dit zijn overigens ook de twee schaaltoepassingen die in 2009 en 2010 het meest voorkwamen. Tegemoetkomingen lager dan

132 Voor de beleidswijziging werd de toekenning van één van de schalen “bepaald aan de hand van de aard en ernst van het letsel. Daarnaast worden ook andere omstandigheden meegewogen.” (Beleidsbundel schadefonds 2012, p. 7). In de nieuwe beleidsnotitie wordt de schaal toegekend op basis van vier factoren, te weten de aard, ernst, duur en frequentie (Beleidsnotitie mensenhandel 2012, p. 4, niet openbaar). Zie ook §8.6.3.

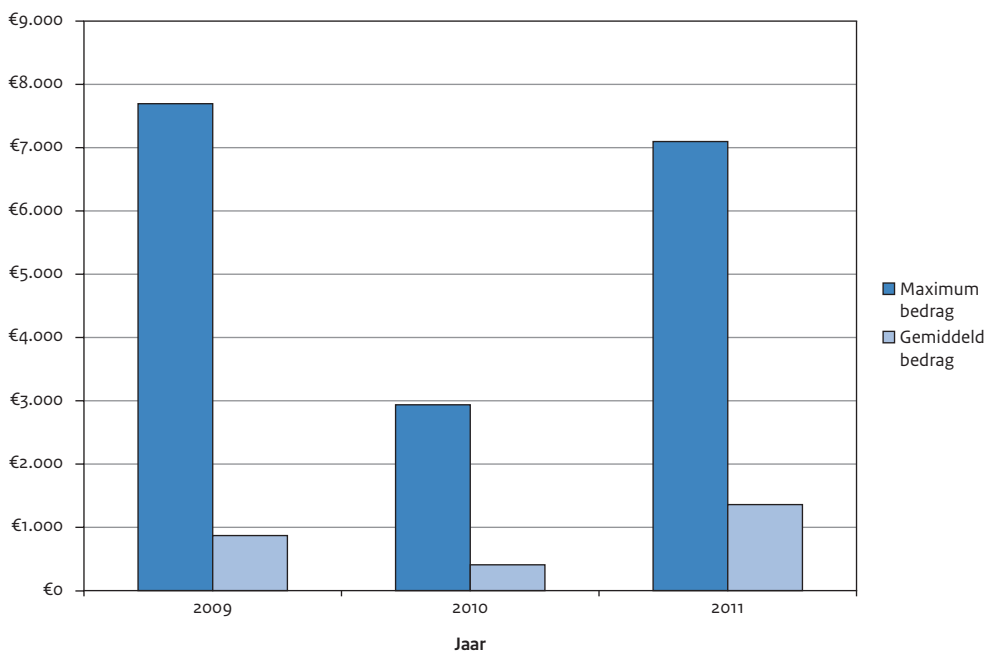
133 Voor 1 januari 2012 had het Schadefonds Geweldsmisdrijven twee schalenreeksen. De meest algemene wordt in het hiernavolgende genoemd, samen met de nieuwe schaaltoepassing van na 1 januari 2012: Schaal 1 - € 550 (oud), € 600 (nieuw); Schaal 2 - € 1.400 (oud), € 1.500 (nieuw); Schaal 3 - € 2.100 (oud), € 2.300 (nieuw); Schaal 4 - € 2.750 (oud), € 3.000 (nieuw); Schaal 5 - € 4.150 (oud), € 4.500 (nieuw); Schaal 6 - € 5.500 (oud), € 6.000 (nieuw); Schaal 7 - € 8.250 (oud), € 9.000 (nieuw); Schaal 8 - € 9.100 (oud), € 10.000 (nieuw). Tot 1 januari 2012 werden voor aanvragen betreffende geweldsmisdrijven van voor 1994, die door een verschoonbare termijnoverschrijding toch in behandeling konden worden genomen, nog oudere schalen gehanteerd. Hierbij ging het om niet gangbare bedragen vanwege de omrekening van de gulden naar de euro. Ten behoeve van het vergelijken van de financiële toekenningen, zijn de betreffende bedragen over geweldsmisdrijven voor 1994 ook opgedeeld in schalen zoals deze door het Schadefonds Geweldsmisdrijven zijn aangegeven (Schriftelijke informatie Schadefonds Geweldsmisdrijven, 3 september 2012).

categorie twee en hoger dan categorie vier komen in 2009 en 2010 nog wel voor. De laagste financiële tegemoetkoming in de periode 2009-2011 betrof schaal 1 in 2009 en 2010 en de hoogste financiële tegemoetkoming betrof schaal 6 in 2009.

Financiële tegemoetkomingen voor materiële schade

Onderstaand figuur toont de financiële tegemoetkomingen voor materiële schade over de periode 2009-2011.¹³⁴ Zoals reeds genoemd, bedraagt de maximale financiële tegemoetkoming van het Schadefonds voor materiële schade € 25.000.¹³⁵ In ogenschouw moet worden genomen dat op basis van het aan-geleverde databestand niet duidelijk is in hoeverre de bedragen verrekeningen waren met opgelegde schadevergoedingsmaatregelen die door de rechter zijn opgelegd.¹³⁶

Figuur 8 Financiële tegemoetkomingen voor materiële schade (2009-2011)

Gemiddeld genomen zijn in 2011 de hoogste financiële tegemoetkomingen uitgekeerd. Het gemiddelde uitgekeerde bedrag voor materiële schade in 2011 betrof € 1.366¹³⁷, terwijl dit in 2009 een bedrag van €

134 Het minimaal uitgekeerde bedrag bedraagt € 0,- (N:1 in 2009) en is daarom niet weergegeven in de tabel.

135 Zie ook de Beleidsbundel Schadefonds Geweldsmisdrijven, §2.9, p. 9.

136 Zie Bijlage 3, Tabel B3.5 voor een gedetailleerd overzicht van deze gegevens.

137 Sd: 2.149

866¹³⁸ betrof en in 2010 een bedrag van € 403¹³⁹. De maximale bedragen in 2009 en 2011 liggen boven de € 7.000 (€ 7.725 in 2009 en € 7.114 in 2011), terwijl het maximale uitgekeerde bedrag in 2010 aanzienlijk minder was (€ 2.940). In 2010 zijn opvallend lagere financiële tegemoetkomingen uitgekeerd. Driekwart van de toekenningen in 2010 betrof een bedrag van € 515 of lager. In 2009 betrof het € 951 en in 2011 betrof het € 2.110.¹⁴⁰

Trends

Op basis van de cijfermatige gegevens in deze paragraaf kunnen vier algemene trends worden waargenomen. Ten eerste is het aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen vanaf 2009 evident groter dan het aantal aanvragen voor 2009.¹⁴¹ Ten tweede bestaat er vanaf 2009 een relatieve daling van het aantal toekenningen van aanvragen voor financiële tegemoetkomingen uit het fonds voor slachtoffers van mensenhandel. Ten derde is er in ieder geval na 2009 minder diversiteit in de schaaltoepassing voor financiële tegemoetkomingen voor immateriële schade. En tot slot hoewel er minder aanvragen zijn ingewilligd in 2011, zijn de bedragen van financiële tegemoetkomingen voor materiële schade in 2011 gemiddeld gezien hoger dan in 2009 en in 2010.

8.6.3 Nieuwe beleidsnotitie

Tijdens het symposium 'Mensenhandel in de ketenen' dat op 13 mei 2011 door het Schadefonds is georganiseerd, is geopperd dat het toenmalige beleid op het thema mensenhandel aanpassing behoeft.¹⁴² Het fonds heeft deze opmerking ter harte genomen, hetgeen heeft geresulteerd in een nieuwe beleidsnotitie mensenhandel welke op 3 augustus 2012 is vastgesteld door de Commissie Schadefonds Geweldsmisdrijven en in werking is getreden.¹⁴³ De twee meest belangrijke veranderingen worden hier kort aangestipt.

De eerste verandering is dat met de nieuwe beleidsnotitie een slachtoffer van mensenhandel conform artikel 17 van EU-Richtlijn mensenhandel¹⁴⁴ toegang heeft tot de regeling van het Schadefonds wanneer aannemelijk is gemaakt dat er daadwerkelijk sprake is (geweest) van mensenhandel.¹⁴⁵ Het voorgaande beleid van het fonds bevatte een extra vereiste, inhoudende dat aannemelijk moest worden gemaakt dat het mensenhandeldelict ook daadwerkelijk een opzettelijk geweldsmisdrijf betrof. Het fonds heeft besloten om dit vereiste niet meer op te nemen in de nieuwe beleidsnotitie, omdat dit in strijd is met artikel 17 van de EU-Richtlijn mensenhandel waarin wordt bepaald dat slachtoffers van mensenhandel

138 Sd: 1.758

139 Sd: 620

140 Zie Bijlage 3, Tabel B3.6 voor een gedetailleerd overzicht van deze gegevens.

141 Het aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen is vanaf 2009 (N=45 in 2009, N=51 in 2010 en N=42 in 2011) evident groter dan het aantal aanvragen voor 2009 (N=25 in 2007 en N=19 in 2008).

142 Het Schadefonds heeft mensenhandel ook als aandachtspunt genoemd in haar jaarplan van 2011.

143 "De werkinstructie treedt in werking [...] op de dag van publicatie op het intranet" (Beleidsnotitie mensenhandel 2012, p. 5, niet openbaar).

144 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU) inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel en de bescherming van slachtoffers daarvan, en ter vervanging van Kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad 5 april 2011, *PbEU* 2011, L 101/1.

145 Naast het zogeheten aannemelijkheidvereiste dient de aanvrager ook te voldoen aan de formele vereisten zoals deze zijn vastgelegd in de Wet schadefonds geweldsmisdrijven en nader geëxpliciteerd zijn in de beleidsbundel schadefonds geweldsmisdrijven uit 2012.

gelijk moeten worden gesteld aan slachtoffers van opzettelijke geweldsmisdrijven als het aankomt op toegang tot bestaande regelingen voor de schadevergoeding.¹⁴⁶

Een andere verandering is dat slachtoffers van seksuele uitbuiting in aanmerking komen voor een hogere financiële tegemoetkoming voor geleden immateriële schade.¹⁴⁷ Op basis van het voorgaande beleid is aan slachtoffers van seksuele uitbuiting in bijna alle gevallen een tegemoetkoming toegekend op basis van schaal twee (€ 1.500) of vier (€ 3.000).¹⁴⁸ Op basis van de nieuwe beleidsnotitie komen de slachtoffers in aanmerking voor een hogere schaal, te weten één van de schalen variërend van drie (€ 2.300) tot en met zeven (€ 9.000). De verwachting van het Schadefonds is dat op basis van de nieuwe beleidsnotitie er hogere financiële tegemoetkomingen aan slachtoffers van seksuele uitbuiting zullen worden toegekend. Volgens het nieuwe beleid is de toekenning van de schaal afhankelijk gemaakt van vier factoren, te weten de aard, ernst, frequentie en duur van het mensenhandeldelict.

8.6.4 Slachtoffers en het Schadefonds Geweldsmisdrijven

Slachtoffers van mensenhandel kunnen zich wenden tot het Schadefonds Geweldsmisdrijven voor een financiële tegemoetkoming voor materiële en immateriële schade. Het fonds is hierbij gebonden aan een maximumbedrag. Dit brengt met zich mee dat de hoogte van de financiële tegemoetkomingen niet op één lijn kan worden gesteld met de vergoedingen die via de civiele weg kunnen worden toegekend.¹⁴⁹ Het Schadefonds komt immers tegemoet; het ligt in dit tegemoetkomende karakter besloten dat geleden schade niet volledig wordt vergoed. Ook kan het Schadefonds alleen een uitkering doen op basis van de schade die het slachtoffer heeft geleden als gevolg van letselschade welke afkomstig is van het tegen hem gepleegde geweldsmisdrijf. In het verlengde hiervan kan het Schadefonds daarom geen uitkering doen voor geleden materiële schade in verband met bijvoorbeeld afgepakt geld.

8.7 Schadevergoeding in relatie tot ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel

In NRM⁷¹⁵⁰ is reeds uitgebreid ingegaan op de relatie tussen de vordering van de benadeelde partij en de ontnemingsvordering. Ook werd daar het belang benadrukt van het beschikbaar zijn van een financieel rapport ten tijde van de terechtzitting ter ondersteuning van de vordering van de benadeelde partij. Het aldaar besproken ontnemingsvonnis van de Rechtbank Den Haag¹⁵¹ illustreert dat ook bij de aanwezig-

146 Zie in dit kader ook het Wetsvoorstel ter implementatie van de EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU) van het Europees Parlement en de Raad inzake de voorkoming en bestrijding van mensenhandel, de bescherming van slachtoffers ervan, en ter vervanging van kaderbesluit 2002/629/JBZ van de Raad, *Kamerstukken II* 2011/12, 33 309 nr.2.

147 Bij seksuele uitbuiting (en bij orgaanverwijdering) wordt ernstig letsel voorondersteld. Dit ligt evenwel anders bij andere vormen van uitbuiting, omdat deze volgens het Schadefonds qua aard, ernst, duur en frequentie aanzienlijk van elkaar kunnen verschillen. Volgens het Schadefonds is bij deze vormen van mensenhandel het uitgangspunt dat medisch advies moet uitwijzen of het slachtoffer ernstige letsel heeft opgelopen (Beleidsnotitie mensenhandel 2012, p. 4, niet openbaar).

148 In 2011 was dit het geval voor alle financiële tegemoetkomingen, zie §8.6.2.

149 Beleidsbundel schadefonds 2012, p. 7.

150 Zie NRM7, p. 502 e.v.; zie in dit verband ook NRM7, aanbevelingen 3 en 38.

151 Rb. Den Haag 29 april 2009, *LJN*: BI4830.

heid van een financieel rapport de elementen voor de berekening van de verdiensten van het slachtoffer bestaan uit de duur van de uitbuiting, de verdiensten per dag, het aantal gewerkte dagen en de eventueel daarvoor door de verdachte gemaakte kosten.

Ontneming in mensenhandelzaken betreft over het algemeen vooral geld dat door slachtoffers is verdiend en ook aan hen zou moeten toekomen. In die zin ligt dit anders dan bijvoorbeeld gelden verdiend met drugshandel. Zoals reeds in het begin van dit hoofdstuk vermeld, wordt ook op internationaal niveau het verband tussen ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel en schadevergoeding voor slachtoffers van mensenhandel gelegd. Zo legt de te implementeren EU-Richtlijn mensenhandel een sterk verband tussen ontneming en schadevergoeding.¹⁵² Dit vraagt om een grotere inspanning ten aanzien van de bestemming van ontnomen gelden in mensenhandelzaken. In Nederland lijkt in de praktijk van mensenhandelzaken echter nog geen consequente koppeling te zijn tussen ontneming en schadevergoeding.¹⁵³

Het is de bedoeling dat die koppeling wordt versterkt. Onlangs schreef de minister van Veiligheid en Justitie aan de Tweede Kamer dat, als in een strafzaak zowel een ontnemingmaatregel als een schadevergoedingsmaatregel wordt opgelegd, de opbrengsten allereerst ten goede zullen komen aan het slachtoffer.¹⁵⁴ Deze brief betreft het overheidsbrede beleid ten aanzien van het afnemen van criminele winsten uit onder meer georganiseerde criminaliteit. De norm is dat het niet naleven van regels niet mag leiden tot het behoud van illegaal of crimineel geld. Het beleid is er om die reden op gericht benadeelde slachtoffers in alle gevallen te compenseren, en ook dat de pakkans moet worden vergroot. Dat is eveneens van toepassing op mensenhandel, al wordt dit delict niet specifiek in de brief genoemd. Wel is voor sommige strafrechtelijke onderzoeken zoals arbeidsuitbuiting (mensenhandel) vanaf 2012 in ieder geval een structurele ontneming voorzien, aldus de minister.

Als conservatoir beslag gelegd ten behoeve van een ontnemingmaatregel wordt opgeheven, vindt doorgaans vooraf overleg plaats met het slachtoffer om deze in de gelegenheid te stellen hierop beslag te leggen alvorens het aan betrokkene wordt teruggegeven.¹⁵⁵ Om compensatie van slachtoffers voorts te bevorderen is op 7 juni 2012, daarenboven een wetsvoorstel aan de Tweede Kamer aangeboden in verband met de introductie van de mogelijkheid conservatoir beslag te leggen op het vermogen van de verdachte ten behoeve van het slachtoffer.¹⁵⁶ Op dit moment ontbreekt namelijk de wettelijke mogelijkheid om beslag te leggen ten behoeve van de schadevergoedingsmaatregel.

Bovenstaande maatregelen betreffen de relatie tussen ontneming en schadevergoeding in geval de schadevergoeding door de rechter is opgelegd, hetzij door het toewijzen van de vordering benadeelde partij, hetzij op grond van een opgelegde schadevergoedingsmaatregel, hetzij een combinatie hiervan. In principe is er geen rechtstreeks uit de wet voortvloeiende mogelijkheid voor slachtoffers om, zonder

152 EU-Richtlijn mensenhandel (2011/36/EU), considerans § 13.

153 Art. 36e lid 8 Sr bepaalt dat bij de bepaling van het te ontnemen bedrag in rechte toegekende vorderingen aan benadeelden derden in mindering worden gebracht. In die zin is voor diegenen wiens vordering is toegekend de koppeling met ontneming vastgelegd.

154 Brief van de minister van Veiligheid en Justitie van 12 juli 2012, *Kamerstukken II 2011/12*, 29 911 nr. 69, p. 14.

155 Brief van de minister van Veiligheid en Justitie van 12 juli 2012, *Kamerstukken II 2011/12*, 29 911 nr. 69, p. 14.

156 *Kamerstukken II 2011/12*, 33 295, nr. 1.

toekenning van hun vordering een claim te leggen op ontnomen gelden.¹⁵⁷ Niettemin zou een beroep op artikel 577b Sv wellicht een mogelijkheid kunnen bieden. Artikel 577b lid 2 Sv betreft de mogelijkheid voor de rechter¹⁵⁸ om ook op verzoek van een benadeelde derde te bepalen dat (een deel) van het ontnomen bedrag zal worden uitgekeerd aan een benadeelde derde, zonder de toevoeging 'wiens vordering in rechte is toegekend'.¹⁵⁹ Van deze mogelijkheid is voor zover bekend nauwelijks gebruik gemaakt. Het zou een eenvoudigere en wellicht meer zekerheid verschaffende procedure kunnen zijn dan een civiele procedure, maar de vraag is in hoeverre deze procedure ook de mogelijkheid biedt tot het vaststellen van de hoogte van het schadebedrag.¹⁶⁰

Het komt voor dat het OM van het indienen van een vordering tot ontneming af ziet ten gunste van een vordering van het slachtoffer als benadeelde partij in het strafproces. Interessant is in dit verband het requisitoir van de A-G bij het Hof Leeuwarden, zoals weergegeven in het arrest van de Hoge Raad van 3 juli 2012.¹⁶¹ Daarin geeft de A-G aan te wachten met een ontnemingvordering met als reden het rechtvaardiger te vinden als het slachtoffer haar geld krijgt dan dat het geld in de schatkist verdwijnt. Dit is de gang van zaken waar waarschijnlijk het Hof Arnhem op doelt met, na het niet ontvankelijk verklaren van de benadeelde partijen in hun vordering vanwege de ingewikkeldheid daarvan, de aansporing aan het OM de opbrengsten uit de ontnemingszaak van in totaal €242.300,52 op een praktische en billijke wijze aan de benadeelde partijen ten goede te laten komen.¹⁶² Dit arrest, en ook het eerder genoemde standpunt van de A-G bij het Hof Leeuwarden, getuigen van inzicht dat het niet aangaat dat de Staat profiteert van de uitbuiting.

De vraag is of het mogelijk is dat het slachtoffer rechtstreeks een verzoek doet aan het OM en, uiteraard onderbouwd, daarbij aanspraak maakt op (een deel van) de ontnomen gelden. Dit is kennelijk de oplossing die het Hof Leeuwarden voor ogen had en lijkt een praktische en redelijke optie, welke ook in de lijn zou liggen met de EU-Richtlijn en de intentie ten aanzien van de bestemming van ontnomen gelden.

Het ontbreken van een afdoende, wettelijke basis voor het claimen van ontnomen gelden, ook als een vordering niet is toegekend, maakt dat slachtoffers voor schadevergoeding afhankelijk zijn van het (persoonlijk) inzicht van magistraten, zoals blijkt uit de voorbeelden hierboven. Dat is omslachtig en onduidelijk en doet bovendien afbreuk aan de gedachte dat het recht van slachtoffers op vergoeding van schade een recht is.

---

157 Voor hen geldt art. 36e lid 8 Sr niet.

158 Dit betreft een vormloze raadkamer procedure.

159 Zie Rb. Zutphen 16 januari 2004, LjN: AO6275, waarbij de rechtbank ondanks het feit dat er geen sprake was van een in het strafproces toegekende vordering benadeelde partij dan wel een schadevergoedingsmaatregel niettemin de benadeelde partij ontving in haar verzoek en bepaalde dat het ontnomen geld aan haar moest worden uitgekeerd.

160 In de hierboven genoemde uitspraak van de Rechtbank Zutphen was de hoogte van het bedrag evident en onbetwist.

161 HR 3 juli 2012, LjN: BW3751.

162 Hof Arnhem 17 oktober 2007, LjN: BB5775.

9.1 Kernboodschap

In de inleiding is de richting voor de rapportage aangegeven. Het onderzoek leidt tot de volgende kernboodschap:

Binnen de rechtspraak is specialisatie en opleiding noodzakelijk om mensenhandelzaken af te kunnen doen op een wijze die past bij de ernst van het delict en de aandacht die het fenomeen mensenhandel nationaal en internationaal genereert. Eenduidige straftoemeting moet daarbij worden nagestreefd.

Mensenhandel is een delict dat de samenleving ondermijnt. Het gaat soms gepaard met georganiseerde criminaliteit, het is vaak grensoverschrijdend, er wordt veel geld mee verdiend en mensenrechten worden geschonden. Het is een vorm van criminaliteit, waarbij gebruik wordt gemaakt van faciliteerders waardoor de gevolgen zich als een olievlek kunnen verspreiden. Zowel het feit dat zoveel Nederlandse daders als zoveel Nederlandse, ook minderjarige, slachtoffers hierbij zijn betrokken en dat preventieve maatregelen onvoldoende effect sorteren is een reden tot ernstige zorg. Deze omstandigheden vormen dan ook de reden dat de overheid de aanpak van mensenhandel al enige jaren tot speerpunt heeft gemaakt. Die aanpak kan niet eindigen bij de vervolging. Ook de zittende magistratuur (ZM) moet de urgentie voelen om dit soort zaken adequaat af te doen. Een adequaat betekent met gespecialiseerde, goed opgeleide rechters, opdat niet rechtsvragen die door de Hoge Raad zijn beantwoord ergens bij een rechtbank in het land worden gemist. Het aantal zaken op jaarbasis is zodanig dat gespecialiseerde rechters deze op een goede wijze af kunnen handelen.

Artikel 273f Sr blijkt in de praktijk een ingewikkelde bepaling om toe te passen. Dit komt doordat het artikel zelf complex is aangezien de tekst deels gebaseerd is op internationale instrumenten en alle mensenhandelvarianten in één artikel zijn vervat. Ook is het artikel opgebouwd uit meerdere uiteenlopende gedragingen, waarbij ook de strafwaardigheid verschilt. De complexiteit van dit artikel werkt door in tenlasteleggingen die vaak buitengewoon lang en niet altijd even gemakkelijk te doorgronden zijn. De strafbepaling in de huidige vorm bestaat nu ruim zeven jaar en de rechtspraak begint zich te ontwikkelen. In de afgelopen jaren is steeds vaker hoger beroep ingesteld. In 2009 heeft de Hoge Raad ten aanzien van overige uitbuiting een belangrijk arrest gewezen. Een aantal zaken ligt nu voor bij de Hoge Raad. Wellicht zou de Hoge Raad, net als het EHRM, mensenhandelzaken met enige voorrang kunnen behandelen teneinde de lagere rechters richtsnoeren te geven bij de interpretatie van deze lastige bepaling en daarmee invulling kunnen geven aan de in *Trema* voorgestelde nieuwe gevelspreuk voor het nieuwe gebouw van de Hoge Raad: “PRANGENDE RECHTSVRAGEN: snel gehoord, zo beantwoord.” Specialisatie van rechters in mensenhandelzaken, een toegankelijke wijze van ten laste leggen door het OM en snelle duiding van rechtsvragen op het terrein van mensenhandel kunnen garanties bieden voor een

goede afhandeling van mensenhandelzaken. Indien daarin wordt voorzien dan is een vereenvoudiging van artikel 273f Sr niet opportuun.

In Nederland is in 2000 het bordeelverbod opgeheven. De politieke gedachte achter deze opheffing was dat een stelsel van vergunningen de prostitutie uit de sfeer van criminaliteit zou kunnen halen. Dat is niet bewaarheid gebleken. Ook binnen de vergunde prostitutie komt mensenhandel ruim voor. Prostitutie en andere vormen van seksuele dienstverlening zijn in Nederland vormen van legale arbeid. Het Nederlandse prostitutiebeleid klinkt regelmatig door in de bestudeerde vonnissen. Deels als het gaat om sub 3 zaken, waarbij personen worden aangeworven of meegenomen om in een ander land in de prostitutie te werken. In dat soort zaken wordt met een zekere regelmaat met een beroep op het Nederlandse prostitutiebeleid ten onrechte van veroordeling of strafoplegging afgezien. Deels ook als het gaat om vrouwen, buitenlands dan wel Nederlands, die al eerder in de prostitutie werkzaam waren en waar het lijkt alsof de rechter daarmee aangeeft dat zij dan ook het risico op uitbuiting voor lief hadden genomen. Zelfs bij minderjarige slachtoffers lijkt een keuze voor prostitutie door de rechter te worden genormaliseerd. Dit is nooit de bedoeling geweest van de opheffing van het bordeelverbod.

Hieronder zullen kort de voornaamste conclusies met betrekking tot de stand van de rechtspraak op het gebied van mensenhandel worden weergegeven. De vonnissen zijn in vergelijking met het vorige onderzoek over het algemeen uitgebreider gemotiveerd en ook in die vonnissen die tot vrijspraak leidden is uitgebreider weergegeven welke feiten de rechter *wel* bewezen achtte. Dit heeft bijgedragen tot meer inzicht in de overwegingen die aan het oordeel van de rechter ten grondslag hebben gelegen.

Het fundament voor de kernboodschap is gelegd in de voorgaande hoofdstukken. Aan het einde van dit hoofdstuk zal de kernboodschap van dit rapport in de vorm van aanbevelingen worden geconcretiseerd.

9.2 De stand van de rechtspraak op het gebied van mensenhandel

9.2.3 Enige cijfers (2010)

Veroordelingen en vrijspraken

Van de 138 tenlasteleggingen in zowel seksuele uitbuiting (111) als overige uitbuiting (29) leidde dit in 83 zaken (60%) tot een veroordeling voor mensenhandel. Twee zaken hebben betrekking op beide vormen van uitbuiting en zijn in het totaal dus maar eenmaal meegenomen. In vier zaken kwam de rechter aan behandeling niet toe, omdat de dagvaarding nietig dan wel het om niet ontvankelijk werd verklaard. Het aantal vrijspraken in mensenhandelzaken is en blijft hoog, waarbij te zien is dat het percentage vrijspraken in overige uitbuitingszaken in 2010 hoger is dan in mensenhandelzaken die zich afspelen in de seksindustrie (52% ten opzichte van 36%). Met betrekking tot het percentage vrijspraken in overige uitbuitingszaken is de betrekkelijke jonge geschiedenis van de strafbaarstelling en de noodzaak tot invulling van het begrip door de rechtspraak wellicht een factor. Ook de perceptie van overige uitbuiting zou een rol kunnen spelen bij de beoordeling van dit soort zaken. In NRM9 zal nader aandacht worden besteed aan de invloed van de perceptie op de strafwaardigheid van deze vorm van uitbuiting ten aanzien van de gehele aanpak van overige uitbuiting. Bij de vrijspraken inzake seksuele uitbuiting heeft met name de – niet relevante - visie op het Nederlands prostitutiebeleid een

rol gespeeld. In 2011 is het aandeel veroordelingen (65%) en het aandeel vrijspraken (35%) niet veel anders dan in 2010.

Eisen en straffen

In 2010 is door het OM meestal in ieder geval een onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist. Voor seksuele uitbuiting ligt dit percentage iets hoger dan bij overige uitbuiting (92% respectievelijk 86%). Meestal heeft het OM als zwaarste hoofdstraf een geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist, en in 35% (seksuele uitbuiting), respectievelijk 17% (overige uitbuiting) een deels voorwaardelijke gevangenisstraf. Dit percentage wijkt niet veel af van de aard van de geëiste straffen in seksuele uitbuitingszaken in 2007. In totaal is in 58% van de vonnissen – waarin sprake is van een geëiste (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf ten aanzien van seksuele uitbuiting – een gevangenisstraf van niet meer dan twee jaar geëist. Voor de overige uitbuitingszaken betreft dit aandeel 64%.

Gemiddeld was in de seksuele uitbuitingszaken in 2010 die tot een veroordeling (mede) voor mensenhandel hebben geleid en waarbij in ieder geval een (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf is opgelegd de duur van de onvoorwaardelijke gevangenisstraf ongeveer 1,8 jaar. Voor overige uitbuiting is dit gemiddeld ongeveer vier maanden korter. Aangetekend zij hierbij dat de strafoplegging in seksuele uitbuitingszaken niet goed te vergelijken is met de strafoplegging in overige uitbuitingszaken. Dat komt vooral omdat de overige delicten die bewezen zijn verklaard naast mensenhandel in overige uitbuitingszaken, in zowel omvang als aard verschillen van de bewezen verklaarde overige delicten in seksuele uitbuitingszaken. De gemiddelde duur van het onvoorwaardelijke deel van de opgelegde gevangenisstraffen in seksuele uitbuitingszaken is in 2010 een fractie hoger dan in 2007. Wanneer uitsluitend mensenhandel met betrekking tot seksuele uitbuiting bewezen is verklaard – met uitzondering van de zaken waarin dat uitsluitend artikel 273f lid 1 sub 3 Sr betrof – is deze duur (ongeveer 1,3 jaar) gemiddeld bijna anderhalf jaar korter dan wanneer ook andere delicten naast mensenhandel bewezen zijn verklaard (ongeveer 2,7 jaar).

Verdachten

Het totaal aantal verschillende verdachten in dit onderzoek betrof 135. De persoonskenmerken van verdachten in de seksindustrie voor zover betreft geslacht, leeftijd en geboorteland verschilt niet veel met 2007. In dit onderzoek zijn de kenmerken van verdachten van seksuele uitbuiting ook afgezet tegen die van verdachten in overige uitbuitingszaken. Daar komt naar voren dat het aandeel vrouwen verdacht van overige uitbuiting groter is dan het aandeel vrouwelijke verdachten in de seksindustrie. De meeste verdachten van mensenhandel hebben op enig moment in voorlopige hechtenis gezeten. In vergelijking tot 2007 waar 70% van de verdachten in seksuele uitbuitingszaken ter terechtzitting nog in voorlopige hechtenis zat, is in 2010 sprake van een daling naar 42%. In 2010 zat van de verdachten van overige uitbuiting nog 34% gedetineerd ten tijde van de terechtzitting.

Slachtoffers

Het aantal unieke, door het OM geïdentificeerde slachtoffers betrokken in dit onderzoek betrof in totaal 147 slachtoffers van seksuele uitbuiting en 70 slachtoffers van overige uitbuiting (waartussen een kleine overlap bestaat). Slachtoffers van mensenhandel in de seksindustrie zijn nagenoeg allemaal vrouwen. Uit de tenlasteleggingen uit 2010 bleek dat het ging om twintig minderjarige slachtoffers (14%), waarvan dertien jonger waren dan zestien jaar. In veertien gevallen is van deze jonge meisjes het slachtofferschap bewezen verklaard. Dat betekent dat 15% van de bewezen verklaarde slachtoffers in de seksindustrie jonger was dan achttien jaar. Dat aantal is groot en zorgelijk. Negen slachtoffers waren net meerderjarig;

dit betreft mogelijk een onderschatting. 85% van de minderjarige slachtoffers komt oorspronkelijk uit Nederland, de overige 15% uit Oost-Europa. In overige uitbuitingszaken is nauwelijks sprake van minderjarige slachtoffers. Ruim een derde van de slachtoffers van seksuele uitbuiting komt uit Nederland en ruim 40% uit Oost-Europa – met name Roemenië, Hongarije, Bulgarije en Polen. Waar bij seksuele uitbuiting naast Nederland, Oost-Europa de belangrijkste herkomstregio is, is bij overige uitbuiting de belangrijkste herkomstregio Azië.

Schadevergoeding

Van de 147 slachtoffers in mensenhandelzaken in de seksindustrie (eerste aanleg in 2010) hebben slechts 42 slachtoffers (29%) een vordering benadeelde partij ingediend (mede) ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten. 26 (62%) van de totaal 42 vorderingen hebben betrekking op schade geleden als gevolg van uitsluitend mensenhandel. Hiervan zijn zeventien vorderingen (65%) door de rechter (deels) toegekend – in drie gevallen in het geheel. De redenen voor het 21 keer (deels) niet-ontvankelijk verklaren van de benadeelde partij lagen vooral in het feit dat de vordering niet eenvoudig van aard was of het slachtofferschap niet bewezen werd verklaard. Daarnaast zijn vorderingen (deels) niet toegekend omdat het betreffende deel van de vordering niet voldoende aannemelijk is gemaakt of het causaal verband ontbreekt tussen het bewezen verklaarde en de gevorderde posten. In overige uitbuitingszaken zijn in 2010 in totaal niet meer dan drie vorderingen tot schadevergoeding met betrekking tot uitsluitend mensenhandel deels toegekend.

In 2010 hebben in ieder geval 23 slachtoffers succesvol een vordering benadeelde partij ten aanzien van (mede) mensenhandel ingediend voor immateriële schade ter zake seksuele uitbuiting. Zestien van deze toegekende vorderingen hadden betrekking op uitsluitend mensenhandel en bedroegen gemiddeld € 3.484,38. De toegekende bedragen lopen uiteen van € 500,00 tot € 7.250,00. De duur van het slachtofferschap in de zaak met het laagste toegekende bedrag voor immateriële schade was drie maanden en de duur van het slachtofferschap in de zaak met het hoogste bedrag 24 maanden. De duur van het slachtofferschap speelt bij de toegekende immateriële schade lang niet altijd een rol. Zo is bijvoorbeeld € 5.000,- toegekend voor periodes uiteenlopend van negen maanden tot 65 maanden en € 3.000,- / € 3.100,- voor periodes van zes dagen tot 33,5 maanden. Wanneer wordt gekeken naar het gemiddeld toegekende bedrag per maand van slachtofferschap varieert dit van afgerond € 77,- tot € 683,- per maand. Meer dan de helft (56%) van de zestien slachtoffers kreeg in ieder geval een bedrag hoger dan € 300,- per maand toegekend.

9.2.2 Valkuilen

De tenlastelegging

Het opstellen van een tenlastelegging in een mensenhandelzaak is vaak ingewikkeld. Dit is onder meer het gevolg van de complexiteit van artikel 273f Sr, waarin in de subleden van het eerste lid relatief veel afzonderlijke gedragingen zijn vervat die elkaar deels overlappen, maar die op belangrijke punten ook van elkaar afwijken. In de meeste mensenhandelzaken zijn meerdere van die subleden van toepassing op hetzelfde feitencomplex, terwijl niet zelden sprake is van meerdere slachtoffers. Dat leidt ertoe dat de tenlastelegging op uiteenlopende wijzen vorm kan krijgen. Als het om ervoor kiest om bijvoorbeeld minder - en meerderjarige slachtoffers in één feit te combineren dan kan de rechter ten aanzien van het vereiste van dwangmiddelen op het verkeerde been worden gezet. Het is aan het om om de tenlastelegging zo in te kleden dat een duidelijk onderscheid wordt gemaakt.

Ook het overlappen van de gedragingen uit sub 1 en sub 4 kan tot complicaties leiden. Als een dader, middels het aanwenden van een dwangmiddel met het oogmerk van uitbuiting iemand huisvest, kan hij zich tegelijkertijd – op basis van hetzelfde dwangmiddel – schuldig maken aan het dwingen dan wel bewegen van het slachtoffer tot het zich beschikbaar stellen voor het verlenen van arbeid of diensten. Wanneer de in sub 1 en sub 4 strafbaar gestelde gedragingen in elkaar overlopen, is niet op voorhand vast te stellen, maar is afhankelijk van de concrete omstandigheden van het geval. Bij het opstellen van de tenlastelegging moet op duidelijke wijze een onderscheid worden aangebracht in de gedragingen die zien op sub 1 en sub 4. Ook indien dezelfde gedragingen zowel aan het bewijs van sub 1 als sub 4 kunnen bijdragen, is het raadzaam te specificeren welke gedragingen aan het bewijs van welk delictsbestanddeel van welk sublid bijdragen. Het is tevens belangrijk om de begrippen ‘uitbuitingssituatie’ en ‘uitbuiting’ uit elkaar te houden. Net zoals voor sub 4 het oogmerk tot uitbuiting niet in de delictsbeschrijving hoeft te worden ingelezen, behoeft een voltooide uitbuiting geen onderdeel te vormen van artikel 273f lid 1 sub 1 respectievelijk sub 2.

Overige uitbuiting

Waar slechte arbeidsomstandigheden dan wel dienstensituaties overgaan in uitbuiting blijft een vraag die uitsluitend kan worden beantwoord indien alle omstandigheden van een concreet geval in samenhang worden gezien. Dat brengt met zich mee dat altijd een enigszins grijs gebied blijft bestaan waarin zich gevallen voordoen waarvan kan worden bediscussieerd of sprake is van mensenhandel. Processen met een experimenteel karakter kunnen de grenzen van het mensenhandeligheid begrip helpen markeren. Het is toe te juichen dat de grenzen van het begrip worden verkend.

Het bestanddeel ‘oogmerk van uitbuiting’ uit sub 1 komt niet in de delictomschrijving van sub 4 voor. Evenwel is het vanaf het begin van de strafbaarstelling van overige vormen van uitbuiting in sub 4 ingelezen, met als argument dat de ratio van artikel 273f Sr zulks impliceerde. Tevens vond de rechter in de opsomming van verschillende vormen van uitbuiting in artikel 273f lid 2 Sr een wetsystematisch argument om (oogmerk) van uitbuiting in de delictomschrijving van sub 4 te incorporeren. Inmiddels heeft de Hoge Raad geëxpliciteerd dat ‘oogmerk van uitbuiting’ geen onderdeel uitmaakt van sub 4. Het niet inlezen van het ‘oogmerk van uitbuiting’ in sub 4 heeft gevolgen voor het toepassingsbereik van de bepaling. Het moet gaan om een excessieve situatie wil dit tot een veroordeling voor mensenhandel in overige uitbuiting kunnen leiden. De Hoge Raad heeft in het Chinese horeca-arrest enige aanknopingspunten gegeven die een rol spelen bij het constitueren van die excessieve situatie. Betekenis komt dan toe aan de aard en duur van de tewerkstelling, de beperkingen die zij voor de betrokkene meebrengt en het economische voordeel dat daarmee door de tewerksteller wordt behaald. Bij de weging van deze en andere relevante factoren dienen de in de Nederlandse samenleving geldende maatstaven als referentiekader

Dwangmiddelen

Mensenhandelaren maken meestal gebruik van een combinatie van verschillende dwangmiddelen. Een rangorde tussen gewelddadige en manipulatieve dwangmiddelen kan niet zonder meer worden aangebracht. Evenmin kan op voorhand worden aangenomen dat het letsel voor slachtoffers van uitbuiting in de seksindustrie ernstiger zou zijn dan dat van slachtoffers van overige uitbuiting. Psychisch geweld of manipulatie kan voor een slachtoffer net zo ernstig en blijvend letsel met zich meebrengen als fysiek geweld. Er zijn specifieke gedragingen van mensenhandelaren die in de rechtspraak soms verschillend worden gewaardeerd. Zo wordt niet altijd een gedwongen abortus als een dwangmiddel in de tenlastelegging opgenomen; hetzelfde geldt voor verkrachting die soms wel en soms niet ook als apart delict

ten laste wordt gelegd. Wel lijkt inmiddels vaste rechtspraak te zijn dat de uitgewerkte feitelijkheden in onderling verband moeten worden gezien bij de beoordeling van de vraag of sprake is van dwang. Iemand kan immers (ook) door een mechanisme van dwang, geweld en andere omstandigheden zodanig murw zijn gemaakt dat sprake is van gedwongen tewerkstelling. Interessant is hoe in dit verband de factor huiselijk geweld een rol speelt.

Voor de rechtspraak blijven vooral de subtiele dwangmiddelen lastig. Ook de causaliteit tussen de dwangmiddelen en het gaan werken in de prostitutie levert soms problemen op. Niettemin is in de hogere jurisprudentie uitgemaakt dat het niet van belang is dat wellicht ook andere, de verdachte niet bekende factoren, hiertoe zouden hebben bijgedragen. Als de dwangmiddelen bewezen zijn verklaard is de instemming van het slachtoffer niet relevant en is de causaliteit een gegeven.

Die instemming is evenmin relevant als het vereiste van dwangmiddelen geen onderdeel uitmaakt van de delictomschrijving, zoals het geval is bij minderjarigen. Kinderen worden ook tegen zichzelf beschermd. De wetgever heeft tot uitdrukking willen brengen dat aan de wil van de minderjarige, en daarmee de instemming, geen betekenis toekomt. Ook in de EU-Richtlijn mensenhandel neemt de bescherming van minderjarigen en andere kwetsbaren tegen mensenhandel een prominente plaats in. Niet alleen in regelgeving is de bescherming van minderjarigen een belangrijk thema; ook op beleidsniveau wordt hieraan veel waarde gehecht. Niettemin blijkt uit de cijfers met betrekking tot het aantal geregistreerde minderjarige slachtoffers dat hier nog een lange weg te gaan is. Ook uit de in deze rapportage genoemde cijfers blijkt dat kinderen in met name seksuele uitbuiting te vaak slachtoffer zijn. En vaak gaat het dan om extra kwetsbare kinderen zoals kinderen met een licht verstandelijke handicap, of kinderen weggelopen uit voorzieningen voor jeugdzorg. Er zijn in de bestudeerde vonnissen te vaak overwegingen gezien waaruit kan worden afgeleid dat aan de instemming van de minderjarige *wel* belang wordt toegekend bij de vraag of bewijs voor mensenhandel aanwezig is. Ook in de rechtspraak moet de bescherming van minderjarige slachtoffers van mensenhandel tot uiting komen.

Artikel 273f lid 1 sub 3 Sr

Dit sublid stelt het aanwerven van personen om in een ander land in de prostitutie te werken strafbaar, zonder dat dwangmiddelen dan wel het oogmerk tot uitbuiting onderdeel vormen van de delictomschrijving. Deze strafbepaling implementeert het Verdrag van Genève van 1933 nopens de bestrijding van de handel in meerderjarige vrouwen. Voor dit sublid is uitbuiting dan wel het bestaan van een uitbuitingssituatie niet vereist voor de vervulling van de delictomschrijving. In die zin is dit sublid een *fremdkörper* binnen deze bepaling. De bepaling is sober, de toelichting is helder. Niettemin geeft juist dit sublid in veel gevallen aanleiding tot een verkeerde interpretatie. Zo wordt vaak wel het vereiste van uitbuiting dan wel een vereiste van dwang of geweld ingelezen in de delictsbeschrijving. Bij het ontbreken daarvan wordt dan met enige regelmaat ten onrechte vrijgesproken. Ook worden het Nederlandse prostitutiebeleid of de EU-arbeidsmarkt betrokken bij de beoordeling van tenlasteleggingen op grond van dit sublid. Toch zijn wetgever en Hoge Raad op dit punt duidelijk. De bepaling is sober en er is geen reden om hierin meer te lezen dan er staat.

Poging

Een aandachtspunt bij de vervolging en berechting is voorts de poging. Internationaal, en in navolging daarvan ook in de Nederlandse wetgeving is een aantal gedragingen expliciet afzonderlijk als mensenhandel strafbaar gesteld. Dat leidt er toe dat vooral de in de artikel 273f lid 1 sub 1 Sr benoemde hande-

lingen – zoals werven, vervoeren en huisvesten – een ruime betekenis hebben. Daarom is bij artikel 273f Sr al snel sprake is van een voltooid delict, al is de grens niet altijd eenvoudig te trekken. De fase waarin een slachtoffer wordt klaargestoomd om in de prostitutie te gaan werken, de zogenoemde *grooming*-periode, wordt niet altijd op dezelfde manier benaderd. Soms wordt het gezien als onderdeel van het mensenhandelfeit (aan)werven, soms ook als poging. De keuze voor een bepaald sublid kan het verschil maken tussen een veroordeling voor een poging dan wel een voltooid delict.

9.2.3 Bestrafing

In 2010 zijn opgelegde onvoorwaardelijke gevangenisstraffen langer dan vier jaren een uitzondering. Daar lijkt wel een verandering in te komen. De laatste jaren is in een aantal mensenhandelzaken in eerste aanleg relatief zwaardere straffen opgelegd. De richtlijnen voor strafvordering van het OM zijn vanwege de recente data van inwerkingtreding (2010 en 2012) niet betrokken bij de analyse. Toch is in het onderzoek wel aandacht besteed aan de mate waarin de richtlijnen van invloed zijn geweest op de beslissing van de rechter. Mogelijk leiden deze richtlijnen in de toekomst tot hogere strafeisen. In het licht van de verhoging van de wettelijke strafmaxima in 2009 en het inmiddels ingediende wetsvoorstel tot verdere verhoging van de strafmaat lijkt het verschil tussen de feitelijk opgelegde straffen en de wettelijke maximale strafbedreiging in ieder geval steeds groter te worden. De verhoging van het wettelijk strafmaximum in 2009 is uiteraard nog nauwelijks in de vonnissen over 2010 terug te zien omdat op veel van de bewezen verklaarde pleegperiodes de oude strafmaxima nog van toepassing waren.

Strafbeïnvloedende factoren

De wet noemt expliciet een aantal strafverzwarende omstandigheden, zoals medeplegen, een slachtoffer jonger dan zestien jaar en zwaar lichamelijk letsel als gevolg. Men zou verwachten dat deze omstandigheden ook daadwerkelijk een strafverzwarende invloed zouden hebben op de straftoemeting. Dat is echter lang niet altijd het geval. Zo wordt bijvoorbeeld de factor medeplegen zelden als strafverzwarende omstandigheid genoemd. Soms wordt medeplegen zelfs als strafverminderende factor gezien. Ook de strafverzwarende omstandigheid dat mensenhandel is gepleegd jegens een slachtoffer jonger dan zestien jaar wordt niet altijd opgenomen in de strafmotivering.

Ook ten aanzien van andere mogelijke strafbeïnvloedende factoren bestaat geen eenduidigheid. Zo is het aantal slachtoffers dat bewezen wordt verklaard in de Sneep-zaken leidend geweest voor de strafoplegging maar is dit in een ander vonnis een aspect waarmee ten aanzien van de straftoemeting juist geen rekening wordt gehouden. De duur van de mensenhandelfeiten wordt wel redelijk consequent meegenomen in de strafoplegging. Dan is het uiteraard van belang dat de duur van het mensenhandeldelict op vergelijkbare wijze wordt vastgesteld. De gemiddelde bewezen verklaarde duur van het langst durende bewezen verklaarde mensenhandelfeit per bewezenverklaring, bij zowel seksuele als overige uitbuiting, is in 2010 ongeveer een jaar. Het bewezen verklaarde mensenhandelfeit met de langste duur bij seksuele uitbuiting betreft bijna vijf en een half jaar en bij overige uitbuiting ruim drie jaar. Wat betreft de duur van het delict als factor die medebepalend is voor de strafmaat, wordt soms alleen uitgegaan van de periode waarin een slachtoffer is daadwerkelijk in de prostitutie is geëxploiteerd, en wordt de periode van het werven en vervoeren niet meegeteld. Mensenhandel begint echter al bij het ronselen van slachtoffers. Het is dan ook van belang om de pleegperiode goed te bezien.

Soms worden omstandigheden als strafverminderend meegewogen die in feite als zodanig geen rol zouden mogen spelen, bijvoorbeeld wanneer het gaat om minderjarigen dan wel artikel 273f lid 1 sub 3 Sr, waarbij geen dwangmiddelen zijn vereist en de rechter niettemin het ontbreken van dwangmiddelen in

het voordeel van de verdachte laat meespelen. Ook wordt soms het ontbreken van geweld meegewogen, hetgeen bij een veroordeling voor een opzettelijk geweldsdelict inconsistent is. Een factor die evenmin ter zake doet maar waarmee in strafmotiveringen niettemin soms rekening wordt gehouden is het feit dat het slachtoffer al in de prostitutie werkzaam was.

De belangrijkste conclusie op het punt van bestraffing is evenwel dat er grote verschillen zijn en dat de rechter houvast ontbeert bij het bepalen van de strafmaat. Oriëntatiepunten zouden hierbij richtinggevend kunnen zijn.

9.2.4 Schadevergoeding

Vordering benadeelde partij

Het komt nog steeds weinig voor dat slachtoffers van mensenhandel zich voegen als benadeelde partij in het strafproces. Wanneer slachtoffers wel een vordering hebben ingediend worden zij als benadeelde partij vaak niet-ontvankelijk verklaard in hun vordering. Het nieuwe wettelijke (ontvankelijkheids) criterium dat de vordering benadeelde partij geen onevenredige belasting van het strafgeding moet opleveren zou moeten leiden tot een eerdere behandeling van de vordering tijdens het strafgeding. Dit wordt ook bevestigd in de interne werkafspraken binnen het LOVS (Aanbevelingen). In dat opzicht is het teleurstellend dat de Hoge Raad in zijn arrest van 3 juli 2012 de rechter veel ruimte biedt om een vordering als onevenredig belastend te beoordelen. Nog minder slachtoffers krijgen langs deze weg enige vergoeding voor door hen geleden schade. Behalve immateriële schade (smartengeld) gaat dit ook vooral om materiële schade, in het bijzonder om afgepakte of ingehouden verdiensten. Door de rechter wordt niet of nauwelijks gebruik gemaakt van de mogelijkheid om ambtshalve een schadevergoedingsmaatregel op te leggen, terwijl dit soms wel in de rede ligt.

Motivering

In de rechtspraak valt voorts vooral op dat er grote verschillen zijn in de wijze waarop een vordering benadeelde partij wordt beoordeeld en welke berekeningsmethoden worden gehanteerd. Met name bij de berekening van afgepakte verdiensten (materiële schade) worden verschillende methoden gehanteerd. Ook worden toekenningen van vorderingen nauwelijks gemotiveerd zodat moeilijk te achterhalen is welke overwegingen hebben geleid tot deze beslissing, en welke factoren bij een berekening een rol hebben gespeeld. Bij de bepaling van het toe te kennen bedrag voor *immateriële* schadevergoeding lijken voor de hand liggende factoren, zoals de periode van slachtofferschap, de aard en mate van geweld of de leeftijd van slachtoffers, lang niet altijd een rol te spelen. Het valt op dat de interne afspraken van het LOVS met betrekking tot de behandeling van deze vorderingen, zoals het toepassen van de regels van het burgerlijk recht, de mogelijkheid om schattenderwijs de hoogte van de toekenning te bepalen en de wijze van splitsing van de vordering in mensenhandelzaken niet breed worden toegepast.

Schadevergoeding en ontneming

In Nederland lijkt in de praktijk van mensenhandelzaken nog geen consequente koppeling te zijn tussen ontneming en schadevergoeding. Ontnomen geld in mensenhandelzaken vertegenwoordigt in veel gevallen de van het slachtoffer afgepakte of ingehouden verdiensten. Indien een slachtoffer geen vordering heeft ingediend dan wel de vordering (deels) niet is toegekend is het de vraag of het thans mogelijk is dat het slachtoffer rechtstreeks een verzoek doet aan het OM en, uiteraard onderbouwd, daarbij aanspraak maakt op (een deel van) de ontnomen gelden, opdat het geld terecht komt bij diegene

die daar het meeste recht op heeft. Een enkele uitspraak getuigt van inzicht dat het niet aangaat dat de Staat profiteert van de uitbuiting.

9.3 Aanbevelingen

De kernboodschap naar aanleiding van dit onderzoek is dat binnen de rechtspraak specialisatie en opleiding noodzakelijk zijn om mensenhandelzaken af te kunnen doen op een wijze die past bij de ernst van het delict en de aandacht die het fenomeen mensenhandel nationaal en internationaal genereert. Hierbij is van belang dat een eenduidige straftoemeting wordt nagestreefd. Deze kernboodschap klinkt door in de aanbevelingen.

De eerste aanbeveling ziet op de specialisatie en opleiding voor rechters en officieren van justitie die mensenhandelzaken (gaan) behandelen. Binnen het OM en de ZM wordt onderkend dat de borging van kennis en expertise een belangrijk aandachtspunt is. Dit heeft geleid tot afspraken over het via opleiding zorg dragen voor voldoende kennis om mensenhandelzaken adequaat te kunnen behandelen.

Een goede opleiding alleen volstaat echter niet. Het is van belang dat rechters en officieren van justitie zich kunnen specialiseren in mensenhandelzaken. Binnen het OM wordt de behandeling van mensenhandelzaken al geruime tijd gezien als een specialisme. Dit geldt (nog) niet voor de ZM. Voor specialisatie en het opbouwen van expertise is ook concentratie *binnen* het gerecht noodzakelijk. Binnen het LOVS is inmiddels overeengekomen dat per gerecht mensenhandelzaken zullen worden behandeld door een beperkt aantal rechters. Het is van groot belang dat aan dit voornemen uitvoering wordt gegeven.

Dit leidt tot de volgende aanbeveling:

Aanbeveling 1 VOORZIEN IN SPECIALISATIE EN OPLEIDING IN MENSENHANDELZAKEN

Mensenhandelzaken zijn complex. OM en ZM moeten borgen dat rechters en officieren van justitie die deze zaken behandelen zich in deze zaken kunnen specialiseren en een gedegen opleiding krijgen.

De tweede aanbeveling ziet op het opstellen van oriëntatiepunten. Uit het onderzoek is gebleken dat de straftoemeting in mensenhandelzaken uiteenloopt. Een duidelijk afwegingskader in de uitspraken ontbreekt. Het OM heeft in 2010 en 2012 richtlijnen strafvordering in mensenhandelzaken opgesteld, respectievelijk voor seksuele uitbuiting en overige uitbuiting. Voor de ZM zijn deze richtlijnen niet noodzakelijkerwijs richtinggevend en het LOVS heeft zelf nog geen richtsnoeren laten ontwikkelen. De discussie hierover binnen de ZM blijft momenteel steken bij de vraag of het mogelijk is om dergelijke richtsnoeren of oriëntatiepunten te ontwikkelen. De vraag of dat mogelijk is, heeft het OM met behulp van tal van externe deskundigen reeds beantwoord. Om eenduidigheid in de straftoemeting bij mensenhandelzaken te borgen, is het van belang dat de ZM niet langer wacht en actief inzet op het formuleren van oriëntatiepunten.

Bij het ontwikkelen van oriëntatiepunten is voorts het volgende van belang. De ontwikkeling van de straftoemeting op het gebied van mensenhandel kan zichtbaar worden gemaakt door de reeds verschenen uitspraken te analyseren. De ontwikkeling van oriëntatiepunten zou daarmee echter beperkt blijven

tot een blik in het verleden, zonder daarbij rekening te houden met het feit dat, en de vraag waarom de maximale wettelijke strafbedreiging de laatste jaren een aantal malen is verhoogd. Daarbij is ook van belang dat een wetsvoorstel tot verdere verhoging van de maximale strafbedreiging recentelijk bij de Tweede Kamer aanhangig is gemaakt. Deze ontwikkelingen zijn vooral ingegeven door de ernst van het misdrijf mensenhandel, waarbij veelal gedurende een langere periode een zeer ernstige inbreuk op de menselijke waardigheid en integriteit van het slachtoffer wordt gemaakt, vaak met blijvende psychische en andere gevolgen. Daarom is voor de ontwikkeling van oriëntatiepunten de vraag relevant hoe om moet worden gegaan met deze ontwikkelingen, en hoe de ernst van het misdrijf mensenhandel moet worden gepercipieerd.

Dit leidt tot de volgende aanbeveling:

Aanbeveling 2 ONTWIKKELEN ORIËNTATIEPUNTEN

Ten behoeve van een consistente straftoemeting in mensenhandelzaken moeten binnen de ZM oriëntatiepunten worden ontwikkeld.

De derde en laatste aanbeveling heeft betrekking op de schadevergoeding. Het recht op schadevergoeding voor slachtoffers in het algemeen en dus ook voor slachtoffers mensenhandel is in ontwikkeling. Het nieuwe criterium voor de ontvankelijkheid van de vordering benadeelde partij moet ook voor mensenhandelslachtoffers in de praktijk leiden tot meer ontvankelijkheidsverklaringen. De daartoe opgestelde aanbevelingen van het LOVS zouden voor de rechtspraktijk algemeen moeten worden toegepast. Ook zou het OM zich in deze pro-actiever moeten opstellen door in elke mensenhandelzaak een financieel rapport op te laten stellen.

De gehanteerde rekenmethoden lopen sterk uiteen. Vanuit het oogpunt van rechtsgelijkheid en -zekerheid is dat ongunstig. Deze belangen dienen bij het construeren van uitgangspunten voorop te staan. Kent de rechter een vordering benadeelde partij toe, dan moet dat gepaard gaan met een onderbouwing van de gehanteerde methode om de schade te berekenen. Het gaat er daarbij om dat het vonnis inzicht verschafft in de factoren die voor de rechter redengevend waren bij het berekenen van de schade.

De rechter zou in elke zaak rekening moeten houden met de mogelijkheid ambtshalve een schadevergoedingsmaatregel op te leggen. Mensenhandel is een delict waarbij door de dader (groot) economisch voordeel wordt behaald ten koste van een ander. Er is per definitie sprake van geleden schade, materieel dan wel immaterieel. Voor het OM zou dit moeten betekenen dat ontnomen gelden, los van de vraag of er al dan niet sprake is van een toegekende vordering benadeelde partij, indien deze gelden bestaan uit afgepakte dan wel ingehouden verdiensten, moeten toekomen aan het slachtoffer.

Het ontbreken van een afdoende (wettelijke) basis voor het claimen van ontnomen gelden, ook als een vordering niet is toegekend, maakt dat slachtoffers voor schadevergoeding afhankelijk zijn van het (persoonlijk) inzicht van magistraten en doet afbreuk aan de gedachte dat het recht van slachtoffers op vergoeding van schade een recht is. Het verband tussen ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel en schadevergoeding wordt op internationaal niveau duidelijk gelegd, meest recent in de nog te implementeren EU-Richtlijn mensenhandel. Ook in Nederland is een grotere inspanning ten aanzien van de bestemming van ontnomen gelden in mensenhandelzaken geboden.

Dit leidt tot de volgende aanbeveling:

Aanbeveling 3 INVULLING GEVEN AAN HET RECHT VAN EEN SLACHTOFFER MENSENHANDEL OP VERGOEDING VAN GELEDEN SCHADE

Het OM moet zich actief inzetten om materiële schade in de vorm van afgepakte of ingehouden verdiensten ten goede te laten komen aan het slachtoffer. De ZM moet invulling geven aan het nieuwe ontvankelijkheidscriterium alsmede uitgangspunten voor de toekenning van schadevergoeding in mensenhandelzaken formuleren.

Lijst van geraadpleegde literatuur

Alink & Wiarda 2010

M. Alink & J. Wiarda, 'Materieelrechtelijke aspecten van mensenhandel in het Nederlands strafrecht', in: *Preadviezen voor de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010, p. 175-262.

Beijer 2010a

A. Beijer, 'Mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting: De interpretatie van artikel 273f Sr', *Delikt en Delinkwent* 2010, p. 986-1013.

Beijer 2010b

A. Beijer, 'Rantsev v. Cyprus en Rusland. Een korte schets van de situatie in Nederland wat betreft mensenhandel', *Ars Aequi* 2010, p. 684-691.

Beaujean 2012

R.G.A. Beaujean, 'Van DCST naar een GIDS voor consistente straftoemeting?', *Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht* 2012, 04, p. 15-22.

Boot-Matthijssen 2010

M. Boot-Matthijssen, 'Artikel 4 en de aanpak van mensenhandel', *NJCM-Bulletin* 2010, 35 (5), p. 501-519.

Bronkhorst 2011

L. Bronkhorst, *Van monddood naar mondig – Over de noodzaak van het verhogen van de aangifte- en medewerkingsbereidheid van mensenhandelslachtoffers en de rol die het OM hierin kan spelen* (doctoraalscriptie Universiteit Leiden) 2011.

Candido 2011

J. Candido, 'De vordering benadeelde partij in het strafproces en de onevenredige belasting van het strafgeding', *Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht* 2011, 10, p. 354-359.

Claassens & Wabeke

J.C.A.M. Claassens en M.A. Wabeke, *Schadevergoeding voor slachtoffers in het strafproces*, Praktijkreeks Rechterlijke Organisatie, Studiecentrum Rechtspleging, Zeist: Uitgeverij Kerkebosch 2005, p. 87.

Corstens & Kuiper 2012

G.J.M. Corstens en R. Kuiper, 'De Hoge Raad als knooppunt van rechterlijke samenwerking', *Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht* 2012, 7, p. 234-237.

Council of Europe/United Nations, 2009

Council of Europe/United Nations, *Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs*. Beschikbaar via www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/News/OrganTrafficking_study.pdf (laatst geraadpleegd 26 september 2012).

De Hullu 2009

J. de Hullu, *Materieel strafrecht*, Deventer: Kluwer 2009.

Esser 2012

L.B. Esser, *Legaliteit in actie. Een legalistische benadering van de aanpak van overige uitbuiting* (doctoraalscriptie Universiteit Utrecht) 2012.

Huberts & Ten Kate 2012

B. Huberts & W.J.B. Ten Kate, 'De hedendaagse betekenis van het non-punishmentbeginsel', *Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht* 2012, 3, p. 81-86.

Korvinus 2006

A.G. Korvinus e.a., 'Mensenhandel: de achtergronden en omtrekken van het begrip uitbuiting in art. 273a Sr.', *Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht* 2006, 29, p. 286-290.

Kelk 2010

C. Kelk, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer: Kluwer 2010.

Lestrade 2011

S.M.A. Lestrade, 'De betekenis van dwang bij economische uitbuiting', in: P.H.P.H.M.C. van Kempen e.a. (red.), *Levend strafrecht, Strafrechtelijke vernieuwingen in een maatschappelijke context* (liber amicorum Ybo Buruma), Deventer: Kluwer 2011, p. 363-374.

Machielse 2010

A.J. Machielse, 'Commentaar op 273f', in: Noyon/Langemeijer/Rommelink, *Wetboek van Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2010.

Minister van Veiligheid en Justitie 2011

Minister van Veiligheid en Justitie, *Rijksbrede aanpak loverboyproblematiek - Actieplan 2011-2014*, beschikbaar via: <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2012/05/31/opstelten-presenteert-handreiking-aanpak-loverboys.html> (laatst geraadpleegd 3 september 2012).

NRM1

Nationaal Rapporteur Mensenhandel, *Eerste rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: BNRM 2002.

NRM3

Nationaal Rapporteur Mensenhandel, Derde rapportage van de Nationaal Rapporteur. Den Haag: BNRM 2004.

NRM5

Nationaal Rapporteur Mensenhandel, Vijfde rapportage van de Nationaal Rapporteur. Den Haag: BNRM 2007.

NRM7

Nationaal Rapporteur Mensenhandel, Zevende rapportage van de Nationaal Rapporteur. Den Haag: BNRM 2009.

NRM 2012a

Nationaal Rapporteur Mensenhandel, *Kwantitatieve gegevens over (de vervolging en berechting van) verdachten en veroordeelden in mensenhandelzaken in de periode 2006-2010*. Den Haag: BNRM 2012.

NRM 2012b

Nationaal Rapporteur Mensenhandel, *Mensenhandel met het oogmerk van orgaanverwijdering en gedwongen commercieel draagmoederschap (2012)*. Den Haag: BNRM 2012.

Task Force Mensenhandel 2011

Task Force Mensenhandel (II), *Plan van Aanpak Mensenhandel 2011-2014 – De integrale aanpak van mensenhandel verder versterken*, juli 2011. Beschikbaar via: http://www.hetccv.nl/binaries/content/assets/ccv/dossiers/mensenhandel/plan_van_aanpak_taskforce_mensenhandel_2011-2014.pdf (geraadpleegd 26 september 2012).

UNODC 2012

UNODC, 'Issue Paper Abuse of a Position of Vulnerability and Other 'Means' within the Definition of Trafficking in Persons', Wenen: UNODC 2012 (nog niet gepubliceerd).

UNODC 2006

UNODC, 'Interpretative Note bij de Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto', New York: UNODC 2006. Beschikbaar via: http://www.unodc.org/pdf/ctoccop_2006/04-60074_ebook-e.pdf (geraadpleegd 27 september 2012).

Van den Berg 2012

S. van den Berg, *Mensenhandel en secundaire victimisatie - een beschrijvende studie naar secundaire victimisatie van slachtoffers van seksuele uitbuiting tijdens het verhoor bij de rechter-commissaris* (doctoraalscriptie Vrij Universiteit) 2012.

Van Elst 2012

R. van Elst, 'Artikel 2 Sr', in: Cleiren & Verpalen 2012, *(Tekst & Commentaar Strafrecht)*, Deventer: Kluwer 2012.

Van Maurik & Van der Meij 2012

H.M. Van Maurik & P.P.J. van der Meij, 'Artikel 273f Sr', in: Cleiren & Verpalen 2012, (*Tekst & Commentaar Strafrecht*), Deventer: Kluwer 2012.

Van Wingerden 2008

S. van Wingerden, 'Gebrek aan eenheid bij de beslissingen van rechter op vorderingen van de benadeelde partij', *Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht* 2008, 2, p. 62-68.

Werson 2012

H. Werson, *De fatale fuik. Achter de schermen van mensenhandel en gedwongen prostitutie in Nederland*, Amsterdam: Carrera 2012.

Wijers & De Boer 2010

M. Wijers & M. de Boer, *Een keer is genoeg: verkennend onderzoek naar secundaire victimisatie van slachtoffers als getuigen in het strafproces*, Utrecht: Marjan Wijers Research & Consultancy, WODC 2010.

Winkel e.a. 2010

F.W. Winkel, A. Vrij, M.J.J. Kunst, A.C. Baldry, K.F. Kuijpers, S. Bogaerts, A. Pemberton, 'Hulp aan slachtoffers van misdrijven: Verwerkingsproblemen en herhaald slachtofferschap', in: P.J. van Koppen, H. Merkelbach, M. Jelicic, J.W. de Keijser (red), *Reizen met mijn rechter*, Deventer: Kluwer 2010.

Lijst van uitspraken

Dit overzicht bevat alle vonnissen en arresten waar in het onderzoek naar is verwezen, waaronder de uitspraken die sinds het verschijnen van NRM7 zijn geweest (oktober 2009) tot 1 augustus 2012, voor zover gepubliceerd op www.rechtspraak.nl of langs andere weg ter kennis gebracht van BNRM. Deze lijst bevat tevens de 138 uitspraken in mensenhandelzaken die de rechtbanken in eerste aanleg in 2010 hebben gewezen.

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

EHRM 7 januari 2010, nr. 25965/04 (Rantsev /Cyprus en Rusland)

EHRM 31 juli 2012, nr. 40020/03 (M. e.a./Italië en Bulgarije)

Hof van Justitie van de Europese Unie

HvJ EU (Tweede kamer) 19 juli 2012, C-278/12/ PPU (Adil/Minister voor Immigratie en Asiel)

Hoge Raad

HR 14 oktober 1940, NJ: 1941, 87

HR 22 mei 1990, NJ: 1991, 93

HR 27 oktober 1998, LJN: ZD1413, NJ: 1999, 221

HR 6 juli 1999, LJN: AB9475, NJ: 1999, 701

HR 18 april 2000, LJN: ZD1788, NJ: 2000, 443

HR 2 oktober 2001, LJN: AB2806

HR 5 februari 2002, LJN: AD5235

HR 20 december 2005, LJN: AU3425

HR 14 februari 2006, LJN: AU8055

HR 19 september 2006, LJN: AX9215

HR 10 oktober 2006, LJN: AY6940; NJ: 2006, 624

HR 8 september 2009, LJN: BJ3537

HR 27 oktober 2009, LJN: BI7097; BI7099; NJ: 2010, 598

HR 2 februari 2010, LJN: BK6328

HR 17 mei 2011, LJN: BP6122

HR 5 juli 2011, LJN: BQ6691

HR 20 september 2011, LJN: BQ3787

HR 22 november 2011, LJN: BT7070

HR 6 december 2011, LJN: BP9394

HR 20 december 2011, LJN: BR0448

HR 17 januari 2012, LJN: BU4004

HR 27 maart 2012, LJN: BT6397; BT6362

HR 26 juni 2012, *LJN*: BV1642

HR 26 juni 2012, *LJN*: BW9199

HR 3 juli 2012, *LJN*: BW3751

Hoven

Hof Amsterdam 18 september 2009, *LJN*: BJ8833

Hof Amsterdam 14 januari 2010, 21-002724-08 (niet gepubliceerd)

Hof Amsterdam 17 maart 2010, *LJN*: BL7890

Hof Amsterdam 30 september 2011, *LJN*: BT6850

Hof Amsterdam 26 oktober 2011, *LJN*: BU4222

Hof Amsterdam 18 januari 2012, *LJN*: BV1281

Hof Arnhem 3 september 2007, 21-001088-07 (niet gepubliceerd)

Hof Arnhem 17 oktober 2007, *LJN*: BB5775

Hof Arnhem 19 oktober 2010, *LJN*: BO2994

Hof Arnhem 20 december 2010, *LJN*: BO8406

Hof Arnhem, nevenzittingsplaats Leeuwarden, 23 februari 2011, *LJN*: BP5527

Hof Arnhem 10 juni 2011, 21-004189-10 (niet gepubliceerd)

Hof Arnhem 29 juni 2011, *LJN*: BQ9861

Hof Arnhem, nevenzittingsplaats Leeuwarden, 3 januari 2012, *LJN*: BV0005

Hof Den Bosch 11 februari 2000, 20-002224-99 (niet gepubliceerd)

Hof Den Bosch 5 september 2007, *LJN*: BB4386

Hof Den Bosch 30 januari 2008, *LJN*: BC2999; BC3000

Hof Den Bosch 17 september 2010, *LJN*: BN7215

Hof Den Bosch 25 oktober 2010, 20-000969-10 (niet gepubliceerd), opgenomen in HR 17 januari 2012, *LJN*: BU4004

Hof Den Bosch 13 mei 2011, *LJN*: BQ5633

Hof Den Bosch 4 juli 2011, *LJN*: BR0235

Hof Den Bosch 11 mei 2012, *LJN*: BW5488

Hof Den Bosch 6 juli 2012, *LJN*: BX0599

Hof Den Haag 16 juni 2008, 09-758541-06 (niet gepubliceerd)

Hof Den Haag 30 juni 2010, *LJN*: BO2794

Hof Den Haag 19 januari 2010, *LJN*: BK9410

Hof Den Haag 30 juni 2010, *LJN*: BO2794

Hof Den Haag 1 april 2011, *LJN*: BR4470

Hof Den Haag 25 augustus 2011, *LJN*: BR5629

Hof Den Haag 24 januari 2012, *LJN*: BV1712

Hof Den Haag 26 juli 2012, 22-00635-11 (niet gepubliceerd)

Hof Leeuwarden 24 november 2009, 24-000661-09 (niet gepubliceerd)

Hof Leeuwarden 22 januari 2010, *LJN*: BL0299; BL0315

Hof Leeuwarden 8 februari 2011, *LJN*: BP3606

Hof Leeuwarden 10 februari 2011, *LJN*: BP4396

Hof Leeuwarden 23 februari 2011, *LJN*: BP5527

Hof Leeuwarden 22 april 2011, LJN: BQ2356
Hof Leeuwarden 4 mei 2011, LJN: BQ3549; BQ3556
Hof Leeuwarden 16 november 2011, 24-001184-10 (niet gepubliceerd)
Hof Leeuwarden 14 december 2011, 24-002336-09 (niet gepubliceerd)
Hof Leeuwarden 3 januari 2012, LJN: BV0005
Hof Leeuwarden 1 maart 2012, 24-001047-11 (niet gepubliceerd)
Hof Leeuwarden 12 maart 2012, LJN: BV8583
Hof Leeuwarden 29 mei 2012, 24-0032380-09 (niet gepubliceerd)

Rechtbanken

Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018037-03; 14-018035-03; 14-018036-03 (niet gepubliceerd)
Rb. Alkmaar 20 mei 2010, 14-810473-08 (niet gepubliceerd)
Rb. Alkmaar 9 september 2010, 14-810393-07 (niet gepubliceerd)
Rb. Alkmaar 5 oktober 2010, 14-810152-10 (niet gepubliceerd)
Rb. Alkmaar 7 oktober 2010, LJN: BN9788; BO2101; BO2105
Rb. Alkmaar 8 december 2011, LJN: BU8346
Rb. Alkmaar 3 februari 2012, LJN: BV2848
Rb. Alkmaar 21 maart 2012, LJN: BV9569

Rb. Almelo 22 juni 2010, 08-710145-10 (niet gepubliceerd)
Rb. Almelo 30 maart 2012, LJN: BWO448

Rb. Amsterdam 7 september 2007, 13-528069-06 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 4 februari 2010, 13-447383-08; 13-524224-08 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 9 maart 2010, 13-529038-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 23 juni 2010, 13-520052-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 9 september 2010, 13-529076-09; 13-529074-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 10 september 2010, 13-527384-07; 13-527405-07; 13-527406-07 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 21 september 2010, 13-411071-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 1 oktober 2010, 13-400961-09; 13-400354-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 12 oktober 2010, 13-520119-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 19 november 2010, 13-656286-10; 13-656367-10 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 26 november 2010, 13-708035-10 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 2 december 2010, 13-693013-10 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 9 december 2010, 13-650384-10; 13-656153-10; 13-656175-10 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 24 december 2010, 13-529072-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 30 december 2010, 13-529122-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Amsterdam 14 oktober 2011, LJN: BT7651
Rb. Amsterdam 1 november 2011, 13-693005-11 (niet gepubliceerd)

Rb. Arnhem 12 december 2005, LJN: AU7821
Rb. Arnhem 20 januari 2010, NJFS: 2010, 115
Rb. Arnhem 28 juni 2010, 05-512573-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Arnhem 8 september 2010, LJN: BN6764; BN6762
Rb. Arnhem 17 november 2010, 05-702246-10 (niet gepubliceerd)
Rb. Arnhem 9 december 2010, 05-702758-10; 05-702760-10 (niet gepubliceerd)

- Rb. Arnhem 16 februari 2011, 05-703333-10; 05-70332-10; 05-703192-10; 05-703191-10 (niet gepubliceerd)
- Rb. Arnhem 12 april 2011, 05-703531-10; 05-702059-10 (niet gepubliceerd)
- Rb. Arnhem 21 december 2011, LJN: BU8837
- Rb. Arnhem 13 februari 2012, LJN: BV8315
- Rb. Arnhem 4 april 2012, LJN: BW3216
- Rb. Assen 6 april 2010, 19-810221-06 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Bosch 17 februari 2010, 01-824360-09; 01-839064-09; 01-839065-09; 01-839066-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Bosch 19 februari 2010, LJN: BL5303; BL5310; BL5400; BL5308; BL5311
- Rb. Den Bosch 28 januari 2011, LJN: BP2304
- Rb. Den Bosch 6 december 2011, LJN: BU6763
- Rb. Den Bosch 24 mei 2012, LJN: BW6451
- Rb. Den Haag 5 oktober 2007, LJN: BB5303
- Rb. Den Haag 14 december 2007, LJN: BC1761
- Rb. Den Haag 29 april 2009, LJN: BI4830
- Rb. Den Haag 26 juni 2009, 09-757365-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 17 februari 2010, LJN: BL4279; BL4298; 09-754012-09; 09-754074-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 3 maart 2010, LJN: BL6374
- Rb. Den Haag 18 maart 2010, 09-754181-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 24 maart 2010, 09-650047-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 22 april 2010, LJN: BM2120
- Rb. Den Haag 3 mei 2010, LJN: BM3374; 09-993035-09; 09-993033-09; 09-997160-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 7 mei 2010, LJN: BM3656; 09-920393-09; 09-757654-09; 09-900652-09; 09-757516-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 12 mei 2010, LJN: BM4291; BM4240; 09-650001-08; 09-650002-08 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 15 juni 2010, 09-758109-08; 09-758108-08 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 6 september 2010, LJN: BN6027; BN6010; BN6034; BN6042
- Rb. Den Haag 25 november 2010, LJN: BO5076
- Rb. Den Haag 23 december 2010, LJN: BP0724; 09-757506-10; 09-757554-10 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 11 februari 2011, LJN: BP4006
- Rb. Den Haag 30 maart 2012, LJN: BW1791
- Rb. Den Haag 27 maart 2012, LJN: BW1957
- Rb. Den Haag, nevenzittingsplaats Maastricht, 16 april 2012, 12-10657 (niet gepubliceerd)
- Rb. Den Haag 27 april 2012, LJN: BW4630; BW4647; BW4642; BW4616
- Rb. Dordrecht 20 april 2010, LJN: BM1743; 11-500195-09; 11-500194-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Dordrecht 3 april 2012, LJN: BW0716
- Rb. Groningen van 19 juni 2008, 18-670528-07 (niet gepubliceerd)
- Rb. Groningen 28 juni 2010, LJN: BM9806; 18-630236-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Groningen 14 oktober 2010, LJN: BO0437; BO0439; BO0435
- Rb. Groningen 16 december 2010, LJN: BO8125

- Rb. Groningen 15 maart 2012, 18-670470-10 (niet gepubliceerd)
- Rb. Haarlem 1 juni 2010, *LJN*: BN8088
Rb. Haarlem 8 december 2010, *LJN*: BO8985
Rb. Haarlem 21 juli 2011, *LJN*: BR2945; BR2862
- Rb. Leeuwarden 29 april 2010, 17-974002-09; 17-974005-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Leeuwarden 13 juli 2010, *LJN*: BN1233; BN1234; 17-880187-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Leeuwarden 28 december 2010, *LJN*: BO9043
Rb. Leeuwarden 26 juli 2012, *LJN*: BX3800; 17-925612-09 (niet gepubliceerd)
- Rb. Roermond 3 februari 2010, 04-860640-08 (niet gepubliceerd)
Rb. Roermond 24 augustus 2010, 04-850250-06 (niet gepubliceerd)
Rb. Roermond 26 oktober 2010, *LJN*: BO4108; BO3022
- Rb. Rotterdam 28 januari 2010, 10-750252-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam, nevenzittingsplaats Arnhem, 16 februari 2010, 10-603034-08; 10-603061-08; 10-603063-08 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam 22 februari 2010, 10-750130-09; 10-750044-09; 10-750142-09; 10-750169-09; 10-750105-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam 21 april 2010, 10-765105-06 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam 25 juni 2010, 10-750095-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam 26 augustus 2010, *LJN*: BP2864
Rb. Rotterdam 20 september 2010, *LJN*: BO2931
Rb. Rotterdam 19 oktober 2010, 10-750227-09 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam 9 december 2010, 10-750131-08; 10-750089-08; 10-750090-08; 10-750091-08 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam 17 december 2010, 10-750215-06; 10-750199-06; 10-750178-06; 10-750087-07; 10-750216-06 (niet gepubliceerd)
Rb. Rotterdam, nevenzittingsplaats Arnhem, 9 september 2011, *LJN*: BS1141
- Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 11 juli 2008, *LJN*: BD6957; BD6960; BD6965; BD6969; BD6972; BD6974
Rb. Utrecht 10 december 2008, *LJN*: BG6680
Rb. Utrecht 16 juli 2009, *LJN*: BJ3087
Rb. Utrecht 14 juli 2010, *LJN*: BN5110
Rb. Utrecht 5 oktober 2010, *LJN*: BO2835
Rb. Utrecht 18 oktober 2010, *LJN*: BO0859
Rb. Utrecht 13 december 2010, *LJN*: BO9376; BO8073
Rb. Utrecht, nevenzittingsplaats Almelo, 18 februari 2011, *LJN*: BP6711; BP6953
Rb. Utrecht 1 juni 2011, *LJN*: BQ6884
Rb. Utrecht 11 november 2011, *LJN*: BU4728; BU4709
Rb. Utrecht 19 januari 2012, *LJN*: BV2375
Rb. Utrecht 6 april 2012, *LJN*: BW2312; BW2290
- Rb. Zutphen 16 januari 2004, *LJN*: AO6275

Rb. Zutphen 24 januari 2011, *LJN*: BV2125

Rb. Zutphen 21 augustus 2012, *LJN*: BX5202

Rb. Zwolle-Lelystad 8 juli 2010, *LJN*: BN1830; BN1826

Rb. Zwolle-Lelystad 15 juli 2010, *LJN*: BN4430

Rb. Zwolle-Lelystad 30 november 2010, *LJN*: BP0008; *LJN*: BP0010.

Rb. Zwolle-Lelystad 10 december 2010, *LJN*: BO9639; BO9656; BO7662

Rb. Zwolle-Lelystad 27 december 2010, *LJN*: BO9988

Rb. Zwolle-Lelystad 16 augustus 2011, *LJN*: BR5048; BR5056

Rb. Zwolle-Lelystad 27 maart 2012, *LJN*: BX2627; BX2628

Raad van State

ABRvS 4 juni 2012, *LJN*: BW7489

ABRvS 3 augustus 2012, *LJN*: BX3933.

Bijlagen

Bijlage 1: Artikel 273f Sr

Bijlage 2: Verantwoording onderzoeksmethoden

Bijlage 3: Aanvullende tabellen

B1 Artikel 273f Sr

1. Als schuldig aan mensenhandel wordt met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie gestraft:
  - 1°. degene die een ander door dwang, geweld of een andere feitelijkheid of door dreiging met geweld of een andere feitelijkheid, door afpersing, fraude, misleiding dan wel door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, door misbruik van een kwetsbare positie of door het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft, werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen;
  - 2°. degene die een ander werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
  - 3°. degene die een ander aanwerft, medeneemt of ontvoert met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling;
  - 4°. degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt of beweegt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar te stellen dan wel onder de onder 1° genoemde omstandigheden enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar stelt;
  - 5°. degene die een ander ertoe brengt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling of zijn organen tegen betaling beschikbaar te stellen dan wel ten aanzien van een ander enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van die handelingen of zijn organen tegen betaling beschikbaar stelt, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
  - 6°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit de uitbuiting van een ander;

- 7°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat diens organen onder de onder 1° bedoelde omstandigheden zijn verwijderd;
  - 8°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde tegen betaling of de verwijdering van diens organen tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
  - 9°. degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt dan wel beweegt hem te bevoordelen uit de opbrengst van diens seksuele handelingen met of voor een derde of van de verwijdering van diens organen.
2. Uitbuiting omvat ten minste uitbuiting van een ander in de prostitutie, andere vormen van seksuele uitbuiting, gedwongen of verplichte arbeid of diensten, slavernij en met slavernij of dienstbaarheid te vergelijken praktijken.
  3. De schuldige wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie, indien:
    - 1°. de feiten, omschreven in het eerste lid, worden gepleegd door twee of meer verenigde personen;
    - 2°. de persoon ten aanzien van wie de in het eerste lid omschreven feiten worden gepleegd, de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt.
  4. Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft of daarvan levensgevaar voor een ander te duchten is, wordt gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
  5. Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten de dood ten gevolge heeft, wordt gevangenisstraf van ten hoogste achttien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
  6. Artikel 251 is van overeenkomstige toepassing.

B2 Verantwoording onderzoeksmethoden

Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van het jurisprudentieonderzoek is het verkrijgen van inzicht in de recente Nederlandse rechtspraak op het terrein van mensenhandel in de seksindustrie, alsmede in de rechtspraak op het terrein van uitbuiting in andere sectoren (overige uitbuiting).

Een aantal onderwerpen is hierbij nader onderzocht. Dit betreft de toepassing van artikel 273f Sr, waaronder de tenlastelegging en enkele aandachtspunten en valkuilen die bleken uit het voorgaande jurisprudentieonderzoek (zie NRM7, Hoofdstuk 11). Dit betreft onder meer dwang en vrijwilligheid, de toepassing van artikel 273f lid 1 sub 3 en sub 4 Sr en de poging. Ook is in dit onderzoek aandacht besteed aan de strafmotivering, de strafmaat en de door het slachtoffer gevorderde en toegekende schadevergoeding.

De bijbehorende onderzoeksvragen zijn als volgt geformuleerd:

- Hoe wordt artikel 273f Sr toegepast en welke knelpunten komen hierbij naar voren?
- Welke straffen worden voor mensenhandel geëist, hoe wordt mensenhandel bestraft en hoe worden de opgelegde straffen gemotiveerd?
- Hoe wordt omgegaan met vorderingen benadeelde partij in het strafproces?

Onderzoeksmethode

Voor het beantwoorden van genoemde onderzoeksvragen zijn alle vonnissen en arresten die sinds het verschijnen van NRM7 (oktober 2009) zijn geweest tot 1 augustus 2012, voor zover gepubliceerd op www.rechtspraak.nl of langs andere weg ter kennis gebracht van BRNM, kwalitatief, en deels kwantitatief, geanalyseerd. In totaal betreft dit – inclusief arresten van gerechtshoven en de Hoge Raad – ruim 400 uitspraken. BRNM heeft met medewerking van het LOVS in ieder geval alle ongeanonimiseerde uitspraken over 2010 ontvangen, dit betreffen 138 van de ruim 400 uitspraken. Voor zover besproken vonnissen óók zijn gepubliceerd op www.rechtspraak.nl is daarbij het LJN-nummer vermeld.

Het kwantitatieve deel ziet uitsluitend op de rechtspraak in mensenhandelzaken in eerste aanleg uit 2010 (N: 138, waarvan 109 vonnissen betrekking hadden op alleen seksuele uitbuiting, twee vonnissen zowel betrekking hadden op seksuele als op overige uitbuiting en 27 vonnissen betrekking hadden op alleen overige uitbuiting). De keuze voor deze aanpak hield verband met het feit dat BNRM in ieder geval over alle vonnissen in eerste aanleg die zijn geweest in 2010 beschikte¹ en omdat dit een aantal vergelijkingen met het vorige jurisprudentieonderzoek mogelijk zou maken. De vonnissen zijn aan de hand van een analyseschema alle op eenzelfde manier geanalyseerd waardoor uiteindelijk op basis van de gevormde gegevensset cijfermatige uitspraken gedaan konden worden ten aanzien van zowel seksuele als overige uitbuitingszaken in 2010.

Daarnaast zijn kwantitatieve data verkregen van het Centraal Justitieel Incasso Bureau (CJIB) - met betrekking tot opgelegde schadevergoedingsmaatregelen in mensenhandelzaken in de jaren 2007-2011 - en het Schadefonds Geweldsmisdrijven (SGM) - met betrekking tot financiële tegemoetkomingen voor slachtoffers van mensenhandel in de jaren 2007-2011.

Kanttekeningen bij de kwantitatieve analyse over de 138 vonnissen uit 2010

De mensenhandelzaken in eerste aanleg uit 2010 zijn meestal behandeld op tegenspraak, en slechts een klein percentage bij verstek.² De uitspraken uit 2010 zijn vooral verkorte vonnissen met meestal bewijs- en vrijspraakoverwegingen. In vergelijking met het vorige onderzoek zijn de vonnissen uit 2010 uitgebreider gemotiveerd, zie Bijlage 3, Tabel B1.3. Dit heeft als gevolg dat meer informatie verzameld heeft kunnen worden uit de vonnissen over 2010 dan uit de vonnissen over 2007. Hier dient rekening mee te worden gehouden bij de vergelijkbaarheid op sommige onderdelen.

Aangezien de kwantitatieve analyses zijn verricht over alle vonnissen uit 2010 betreft het onderzoek ten aanzien van uitspraken over 2010 geen steekproefonderzoek, maar een populatieonderzoek. Significantietsen zijn dus niet relevant omdat die antwoord geven op de vraag of steekproefresultaten geldig zijn voor de populatie waaruit de steekproef afkomstig is. Echter, tegelijkertijd kunnen de vonnissen uit 2010 beschouwd worden als een representatieve steekproef van mensenhandelvonnissen in het algemeen (dus uit meerdere jaren dan alleen 2010). Om die reden zijn in voetnoten sommige gebleken verschillen in 2010 wel getoetst op significantie. Met die informatie kunnen de gebleken verschillen in 2010 al dan niet (afhankelijk van de uitkomst van de significantietsen) vertaald worden naar mensenhandelvonnissen in het algemeen.

Tot slot is van belang te benadrukken dat het jurisprudentieonderzoek geen fenomeenonderzoek naar mensenhandel is. Met name ten aanzien van Hoofdstuk 5 (Verdachten en veroordeelden) en Hoofdstuk 7 (Slachtoffers) kunnen gemakkelijk interpretatiefouten worden gemaakt, in die zin dat dader- en slachtofferkenmerken die uit deze hoofdstukken blijken vertaald worden naar dader- en slachtofferkenmerken

-
- 1 Dit bleek na een vergelijking met het landelijke databestand OM-data, waarin vanuit de negentien arrondissementsparketten informatie is opgenomen over de vervolging van verdachten.
  - 2 In mensenhandelzaken in de seksindustrie zijn 106 zaken ten aanzien van individuele verdachten (95%) behandeld op tegenspraak – waarbij de verdachte drie keer niet is verschenen – en de zaken van vijf verdachten (5%) zijn bij verstek behandeld. Buiten de seksindustrie ging het om 28 vonnissen ten aanzien van individuele verdachten (97%) die zijn behandeld op tegenspraak – waarbij in drie gevallen de verdachte niet is verschenen – en de zaak van één verdachte (3%) is bij verstek behandeld.

van mensenhandel zoals dat zich als fenomeen in Nederland voordoet. De daders en slachtoffers die in het jurisprudentieonderzoek voorkomen kunnen echter niet beschouwd worden als een representatieve steekproef van daders en slachtoffers van het fenomeen mensenhandel. Immers: de zaken die uiteindelijk voor de rechter worden gebracht hebben een aanzienlijk aantal selectieve stappen doorlopen (de detectie door een opsporingsinstantie, het instellen van een opsporingsonderzoek, het succesvol afronden van het opsporingsonderzoek, de beslissing tot vervolging en dagvaarding voor in ieder geval specifiek het delict mensenhandel), waardoor slechts een selectieve groep daders en slachtoffers uiteindelijk onderdeel uitmaken van mensenhandelzaken die ter terechtzitting worden behandeld.³ De dader- en slachtofferkenmerken die in dit onderzoek naar voren komen zeggen dan ook alleen iets over de daders en slachtoffers die deel uitmaken van een mensenhandelzaak ter terechtzitting. En ook hierbij is een kanttekening op zijn plaats: vanwege het relatief beperkte aantal zaken hebben sommige grote zaken met veel betrokken daders en slachtoffers met vaak dezelfde persoonskenmerken een aanzienlijke invloed op de cijfers die de dader- en slachtofferkenmerken weergeven. Dit is met name bij overige uitbuitingszaken aan de orde.

Kanttekeningen bij de data verkregen van het CJIB

De gegevens omtrent opgelegde schadevergoedingsmaatregelen in mensenhandelzaken die het CJIB op verzoek van BNRM heeft verstrekt betreffen anonieme gegevens op zaaksniveau. Dat wil zeggen schadevergoedingsmaatregelen die zijn opgelegd ten aanzien van individueel onherroepelijk veroordeelde personen voor in ieder geval mensenhandel. Hierbij is geselecteerd op artikelnummers waarvoor veroordeeld is (artt. 250ter, 250a, 273a en 273f). Verder moet benadrukt worden dat de zaken die uit de selectie naar voren zijn gekomen in ieder geval mensenhandel betreffen, maar niet per definitie uitsluitend mensenhandel. Een deel van de weergegeven schadevergoedingsmaatregelen zal dan ook zijn opgelegd voor mensenhandel in combinatie met andere delicten.

Kanttekeningen bij de data verkregen van het SGM

Het Schadefonds Geweldsmisdrijven registreert een aanvraag voor een financiële tegemoetkoming uit het fonds op basis van het wetsartikel betreffende het geweldsmisdrijf. Het Schadefonds registreert uitsluitend het leidende wetsartikel welke volgens het fonds doorslaggevend zou zijn in de aanvraag om op basis daarvan wel of geen financiële tegemoetkoming uit te keren.^{4, 5} Het leidende wetsartikel is door het Schadefonds Geweldsmisdrijven zelf toegekend en hoeft niet per definitie overeen te komen met de juridische classificatie die de politie en/of justitie aan de situatie heeft gegeven. BNRM heeft de gegevens ontvangen over de dossiers waarvan de wetsartikelen 250a of 273f waren genoteerd als leidend wetsartikel bij de aanvraag voor een financiële tegemoetkoming uit het fonds. Het is mogelijk dat sprake was van meerdere geweldsmisdrijven. Omdat alleen het leidende wetsartikel is geregistreerd, bestaat er geen inzicht in mogelijke andere geweldsmisdrijven naast mensenhandel op basis waarvan

3 Er is dus geen sprake van een aselechte steekproef.

4 Mondelinge informatie van het Schadefonds Geweldsmisdrijven, 30 augustus 2012.

5 Dit betekent niet per definitie dat dit alle mensenhandelzaken zijn. Ter illustratie, BNRM heeft naar aanleiding van de vraag om mensenhandeldossiers ook gegevens ontvangen van het Schadefonds Geweldsmisdrijven betreffende dossiers waarbij een ander wetsartikel dan 250a of 273f was geregistreerd. Hierbij ging het mogelijk tevens om mensenhandel, maar op basis van de aangeleverde databestanden was op geen enkele wijze af te leiden in hoeverre de aanvraag daadwerkelijk vanuit een slachtoffer van mensenhandel kwam. Deze dossiers zijn in de analyses daarom niet meegenomen.

een slachtoffer van mensenhandel een beroep heeft gedaan op een financiële tegemoetkoming uit het Schadefonds Geweldsmisdrijven.

Toelichting bij de weergegeven tabellen, figuren en de toegepaste statistiek

1. Toelichting bij de tabellen

Deze rapportage bevat meerdere tabellen. Hieronder staan enkele opmerkingen die van belang zijn voor de interpretatie van deze tabellen. Door afronding tellen de subpercentages in de tabellen niet altijd op tot het totaal van 100% - of in het geval van subtotaal tot de betreffende percentages. Vanzelfsprekend betreft het totaal wel 100% - of in het geval van subtotaal de betreffende percentages - en is dan ook conform genoteerd. Wanneer in een kolom of rij van een tabel aantallen zijn weergegeven, dan is in de kop van de desbetreffende kolom of rij de letter N - een afkorting van het Engelse *number* - gebruikt. In de tabellen is met een streepje (-) weergegeven dat het aantal nul is, en eveneens met een streepje dat het bijbehorende percentage 0% is. Wanneer het aantal hoger is dan nul, maar het percentage door afronding op 0% uitkomt, is geen streepje, maar 0% genoteerd.

2. Toelichting bij de figuren

Deze rapportage bevat meerdere figuren die gebaseerd zijn op een aantal aanvullende tabellen uit Bijlage 3 (Tabellen B2.1-B2.4 en B3.1-B3.6). Hieronder staan enkele opmerkingen die van belang zijn voor de interpretatie van deze figuren. In het geval van het weergegeven van een ontwikkeling (verschillen tussen bepaalde periodes) in absolute zin (aantallen) is gebruik gemaakt van een lijndiagram. In het geval van het weergegeven van een ontwikkeling (verschillen tussen bepaalde periodes) in relatieve zin (aandelen) is gebruik gemaakt van een staafdiagram. In het geval van het weergegeven van een totaaloverzicht (over één bepaalde periode) is gebruik gemaakt van een cirkeldiagram. Incidenteel is hiervan afgeweken indien dit de duiding ten goede kwam (Figuren 7 en 8).

3. Toelichting bij de toegepaste statistiek

Indexcijfer

In sommige tabellen is een indexcijfer gegeven. Het indexcijfer laat zien hoeveel het aantal - bijvoorbeeld het aantal opgelegde schadevergoedingsmaatregelen - in een bepaald jaar ten opzichte van een basisjaar is veranderd. Welk jaar als basisjaar is genomen, is vermeld in de kop van de tabel. Dit jaar is op 1,0 gesteld. Een indexcijfer hoger dan 1,0 geeft een stijging weer ten opzichte van het basisjaar en een indexcijfer lager dan 1,0 een daling.

Standaarddeviatie

In sommige tabellen en tekststukken zijn gemiddelden genoemd, bijvoorbeeld de gemiddelde duur van de opgelegde onvoorwaardelijke gevangenisstraffen. Hierbij is telkens zowel het aantal eenheden (in dit voorbeeldgeval: het aantal opgelegde onvoorwaardelijke gevangenisstraffen) waarop het gemiddelde gebaseerd is (N) als de zogenaamde standaarddeviatie (Sd) vermeld. De Sd geeft aan in welke mate de waarden van de verschillende eenheden waarover het gemiddelde berekend is, uiteenlopen. Hoe hoger de Sd, des te meer dit het geval is.

Significantie

Zoals reeds uiteengezet onder de 'Kanttekeningen bij de kwantitatieve analyse over de 138 vonnissen' uit 2010 is significantie alleen relevant indien de vonnissen uit 2010 als een representatieve steekproef

worden beschouwd van mensenhandelvonnissen in het algemeen. Indien weergegeven verschillen significant (geldig/betekenisvol voor mensenhandelvonnissen in het algemeen/de populatie) zijn, staat in een voetnoot altijd de overschrijdingskans oftewel de p-waarde: een afkorting van het Engelse *probability level*. Een p-waarde van 0,05 betekent dat de kans dat een verschil door toeval is ontstaan 5% is. Een weergegeven verschil is significant genoemd indien de kans dat het verschil niet op toeval berust (en dus een daadwerkelijk verschil is) groter is dan 95% ($p < 0,05$). Indien de kans groter is dan 99% ($p < 0,01$) is gesproken over een zeer significant verschil. Om de significantie van de verschillen te bepalen is in dit onderzoek - afhankelijk van de meetniveau's van de betreffende variabelen - gebruik gemaakt van de Chi-kwadraat toets (X^2) (en indien niet aan de assumpties⁶ was voldaan: de Fisher's Exact toets⁷) en de Student's t toets (en indien niet aan de assumpties⁸ was voldaan: de niet-parametrische Mann Whitney toets (U)). De toetsresultaten staan tevens in de voetnoten.

Verbanden

Incidenteel is van een weergegeven significant verschil volgens de Chi-kwadraat (of Fisher's Exact) toets gekeken naar de sterkte van het verband. Hiervoor is de Cramer's V gebruikt, een waarde die altijd tussen de 0 en de 1 ligt en aangeeft in welke mate het geconstateerde verschil bepaald wordt door de betreffende variabelen (met andere woorden: hoe sterk het verband is tussen de betreffende variabelen). Een Cramer's V-waarde van $> 0,0-0,10$ is beschouwd als een zeer zwak, van $0,10-0,25$ als een zwak, van $0,25-0,35$ als een middelmatig, van $0,35-0,45$ als een sterk en van $0,45$ en hoger als een zeer sterk verband.

-
- 6 Alle verwachte celfrequenties ≥ 1 en maximaal 20% van de verwachte celfrequenties ligt tussen de één en de vijf.
  - 7 In geval van een 2×2 tabel. Wanneer de Fisher's Exact toets is gebruikt zijn de toetsresultaten van de X^2 toets weergegeven met het significantieniveau dat de Fisher's Exact toets aangaf.
  - 8 De afhankelijke variabele is normaal verdeeld en/of de N van beide te vergelijken groepen > 30 (centrale limietstelling).

B3 Aanvullende tabellen

In deze bijlage zijn de tabellen opgenomen die extra of meer gedetailleerde informatie geven over hetgeen in de hoofdstukken is besproken. Het betreffen achtereenvolgend:

- 1) Tabellen gebaseerd op het cijfermatig onderzoek ten aanzien van (een deel van) de 138 geanalyseerde mensenhandelvonnissen gewezen in 2010 (Tabellen B1.1 t/m B1.10)
- 2) Tabellen gebaseerd op de cijfers die BNRM heeft ontvangen van het Centraal Justitieel Incasso Bureau (Tabellen B2.1 t/m B2.4)
- 3) Tabellen gebaseerd op de cijfers die BNRM heeft ontvangen van het Schadefonds Geweldsmisdrijven (Tabellen B3.1 t/m B3.6)

1 Tabellen gebaseerd op cijfermatig onderzoek naar gewezen mensenhandelvonnissen in 2010

Jurisprudentieonderzoek versus OM-data

In Tabel B1.1 is te zien in hoeverre de cijfermatige gegevens uit het jurisprudentieonderzoek van BNRM over de vonnissen gewezen in 2010 overeenkomen met de cijfers uit het OM-data onderzoek dat BNRM begin 2012 publiceerde.¹ Hierbij is uitgegaan van zowel alle seksuele uitbuitingszaken als van alle uitbuitingszaken buiten de seksindustrie daar OM-data hierin geen onderscheid maakt.

Tabel B1.1 Jurisprudentieonderzoek versus OM-data (2010)

	Jurisprudentieonderzoek		OM-data	
	N	%	N	%
Veroordeling (volledig of deels) mensenhandel	83	62%	80	63%
Vrijspraak mensenhandel (ongeacht of andere delicten wel bewezen zijn verklaard)	51	38%	47	37%
Totaal	134	100%	127	100%

Jurisprudentieonderzoek: $N: 138 - 4^2 = 134$

OM-data (peildatum 1 september 2011): $N: 135 - 8^2 = 127$

¹ Zie NRM 2012a.

² In drie vonnissen is de dagvaarding geheel nietig verklaard (Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018035-03; 14-018036-03; 14-018037-03 (niet gepubliceerd)).
en in één vonnis is het OM niet-ontvankelijk verklaard ten aanzien van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten (Rb. Zwolle-Lelystad, 27 december 2010, LJN: BO9988).

³ In acht vonnissen is sprake van ofwel dagvaarding nietig, ofwel ter terechtzitting gevoegd.

Zoals uit de tabel blijkt komen de cijfers grotendeels overeen. De minimale verschillen zijn te wijten aan het feit dat OM-data een levend bestand is, waardoor bij elke volgende peildatum kleine wijzigingen optreden. Daarnaast zijn kleine registratiefouten in OM-data niet uit te sluiten.

Gewezen mensenhandelvonnissen naar rechtbank

Tabel B1.2 toont hoeveel mensenhandelvonnissen in eerste aanleg in 2010 zijn geweest door de verschillende rechtbanken, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen seksuele en overige uitbuiting. Het tweede genoemde aantal/aandeel tussen haakjes geeft weer hoeveel verschillende mensenhandelonderzoeken het genoemde aantal/aandeel vonnissen betreft.

Tabel B1.2 Gewezen mensenhandelvonnissen naar rechtbank (2010)⁴

Rechtbank	Seksuele uitbuiting		Overige uitbuiting		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Den Bosch	9 (2)	8% (3%)	-	-	9 (2)	7% (3%)
Breda	-	-	-	-	-	-
Maastricht	-	-	-	-	-	-
Roermond	2 (2)	2% (3%)	2 (1)	7% (8%)	4 (3)	3% (4%)
Arnhem	10 (6)	9% (10%)	(1) ⁵ ((1))	3% (8%)	10 (6)	7% (8%)
Zutphen	-	-	-	-	-	-
Zwolle-Lelystad	7 (3)	6% (5%)	2 (1)	7% (8%)	9 (4)	7% (6%)
Almelo	1 (1)	1% (2%)	-	-	1 (1)	1% (1%)
Den Haag	16 (7)	14% (12%)	15 (5)	52% (38%)	31 (12)	22% (17%)
Rotterdam	20 (9)	18% (15%)	-	-	20 (9)	14% (13%)

4 Er is uitgegaan van de rechtbank waar het onderzoek ter terechtzitting heeft plaatsgevonden, dus ook indien dit een nevenzittingslocatie betreft.

5 Dit vonnis/onderzoek van de Rb. Arnhem 17 november 2010, 05-702246-10 (niet gepubliceerd) betreft naast overige uitbuiting tevens seksuele uitbuiting en is ook daarbij al meegenomen, zowel in de vonnissen als in de onderzoeken.

Rechtbank	Seksuele uitbuiting		Overige uitbuiting		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Dordrecht	-	-	3 (1)	10% (8%)	3 (1)	2% (1%)
Middelburg	-	-	-	-	-	-
Amsterdam	22 (13)	20% (22%)	-	-	22 (13)	16% (18%)
Alkmaar	9 (6)	8% (10%)	-	-	9 (6)	7% (8%)
Haarlem	1 (1)	1% (2%)	1 (1)	3% (8%)	2 (2)	1% (3%)
Utrecht	3 (2)	3% (3%)	2 (2)	7% (15%)	5 (4)	4% (6%)
Leeuwarden	4 (3)	4% (5%)	2 (+1) ⁶ ((1))	10% (8%)	6 (3)	4% (4%)
Groningen	6 (4)	5% (7%)	-	-	6 (4)	4% (6%)
Assen	1 (1)	1% (2%)	-	-	1 (1)	1% (1%)
Totaal vonnissen	111	100%	27 (+2)	100%	138	100%
Totaal onderzoeken	(60)	(100%)	(11 (+2))	(100%)	(71)	(100%)

Type mensenhandelvonnissen

In Tabel B1.3 zijn de 138 geanalyseerde mensenhandelvonnissen uit 2010 verdeeld naar type vonnis, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen seksuele en overige uitbuiting.

6 Eén vonnis/onderzoek van de Rb. Leeuwarden 13 juli 2010, L/N: BN1233 betreft naast overige uitbuiting tevens seksuele uitbuiting en is ook daarbij al meegenomen, zowel in de vonnissen als in de onderzoeken.

Tabel B1.3 Type mensenhandelvonnissen (2010)

Type vonnis	Seksuele uitbuiting		Overige uitbuiting	
	N	%	N	%
Verkorte vonnissen met nadere bewijs- of vrijspraak-overweging en (uitgewerkte) bewijsmiddelen ⁷ of uitgewerkte feiten/omstandigheden (in geval van vrijspraak)	63	57%	18	62%
Verkorte vonnissen met nadere bewijs- of vrijspraak-overweging zonder uitgewerkte bewijsmiddelen	38	34%	10	34%
Verkorte vonnissen zonder nadere bewijs- of vrijspraak-overweging en zonder uitgewerkte bewijsmiddelen	8 ⁸	7%	1	3%
Aantekening mondeling vonnis	2	2%	-	-
Totaal	111	100%	29	100%

In 91% van de seksuele uitbuitingsvonnissen en in 97% van de overige uitbuitingsvonnissen is een bewijs- en/of vrijspraakoverweging opgenomen. In een ruime meerderheid van de vonnissen (57% van de seksuele uitbuitings- en 62% van de overige uitbuitingsvonnissen) zijn ook de bewijsmiddelen uitgewerkt ofwel zijn - in het geval van vrijspraak voor mensenhandel - feiten en omstandigheden die de rechtbank voor vaststaand aanneemt weergegeven (dit is met name bij overige uitbuiting het geval). In vergelijking met het jurisprudentieonderzoek over 2007⁹ waaruit bleek dat van uitgewerkte bewijsmiddelen maar in 30% van de vonnissen sprake was, is uit de vonnissen over 2010 meer informatie te halen.

Voorvragen

In Tabel B1.4 is te zien hoe de rechter de voorvragen ex art. 348 Sv¹⁰ heeft beantwoord.

- 7 Deze bewijsmiddelen zijn uitgewerkt hetzij in een Promis-vonnissen hetzij ten behoeve van appel.
- 8 Dit betreft drie keer een vonnis waarin de dagvaarding geheel nietig is verklaard (Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018035-03; 14-018036-03; 14-018037-03 (niet gepubliceerd)) en één keer een vonnis waarin het OM niet ontvankelijk is verklaard ten aanzien van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten (Rb. Zwolle-Lelystad 27 december 2010, LJN: BO9988).
- 9 NRM7, p. 472.
- 10 Exclusief de redenen voor schorsing der vervolging, daar hiervan nooit sprake is geweest in de geanalyseerde vonnissen.

Tabel B1.4 Voorvragen (2010)

Voorvragen		Seksuele uitbuiting		Overige uitbuiting	
		N	%	N	%
Geldigheid dagvaarding	Niet nietig	96	86%	29	100%
	Partieel nietig ¹¹	10	9%	-	-
	Geheel nietig ten aanzien van in ieder geval één mensenhandelfeit ¹²	2	2%	-	-
	Geheel nietig	3 ¹³	3%	-	-
Bevoegdheid rechter	Bevoegd	107	96%	29	100%
	Deels niet bevoegd	1 ¹⁴	1%	-	-
	Niet van toepassing ¹⁵	3	3%	-	-
Ontvankelijkheid OM	Ontvankelijk	105	95%	29	100%
	Deels niet ontvankelijk	2 ¹⁶	2%	-	-
	Niet ontvankelijk	1 ¹⁷	1%	-	-
	Niet van toepassing ¹⁸	3	3%	-	-

Seksuele uitbuiting: N: 111

Overige uitbuiting: N: 29

Ten laste gelegde en bewezen verklaarde subleden

In Tabel B1.5 is te zien hoe vaak de verschillende subleden van artikel 273a/f lid 1 Sr primair ten laste zijn gelegd en bewezen zijn verklaard in 2010, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen seksuele en overige uitbuiting. De subleden sluiten elkaar niet uit – het komt immers regelmatig voor dat in één tenlastelegging of bewezenverklaring sprake is van meerdere subleden.

-
- 11 Op onderdelen. Dat kan bijvoorbeeld inhouden dat ten aanzien van een deel van de duur van de uitbuitingsperiode, sommige gebruikte dwangmiddelen of sommige slachtoffers vrijspraak volgt, maar dat het mensenhandelfeit voor het overige bewezen wordt verklaard.
- 12 Maar niet alle mensenhandelfeiten.
- 13 In drie vonnissen is de dagvaarding geheel nietig verklaard (Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018035-03; 14-018036-03; 14-018037-03 (niet gepubliceerd)).
- 14 Rb. Amsterdam 9 maart 2010, 13-529038-09 (niet gepubliceerd).
- 15 De vonnissen waarin de dagvaarding geheel nietig werd verklaard.
- 16 Rb. Utrecht 14 juli 2010, LJN: BN5110 en Rb. Amsterdam 30 december 2010, 13-529122-09 (niet gepubliceerd).
- 17 Ten aanzien van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten. In dit geval is het OM wel ontvankelijk verklaard ten aanzien van een ten laste gelegd feit anders dan mensenhandel (Rb. Zwolle-Lelystad 27 december 2010, LJN: BO9988).
- 18 De vonnissen waarin de dagvaarding geheel nietig werd verklaard.

Tabel B1.5 Ten laste gelegde en bewezen verklaarde subleden (2010)

Artikelnummer	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Tenlastelegging		Bewezenverklaring		Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
	N	%	N	%	N	%	N	%
273a/f lid 1 sub 1	68	61%	37	54%	27	93%	11	79%
273a/f lid 1 sub 2	13	12%	7	10%	4	14%	-	-
273a/f lid 1 sub 3	51	46%	34	49%	-	-	-	-
273a/f lid 1 sub 4	60	54%	29	42%	25 ¹⁹	86%	9	64%
273a/f lid 1 sub 5	18	16%	13	19%	-	-	-	-
273a/f lid 1 sub 6	54	49%	33	48%	14	48%	6	43%
273a/f lid 1 sub 8	10	9%	5	7%	-	-	-	-
273a/f lid 1 sub 9	59	53%	33	48%	1	3%	-	-
250a lid 1 sub 1	8	7%	4	6%	-	-	-	-
250a lid 1 sub 2	4	4%	3	4%	-	-	-	-
250a lid 1 sub 4	4	4%	-	-	-	-	-	-
250a lid 1 sub 5	3	3%	2	3%	-	-	-	-
250a lid 1 sub 6	4	4%	2	3%	-	-	-	-

Seksuele uitbuiting: tenlastelegging: N=111; bewezenverklaring: N=69

Overige uitbuiting: tenlastelegging: N=29; bewezenverklaring: N=14

Bij de seksuele uitbuitingsvonnissen komen sub 1, 3, 4, 6 en/of 9 zowel in de tenlasteleggingen als in de bewezenverklaringen het vaakste voor (tussen de 42%-61%). In de tenlasteleggingen was het meest frequent sprake van de combinatie van sub 1, 4, 6 en 9 - in totaal in 21 tenlasteleggingen (19%). Maar ook was regelmatig sprake van de combinatie van sub 1, 3, 4, 6 en 9 - in totaal achttien keer (16%). Bij de bewezenverklaringen ging het het vaakst om uitsluitend sub 3 - twaalf bewezenverklaringen (17%), om de combinatie van sub 1, 3, 4, 6 en 9 - in totaal tien keer (14%) en om de combinatie van sub 1, 4, 6 en 9 - in totaal acht keer (12%).

Bij de overige uitbuitingsvonnissen is in de tenlasteleggingen het meest sprake van sub 1, 4 en/of 6 en in de bewezenverklaringen zelfs uitsluitend (tussen de 43%-93%). In de tenlasteleggingen kwam de combinatie van sub 1 en 4, net als de combinatie van sub 1, 4 en 6, het meest frequent voor - beide in totaal in negen tenlasteleggingen (beide combinaties 31%). Bij de bewezenverklaringen ging het drie maal om de combinatie van sub 1, 4 en 6 (21%), drie maal om de combinatie van sub 1 en 4 (21%), drie maal om de combinatie van sub 1 en 6 (21%), drie maal om uitsluitend sub 4 (21%) en twee maal om uitsluitend sub 1 (14%).

19 In vier vonnissen is niet duidelijk of sub 4 ten laste is gelegd (Rb. Den Haag 17 februari 2010, LJN: BL4279; BL4298; 09-754012-09; 09-754074-09 (niet gepubliceerd)).

Bewezen verklaarde subleden ten opzichte van ten laste gelegde subleden

Tabel B1.6 toont welke subleden van art. 273a/f Sr relatief gezien het vaakst en het minst vaak bewezen zijn verklaard. Het aantal keer dat een sublid bewezen is verklaard is afgezet tegen het aantal keer dat een sublid ook ten laste is gelegd²⁰ en ter terechtzitting is behandeld.²¹

Tabel B1.6 Bewezen verklaarde subleden ten opzichte van ten laste gelegde subleden (2010)

Artikelnummer	Seksuele uitbuiting						Overige uitbuiting					
	Aantal keer wel bewezen verklaard		Aantal keer niet bewezen verklaard		Totaal ²²		Aantal keer wel bewezen verklaard		Aantal keer niet bewezen verklaard		Totaal ²³	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
273a/f lid 1 sub 1	37	55%	30	45%	67 ²⁴	100%	11	41%	16	59%	27	100%
273a/f lid 1 sub 2	7	54%	6	46%	13	100%	-	-	4	100%	4	100%
273a/f lid 1 sub 3	34	64%	19	36%	53 ²⁵	100%	-	-	-	-	-	-
273a/f lid 1 sub 4	29	49%	30	51%	59 ²⁶	100%	9	36%	16	64%	25	100%
273a/f lid 1 sub 5	13	72%	5	28%	18	100%	-	-	-	-	-	-
273a/f lid 1 sub 6	33	62%	20	38%	53 ²⁷	100%	6	43%	8	57%	14	100%
273a/f lid 1 sub 8	5	50%	5	50%	10	100%	-	-	-	-	-	-
273a/f lid 1 sub 9	33	57%	25	43%	58 ²⁸	100%	-	-	1	100%	1	100%

20 Zowel de bewezenverklaring als de tenlastelegging van de subleden is bekeken op vonnisniveau en dus niet op feitniveau.

21 De drie vonnissen waarin de dagvaarding geheel nietig is verklaard en het vonnis waarin het OM niet ontvankelijk is verklaard ten aanzien van alle ten laste gelegde mensenhandelfeiten zijn hierbij dus buiten beschouwing gelaten, zie Tabel B1.4.

22 Dit is het totaal aantal keer dat het betreffende sublid ten laste is gelegd en ter terechtzitting is behandeld.

23 Dit is het totaal aantal keer dat het betreffende sublid ten laste is gelegd en ter terechtzitting is behandeld.

24 68 vonnissen volgens Tabel B1.5 - één vonnis waarin het OM niet-ontvankelijk is verklaard ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

25 51 vonnissen volgens Tabel B1.5 + twee vonnissen waarin sub 3 uitsluitend subsidiair ten laste was gelegd.

26 60 vonnissen volgens Tabel B1.5 - één vonnis waarin het OM niet-ontvankelijk is verklaard ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

27 54 vonnissen volgens Tabel B1.5 - één vonnis waarin het OM niet-ontvankelijk is verklaard ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

28 59 vonnissen volgens Tabel B1.5 - één vonnis waarin het OM niet-ontvankelijk is verklaard ten aanzien van de ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

Sub 5 (72%) en sub 3 (64%) zijn in de seksuele uitbuitingszaken relatief gezien het vaakst bewezen verklaard. Sub 4 en sub 8 zijn relatief het minst vaak bewezen - respectievelijk 49% en 50%. Bij overige uitbuiting zijn de meest van toepassing zijnde subleden (sub 1, 4 en 6) rond de 40% van het aantal ten laste gelegde en ter terechtzitting behandelde keren ook bewezen verklaard. Er zijn zodoende geen grote verschillen te ontdekken in de bewijsbaarheid van de verschillende subleden in overige uitbuitingszaken.

Dwangmiddelen als vereist delictsbestanddeel in seksuele uitbuitingszaken

In Tabel B1.7 is te zien in hoeveel gevallen ten laste gelegde of bewezen verklaarde dwangmiddelen van mensenhandel als delictsbestanddeel zijn opgenomen in de seksuele uitbuitingsvonnissen.²⁹ In die gevallen waarin de dwangmiddelen geen vereist delictsbestanddeel vormen is ook te zien om welke reden.³⁰

Tabel B1.7 Dwangmiddelen als vereist delictsbestanddeel in seksuele uitbuitingszaken (2010)

		Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
		N	%	N	%
Dwangmiddelen geen vereist delictsbestanddeel	Uitsluitend sprake van minderjarige slachtoffers / art. 273a/f lid 1 sub 3 / art. 250a lid 1 sub 2	28	25%	24	22%
	Volledige vrijspraak van mensenhandel / dagvaarding nietig verklaard / OM niet-ontvankelijk ten aanzien van mensenhandel	n.v.t.	n.v.t.	42	38%
Dwangmiddelen als vereist delictsbestanddeel		83	75%	45	41%
Totaal		111	100%	111	100%

In drie kwart van de 111 tenlasteleggingen zijn dwangmiddelen als delictsbestanddeel vereist. In de overige tenlasteleggingen ziet de mensenhandel namelijk uitsluitend op minderjarige slachtoffers³¹ en/of art. 273a/f lid 1 sub 3 Sr dat geen dwangmiddelen vereist. In ongeveer 40% van de 111 vonnissen zijn bewezen verklaarde dwangmiddelen vereist als delictsbestanddeel. Dit komt doordat bijna 40% is vrijgesproken van mensenhandel en in ruim een vijfde deel alleen minderjarige slachtoffers of art. 273a/f lid 1 sub 3 Sr/art. 250a lid 1 sub 2 Sr bewezen is verklaard.

Uit bovenstaande tabel is op te maken dat hoewel de vonnissen waarin dwangmiddelen een vereist delictsbestanddeel vormen in de bewezenverklaring in de meerderheid zijn ten opzichte van de vonnissen waarin dwangmiddelen geen vereist dwangmiddel vormen in de bewezenverklaring (vergelijk 45 met 24, respectievelijk, 65% en 35% van de 69 bewezenverklaringen voor mensenhandel), ze relatief gezien minder vaak bewezen worden verklaard (vergelijk 45=65% ten opzichte van de 75% waarin hiervan ook sprake

29 In alle 29 overige uitbuitingsvonnissen is namelijk sprake van dwangmiddelen als delictsbestanddeel daar in niet één vonnis sprake is van uitsluitend minderjarige slachtoffers.

30 Overigens betekent het gegeven dat dwangmiddelen geen vereiste delictsbestanddelen vormen niet dat in de vonnissen (tenlasteleggingen en bewezenverklaringen) geen sprake zou zijn van dwangmiddelen.

31 Welke slachtoffers in de ten laste gelegde periode niet meerderjarig zijn geworden.

is in de tenlastelegging (dus 10% minder dan in de bewezenverklaring) met de 24+35% ten opzichte van de 25% waarin hiervan geen sprake is in de tenlastelegging (dus 10% meer dan in de bewezenverklaring)).

Ten laste gelegde en bewezen verklaarde delicten anders dan mensenhandel

In 69 (62%) van de seksuele uitbuitingsvonnissen (N: 111) en in 27 (93%) van de overige uitbuitingsvonnissen (N: 29) is sprake van andere ten laste gelegde delicten naast mensenhandel. In 43 (62%) van de voornoemde 69 seksuele uitbuitingsvonnissen is sprake van bewezen verklaarde delicten anders dan mensenhandel.³² Ditzelfde geldt voor 25 (93%) van de 27 overige uitbuitingsvonnissen waarin andere delicten naast mensenhandel ten laste zijn gelegd.³³ In Tabel B1.8 is te zien om welke delicten het hier gaat. Omdat in één vonnis sprake kan zijn van meerdere andere ten laste gelegde delicten sluiten de verschillende delictcategorieën elkaar niet uit. In dit overzicht is geen rekening gehouden met pogingen of deelnemingsvormen

Tabel B1.8 Ten laste gelegde en bewezen verklaarde delicten anders dan mensenhandel (2010)

Delicten anders dan mensenhandel	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Tenlastelegging		Bewezenverklaring		Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gewelddelicten ³⁴	33	30%	17	16%	4	14%	1	3%
Zedendelicten ³⁵	25 ³⁶	23%	10 ³⁷	9%	-	-	-	-

32 30 keer naast een bewezenverklaring voor mensenhandel en dertien keer naast een vrijspraak voor de ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

33 Dertien keer naast een bewezenverklaring voor mensenhandel en twaalf keer naast een vrijspraak voor de ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

34 **Seksuele uitbuiting:** verkrachting - ook ingedeeld bij zedendelicten (art. 242 Sr), vrijheidsberoving (art. 282 Sr), bedreiging (art. 285 Sr), doodslag (art. 287 Sr), mishandeling (art. 300 Sr), zware mishandeling (art. 302 Sr), zware mishandeling met voorbedachte rade (art. 303 Sr), diefstal met geweld/bedreiging - ook ingedeeld bij vermogensdelicten (art. 312 Sr) en afpersing - ook ingedeeld bij vermogensdelicten (art. 317 Sr).

Overige uitbuiting: vrijheidsberoving (art. 282 Sr), mishandeling (art. 300 Sr) en afpersing - ook ingedeeld bij vermogensdelicten (art. 317 Sr).

35 **Seksuele uitbuiting:** kinderpornografie (art. 240b Sr), verkrachting - ook ingedeeld bij gewelddelicten (art. 242 Sr), gemeenschap met bewusteloze of geestelijk gestoorde (art. 243 Sr), gemeenschap met persoon tussen de twaalf en de zestien jaar (art. 245 Sr), feitelijke aanranding van de eerbaarheid (art. 246 Sr), ontucht met bewusteloze, geestelijk gestoorde of kind (art. 247 Sr) en uitlokken van minderjarige tot ontucht (art. 248a Sr).

36 In twaalf vonnissen (11%) is sprake van verkrachting (art. 242 Sr) als apart ten laste gelegd delict naast mensenhandel. Dit betreft in een aantal gevallen hetzelfde feitencomplex (in Rb. Amsterdam 4 februari 2010, 13-447383-08; 13-524224-08 (niet gepubliceerd) en Rb. Amsterdam 1 oktober 2010, 13-400354-09 (niet gepubliceerd); verdachten zijn van deze feiten vrijgesproken).

37 In drie vonnissen (3%) is sprake van verkrachting (art. 242 Sr) als apart bewezen verklaard delict naast mensenhandel. Dit betreft in geen van de vonnissen hetzelfde feitencomplex als de ten laste gelegde mensenhandelfeiten.

Delicten anders dan mensenhandel	Seksuele uitbuiting				Overige uitbuiting			
	Tenlastelegging		Bewezenverklaring		Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Witwassen ³⁸	18	16%	13	12%	3	10%	2	7%
Vermogensdelicten ³⁹	16	14%	10	9%	8	28%	5	17%
(Gerelateerd aan) mensensmokkel ⁴⁰	10	9%	8	7%	13	45%	11	38%
Overtreden Wet wapens en munitie	5	5%	4	4%	-	-	-	-
Overtreden Opiumwet	5	5%	4	4%	6	21%	6	21%
Mensenhandel (overige uitbuiting)	2	2%	-	-	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Mensenhandel (seksuele uitbuiting)	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	1	3%	1	3%
Overige misdrijven ⁴¹	11	10%	7	6%	7	24%	6	21%

Seksuele uitbuiting: tenlastelegging: N=111; bewezenverklaring: N=111-3⁴²=108

Overige uitbuiting: tenlastelegging: N=29; bewezenverklaring: N=29

- 38 **Seksuele & overige uitbuiting:** witwassen (art. 420bis Sr) en gewoonte maken van witwassen (art. 420ter Sr).
- 39 **Seksuele uitbuiting:** diefstal (art. 310 Sr), diefstal onder strafverzwarende omstandigheden (art. 311 Sr), diefstal met geweld/bedreiging – ook ingedeeld bij geweldsdelicten (art. 312 Sr), afpersing - ook ingedeeld bij geweldsdelicten (art. 317 Sr), verduistering (art. 321 Sr), oplichting (art. 326 Sr) en opzatheling (art. 416 Sr). **Overige uitbuiting:** diefstal (art. 310 Sr), afpersing - ook ingedeeld bij geweldsdelicten (art. 317 Sr), verduistering (art. 321 Sr) en oplichting (art. 326 Sr).
- 40 **Seksuele & overige uitbuiting:** mensensmokkel (art. 197a Sr), werkverschaffing aan illegalen (art. 197b en 197c Sr) en valse reispas (art. 231 Sr).
- 41 **Seksuele uitbuiting:** wederspanning - kwam voor in één tenlastelegging en één bewezenverklaring (art. 180 Sr), niet voldoen aan ambtelijk bevel - kwam voor in één tenlastelegging en één bewezenverklaring (art. 184 Sr), wederrechtelijk in omloop brengen van geld - kwam voor in drie tenlasteleggingen, maar niet in een bewezenverklaring (art. 210 Sr), valsheid in geschrifte - kwam voor in vijf tenlasteleggingen en vijf bewezenverklaringen (art. 225 Sr), laster - kwam voor in één tenlastelegging en één bewezenverklaring (art. 262 Sr), dwang - kwam voor in één tenlastelegging, maar niet in een bewezenverklaring (art. 284 Sr) en het overtreden van de Geneesmiddelenwet en de Wet op de economische delicten - kwam voor in één tenlastelegging en één bewezenverklaring. **Overige uitbuiting:** valse aangifte - kwam voor in twee tenlasteleggingen en één bewezenverklaring (art. 188 Sr), valsheid in geschrifte - kwam voor in vier tenlasteleggingen en drie bewezenverklaringen (art. 225 Sr), het overtreden van de Woningwet en de Wet op de economische delicten - kwam voor in twee tenlasteleggingen en twee bewezenverklaringen en het overtreden van de Algemene wet inzake rijksbelastingen - kwam voor in één tenlastelegging en één bewezenverklaring.
- 42 In drie vonnissen is de dagvaarding geheel nietig verklaard en is zodoende niet meer toegekomen aan de beoordeling van zowel de ten laste gelegde mensenhandelfeiten als de ten laste gelegde delicten anders dan mensenhandel (Rb. Alkmaar 15 april 2010, 14-018035-03; 14-018036-03; 14-018037-03 (niet gepubliceerd)).

Sectoren van uitbuiting buiten de seksindustrie

Tabel B1.9 toont in welke sectoren de overige uitbuitingszaken geweest in 2010 plaatsvonden (tenlastelegging). Ook is te zien of deze vonnissen tot een bewezenverklaring voor mensenhandel hebben geleid en zo ja, op welke sectoren van uitbuiting de bewezenverklaring doelde. Omdat in sommige vonnissen sprake is van méér dan één sector, sluiten de verschillende sectoren elkaar niet uit en kunnen de percentages dus niet opgeteld worden.

Tabel B1.9 Sectoren van uitbuiting buiten de seksindustrie (2010)

	Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
	N	%	N	%
Land- en tuinbouw	4 ⁴³ (2)	14% (15%)	2 (1)	14% (14%)
Gedwongen drugsmokkel	6 (3)	21% (23%)	1 (1)	7% (14%)
Huishoudelijk werk	2 (2)	7% (15%)	-	-
Horeca	1 (1)	3% (8%)	1 (1)	7% (14%)
Telefoonabonnementen	6 (4)	21% (31%)	3 (2)	21% (29%)
Voedselindustrie	4 (1)	14% (8%)	4 (1)	29% (14%)
Markt	4 ⁴⁴ (1)	14% (8%)	3 (1)	21% (14%)
Schoonmaaksector	2 (1)	7% (8%)	-	-
Bouw	3 (1)	10% (8%)	-	-
Anders	4 ⁴⁵ (2)	14% (15%)	3 ⁴⁶ (1)	21% (14%)

Tenlastelegging: N=29 (op mensenhandelonderzoeksniveau: N: 13)

Bewezenverklaring: N=14 (op mensenhandelonderzoeksniveau: N: 7)

(Oogmerk van) Uitbuiting met betrekking tot overige uitbuiting

In Tabel B1.10 is te zien hoe in de tenlasteleggingen en de bewezenverklaringen ten aanzien van overige uitbuiting de(/het oogmerk van) uitbuiting is gespecificeerd in 2010. Omdat in één vonnis sprake kan

43 Uit twee vonnissen blijkt niet de sector van uitbuiting, dit betreffen Rb. Zwolle-Lelystad 30 november 2010, LJN: BP0010; BP0008. Echter, op basis van achtergrondkennis over de zaak is duidelijk geworden dat het om de land- en tuinbouw gaat.

44 In drie van deze vonnissen wordt niet genoemd in welke sector de personen zijn uitgebuit. Dat het in deze vonnissen ging om de sector 'markt' blijkt uit het overige verwante vonnis waarin uit de bewijsmiddelen van het delict mensensmokkel naar voren komt dat het in deze zaken ging om tewerkstelling op de markt.

45 Dit betreft in drie vonnissen behorende tot één en hetzelfde mensenhandelonderzoek het via verdachte moeten overmaken van geld (provisie) en in één vonnis betreffende één mensenhandelonderzoek het leasen van een auto, het afsluiten van een lening en geldafgifte.

46 Dit betreft in drie vonnissen behorende tot één en hetzelfde mensenhandelonderzoek het via verdachte moeten overmaken van geld (provisie).

zijn van verschillende ten laste gelegde en/of bewezen verklaarde omstandigheden die (het oogmerk tot) uitbuiting specificeren sluiten de verschillende categorieën elkaar niet uit en kunnen de percentages dus niet opgeteld worden. Daarbij komt het soms voor dat in een tenlastelegging bepaalde omstandigheden niet zijn genoemd, die vervolgens wel in de bewezenverklaring zijn opgenomen. Het aantal vonnissen waarin bepaalde omstandigheden bewezen zijn verklaard zijn dus niet per definitie ook vonnissen waarin dit ten laste is gelegd.⁴⁷

Tabel B1.10 (Oogmerk van) Uitbuiting met betrekking tot overige uitbuiting (2010)

	Tenlastelegging		Bewezenverklaring	
	N	%	N	%
Lange werkdagen	13	45%	7	50%
Onderbetaling/geen betaling	17	59%	10	71%
Stukloon	-	-	-	-
Hoge schuldenopbouw	7	24%	3	21%
Geen/weinig bewegingsvrijheid	6	21%	-	-
Disproportioneel veel betalen voor huisvesting	4	14%	-	-
Gedwongen winkelnering	-	-	-	-
Strafbaar feit moeten plegen	6	21%	1	7%
Slechte woon-/werkomstandigheden ⁴⁸	11	38%	10	71%
Anders	12 ⁴⁹	43%	6 ⁵⁰	43%

Tenlastelegging: N=29

Bewezenverklaring: N=14

- 47 Zo hebben de tien ten laste gelegde en de tien bewezen verklaarde slechte woon-/werkomstandigheden slechts een overlap van zeven vonnissen. In drie vonnissen zijn ten laste gelegde slechte woon-/werkomstandigheden dus niet bewezen verklaard en in drie andere vonnissen zijn slechte woon-/werkomstandigheden wel bewezen verklaard terwijl ze niet in de tenlastelegging waren opgenomen.
- 48 Bijvoorbeeld gevaarlijke (brandgevaar), 'vieze' (kakkerlakken) of 'ongemakkelijke' (koud/gebrek aan deugdelijke sanitaire voorzieningen) omstandigheden.
- 49 Dit betreft zes keer het afsluiten van telefoonabonnementen, drie keer het opgelegd krijgen van boetes (bijv. in geval van verslapen) en het moeten doorwerken bij blessure/ongeval en drie keer het via verdachte moeten overmaken van geld (provisie).
- 50 Dit betreft drie keer het afsluiten van telefoonabonnementen en drie keer het via verdachte moeten overmaken van geld (provisie).

2 Tabellen gebaseerd op informatie van het Centraal Justitieel Incasso Bureau

Tabel B2.1 Aantal opgelegde schadevergoedingsmaatregelen (2007-2011)

	Aantal onherroepelijk opgelegde schadevergoedingsmaatregelen (N)	Indexcijfer (2007: 1,0)	Procentuele groei ten opzichte van het voorgaande jaar	Aantal betrokken slachtoffers (N)	Indexcijfer (2007: 1,0)	Procentuele groei ten opzichte van het voorgaande jaar
2007	13	1,0	63% ⁵¹	18 ⁵²	1,0	100% ⁵³
2008	13	1,0	0%	16 ⁵⁴	0,9	-11%
2009	18	1,4	38%	29 ⁵⁵	1,6	81%
2010	16	1,2	-11%	18 ⁵⁶	1,0	-38%
2011	14	1,1	-13%	21 ⁵⁷	1,2	17%
Totaal	74	n.v.t.	n.v.t.	102 ⁵⁸	n.v.t.	n.v.t.

Bron: CJIB (peildatum: juni 2012)

Tabel B2.2 Schadevergoedingsmaatregelen naar opgelegd bedrag (2007-2011)

Opgelegd en te innen bedrag (in €)	2007	2008	2009	2010	2011	Totaal	
	N	N	N	N	N	N	%
1-500	2	2	-	1	-	5	7%
501-5.000	9	6	11	11	6	43	58%
5.001-15.000	2	5	4	4	5	20	27%
15.001-25.000	-	-	2	-	2	4	5%
25.001-35.000	-	-	-	-	-	-	-
> 35.000	-	-	1	-	1	2	3%
Totaal	13	13	18	16	14	74	100%

Bron: CJIB (peildatum: juni 2012)

51 In 2006 betroffen het acht schadevergoedingsmaatregelen (CJIB, peildatum 3 juni 2012).

52 10x1 slachtoffer, 1x2 slachtoffers en 2x3 slachtoffers.

53 In 2006 betroffen het negen slachtoffers (CJIB, peildatum 3 juni 2012).

54 11x1 slachtoffer, 1x2 slachtoffers en 1x3 slachtoffers.

55 11x1 slachtoffer, 4x2 slachtoffers, 2x3 slachtoffers en 1x4 slachtoffers.

56 15x1 slachtoffer en 1x3 slachtoffers.

57 8x1 slachtoffer, 5x2 slachtoffers en 1x3 slachtoffers.

58 55x1 slachtoffer, 11x2 slachtoffers, 7x3 slachtoffers en 1x4 slachtoffers.

Tabel B2.3 Schadevergoedingsmaatregelen naar afdoening (2007-2011)

Afdoeing door CJIB	2007	2008	2009	2010	2011	Totaal	
	N	N	N	N	N	N	%
Volledige betaling	8	11	8	3	2	32	43%
Vervangende hechtenis	1	1	2	2	-	6	8%
Anders ⁵⁹	-	-	1	-	-	1	1%
N.v.t. (openstaand)	4	1	7	11	12	35	47%
Totaal	13	13	18	16	14	74	100%

Bron: CJIB (peildatum: juni 2012)

Tabel B2.4 Schadevergoedingsmaatregelen naar afgedaan bedrag (2007-2011)

Afgedaan bedrag (in €)	2007	2008	2009	2010	2011	Totaal	
	N	N	N	N	N	N	%
0	3	1	4	3	5	16	22%
1-500	1	1	2	3	5	12	16%
501-5.000	8	4	9	9	3	33	45%
5.001-15.000	1	7	3	1	1	13	18%
15.001-25.000	-	-	-	-	-	-	-
25.001-35.000	-	-	-	-	-	-	-
>35.000	-	-	-	-	-	-	-
Totaal	13	13	18	16	14	74	100%

Bron: CJIB (peildatum: juni 2012)

59 Bijvoorbeeld: verjaring van een zaak of een regeling tussen veroordeelde en slachtoffer.

3 Tabellen gebaseerd op informatie van het Schadefonds Geweldsmisdrijven

Tabel B3.1 Aantal aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)⁶⁰

	Aantal aanvragen (N)	Indexcijfer (2007=1,0)	Procentuele groei ten opzichte van het voorgaande jaar
2007	25	1,0	n.v.t.
2008	19	0,8	-24%
2009	45	1,8	137%
2010	51	2,0	13%
2011	42	1,7	-18%
Totaal	182	n.v.t.	n.v.t.

Bron: Databestanden Schadefonds Geweldsmisdrijven (peildatum: augustus 2012)

Tabel B3.2 Verwijzingen door instanties naar het Schadefonds Geweldsmisdrijven (2009-2011)⁶¹

	2009		2010		2011	
	N	%	N	%	N	%
Advocaat	18	40%	24	47%	12	29%
Slachtofferhulp Nederland	12	27%	8	16%	9	21%
Politie	1	2%	1	2%	1	2%
Overig	8	18%	11	22%	15	36%
Geen verwijzing door een instantie	6	13%	5	10%	1	2%
Onbekend	-	-	2	4%	4	10%
Totaal	45	100%	51	100%	42	100%

Bron: Databestanden Schadefonds Geweldsmisdrijven (peildatum: augustus 2012)

60 Het Schadefonds Geweldsmisdrijven heeft over de periode 2009-2011 totalen van respectievelijk 59, 74 en 51 dossiers aangeleverd met gegevens over aanvragen van mogelijke slachtoffers van mensenhandelsituaties. Respectievelijk 45, 51 en 42 dossiers hiervan betroffen in ieder geval mensenhandelsituaties omdat hier het wetsartikel 250a of 273f voor het aangeven van het geweldsmisdrijf was genoteerd. Over de overige dossiers kon op basis van het databestand van het Schadefonds Geweldsmisdrijven niet worden achterhaald of dit wel of geen mensenhandelsituaties betroffen omdat andere wetsartikelen waren genoteerd. Deze zijn daarom ook niet meegenomen in de betreffende tabel.

61 Over deze periode beschikt BNRM over de werkbare gegevens.

Tabel B3.3 Beslissingen over aanvragen voor financiële tegemoetkomingen (2007-2011)

	2007		2008		2009		2010		2011	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Toekenning	18	72%	18	95%	31	69%	26	51%	13	31%
Evident na bezwaar toekenning	-	-	-	-	4	9%	1	2%	1	2%
Afwijzing	7	28%	1	5%	10	22%	21	41%	19	45%
Nog in behandeling	-	-	-	-	-	-	3	6%	9	21%
Totaal	25	100%	19	100%	45	100%	51	100%	42	100%

Bron: Databestanden Schadefonds Geweldsmisdrijven (peildatum: augustus 2012)

Tabel B3.4 Schaaltoepassing voor immateriële schade (2009-2011)⁶²

Schalen financiële toekenningen immaterieel	2009		2010		2011	
	N	%	N	%	N	%
Schaal 1	2	6%	1	4%	-	-
Schaal 2	7	20%	6	22%	4	31%
Schaal 3	2	6%	-	-	-	-
Schaal 4	23	66%	19	70%	9	69%
Schaal 5	-	-	1	4%	-	-
Schaal 6	1	3%	-	-	-	-
Schaal 7	-	-	-	-	-	-
Schaal 8	-	-	-	-	-	-
Totaal aantal toekenningen	35	100%	27	100%	13 ⁶³	100%

Bron: Databestanden Schadefonds Geweldsmisdrijven (peildatum: augustus 2012)

Tabel B3.5 Financiële tegemoetkomingen voor materiële schade (2009-2011)⁶⁴

	2009	2010	2011
Minimum bedrag	€ 0	€ 25	€ 28
Maximum bedrag	€ 7.725	€ 2.940	€ 7.114
Gemiddeld bedrag	€ 866 ⁶⁵	€ 403 ⁶⁶	€ 1.366 ⁶⁷

Bron: Databestanden Schadefonds Geweldsmisdrijven (peildatum: augustus 2012)

62 Over deze periode beschikt BNRM over de werkbare gegevens.

63 Er bestaan veertien toewijzingen, waarvan er voor één slachtoffer van mensenhandel uitsluitend een materiële toekenning was uitgekeerd.

64 Over deze periode beschikt BNRM over de werkbare gegevens.

65 Sd: 1.758

66 Sd: 620

67 Sd: 2.149

Tabel B3.6 Financiële tegemoetkomingen voor materiële schade opgedeeld in kwartielen (2009-2011)

	2009	2010	2011
25% van de toekenningen	≤ € 50	≤ € 63	≤ € 114
50% van de toekenningen	≤ € 200	≤ € 220	≤ € 387
75% van de toekenningen	≤ € 951	≤ € 515	≤ € 2.110

Bron: Databestanden Schadefonds Geweldsmisdrijven (peildatum: augustus 2012)

